

РЕПУБЛИКА
СРБИЈА

ПОВЕРЕНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

**РЕДОВАН ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈ
ПОВЕРЕНИКА ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ
ЗА 2017. ГОДИНУ**

Београд, март 2018.

Сви појмови употребљени у мушком граматичком роду обухватају мушки и женски род
лица на која се односе

УВОДНА РЕЧ	5
САЖЕТАК	7
1. О ПОВЕРЕНИКУ ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ	18
1.1. СТРУЧНА СЛУЖБА ПОВЕРЕНИКА	19
2. НОРМАТИВНИ ОКВИР ОСТВАРИВАЊА И ЗАШТИТЕ РАВНОПРАВНОСТИ	21
2.1. ПРЕГЛЕД ВАЖЕЋИХ ПРОПИСА	21
2.2. НОРМАТИВНЕ ИЗМЕНЕ У ТОКУ 2017. ГОДИНЕ	29
3. ОПИС СТАЊА У ОСТВАРИВАЊУ И ЗАШТИТИ РАВНОПРАВНОСТИ	34
3.1. ИСТРАЖИВАЊА ПОВЕРЕНИКА ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ	35
3.1.1. <i>Анализа Повереника за заштиту равноправности „Родна равноправност на позицијама одлучивања у јединицама локалне самоуправе - пресек стања у спровођењу препоруке мера јединицама локалне самоуправе за остваривање родне равноправности“</i>	35
3.1.1.1. Учешће жена и мушкараца на највишим позицијама у руководством јединица локалних самоуправа	36
3.1.1.2. Састав скупштина општина/градова	37
3.1.1.3. Састав органа за спровођење избора у јединицама локалне самоуправе	37
3.1.1.4. Састав руководства радних тела органа општина/градова	38
3.1.1.5. Састав општинског/градског већа	38
3.1.1.6. Однос жена и мушкараца на позицијама начелника управа општине/града и управа за поједине области	38
3.1.1.7. Састав руководства унутрашњих организационих јединица општине/града	39
3.1.1.8. Састав савета месних заједница	39
3.1.1.9. Састав руководства јавних предузећа чији је оснивач општина/град	39
3.1.1.10. Састав руководства јавних установа и организација чији је оснивач општина/град	40
3.1.1.11. Организација и структура радних тела за родну равноправност	40
3.1.1.12. Постојање акта о равноправности полова у јединицама локалне самоуправе	41
3.1.1.13. Мере које јединице локалне самоуправе планирају да предузму у циљу унапређења родне равноправности	42
3.1.2. <i>Истраживање „Старење у градовима – изазови савременог друштва“</i>	43
3.1.3. <i>Истраживање „Положај старијих жена у Србији“</i>	44
3.1.3.1. Здравствено стање	45
3.1.3.2. Услови живота и материјална ситуација	45
3.1.3.3. Формални и неформални рад	46
3.1.3.4. Самосталност у функционисању и подршка за живот у заједници	46
3.1.3.5. Безбедност и насиље	47
3.1.3.6. Могућност образовања и усавршавања	47
3.1.3.7. Живот у заједници и социјални односи	47
3.1.3.8. Коришћење превоза и кретање у заједници	48
3.1.3.9. Учешће у правним поступцима	48
3.1.3.10. Став жена о подршци друштва	48
3.2. ИЗВЕШТАЈИ ЕУ, МЕЂУНАРОДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА И УГОВОРНИХ ТЕЛА	49
3.3. ИЗВЕШТАЈИ И ИСТРАЖИВАЊА ДОМАЋИХ ИНСТИТУЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА	54
3.4. ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ	57
3.5. ПРАКСА ПОВЕРЕНИКА ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ	76
3.6. КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ У ОСТВАРИВАЊУ РАВНОПРАВНОСТИ И ЗАШТИТИ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ	81
3.6.1. <i>Дискриминација на основу инвалидитета</i>	88
3.6.1.1. Мишљења и препоруке	94
3.6.1.2. Препоруке мера	99
3.6.1.3. Саопштења	104

3.6.2.	<i>Дискриминација на основу старосног доба</i>	104
3.6.2.1.	Мишљења и препоруке	111
3.6.2.2.	Препоруке мера	112
3.6.2.3.	Упозорења и саопштења	112
3.6.3.	<i>Дискриминација на основу пола</i>	114
3.6.3.1.	Мишљења и препоруке	121
3.6.3.2.	Препоруке мера за остваривање равноправности	124
3.6.3.3.	Упозорења и саопштења	125
3.6.4.	<i>Дискриминација на основу здравственог стања</i>	129
3.6.4.1.	Ситуационо тестирање	131
3.6.4.2.	Мишљења и препоруке	132
3.6.4.3.	Препоруке мера	134
3.6.4.4.	Саопштења	135
3.6.5.	<i>Дискриминација на основу националне припадности и етничког порекла</i>	135
3.6.5.1.	Ситуационо тестирање	139
3.6.5.2.	Мишљења и препоруке	140
3.6.5.3.	Упозорења и саопштења	141
3.6.6.	<i>Дискриминација на основу брачног и породичног статуса</i>	141
3.6.6.1.	Мишљење	144
3.6.6.2.	Препоруке мера	145
3.6.7.	<i>Дискриминација на основу сексуалне оријентације</i>	147
3.6.7.1.	Ситуационо тестирање	151
3.6.7.2.	Мишљења и препоруке	151
3.6.7.3.	Упозорења и саопштења	152
3.6.8.	<i>Дискриминација избеглица, интерно расељених лица, миграната и тражилаца азила</i>	154
3.6.8.1.	Мишљења и препоруке	156
3.6.8.2.	Саопштења	157
3.6.9.	<i>Дискриминација на основу других личних својстава</i>	157
3.6.9.1.	Мишљења и препоруке	157
3.6.10.	<i>Вишеструка дискриминација</i>	161
3.6.10.1.	Мишљења и препоруке	162
3.6.10.2.	Саопштења	164
3.7.	ПРЕДЛОЗИ ЗА ОЦЕНУ УСТАВНОСТИ	164
3.8.	МИШЉЕЊА НА НАЦРТЕ ЗАКОНА И ДРУГИХ ОПШТИХ АКТА	167
3.9.	СУДСКИ ПОСТУПЦИ	168
3.9.1.	Парнични поступци	168
3.9.2.	Кривичне пријаве	171
3.9.3.	Прекршајни поступци	172
3.10.	ОСТАЛИ ИСХОДИ ПОСТУПАКА	173
4.	САРАДЊА ПОВЕРЕНИКА	178
4.1.	САРАДЊА СА ОРГАНИМА ЈАВНЕ ВЛАСТИ	178
4.1.1.	Сарадња са Народном скупштином Републике Србије	178
4.1.2.	Сарадња са представницима извршне власти	180
4.1.3.	Сарадња са јединицама локалне самоуправе	182
4.2.	САРАДЊА СА ОРГАНИЗАЦИЈАМА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА	183
4.3.	МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА	186
4.3.1.	Сарадња са Делегацијом Европске уније у Републици Србији	187
4.3.2.	Сарадња са Мисијом ОЕБС-а у Србији	188
4.3.3.	Сарадња са Фондом уједињених нација за децу - УНИЦЕФ	190
4.3.4.	Сарадња са Црвеним крстом	191

4.4.	ОСТАЛИ ВИДОВИ САРАДЊЕ.....	191
4.4.1.	<i>Сарадња са Европском мрежом тела за равноправност (ЕКВИНЕТ).....</i>	<i>193</i>
4.4.2.	<i>Регионална сарадња на унапређењу равноправности.....</i>	<i>199</i>
4.4.3.	<i>Годишња конференција Повереника поводом Међународног дана толеранције</i>	<i>201</i>
5.	МЕДИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ О ТЕМАМА РАВНОПРАВНОСТИ И АКТИВНОСТИМА ПОВЕРЕНИКА .	202
6.	ИЗВРШАВАЊЕ ОБАВЕЗА ПО ЗАКОНУ О СЛОБОДНОМ ПРИСТУПУ ИНФОРМАЦИЈАМА ОД ЈАВНОГ ЗНАЧАЈА	205
7.	ИЗВЕШТАЈ О ИЗВРШЕЊУ ФИНАНСИЈСКОГ ПЛАНА	207
8.	ПРЕПОРУКЕ ЗА СУЗБИЈАЊЕ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ И УНАПРЕЂЕЊЕ РАВНОПРАВНОСТИ	211
	ПРИЛОГ: СТАТИСТИЧКИ ПРИКАЗ РАДА ПОВЕРЕНИКА У 2017. ГОДИНИ	216

УВОДНА РЕЧ

Поштоване народне посланице и посланици,
Уважене читатељке и читаоци,

Пред Вама је осми Редовни годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности Републике Србије. Иза нас је још једна година интензивног рада и активног деловања на спречавању и заштити од дискриминације, као и на унапређивању поштовања принципа равноправности на свим пољима и у свим областима, у складу са мандатом и надлежностима које су нам поверене Законом о забрани дискриминације.

Током 2017. Повереник је поступао по притужбама које су нашој институцији подносили грађани и грађанке, као и организације цивилног друштва и друга правна лица. У складу са својим овлашћењима и инструментима за борбу против дискриминације, а имајући у виду и важност равномерног развијања судске праксе, Повереник за заштиту равноправности је у 2017. години покренуо неколико стратешких парница пред Вишим судовима на територији Републике Србије.

Највише притужби у 2017. години поднето је због случајева дискриминације на основу инвалидитета, скоро петина од укупног броја, и то најчешће због физичких баријера које онемогућавају особама са инвалидитетом да користе одређене услуге или објекте. На другом месту је старосно доба, а затим следи пол као основ дискриминације према броју поднетих притужби. На четвртом месту налази се дискриминација на основу здравственог стања, а на петом национална припадност или етничко порекло, с тим што се највећи број и даље односи на дискриминацију ромске националне мањине.

Када је у питању област у којој се дискриминација најчешће јавља тренд се наставља, па је на првом месту и даље област рада и запошљавања на коју се односи готово свака трећа поднета притужба. Следећа област односи се на поступке пред органима јавне власти са петином од укупног броја притужби, а на трећем месту су притужбе због дискриминације у пружању јавних услуга и коришћење објеката и површина.

Имајући у виду да су тржиште рада и запошљавање област из које нам се годинама подноси највећи број притужби, креирали смо приручник „Кодекс равноправности - Смернице за израду кодекса антидискриминационе политике послодаваца у Србији“ који је у јуну представљен јавности и компанијама на конференцији „Ми не дискриминишемо“. Том приликом и компаније су представиле своја искуства и добре праксе при чему је истакнуто да најуспешније компаније воде рачуна о својим запосленима, свесне неопходности доброг и хармоничног радног окружења, као и да бизнис и људска права нису на различитим већ на истим странама.

Током 2017. године урадили смо анализу „Родна равноправност на позицијама одлучивања у јединицама локалне самоуправе - пресек стања у спровођењу препоруке мера јединицама локалне самоуправе за остваривање родне равноправности“, као и истраживања: „Старење у градовима – изазови савременог друштва“ и „Положај старијих жена у Србији“. Добијени подаци пружају увид у стање о остваривању равноправности и указују у ком правцу треба предузети одређене активности на унапређењу и даљем креирању јавних политика заснованих на подацима.

И ове године успешно смо сарађивали са међународним и домаћим организацијама и институцијама, органима јавне власти и медијима. Учествовали смо у раду Европске мреже тела за равноправност (ЕКВИНЕТ), која је ове године обележила десет година рада. Поред тога радили смо на даљем унапређењу регионалне сарадње са институцијама за равноправност Југоисточне Европе. Такође, ове године је по трећи пут додељена Годишња медијска награда за толеранцију Повереника за заштиту равноправности и ОЕБС-а.

Повереник за заштиту равноправности је и ове године организовао велики број обука посебно за инспекторе рада и запослене у јединицама локалне самоуправе. Настављена је едукација полицијских службеника широм Србије, као и студената са више факултета. Повереник за заштиту равноправности је излагао и учествовао на преко 650 конференција, округлих столова, радионица, форума, дебата, панела и других догађаја. Одржано је пето такмичење у симулацији суђења за студенте правних факултета. Такође, Повереник је учествовао на Београдском маратону како би указао на значај укључивања особа са инвалидитетом у спортске активности.

Верујем да ће наш рад и у будућности обележити адекватна и ефикасна заштита од дискриминације сваког грађанина и грађанке, као и даље унапређење равноправности која је један од постулата демократског и праведног друштва. Свесни смо чињенице да је пред нама још пуно посла до достизања стања нулте толеранције на дискриминацију и пуног поштовања принципа равноправности.

Бранкица Јанковић
Повереница за заштиту равноправности

САЖЕТАК

Повереник за заштиту равноправности наставио је деловање на сузбијању свих облика и случајева дискриминације и унапређивању равноправности у 2017. години, користећи своја законска овлашћења.

Током 2017. године Повереник је поступао у 1.098 предмета. Поверенику су поднете 532 притужбе, а поред поступања по притужбама грађана, Повереник је, у складу с овлашћењима и инструментима за борбу против дискриминације, дао 501 препоруку мера за остваривање равноправности, поднео три тужбе за заштиту од дискриминације, предлог Уставном суду за оцену уставности, три кривичне пријаве, један захтев за покретање прекршајног поступка, а у једном случају предложено је покретање поступка посредовања (мирења). Ради равномерног развијања антидискриминационе судске праксе, Повереник ове године није користио привилеговану месну надлежност, односно законску могућност да тужбе подноси Вишем суду у Београду, већ је тужбе подносио у различитим градовима Србије. Стратешке парнице, односно тужбе за заштиту од дискриминације, поднете су због дискриминације по различитим основама, и то припадности ромској националној мањини, здравственог стања и инвалидитета, пола и сексуалне оријентације. У току 2017. године дате су и две иницијативе за измену прописа, као и 41 мишљење на нацрте закона и других општих аката. Такође, издато је 13 упозорења јавности и 20 саопштења за јавност. У поступку по притужбама донето је 51 мишљење, од чега 33 мишљења са препоруком и 18 случајева мишљење без препоруке мера. У 33 случаја у којима су дате препоруке мера, у 32 је утврђено да је дошло до повреде одредаба Закона о забрани дискриминације, а у једном случају није утврђена повреда закона али је дата препорука за остваривање равноправности. У 18 случајева донето је мишљење да није дошло до повреде Закона о забрани дискриминације. По препорукама Повереника поступљено је у 22 случаја (75,86%), док у 7 случаја није поступљено (24,14%), а у 4 случаја рок за поступање по препоруци није још увек истекао. У 14 случајева донето је мишљење којим је утврђена дискриминација групе лица (особе са инвалидитетом, жене, припадници ромске националне мањине, ЛГБТ, избеглице, мигранти, тражиоци азила, и сл.), док се у осталим случајевима радило о дискриминацији појединаца. Што се тиче препорука мера за остваривање равноправности које су упућене органима јавне власти и другим лицима поступљено је у 91,6% случајева, што укупно са поступањем по препорукама датим у појединачним случајевима у просеку износи 83,73%.

Поверенику за заштиту равноправности притужбе због дискриминације најчешће подносе физичка лица. Као и претходних година, мушкарци се обраћају нешто чешће него жене, па од свих притужби које су поднела физичка лица, мушкарци су поднели 59,3%, а жене 40,7%. Током 2017. године, организације цивилног друштва, поднеле су више притужби у односу на претходне године, док је број правних лица међу подносиоцима притужби, ове године мањи у односу на 2016. годину. У току 2017. године, Повереник је примио већи број грађана и грађанки у пријемној канцеларији Повереника, а повећан је и број грађана и грађанки који су тражили информације путем телефона или електронском поштом. Разлози су у предузетим активностима Повереника на повећању видљивости и доступности институције, тако и у чињеници да се од октобра 2016. године, пријемна канцеларија Повереника налази у седишту органа.

Највише притужби ове године поднето је због дискриминације на основу инвалидитета, (18%), старосног доба (11,8%), пола (11,2%), затим следе притужбе поднете због дискриминације на основу здравственог стања (10,1%), националне припадности или етничког порекла (9,8%), брачног и породичног статус (7,6%), сексуалне оријентације (6,6%), чланства у политичким, синдикалним и другим организацијама (5,2%), верског или политичког убеђења (3,6%), имовног стања (3,5%), док су остали основи дискриминације навођени у мањем проценту.

У погледу области друштвених односа у којима се најчешће подносе притужбе, тренд се наставља, и област рада и запошљавања је и даље на првом месту, с уделом од 31,2%. Као и претходних година, поступак пред органима јавне власти јесте област дискриминације која се са 21,4% налази на другом месту. Следећа област у којој грађани најчешће подносе притужбе због дискриминације јесте пружање јавних услуга и коришћење објеката и површина (12%), област образовања и стручног оспособљавања (7,9%), јавно информисање и медији (7%), здравствена заштита (5,1%), социјална заштита (4,5) док је број притужби појединачно у осталим областима друштвених односа заступљен у нешто мањем проценту, углавном испод 3%.

Као и претходних година, највећи број притужби поднет је против органа јавне власти (43%), што је мало више у односу на претходну годину. Након тога следе правна лица (28,7%) и физичка лица (17,8%). Остало чине групе лица, организације и институције, у значајно мањем проценту.

Највећи број притужби, примљен је из Београдског региона (40%), што је још више него претходне године, затим следи регион Војводине (18,98%), из којег је такође поднето нешто више притужби у односу на 2016. годину. Регион Шумадије и западне Србије (14,47%), као и регион јужне и источне Србије (13,53%) бележе пораст броја притужби у односу на претходну годину, док притужбе поднете из региона Косова и Метохије и из непознатог региона (регион је непознат када је притужба поднета електронском поштом, а подносилац не назначи општину пребивалишта) бележи пад у 2017. години.

На основу поднетих притужби током 2017. године, може се констатовати да су дискриминацији најчешће изложене особе са инвалидитетом, што потврђују и објављена истраживања. Међу главним изазовима у погледу побољшања положаја особа са инвалидитетом могу се издвојити: приступачност објектима, површинама, услугама и информацијама, запошљавање, разумно прилагођавање радних места и послова, приступ образовању и стручном оспособљавању, број и обухват услугама здравствене и социјалне заштите, онемогућавање самосталног одлучивања и други изазови, а нарочито вишеструка дискриминација којој су изложене особе са инвалидитетом најчешће у комбинацији са личним својствима као што су пол, здравствено стање, старосно доба, национална припадност и сл.

Дискриминација на основу старосног доба је такође присутна у великој мери, а по броју притужби овај основ је на другом месту. У 2017. години дискриминација на основу старосног доба налази се одмах иза инвалидитета и указује на неповољан положај деце (углавном деце са инвалидитетом или потешкоћама у развоју) у области образовања. Такође, неповољан је положај грађана животног доба од 50-65 година у области рада и запошљавања, као и старијих преко 65 година живота. Имајући у виду положај старијих грађана и грађанки Повереник је у сарадњи са Црвеним крстом

Србије спровео истраживање „Старење у градовима – изазови савременог друштва“, а уз подршку Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена истраживање „Положај старијих жена у Србији“. Резултати истраживања указују да велики број физичких, друштвених и економских баријера, уврежене предрасуде и стереотипи, али и недостатак инклузивних јавних политика које укључују представнике свих узраста и група у планирање и развој градова, отежавају старијим особама да у потпуности уживају своја права.

Притужбе по основу пола, које у највећој мери подносе жене, поднете су у нешто мањем проценту него што је то био случај претходне године. Број притужби у којима је наведен пол као основ, годинама се налази у самом врху по заступљености у укупном броју притужби. Према областима дискриминације и даље је доминантна област рада и запошљавања као област у којој су најчешће подношене притужбе по овом основу. Као и претходних година жене су поднеле већи број притужби по овом основу јер им због пола, али и породичног статуса, није било омогућено да напредују на послу, или због тога што су након повратка са породичног одсуства или одсуства са рада ради неге детета добијале отказ уговора о раду или су распоређиване на друга радна места која су, по правилу, нижег ранга и са мањом зарадом. У току 2017. године примљен је и одређени број притужби које су подносили и мушкарци и жене поводом мишљења центара за социјални рад и одлука судова о вршењу родитељског права, те је из тог разлога област поступања пред органима јавне власти по броју притужби одмах иза области рада и запошљавања. Такође, пракса Повереника као и бројна истраживања су показали да је у пракси родну равноправност тешко остварити без сразмерног и непосредног учешћа жена у процесу доношења одлука у свим областима јавног живота и на свим нивоима. Повереник је општинама/градовима у Републици Србији упутио препоруку да предузму све мере и активности из своје надлежности како би обезбедили укључивање и подстицање равномерне заступљености жена и мушкараца у свим областима политичког и јавног одлучивања у вршењу јавних функција у органима јединица локалне самоуправе. Поред наведеног у истраживањима је указано да се и даље суочавамо са проблемом насиља у породици. Посебну пажњу треба посветити даљем јачању и подизању капацитета свих надлежних органа, како полиције тако и центара за социјални рад, тужилаштва и судова. Повереник посебно указује на недостатак људских ресурса у систему социјалне заштите. Такође, пажњу треба посветити одговорном извештавању о насиљу у породици и партнерским односима, као и унапређењу подршке и помоћи онима који су у ризику од насиља или су претрпели неки вид насиља.

У протекле две године дискриминација на основу здравственог стања била је међу четири најчешћа основа у притужбама због дискриминације. Такође, извештаји међународних организација и организација које се баве заштитом људских права указују на потребу унапређења стања у овој области, нарочито када је реч о сузбијању стигматизације особа које живе са ХИВ/АИДС-ом. У поступању по притужбама уочено је да се здравствено стање, као један од основа дискриминације, најчешће јавља код вишеструке дискриминације, и то углавном заједно са старосним добом, инвалидитетом или полом као основом дискриминације, а понекад и с другим основима дискриминације, као и да је дискриминација по овом основу присутна највише у области рада и запошљавања због чега је, између осталог, Повереник у току 2017. године покренуо стратешку парницу.

У току 2017. године по основу националне припадности или етничког порекла поднет је скоро исти број притужби као и у току 2016. године, док је у односу на 2015. годину смањен број притужби по овом основу. Свака друга притужба због дискриминације на основу националне припадности односи се на дискриминацију Рома и Ромкиња. У току 2017. године усвојен је Акциони план за остваривање права националних мањина, као и Акциони план за примену Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији.

Као и претходних година и у 2017. години у првих шест основа, грађани и грађанке су наводили и брачни и породични статус као лично својство. Евидентно је да се неколико година уназад највећи број притужби по овом основу подноси у области рада и запошљавања. Из објављених истраживања може се закључити да је и даље присутан проблем усклађивања родитељства са обавезама које проистичу из рада и запошљавања. Учешће жена-мајки на тржишту рада је ниже од учешћа жена без деце, док је стопа учешћа очева на тржишту рада већа од учешћа мушкараца без деце.

Што се тиче сексуалне оријентације као основа дискриминације као и претходних година највише притужби поднето је због дискриминације ЛГБТ особа у области јавног информисања и медија, а у највећем броју случајева подносиоци притужби биле су организације цивилног друштва, што говори о њиховом значају и улози у заштити права припадника ЛГБТ популације.

По броју притужби следе притужбе поднете због дискриминације на основу чланства у политичким, синдикалним и другим организацијама, верских или политичких убеђења, имовног стања, других личних својстава, родног идентитета, изгледа, осуђиваности, држављанства, генетских особености, језика, предака и рођења.

Резултати анализе Повереника за заштиту равноправности „Родна равноправност на позицијама одлучивања у јединицама локалне самоуправе - пресек стања у спровођењу препоруке мера јединицама локалне самоуправе за остваривање родне равноправности“ показују да у политичком и јавном животу Србије жене нису довољно заступљене, иако постоје велики позитивни помаци, посебно на републичком нивоу. Међутим, ситуација је битно другачија када је реч о регионалном и локалном нивоу власти, где жене нису довољно заступљене на местима на којима је могуће остваривати већи утицај на креирање политика од значаја за целу заједницу. Највећа разлика у учешћу жена и мушкараца је на највишој позицији у општинама/градовима, на позицији председника општине, односно градоначелника. Наиме, од 169 јединица локалне самоуправе, постоји свега 12 председница општина/градоначелница (Чока, Пећинци, Сомбор, Вршац, Оџаци, Ковин, Лучани, Смедерево, ГО Савски венац, Сурдулица, Сврљиг и Меровина), или 7,1% што указује на однос полова приликом избора лица на највишу руководећу позицију у локалним самоуправама. Такође, свега 14% жена је на позицији председнице скупштине општине/града. Слика је другачија када се говори о оперативном нивоу јер је 57,7% жена на позицијама секретара скупштине општине, а 55% је начелница општинских управа. На челу јавних установа се налази 51% жена али их је троструко мање (15,5%) на водећим позицијама у јавним предузећима. Најмања је заступљеност жена у месним заједницама 7,11% односно 245 жена обавља функцију председнице месне заједнице од укупно 3.445 места.

С обзиром да пракса Повереника, као и спроведена истраживања, извештаји међународних и домаћих организација, показују да је најприсутнија дискриминација у области рада и запошљавања и у поступку пред органима јавне власти, потребно је у наредној години додатно радити на унапређењу равноправности и заштити од дискриминације, нарочито у наведеним областима друштвеног живота. Пре свега, повећањем информисаности грађана о дискриминацији као негативној друштвеној појави, могућностима заштите од дискриминације и даљом едукацијом запослених у органима јавне власти, нарочито у јединицама локалне самоуправе. Затим, промовисањем примера добре праксе, посебно у приватном сектору и мотивисањем послодаваца да креирају и воде антидискриминациону политику, у складу са смерницама које је Повереник припремио управо у циљу сузбијања дискриминације у области рада и запошљавања. Такође, пракса Повереника показује да путем препорука мера Повереник ефикасно спроводи превентивно деловање, узимајући у обзир проценат поступања по овим препорукама.

Током 2017. године настављен је рад на повећању доступности и видљивости институције и на промовисању принципа равноправности и забране дискриминације кроз бројне обуке, предавања, организовањем и учешћем на конференцијама и стручним скуповима, издавањем публикација и сл. Унапређена је сарадња са органима јавне власти, организацијама цивилног друштва, међународним организацијама, другим институцијама и медијима.

У оквиру твининг пројекта „Подршка унапређењу људских права и нулта толеранција на дискриминацију“, који је финансиран из средстава Европске уније, између осталог, израђен је приручник „Кодекс равноправности - Смернице за израду кодекса антидискриминационе политике послодаваца у Србији“. Приручник је осмишљен као својеврсни алат и помоћ послодавцима у циљу заштите од дискриминације и унапређења равноправности, а почетком јуна 2017. организована је конференција под називом „Ми не дискриминишемо“, на којој је послодавцима, представницима органа јавне власти и стручној јавности представљен „Кодекс равноправности“.

Поред тога настављена је успешна сарадња Повереника са Европском мрежом тела за равноправност (ЕКВИНЕТ), кроз учешће у раду Годишње скупштине ЕКВИНЕТ-а, као и учешћем у раду радних група овог тела. Повереник је активно учествовао у изради и увођењу стандарда тела за равноправност, чија примена и разрада треба да помогну институцијама за равноправност да остваре пуни потенцијал. Ови стандарди се припремају од 2016. године, а први пут су представљени и објављени на Регионалној конференцији Повереника 2016. године у Београду, као радни документ ЕКВИНЕТ-а „Развој стандарда тела за равноправност“. У мају 2017. године Повереник је учествовао на стратешком састанку свих чланица ЕКВИНЕТ-а на коме се расправљало о даљим корацима у развоју стандарда. Састанак је одржан пре семинара Европске комисије против расизма и нетолеранције (ЕКРИ) о ревизији Препоруке опште политике бр. 2 (преорука се односи на специјализована тела која се баве борбом против расизма, ксенофобије, анти-семитизма и нетолеранције на националном нивоу). На том семинару донета је одлука да се приступи ревизији Опште препоруке бр. 2, која је иницијално усвојена још 1997. године. Европска комисија против расизма и нетолеранције усвојила је ревидирану препоруку у децембру 2017. године, (која се у великој мери ослања на ЕКВИНЕТ-ове стандарде тела за равноправност), у жељи да

помогне државама чланицама Савета Европе да додатно ојачају тела за равноправност, ради постизања равноправности и социјалне кохезије.

Вишегодишња сарадња настављена је са канцеларијом Савета Европе у Београду даљим спровођењем пројекта *„Не цени књигу по корицама – Жива библиотека у Србији“*. У партнерству са Фондацијом за отворено друштво настављено је спровођење пројекта Симулација суђења (Moot court) у области заштите од дискриминације. Даља сарадња са Црвеним крстом Србије настављена је кроз спровођење истраживања *„Старење у градовима-изазови савременог друштва“*, уз финансијску подршку Популационог фонда Уједињених нација (UNFPA). Истраживање *„Положај старијих жена у Србији“* реализовано је уз подршку Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена - UN Women, са циљем да се стекне бољи увид у положај старијих жена у Републици Србији. Фонд за добру управу (*Good Governance Fund*) Владе Уједињеног Краљевства, преко Амбасасде Велике Британије у Београду, подржао је активности Повереника за заштиту равноправности кроз реализацију пројекта *„Јачање људских права и сузбијање дискриминације осетљивих група кроз подршку имплементацији антидискриминационог правног оквира“*. У оквиру пројекта је, између осталог, реализована кампања *„Да равноправност буде стварност“* у којој су учествовале јавне личности из света спорта, културе и уметности које су кроз снимљене спотове и преко плаката послали поруку јавности о штетности дискриминације и важности толеранције.

Поводом 16. новембра, Међународног дана толеранције, Повереник за заштиту равноправности је организовао годишњу конференцију посвећену стању у остваривању равноправности у Републици Србији. Одржавање конференције подржала је Мисија ОЕБС у Србији, а тема овогодишњег скупа било је унапређење родне равноправности и равноправно учешће мушкараца и жена у политичком и друштвеном животу на свим нивоима.

На конференцији су по трећи пут додељене Годишње медијске награде за толеранцију, а признања награђеним новинарима и новинарима уручили су повереница Јанковић и амбасадор Орицио, шеф Мисије ОЕБС у Србији. Новинари су награђени у три категорије – за најбољи ТВ/радио прилог, најбољи штампани/он-лине текст и за најбољу репортажу/документарни филм.

Медијско извештавање о активностима поверенице за заштиту равноправности и раду саме институције, и у 2017. години имало је тренд пораста и резултирало је повећаним интересовањем медија за теме равноправности и заштите људских права. Посебно треба истаћи да се поједине дневне и недељне новине све чешће одлучују за специјализоване недељне или периодичне додатке посвећене управо некој маргинализованој групи или популацији, попут старијих или жена. Такође, посете поверенице општинама и градовима у Србији, интензивирале су извештавање локалних медија код којих је све видљивији и снажнији допринос у промовисању равноправности.

У оквиру пројекта *„Унапређење могућности за интеграцију и образовање Рома у Србији, поспешивања запошљавања младих Рома и интеграцију повратника“*, у сарадњи са Фондом за образовање Рома, Повереник за заштиту равноправности

организовао је по трећи пут шестомесечни програм стажирања у Стручној служби Повереника за стажисте ромске националности.

Законом о буџету Републике Србије за 2017. годину („Службени гласник РС“, број 99/16), Поверенику за заштиту равноправности су опредељена средства за Програм „Унапређење и заштита људских и мањински права и слобода“ у износу од 104.166.000 динара. Укупно утрошена средства на крају 2017. године износила су 69.488.579 динара.

У 2017. години спроведене су у целости поједине препоруке које је Повереник дао у свом годишњем извештају за 2016. годину, а поједине препоруке су спроведене у само одређеном делу.

У том смислу у извештајном периоду донети су: *Стратегија превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава за период 2017-2022*¹, *Стратегија мера и активности за повећање квалитета услуга у области геопросторних података и уписа права на непокретностима у званичној државној евиденцији – реформски пут Републичког геодетског завода до 2020. године*², *Стратегија развоја поштанских услуга у Републици Србији за период 2017–2020. године*³, *Стратегија развоја информационе безбедности у Републици Србији за период од 2017. до 2020. године*⁴, *Стратегија развоја интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији за период 2017–2020. године*⁵, *Закон о биомедицински потпомогнутој оплодњи*⁶, *Закон о основама система образовања и васпитања*⁷, *Закон о високом образовању*⁸, *Закон о дуалном образовању*⁹, *Закон о предшколском васпитању и образовању*¹⁰, *Закон о изменама и допунама Закона о основном образовању и васпитању*¹¹, *Закон о средњем образовању и васпитању*¹², *Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању*¹³, *Закон о запосленима у јавним службама*¹⁴, *Закон о изменама и допунама Закона о републичким административним таксама*¹⁵, *Закон о финансијској подршци породици са децом*¹⁶, *Споразум о оснивању Регионалне канцеларије за сарадњу младих, са Статутом Регионалне канцеларије за сарадњу младих*¹⁷, *Уредба о утврђивању опасног рада за децу*¹⁸, *Уредба о Националном програму за очување и унапређење здравља старих*¹⁹, *Уредба о Националном програму очувања и унапређења сексуалног и репродуктивног здравља грађана*

¹„Службени гласник РС“, број 77/17

²„Службени гласник РС“, број 8/17

³„Службени гласник РС“, број 84/17

⁴„Службени гласник РС“, број 53/17, Део 3. Приоритетне области и стратешки циљеви, Одељак 3.2. Безбедност грађана при коришћењу технологије, Пододељак 3.2.1. Безбедност деце на интернету

⁵„Службени гласник РС“, број 51/17

⁶„Службени гласник РС“, број 40/17

⁷„Службени гласник РС“, број 88/17

⁸„Службени гласник РС“, број 88/17

⁹„Службени гласник РС“, број 101/17

¹⁰„Службени гласник РС“, број 101/17

¹¹„Службени гласник РС“, број 101/17

¹²„Службени гласник РС“, број 101/17

¹³„Службени гласник РС“, број 94/17

¹⁴„Службени гласник РС“, број 113/17

¹⁵„Службени гласник РС“, број 113/17

¹⁶„Службени гласник РС“, број 113/17

¹⁷„Службени гласник РС - Међународни уговори“, број 4/17

¹⁸„Службени гласник РС“, број 53/17

¹⁹„Службени гласник РС“, број 8/17

*Републике Србије*²⁰, *Правилник о упису ученика у средњу школу*²¹, *Правилник о начину прилагођавања садржаја и/или формата уџбеника*²², *Правилник о Националном оквиру образовања и васпитања*²³, *Правилник о подстицајима програмима за диверсификацију дохотка и унапређење квалитета живота у руралним подручјима кроз подршку младим пољопривредницима*²⁴, *Правилник о изменама и допунама Правилника о упису у Регистар пољопривредних газдинстава и обнови регистрације, као и о условима за пасиван статус пољопривредног газдинства*²⁵, *Правилник о мерама пружања помоћи у лукама и на бродовима лицима са инвалидитетом и лицима са смањеном покретљивошћу*²⁶, *измена и допуна Јавнобележничке тарифе*²⁷,

У 2017. години Повереник је наставио да спроводи едукацију носилаца правосудних функција, полицијских службеника, запослених у државној управи, запослених у систему образовања, здравствене и социјалне заштите и запослених у инспекцијским службама из области антидискриминационог права.

На основу увида стечених у поступку по притужбама током 2017.године, као и на основу других релевантних доступних података о проблемима у остваривању равноправности, Повереник за заштиту равноправности даје следеће препоруке:

1. Приступити изради стратешких докумената и акционих планова чије је важење истекло у претходном периоду или истиче у 2018. години. То се првенствено односи на доношење стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом, особа које живе са ХИВ/АИДС-ом, стратегије о старењу, стратегије развоја образовања одраслих и стратегије која ће унапредити заштиту менталног здравља. Нови стратешки документи би требало да буду базирани на евалуацији претходно важећих стратегија и уз уважавање тренутног стања и потреба друштвених група на које се односе. Приликом припреме свих стратешких докумената реално дефинисати циљеве и активности, обезбедити изворе финансирања и спровести широк консултативни процес са свим релевантним актерима.

2. Усвојити Закон о бесплатној правној помоћи, којим ће се обезбедити делотворан приступ правди, без дискриминације по било ком основу, укључујући и приступ правди за жртве дискриминације.

3. Интензивирати рад на унапређивању архитектонске и информационе приступачности и примену универзалног дизајна у свим областима, са циљем омогућавања приступа особама са инвалидитетом јавним објектима и површинама, превозу, информацијама, комуникацијама и услугама. Обезбедити да информације о раду свих органа јавне власти буду доступне у одговарајућим форматима, укључујући и садржаје интернет презентација, повећати број медијских садржаја који се превode на знаковни језик, као и комуникацију преко тумача за знаковни језик. Потребно је обезбедити особама са инвалидитетом услове за пуно остваривање свих

²⁰ „Службени гласник РС”, број 120/17

²¹ „Службени гласник РС”, бр. 38/17, 51/17 и 81/17

²² „Службени гласник РС”, број 55/17

²³ „Службени гласник РС”, број 98/17

²⁴ „Службени гласник РС”, број 29/17

²⁵ „Службени гласник РС”, број 46/17

²⁶ „Службени гласник РС”, број 29/17

²⁷ „Службени гласник РС”, бр. 91/14, 103/14, 138/14, 12/16, 17/17, 67/17 и 98/17

загарантованих права (изборног права, права на образовање, запошљавање, и сл.), као и у складу са Законом о електронским комуникацијама, једнаке могућности за приступ службама за хитне интервенције, услугама обавешења и јавним телефонским именицима.

4. Наставити процес деинституционализације уз обезбеђивање адекватне подршке особама са инвалидитетом за самосталан живот у најмање рестриктивном окружењу, уз развој услуга на локалном нивоу и континуирано развијање сарадње система социјалне и здравствене заштите, образовања и запошљавања. Онемогућити присилно, односно смештање без пристанка лица у установе здравствене и социјалне заштите. Радити на даљем смањивању броја деце, посебно деце са сметњама у развоју у установама.

5. Предузети мере за унапређење/усклађивање правног оквира у погледу остваривања права особа са инвалидитетом у складу са међународним стандардима и препорукама. У што краћем року приступити измени прописа који уређују питање лишења пословне способности и старатељства над пунолетним особама уз омогућавање самосталног одлучивања и промоцију способности особа са инвалидитетом. Донети прописе који се односе на просторно техничке услове, стручну оспособљеност запослених и друге услове за рад радног центра, као и на радно ангажовање особа са инвалидитетом, на основу Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом.

6. Наставити спровођење мера активне политике запошљавања и мера и активности професионалне рехабилитације особа са инвалидитетом спровођењем одговарајућих обука, различитих облика стручне праксе, оспособљавања и социјализације особа са инвалидитетом ради стицања практичних знања и вештина за рад на конкретним радним местима, на отвореном тржишту рада.

7. Потребно је да надлежни државни органи предузму све неопходне радње и мере из своје надлежности којима ће обезбедити ангажовање педагошког асистента за децу и ученике којима је потребна додатна подршка у образовању и васпитању и наставити рад на развоју инклузивног образовања, у складу са принципима једнакости и доступности у образовању на свим нивоима. У што краћем року прописати ближе услове за рад педагошких асистената. Повећати број просветних саветника у циљу квалитетније подршке и унапређења инклузивног образовања и предузети мере на правовременом обезбеђивању уџбеника у прилагођеним форматима.

8. Унапредити нормативни оквир за заштиту права детета у смислу усаглашавања са Конвенцијом о правима детета, а посебно у погледу дефинисања појмова, забране физичког кажњавања.

9. Обезбедити већу доступност основношколског и средњешколског образовања деци из осетљивих друштвених група, предузимањем афирмативних мера нарочито усмерених према ромској деци и „деци улице“ са циљем повећања броја уписане деце али и смањења осипања из образовног система. Истовремено спроводити активности усмерене ка укључивању одраслих из осетљивих друштвених група у образовни систем.

10. Континуирано радити на обезбеђивању једнаких могућности у приступу високом образовању младима из маргинализованих друштвених група, увођењем посебних мера и допуном стандарда за акредитацију високошколских установа, а нарочито у погледу приступачности простора, обезбеђивања асистивних технологија и одговарајућих сервиса за подршку студентима.

11. Предузети мере како би се у наставне програме и наставне материјале интегрисале теме које развијају културу мира, толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности и недискриминације. Из наставних материјала уклонити дискриминаторне садржаје и садржаје који подржавају стереотипе и предрасуде. У школске програме треба увести здравствено и васпитање о репродуктивном и сексуалном здрављу и кроз грађанско васпитање подстицати усвајање вредности равноправности и толеранције.

12. Неопходно је ојачати све (квантитативне и квалитативне) капацитете центара за социјални рад како би могли да правовремено одговоре свим пословима у области социјалне и породично-правне заштите и обезбеде квалитетно мапирање потреба, препознавање социјалне искључености и благовремено активирање свих облика подршке и помоћи уз повећање доступности и разноврсности услуга социјалне заштите нарочито у руралним срединама. Подизати информисаност о правима и услугама социјалне и здравствене заштите, поједноставити процедуре за остваривање ових услуга, побољшати коришћење информационих технологија у сврху помоћи. Изменити Закон о социјалној заштити.

13. Интензивирати рад на побољшању положаја старијих, нарочито у руралним и неприступачним подручјима. Потребно је повећати доступност услуга здравствене (кућно лечење и нега, јачање патронажних служби за обилазак и помоћ старима, саветовање путем телефона и сл.) и социјалне заштите за старије (увођење мобилних и иновативних услуга које одговарају на специфичне потребе старијих, као што су телеасистенција, неформални неговатељи, услуге повремениог и привременог смештаја и сл.). Неопходно је и боље повезивање новчаних давања са услугама, као и побољшање транспорта што је услов за бољи приступ услугама и спречавање социјалне искључености.

14. Потребно је прописати обавезу интегрисања родне перспективе у јавне политике, како би се обезбедило уклањање узрока родне неравноправности и прописати обавезу свих органа јавне власти и приватних послодаваца да развију интерне механизме за сузбијање и заштиту од дискриминације и вођење родно балансиране кадровске политике.

15. Потребно је предузети мере и активности како би се обезбедило укључивање и подстицање равномерне заступљености жена и мушкараца у свим сферама политичког и јавног одлучивања у вршењу јавних функција у органима јединице локалне самоуправе, установама односно јавним предузећима чији је оснивач локална самоуправа, као и укључивање и подстицање равномерне заступљености жена и мушкараца из различитих средина (урбаних и руралних) и маргинализованих група.

16. У циљу економског оснаживања жена потребно је континуирано предузимати мере за подстицање запошљавања и женског предузетништва, за заштиту жена од дискриминације на тржишту рада уз посебну пажњу остваривања равноправности жена

у приступу радним местима, једнаким условима за напредовање и остваривање једнаке зараде, као и унапређивању и промовисању мера за усклађивање рада и родитељства.

17. Предузети мере и активности за имплементацију Резолуције 1325 Савета безбедности УН – Жене, мир и безбедност у Републици Србији (2017-2020).

18. Потребно је наставити предузимање мера, координисано и ефикасно деловање институција система у пружању заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља, у циљу пуне примене закона. Такође је потребно радити на развијању сервиса који ће се бавити подршком жртвама насиља као и децом сведоцима насиља.

19. Предузети мере и активности са циљем даљег развоја и унапређења система палијативног збрињавања пацијената и пружања подршке њиховим породицама на територији читаве Републике Србије, као и мере и активности за обезбеђивање услова за пружање услуга корисницима који због специфичног социјалног и здравственог статуса имају потребу и за социјалним збрињавањем и за сталном здравственом заштитом или надзором прописивањем стандарда за пружање услуга у складу са Законом о социјалној заштити.

20. Сагледати могућности за обезбеђивање ефикаснијих терапија и лекова новије генерације на терет Републичког фонда за здравствено осигурање за особе које живе са ХИВ-ом, уз обезбеђивање веће доступности психолошке подршке, промоцију саветовања и тестирања на ХИВ и друге полно преносиве болести током целе године на читавој територији Републике Србије

21. Предузети све потребне мере како би састав државних органа, органа локалне самоуправе и других органа јавне власти одговарао националном саставу становништва на њиховом подручју, и предузети мере у циљу управљања националном, етничком, верском, језичком и другом разноврсношћу.

22. Активно радити на унапређењу положаја Рома и посебно Ромкиња у погледу обезбеђивања личних докумената, приступа адекватном становању, здравственим, образовним и услугама социјалне заштите, као и запошљавању уз остваривање међуресурске сарадње свих актера у систему заштите и остваривања појединих права, на свим нивоима.

23. Унапредити правни положај трансполних особа како би се трансполним особама омогућило да нови идентитет у потпуности интегришу у свој приватни и професионални живот, уз пуно поштовање права на приватност.

24. Донети прописе којима се омогућава регистрација истополних парова и регулишу дејства, правне последице и начин престанка регистрованих партнерства, у складу са препорукама Савета Европе.

25. Обезбедити пуну примену прописа у погледу примене одредбе члана 54а Кривичног законика у смислу одмеравања казне за кривична дела учињена из мржње.

26. Предузимати мере за унапређивање положаја осуђених лица и њихову пуну социјалну укљученост, без стигматизације, посебно у поступку запошљавања. То

подразумева и одговарајуће нормативне измене како би се у потпуности обезбедило поштовање одредбе члана 102. Кривичног законика којом је прописано да нико нема право да тражи од грађана да подносе доказ о својој осуђиваности или неосуђиваности.

27. Континуирано радити на едукацији носилаца правосудних функција, полицијских службеника, запослених у државној управи, запослених у систему образовања, здравствене и социјалне заштите и запослених у инспекцијским службама из области антидискриминационог права, како би се обезбедило правилно и уједињено тумачење и примена антидискриминационих прописа, у складу са међународним стандардима и праксом међународних институција.

28. Посебну пажњу посветити одговорном извештавању које не сме да карактерише говор мржње, сензационализам, сексизам, мизогинија, дискриминаторни ставови и увредљиво извештавање о особама другачије сексуалне оријентације и родног идентитета, и другим маргинализованим друштвеним групама. Интензивирати мере и активности на едукацији новинара и новинарки о забрани дискриминације, као и о важности принципа равноправности.

29. У циљу постизања пуне усклађености са правним тековинама Европске уније изменити и допунити Закон о забрани дискриминације, приступити изради нове стратегије превенције и заштите од дискриминације, у сарадњи са Повереником за заштиту равноправности. Изменама и допунама Закона о забрани дискриминације прописати адекватна решења за превазилажење проблема и тешкоћа који су уочени у примени закона, као и прописати основ за успостављање и операционализовање јединственог, централизованог и стандардизованог система за прикупљање и анализу релевантних података који служе за праћење појаве дискриминације и ефикасности система заштите од дискриминације.

1. О ПОВЕРЕНИКУ ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ

Повереник за заштиту равноправности (у даљем тексту: Повереник) је инокосни државни орган, установљен Законом о забрани дискриминације²⁸, самосталан и независан у обављању послова утврђених законом. Повереник има широк круг законских овлашћења која га чине централном националном институцијом специјализованом за спречавање и сузбијање свих облика дискриминације.

Самосталност и независност институције Повереника представљају основне постулате и кључне претпоставке за успешно остваривање друштвене улоге и мисије. Повереник није овлашћен да дискриминаторе кажњава ако не поштују препоруке, али их може уверити ауторитетом институције коју представља, снагом аргумената и притиском јавности.

Према одредбама Закона о забрани дискриминације, једна од основних надлежности Повереника јесте поступање по притужбама због дискриминације. Притужбу може

²⁸ „Службени гласник РС”, број 22/09

поднети свако физичко и правно лице, група лица која сматрају да су претрпела дискриминацију, као и организације које се баве заштитом људских права или друго лице у име и уз сагласност лица које сматра да је претрпело дискриминацију. Поступак пред Повереником је бесплатан. У поступку по притужбама Повереник даје мишљење да ли је дошло до повреде Закона о забрани дискриминације, даје препоруке о начину отклањања повреде права и изриче законом утврђене мере за случај да дискриминатор не поступи по препоруци Повереника.

Повереник пружа информације подносиоцу притужбе о његовом праву и могућности покретања судског или другог поступка заштите, односно о начинима заштите права, а овлашћен је да препоручи медијацију уколико оцени да је конкретан случај подобан за медијацију.

Повереник је овлашћен да у јавном интересу покреће тзв. стратешке парнице за заштиту од дискриминације. Поред тога, Повереник је овлашћен да подноси и прекршајне и кривичне пријаве, као и предлоге за оцену уставности и законитости.

Повереник је овлашћен да упозорава јавност на најчешће, типичне и тешке случајеве дискриминације, као и да препоручује органима јавне власти и другим лицима предузимање мера за остваривање равноправности.

Народној скупштини Републике Србије повереник подноси редован годишњи извештај о раду, који садржи и оцену стања у области заштите равноправности, а ако постоје нарочито важни разлози, може самоиницијативно или на захтев Народне скупштине да подноси и посебне извештаје. Сваки извештај садржи препоруке за предузимање мера чији је циљ превазилажење уочених слабости или делотворније спречавање и сузбијање дискриминације.

Повереник прати спровођење закона и других прописа, иницира доношење или измену прописа ради спровођења и унапређивања заштите од дискриминације и даје мишљења о одредбама нацрта закона и других прописа који се тичу забрана дискриминације.

Важан део активности Повереника односи се и на успостављање и одржавање сарадње са органима надлежним за остваривање равноправности и заштиту људских права на територији аутономне покрајине и локалне самоуправе.

Повереник остварује сарадњу и са организацијама цивилног друштва, међународним и домаћим организацијама и институцијама које се баве заштитом људских права.

1.1. Стручна служба Повереника

Законом о забрани дискриминације прописано је да Повереник има стручну службу која му помаже у вршењу његових надлежности. Од свог оснивања, Стручна служба Повереника се константно развија и јача капацитете, водећи рачуна о планском и рационалном попуњавању кадровских капацитета.

Пресељењем у нови простор у октобру 2016. године у већој мери су се стекли услови за јачање кадровских капацитета институције. *Правилником о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места у Стручној служби Повереника* систематизовано је укупно 60 државних службеника и намештеника (без лица које бира Народна скупштина - повереница). *Кадровским планом Повереника за 2017. годину* планирано је да до краја 2017. године у Стручној служби Повереника буде запослено укупно 50 државних службеника и намештеника (без лица које бира Народна скупштина - повереница). За реализацију Кадровског плана Повереника за 2017. годину обезбеђена су средства Законом о буџету Републике Србије за 2017. годину²⁹. Међутим, овај кадровски план није остварен до краја 2017. године, имајући у виду да је пресељење у нови простор реализовано у последњем кварталу 2016. године, као и да није био остварен претходни кадровски план за који је било потребно више времена.

У Стручној служби Повереника попуњеност систематизованих радних места износи 60%, односно 36 запослених на неодређено време. Динамика и обим послова који се обављају у Стручној служби Повереника указују на неопходност додатног јачања кадровских капацитета, и у том смислу Повереник планира попуњавање радних места у Стручној служби у оквиру расположивих буџетских средстава.

Континуирана посвећеност унапређењу капацитета институције у складу је са циљевима предвиђеним у оквиру *Стратешког плана Повереника за заштиту равноправности 2016-2020*. Између осталог, општи циљ 3. Стратешког плана предвиђа спровођење плана стручног усавршавања запослених и јачање њихових професионалних капацитета. У току 2017. године запослени који обављају стручне послове заштите и унапређења равноправности континуирано су упућивани на обуке и семинаре који доприносе унапређењу рада и професионалних компетенција. Највећи број обука одржан је у оквиру твининг пројекта „Подршка унапређењу људских права и нулта толеранција на дискриминацију”, одржане су обуке које су се између осталог односиле на унапређење тренерских вештина запослених у служби Повереника који, у оквиру својих редовних активности, спроводе обуке на терену, као и подизање капацитета запослених за припрему и вођење стратешких парница.

Запослени у Сектору за опште послове похађали су обуке о безбедности и здрављу на раду, обуке за планирање и спровођење јавних набавки, практичну обуку за рад на порталу централног регистра обавезног социјалног осигурања, обуку за припрему програмског буџета, тренинга о родно одговорном буџетирању (РОБ) – новој пракси и законској обавези у систему управљања јавним финансијама у Републици Србији, обуци за заштиту узбуњивача, обуци за процену ризика корупције у прописима као механизму за превенцију корупције и друго.

Захваљујући чланству у Европској мрежи тела за равноправност (ЕКВИНЕТ) запослени који обављају стручне послове заштите и унапређења равноправности су активно укључени у рад свих радних група ове мреже, што омогућава размену искустава и упознавање са антидискриминационом праксом и стандардима рада других тела за равноправност.

Постигнут ниво знања, стручност и искуство запослених у Стручној служби Повереника омогућавају им да и сами држе обуке и семинаре из области антидискриминационог

²⁹ „Службени гласник РС”, број 99/16

права за различите професионалне групе и најширу јавност. У току 2017. године запослени су одржали више семинара о заштити од дискриминације за службенике запослене у државној управи, у оквиру програма обуке Службе за управљање кадровима. Поред тога, одржане су обуке за полицијске службенике о препознавању дискриминације и реаговању на њу, тренинзи за инспекторе рада, као и низ семинара намењених службеницима у локалним самоуправама у области антидискриминационог законодавства.

2. НОРМАТИВНИ ОКВИР ОСТВАРИВАЊА И ЗАШТИТЕ РАВНОПРАВНОСТИ

2.1. Преглед важећих прописа

Разумевајући важност поштовања људских права и поштовања принципа равноправности, Република Србија је протеклих година изградила адекватан антидискриминациони оквир и ратификовала најважније универзалне и регионалне споразуме у области људских права и забране дискриминације.

Дискриминација је забрањена *Уставом Републике Србије*³⁰, који у члану 21. прописује да су пред Уставом и законом сви једнаки, да свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације, да је забрањена свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Поред тога, Уставом је прописано да се не сматрају дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.

Уставна забрана дискриминације ближе је разрађена *Законом о забрани дискриминације*³¹, који на детаљан начин уређује општу забрану дискриминације, облике и случајеве дискриминације, као и поступак заштите од дискриминације.

С тим у вези напомињемо да су у току 2017. године у организацији Повереника реализоване две дебате поводом измена и допуна Закона о забрани дискриминације, којима су присуствовали професори правних факултета, судије, представници организација цивилног друштва, као и представници релевантних министарстава. Радну верзију закона о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације припремило је Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у циљу потпуног усклађивања са директивама Европске уније које се односе на забрану дискриминације, а на основу коментара које је дала Европска комисија. Будући да непосредно спроводи Закон о забрани дискриминације, Повереник је такође, предложио одређене измене ради превазилажења проблема који су уочени у досадашњој примени закона. При предлагању измена, Повереник је [користио](#) Анализу усаглашености Закона о забрани дискриминације са законодавством Европске уније и

³⁰ „Службени гласник РС”, број 98/06

³¹ „Службени гласник РС”, број 22/09

анализу досадашње примене Закона о забрани дискриминације у Србији. Важно је нагласити да је Повереник наведене активности предузео у циљу реализације обавеза одређених Акционим планом за преговарачко Поглавље 23 – Правосуђе и основна права у оквиру приступних преговора Републике Србије са Европском унијом. Наиме, у наведеном акционом плану под 3.6.1.4. одређена је активност која се односи на спровођење анализе досадашње примене Закона о забрани дискриминације, посебно у погледу обима изузетака од начела једнаког поступања, дефинисања индиректне дискриминације, као и обавезе да се обезбеди разумно прилагођавање за особе са инвалидитетом, а као носилац активности је одређен Повереник за заштиту равноправности. На дебатама које су организоване анализирани су сви чланови закона чију је измену и допуну предложило Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, учесници дебате и Повереник. Након спроведених дебата Повереник је текст нове Радне верзије нацрта закона о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације доставио надлежном Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања које треба да припреми нацрт закона, прибави мишљења надлежних органа и достави Влади на разматрање и одлучивање ради утврђивања предлога закона.

Остварењу равноправности значајно доприносе и посебни антидискриминациони закони, као што су Закон о заштити права и слобода националних мањина³², Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом³³ и Закон о равноправности полова³⁴. Поред тога, антидискриминационе одредбе су садржане у многим законима којима се уређују поједине области друштвених односа: Закон о раду³⁵, Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом³⁶, Закон о здравственој заштити³⁷, Закон о основама система образовања и васпитања³⁸, Закон о основном образовању и васпитању³⁹, Закон о средњем образовању и васпитању⁴⁰, Закон о црквама и верским заједницама⁴¹, Закон о правима пацијената⁴², Закон о заштити лица са менталним сметњама⁴³, Закон о кретању уз помоћ пса водича⁴⁴, Закон о употреби знаковног језика⁴⁵ и други закони.

*Кривичним закоником*⁴⁶ прописано је више кривичних дела у вези са забраном дискриминације. Поред тога, као једина обавезна отежавајућа околност одредбом члана 54а Кривичног законика прописана је мржња због припадности раси и вероисповести, због националне или етничке припадности, пола, сексуалне оријентације или родног идентитета, осим ако није прописана као обележје кривичног дела.

³² „Службени лист СРЈ”, број 11/02, „Службени лист СЦГ”, број 1/03 – Уставна повеља и „Службени гласник РС”, бр. 72/09 – др. закон и 97/13 – УС

³³ „Службени гласник РС”, бр. 33/06 и 13/16

³⁴ „Службени гласник РС”, број 104/09

³⁵ „Службени гласник РС”, бр. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17 – УС и 113/17

³⁶ „Службени гласник РС”, бр. 36/09 и 32/13

³⁷ „Службени гласник РС”, бр. 107/05, 72/09 – др. закон, 88/10, 99/10, 57/11, 119/12, 45/13 – др. закон, 93/14, 96/15, 106/15, 105/17 - др. закон и 113/17 - др. закон

³⁸ „Службени гласник РС”, број 88/17

³⁹ „Службени гласник РС”, бр. 55/13 и 101/17

⁴⁰ „Службени гласник РС”, бр. 55/13 и 101/17

⁴¹ „Службени гласник РС”, број 36/06

⁴² „Службени гласник РС”, број 45/13

⁴³ „Службени гласник РС”, број 45/13

⁴⁴ „Службени гласник РС”, број 29/15

⁴⁵ „Службени гласник РС”, број 38/15

⁴⁶ „Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 – исправка, 107/05 – исправка, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 и 94/16

Република Србија има успостављен систем правне заштите од дискриминације, који обухвата механизме грађанскоправне, кривичноправне и прекршајноправне заштите. Важећи прописи пружају добар правни оквир и адекватне инструменте за заштиту од дискриминације, њено спречавање и сузбијање, у складу с међународним и европским стандардима.

Током 2017. године Влада је донела и *Стратегију превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава за период 2017-2022*⁴⁷, у којој је као нормативни оквир за њено доношење, поред осталих, наведен и Закон о забрани дискриминације, а од међународних аката за дефинисање основних појмова наведене стратегије важна је и Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена из 1979. године. Такође, Стратегија одређује као један од посебних циљева заштиту деце од трговине људима и искоришћавања у порнографији и проституцији и њиховим последицама, посебним партиципативним програмима који се спроводе у њиховом најбољем интересу, а који се, између осталог, остварују спровођењем програма за децу у основношколском и средњешколском образовању који наглашавају неприхватљивост дискриминације полова и њених последица.

*Стратегија мера и активности за повећање квалитета услуга у области геопросторних података и уписа права на непокретностима у званичној државној евиденцији – реформски пут Републичког геодетског завода до 2020. године*⁴⁸ садржи одређени број одредаба које се односе на забрану дискриминације, а један део наведене стратегије (Део 5. Планирање активности за постизање стратешких циљева, Одељак 5.8. Унапређење доступности услуга РГЗ-а припадницима угрожених група) посвећен је унапређењу доступности услуга Републичког геодетског завода припадницима угрожених група које укључује активности као што је успостављање мобилног сервиса, адаптација служби за катастар непокретности, повећање нивоа информисаности припадника угрожених група о стварним правима на непокретностима и услугама Завода, као и изградња капацитета запослених у раду са припадницима угрожених група. Стратегијом се планира успостављање услуга мобилног сервиса које ће пружати мобилни тим који ће се образовати најпре у оквиру једне пилот службе за катастар непокретности, а касније ће обухватити до пет мобилних тимова у пет служби за катастар непокретности. Мобилни тим ће покривати одређени регион и посећивати припаднике угрожених група који нису у могућности да услуге Републичког геодетског завода добију на други начин, а дефинисано је и о којим се услугама ради.

Посебна пажња је посвећена адаптацијама служби за катастар непокретности. Наиме, Законом о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом („Службени гласник РС”, бр. 33/06 и 13/16) прописано је да су органи јавне власти дужни да особама са инвалидитетом обезбеде уживање права и слобода без дискриминације. Истим законом прописана је обавеза за органе јавне власти да, уколико је потребно, врше техничку адаптацију објеката како би се услуга пружила корисницима са инвалидитетом. Међутим, подаци којима располаже Републички геодетски завод указују да од 146 служби за катастар, 91 служба није опремљена средствима за физички приступ за лица којима је потребна помоћ. На основу процене могућности приступа службама за катастар за особе са инвалидитетом, планира се спровођење мањих реновирања која обухватају изградњу рампи и боље ограде на степеништу.

⁴⁷ „Службени гласник РС”, број 77/17

⁴⁸ „Службени гласник РС”, број 8/17

Препозната је и важност повећање нивоа информисаности о стварним правима на непокретностима и услугама Завода. Стога се стратегијом планира да се предузму активности медијског промовисања мобилних сервиса, израда промотивног материјала о услугама Завода и значају уписа непокретности, а превасходно са циљем повећања нивоа информисаности угрожених група о стварним правима на непокретностима и услугама Републичког геодетског завода. Остварење постављених циљева није могуће без одговарајућих обука које ће бити организоване за запослене у Републичком геодетском заводу. У Стратегији је наведено да се предавачи, примера ради могу ангажовати из група које представљају особе са инвалидитетом и сл. У оквиру ових активности предвиђено је штампање приручника за запослене о начину комуникације са странкама, а нарочито са странкама припадницима угрожених група.

Донета је и *Стратегија развоја поштанских услуга у Републици Србији за период 2017–2020. године*⁴⁹. У делу Стратегије под 3. Тенденције развоја поштанског саобраћаја, посебна пажња је посвећена дефинисању нових услуга и садржаја у поштанском саобраћају (одељак 3.1). Наглашена је важност креирања јединственог дигиталног тржишта чиме би се обезбедила могућност слободног кретања добара, људи, услуга и капитала, и на тај начин би се грађанима и правним лицима дала могућност једноставног приступа и остваривања online активности уз осигурање услова фер конкуренције, при високом нивоу заштите података, без икаквог вида дискриминације који је подстакнут њиховом националношћу или местом њиховог боравка.

*Стратегија развоја информационе безбедности у Републици Србији за период од 2017. до 2020. године*⁵⁰ посебну пажњу посветила је информационој безбедности појединаца, заштити и безбедности деце. У Стратегији је наведено да је истраживање УНИЦЕФ-а спроведено 2012. године на територији Републике Србије, указало, поред осталог, на високе стопе изложености ризицима на интернету и изложености дигиталном насиљу. Стратегија наглашава важност адекватне заштите деце на интернету за што је потребно подизање свести и родитеља и деце, као и јачање улоге школе кроз одговарајуће школске програме и подизање капацитета наставника. Јавне институције које са различитих позиција реагују када дође до одређених последица, као што су Министарство унутрашњих послова, центри за социјални рад и здравствене установе, такође треба да подижу своје капацитете у овој области. Значајну улогу у остварењу безбедности и заштити деце на интернету има Национални контакт центар за безбедност деце на интернету као јединствено место за пружање савета и пријем пријава у вези са безбедношћу деце на интернету, а који је основан у складу са Уредбом о безбедности и заштити деце при коришћењу информационо-комуникационих технологија („Службени гласник РС”, број 61/16).

У току 2017. године донета је и *Стратегија развоја интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији за период 2017–2020. године*⁵¹. Циљ наведене стратегије је да имплементира финансијско управљање и контролу и интерну ревизију у свеукупни систем управљања у јавном сектору, ради обезбеђивања вредности за новац грађанима Републике Србије на ефективан, ефикасан и економичан начин,

⁴⁹ „Службени гласник РС”, број 84/17

⁵⁰ „Службени гласник РС”, број 53/17, Део 3. Приоритетне области и стратешки циљеви, Одељак 3.2. Безбедност грађана при коришћењу технологије, Пододељак 3.2.1. Безбедност деце на интернету

⁵¹ „Службени гласник РС”, број 51/17

преношењем циљева националне политике у циљеве институција јавног сектора. Стратегија је део укупне реформе јавне управе и низа реформских мера које предузима Влада. При дефинисању правног оквира Стратегија полази и од мера предвиђених Стратегијом реформе јавне управе („Службени гласник РС”, бр. 9/14 и 42/14 – исправка) која, поред осталог, има за циљ да ојача надзор у читавој државној управи унапређењем правног оквира и капацитета независних тела, међу којима се издваја и Повереник за заштиту равноправности.

Такође, донет је Акциони план за праћење примене Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији до 2025. године (за период 2017-2018. године) којим су дефинисане мере и активности, одговорни реализатори и средства за приоритетне области: становање, запошљавање, образовање, здравствена и социјална заштита, спречавање дискриминације, као и Национални акциони план за примену Резолуције 1325 Савета безбедности УН – Жене, мир и безбедност у Републици Србији (2017-2020) који укључује већи број актера и има тежиште спровођења активности на локалном нивоу. Ова резолуција представља прву тематску резолуцију о женама, миру и безбедности и наглашава важну улогу жена у спречавању и разрешењу сукоба путем изградње мира, као и важност равноправног учешћа и пуне укључености жена у очување и промовисање мира и безбедности. Подстиче државе да повећају учешће жена у доношењу одлука у погледу мира и спречавању сукоба и насиља над женама и девојчицама, да унапреде заштиту жена и девојчица и њихових права, као и да integriшу родну перспективу у активности пружања помоћи и опоравка. Имајући у виду важност ове резолуције, након доношења Националног акционог плана потребно је предузети предвиђене мере и активности на њеном спровођењу и имплементацији.

Поред тога, наведено је да је Савет за националне мањине у мају 2017. године усвојио Програм за доделу средстава из Буџетског фонда за националне мањине, којим је предвиђено да је информисање на језицима националних мањина приоритетна област у којој се програми и пројекти финансирају у 2017. години.

Поред наведеног, Влада је донела и низ других аката од којих су поједини веома важни за остварење принципа равноправности и забране дискриминације. У том смислу је важна *Уредба о Националном програму за очување и унапређење здравља старих*⁵² који се заснива на интегративном концепту пружања заштите старим, а обухвата здравствене услуге на примарном, секундарном и терцијарном нивоу здравствене заштите, социјалну подршку и услуге из области социјалне заштите, окупационе и подржавајуће активности, упућује на повезивање свих који учествују у заштити старих у циљу стварања друштва за сва старосна доба и промовисања квалитетног живота и активног старења. У наведеном националном програму, који је саставни део уредбе, прописано је да у делу који се односи на друштвену подршку старима здравствена заштита старијих лица не треба да буде препуштена само здравственим службама, већ треба да буде брига целе заједнице. У оквиру активности и ангажовања целокупне заједнице неопходно је успостављање међуресорне сарадње, укључивање органа локалне самоуправе, установа образовања, социјалне заштите, као и ангажовање удружења. Посебно се наглашава повећање доступности и равномерност здравствене заштите што је од нарочитог значаја за све старе, посебно за оне који живе у

⁵² „Службени гласник РС”, број 8/17

најудаљенијим и руралним подручјима. У тесној вези са доступношћу је „старизам“, као облик дискриминације због година старости, а који је раширен у многим сферама живота. Да би се спречила дискриминација старијих (енг. „ageism“) у области пружања услуга здравствене заштите неопходно је њихово укључивање у процесе доношења одлука, периодична провера и иновација препорука, упутстава и водича добре клиничке праксе у лечењу старих⁵³.

Поред наведене уредбе, са аспекта делокруга рада Поверника за заштиту равноправности значајна је и *Уредба о Националном програму очувања и унапређења сексуалног и репродуктивног здравља грађана Републике Србије*⁵⁴. При навођењу правног оквира који се односи на међународне документе на којима се заснива наведени национални програм, истиче се и Конвенција Уједињених нација о елиминисању свих облика дискриминације жена (CEDAW конвенција, 1979) у којој се наглашава потреба за посебним ангажовањем у области здравствене заштите жена и обавезује државе чланице Уједињених нација да предузимају одговарајуће мере ради елиминисања дискриминације жена у области здравствене заштите, укључујући и доступност здравственим услугама везаним за планирање породице. Комитет за елиминацију дискриминације жена указао је у својим општим коментарима⁵⁵ на потребу да се побољша приступ здравственој заштити жена, укључујући и унапређење програма за борбу против синдрома стечене имунодефицијенције (СИДЕ), ублажавање чинилаца који угрожавају репродуктивну улогу жена и доприносе њиховом потчињеном положају у друштву, спречавање насиља над женама јер угрожава њихово здравље и живот, као и да се женама са инвалидитетом обезбеди коришћење здравствене заштите на једнак начин као и општој популацији жена.

У Националном програму очувања и унапређења сексуалног и репродуктивног здравља грађана Републике Србије, који је саставни део ове уредбе, при дефинисању домаћег правног оквира, наводе се бројни антидискриминациони прописи, првенствено Закон о забрани дискриминације који у члану 27. регулише питања везана за пружање здравствених услуга, а Закон о равноправности полова посебно уређује забрану дискриминације на основу пола и у члану 28. прописује да свако лице у генеративном добу има право на здравствену заштиту и пружање здравствених услуга које се односе на планирање породице, без обзира на пол, као и да су партнери равноправни у планирању броја деце, приступу информацијама, образовању и средствима која им омогућавају коришћење ових права. На сличан начин као и наведени закони, Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом уређује пружање здравствене заштите овој посебно осетљивој групи, а Закон о заштити лица са менталним сметњама забрањује дискриминацију у заштити лица са менталним сметњама, између осталог и на основу пола⁵⁶. При навођењу начела на којима се заснива Програм (Део 5) наводи се право свих лица да не буду изложена дискриминацији, стремљење ка правичности и родној равноправности у пружању здравствених услуга и оснаживању жена и девојака, при чему је одређено да се начело правичности, приликом пружања здравствене заштите, заснива на забрани било каквог облика дискриминације по било ком основу, полу, раси, националној припадности, старости, социјалном пореклу,

⁵³ Део 2. Водећи принципи, Одељак 2.2 Друштвена подршка старима

⁵⁴ „Службени гласник РС“, број 120/17

⁵⁵ Део 4. Заснованост на међународним и националним документима и стратегијама, Одељак 4.1. Међународни документи и стратегије

⁵⁶ Део 4. Заснованост на међународним и националним документима и стратегијама, Одељак 4. 2. Национални документи и стратегије

вероисповести, политичком или другом убеђењу, имовном стању, језику и култури, врсти болести, психичком или телесном инвалидитету.

Националним програмом су прецизирани специфични циљеви⁵⁷ који јасније дефинишу правце деловања здравственог система који ће допринети очувању и унапређењу сексуалног и репродуктивног здравља и права везаних за планирање породице и посебно осетљиве популационе групе, укључујући и адолесценте, маргинализоване и социјално депривираних групе, а посебно лица са инвалидитетом, лица са хроничним незаразним обољењима и инфекцијом ХИВ-а. Такође, поред осталог, једна од важних активности у остваривању специфичног циља који се односи на гарантовање да ће свима, без разлике, бити доступна заштита сексуалног и репродуктивног здравља и да ће се поштовати њихова сексуална и репродуктивна права (специфични циљ 6.2.3.), је дефинисање потреба и очекивања посебно угрожених, маргинализованих и депривираних популационих група на локалном, регионалном и националном нивоу, утврђивање постојећих програма и услуга намењених овим категоријама у области сексуалног и репродуктивног здравља и сагледавање начина побољшања заштите њиховог сексуалног и репродуктивног здравља. При осмишљавању активности за реализацију програма узимају се у обзир узрасна структура, пол, род, културно наслеђе, религијска уверења, сексуална оријентација и друга релевантна лична својства популационе групе на коју се програм односи. Једна од активности која је усмерена на оставрење наведеног циља је ублажавање неједнакости у здравственом стању обезбеђивањем услуга које су доступне, прикладне и једнаке за све, без обзира на лична својства прималаца услуга (активност под 5), као и успостављање механизма супервизије и саветовања да би се осигурао високи квалитет, поштовање права и одсуство дискриминације у пружању здравствених услуга повезаних са сексуалним и репродуктивним здрављем за све пацијенте, а нарочито вулнерабилне, маргинализоване и депривираних групе (активност под 6).

Поред наведених прописа, важно је поменути и правилнике органа државне управе (министарстава и посебних организација) који садрже антидискриминационе одредбе и доприносе остварењу принципа равноправности.

У области образовања, министар просвете, науке и технолошког развоја донео је *Правилник о упису ученика у средњу школу*⁵⁸ који садржи посебан део (Глава IV) који се односи на упис ученика - припадника ромске националне мањине који се уписују у школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности у стицању образовања. Наведени правилник садржи и посебне мере за упис под повољнијим условима у школу полазника који су завршили програм основног образовања одраслих ради постизања пуне равноправности.

У наведеној области значајан је и *Правилник о начину прилагођавања садржаја и/или формата уџбеника*⁵⁹ који прописује ближе услове у погледу начина прилагођавања садржаја и/или формата уџбеника и уџбеничког комплета за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом. Чланом 3. наведеног правилника прописано је да прилагођени уџбеник може бити штампан Брајевим писмом, штампан увећано на

⁵⁷ Део 6. Циљеви Програма, Одељак 6.2. Специфични циљеви

⁵⁸ „Службени гласник РС”, бр. 38/17, 51/17 и 81/17

⁵⁹ „Службени гласник РС”, број 55/17

одговарајућем папиру, прилагођен у електронском облику и прилагођен за коришћење асистивне технологије.

*Правилником о Националном оквиру образовања и васпитања*⁶⁰ уређен је основ за унапређивање образовања и васпитања деце, ученика и одраслих, рада установе и целокупног образовног система у Републици Србији. У Националном оквиру, који је саставни део Правилника, као један од општих циљева образовања и васпитања наведено је поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности⁶¹. Такође, да би се обезбедио квалитет образовања, потребно је да систем поседује неколико основних карактеристика, међу којима се издаваја правичност, схваћена као могућност избора у складу са способностима и интересовањима, а не на основу материјалног статуса, припадања/неприпадања некој групи, стереотипа, очекивања средине, притисака, дискриминације.

*Правилник о подстицајима програмима за диверсификацију дохотка и унапређење квалитета живота у руралним подручјима кроз подршку младим пољопривредницима*⁶² који је донео министар пољопривреде и заштите животне средине, прописује афирмативне мере, између осталог, врсте подстицаја, услове и начин остваривања права на подстицаје за младе пољопривреднике.

*Правилником о изменама и допунама Правилника о упису у Регистар пољопривредних газдинстава и обнови регистрације, као и о условима за пасиван статус пољопривредног газдинства*⁶³ брисана је одредба члана 4. став 2. којом је било прописано да брачни другови могу да буду уписани само у једно породично пољопривредно газдинство. Брисањем наведене одредбе усвојена је иницијатива Повереника који је указивао на неопходност наведене измене, због тога што је ова одредба у неједнак положај стављала лица која су у браку у односу на сва остала лица при регистрацији пољопривредног газдинства.

*Правилник о мерама пружања помоћи у лукама и на бродовима лицима са инвалидитетом и лицима са смањеном покретљивошћу*⁶⁴ донео је министар грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре. У Прилогу 2 Правилника наведено је да се у лукама пружа помоћ која је потребна како би лица са инвалидитетом и лица са смањеном покретљивошћу могла, поред осталог, да пријаве свој долазак на лучки терминал или, ако је то могуће, у луку и затраже помоћ, да се крећу од улаза до места за пријављивање, ако оно постоји, или до брода, да се укрцају на брод уз коришћење лифта, инвалидских колица или друге потребне прикладне помоћи, дођу од места укрцавања на брод до свог седишта, односно простора, да се искрцају са брода уз коришћење лифта, инвалидских колица или друге потребне прикладне помоћи, преузму пртљаг, ако је то потребно, и прођу кроз улазне и царинске контролне тачке и дођу, ако то затраже, до тоалетних просторија (ако исте постоје) (Прилог 2, тачка 1). Такође, помоћ у лукама укључује и бригу на копну за псе водиче, када је то могуће (Прилог 2, тачка 5), као и саопштавање обавештења потребних за укрцавање и искрцавање, у прихватљивим облицима (Прилог 2, тачка 6). Правилником је уређена и

⁶⁰ „Службени гласник РС”, број 98/17

⁶¹ Део 2. Основе образовања и васпитања, Одељак 2.3. Општи принципи, циљеви и исходи образовања и васпитања

⁶² „Службени гласник РС”, број 29/17

⁶³ „Службени гласник РС”, број 46/17

⁶⁴ „Службени гласник РС”, број 29/17

помоћ на броду, као и оспособљеност особља у односу на поступање са лицима са инвалидитетом (Прилог 3 и 4).

Поред наведеног важно је напоменути да је у току 2017. године било више измена и допуна *Јавнобележничке тарифе*⁶⁵, коју по прибављеном мишљењу Јавнобележничке коморе, утврђује министар правде. Са аспекта оставрења принципа једнакости и забране дискриминације, најзначајнија је допуна члана 21. Јавнобележничке тарифе, и то Тарифног броја 18 којим је уређено увећање награде. Наведеном допуном је прописано да јавном бележнику не припада увећана награда за учешће позваних сведока и тумача у састављању јавнобележничке исправе за слабовиду странку и странку која није у стању да чује или говори⁶⁶. Ова измена је извршена на основу Препоруке мера за остваривање равноправности број: 07-00-111/2017-02 од 22. маја 2017. године коју је Повереник за заштиту равноправности упутио Министарству правде и Јавнобележничкој комори Србије. Наведеним органима је препоручено да предузму све мере и активности из своје надлежности у циљу усклађивања Јавнобележничке тарифе⁶⁷ са антидискриминационим прописима тако што ће лица са инвалидитетом која при састављању исправе у ванпарничном поступку, односно поступку оверавања потписа, рукописа и преписа за пуноважност предузетих радњи обезбеђују присуство сведока или тумача, ослободити обавезе плаћања увећане награде за посао јавног бележника због учествовања позваних сведока или тумача.

За даљи развој и унапређивање антидискриминационог законодавства и политика од важности су директиве Европске уније (нпр. Директива о једнаком третману међу особама без обзира на њихово расно или етничко порекло⁶⁸, Директива Савета којом се установљава општи оквир за равноправан третман у запошљавању и професији⁶⁹, Директива Европског парламента и Савета о једнаком третману мушкараца и жена у погледу запошљавања и обављања занимања⁷⁰, Директива Савета о једнаком третману мушкараца и жена у погледу доступности и испоруке добара и услуга⁷¹), али и стратешки документи Европске уније као што су Европска стратегија за особе са инвалидитетом (2010–2020), Европска платформа за борбу против сиромаштва и социјалне искључености и друго.

2.2. Нормативне измене у току 2017. године

Поред прописа наведених у претходном одељку, а који су донети у 2017. години, у овом делу Извештаја биће представљени одређени закони који су од значаја за заштиту од дискриминације и унапређивање равноправности у појединим областима. Потребно је нагласити да законодавна активност није била интензивна у току 2017. године, с обзиром да је Влада, као главни носилац активности предлагања закона,

⁶⁵ „Службени гласник РС”, бр. 91/14, 103/14, 138/14, 12/16, 17/17, 67/17 и 98/17

⁶⁶ „Службени гласник РС”, број 67/17

⁶⁷ „Службени гласник РС”, бр. 91/14, 103/14, 12/16 и 17/17

⁶⁸ Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, Official Journal L 180, 19/07/2000, p. 22–26

⁶⁹ Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, Official Journal L 303, 02/12/2000, p. 16–22

⁷⁰ Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast), Official Journal L 204 26/7/2006, p. 23–36

⁷¹ Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services, Official Journal L 373, 21/12/2004, p. 37–43

изабрана 29. јуна 2017. године. Током 2017. године Повереник је давао мишљења на нацрте аката у којима је износио примедбе на поједине одредбе закона који су наведени у овом одељку Редовног годишњег извештаја. Поједине примедбе Повереника су усвојене и уграђене у усвојене текстове закона, док неке нису. Сва мишљења Повереника доступна су на званичној интернет презентацији институције.⁷²

Народна скупштина је априла 2017. године донела *Закон о биомедицински потпомогнутој оплодњи*⁷³, који као једно од основних начела утврђује и начело равноправности (члан 8. Закона). Наведено начело се оставрује обезбеђивањем једнаких могућности како за жену, тако и за мушкарца у примени поступака биомедицински потпомогнуте оплодње, у складу са тим законом. Овај закон садржи и одредбу о родно диференцираном језику, тако да је у члану 3. којим су дефинисани изрази употребљени у том закону, у ставу 2. одређено да појмови употребљени у овом закону у граматичком мушком роду, подразумевају природни мушки и женски род лица на које се односе.

У 2017. години донет је и *Закон о основама система образовања и васпитања*⁷⁴. Између осталог, у члану 110. наведеног закона прописана је забрана дискриминације и утврђено да је у установи забрањена дискриминација и дискриминаторско поступање. Такође, овим законом прописано је да систем образовања и васпитања мора да обезбеди за сву децу, ученике и одрасле да једнакост и доступност остваривања права на образовање и васпитање буде засновано на социјалној правди и принципу једнаких шанси без дискриминације. Закон прописује обавезу установе, односно запосленог у установи да обезбеде остваривање права детета и ученика, а нарочито право на заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања. У члану 99. утврђена је аутономија установе која подразумева и доношење програма заштите од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања. Приликом прописивања састава појединих тела или услова за оснивање установа, закон утврђује, као један од услова, да члан тих тела или оснивач установе, не може да буде лице за које је, у складу са законом, утврђено дискриминаторно понашање, а наведени услов се поставља и за пријем у радни однос. Повереник у прописивању ових услова препознаје позитиван тренд законодавца да дискриминаторно понашање јасно истакне као противзакониту и друштвено неприхватљиву појаву.

*Закон о високом образовању*⁷⁵ утврђује, између осталог, принципе високог образовања и као један од принципа на којем се делатност високог образовања заснива, одређен је и принцип поштовање људских права и грађанских слобода, укључујући забрану свих видова дискриминације (члан 4. тачка 7). У том духу, при уређивању питања права и обавеза студената (члан 101) прописано је да студент високошколске установе има права и обавезе утврђене овим законом и општим актом високошколске установе, као и да студент има право на образовање на језику националне мањине, у складу са законом и акредитованим студијским програмом (члан 101. став 2. тачка 7) и право на различитост и заштиту од дискриминације (члан 101. став 2. тачка 8). И Закон о високом образовању, уважавајући значај родно диференцираног језика, прописује у члану 1. став 2. да сви термини којима су у овом закону означени положаји, професије,

⁷² Доступно на интернет адреси: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/misljenja-i-preporuke-lat/zakonodavne-inicijative-i-misljenje-o-propisima-lat/>

⁷³ „Службени гласник РС”, број 40/17

⁷⁴ „Службени гласник РС”, број 88/17

⁷⁵ „Службени гласник РС”, број 88/17

односно занимања и звања, изражени у граматичком мушком роду, подразумевају природни мушки и женски род лица на која се односе.

У области образовања новине уноси *Закон о дуалном образовању*⁷⁶, који утврђује принципе дуалног образовања, међу којим је и принцип једнаке могућности, односно обезбеђивање једнаких услова за стицање образовања, без икакве дискриминације. Закон прописује заштиту права ученика тако да су током учења кроз рад код послодавца забрањени дискриминација ученика, физичко, психичко, социјално, сексуално, дигитално и свако друго насиље. Повереник је у фази доношења овог закона дао бројне примедбе на текст Нацрта закона, од којих највећи број примедба није усвојен.

У току 2017. године измењен је и *Закон о предшколском васпитању и образовању*⁷⁷, између осталог и део закона који уређује употребу језика, а према коме се васпитно-образовни рад остварује на српском језику. За припаднике националне мањине васпитно-образовни рад остварује се на језику националне мањине, а може да се остварује и двојезично на језику националне мањине и на српском језику, ако се за то определи најмање 50% родитеља, односно другог законског заступника деце. Изменама Закона утврђено је, поред осталог, да се предшколским програмом разрађују и начини развијања индивидуализованог приступа у остваривању васпитно-образовног рада и пружања подршке деци и породицама, посебно деци и породицама из осетљивих друштвених група, уз уважавање развојних, образовних, здравствених и социо-културних потреба деце. Такође, чланом 50. утврђено је да родитељ, односно други законски заступник детета учествује у обезбеђивању средстава за остваривање делатности предшколске установе, чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина или јединица локалне самоуправе, у складу са Законом, а одлуку о висини цене доноси оснивач. Од наведене обавезе плаћања у целодневном и полудневном боравку, изузимају се деца без родитељског старања, деца са сметњама у развоју и инвалидитетом и деца из материјално угрожених породица, у складу са прописима којима се уређује финансијска подршка породици са децом. У вези са поменутиим чланом 50. Закона о предшколском васпитању и образовању, на основу кога је решење питања обавезе плаћања препуштено Закону о финансијској подршци породици са децом, Повереник је упутио допис Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, у тренутку док је у току била израда Нацрта закона о финансијској подршци породици са децом. У наводима свог дописа Повереник је указао да Закон о финансијској подршци породици с децом уређује финансијску подршку породици са децом која обухвата побољшање услова за задовољавање основних потреба деце, посебан подстицај рађању деце, као и подршку материјално угроженим породицама са децом, породицама са децом са сметњама у развоју и деци без родитељског старања. Такође, истакнуто је да су, у том смислу, мере које предвиђа наведени закон првенствено мере популационе политике поред одређених мера социјалне политике. На тај начин, Закон о финансијској подршци породици с децом, с обзиром на материју коју уређује, представља најважнији кровни закон у креирању популационе политике и политике подршке породици, као једне од значајнијих политика на националном нивоу. С тим у вези Повереник је предложио да се још једном размотре одредбе наведеног закона које се односе на финансијску подршку породици са децом у финансирању

⁷⁶ „Службени гласник РС”, број 101/17

⁷⁷ „Службени гласник РС”, број 101/17

боравка деце у предшколским установама, како би се породице са децом подржале и заштитиле. Без неопходних измена предложених решења која се односе на финансирање боравка деце у предшколским установама, велики број родитеља који плаћају боравак деце у предшколским установама био би изложен ризику од сиромаштва, као и ризику од дискриминације по основу имовног стања. Према доступним подацима Републичког завода за статистику и владиног Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва стопа ризика од сиромаштва у Републици Србији која означава лица која се налазе у овом ризику износи 25,4% грађана, а значајан део ове стопе свакако представљају родитељи са децом, истакнуто је у допису Повереника.

*Закон о изменама и допунама Закона о основном образовању и васпитању*⁷⁸ је такође, посебно уредио питање образовања и васпитања ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом (члан 10), питање језика на коме се остварује образовно-васпитни рад (члан 12), а поставио је међу основне циљеве основног образовања и васпитања, поред осталих, развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву, развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавање различитости (члан 21. тач. 14) и 15)). Овим законом усвојене су и измене које се односе на програм заштите од насиља, злостављања и занемаривања, програм спречавања дискриминације, као и програм превенције других облика ризичног понашања.

Један од закона из области образовања који је измењен у претходној години је и *Закон о средњем образовању и васпитању*⁷⁹. Изменама наведеног закона је, поред осталог, наглашен значај спречавања дискриминације, па је тако прописано да развојни план школе садржи и програм заштите од насиља, злостављања и занемаривања, као и јачања сарадње међу ученицима и родитељима, запосленима и ученицима, родитељима и запосленима (члан 9), а такође и садржина школског програма укључује програме заштите од насиља, злостављања и занемаривања и програме превенције других облика ризичног понашања и програм заштите од дискриминације (члан 11). Измене наведеног закона уређују између осталог питање додатне подршке у образовању и васпитању за ученика и одраслог коме је због сметњи у развоју и инвалидитета, специфичних тешкоћа у учењу, социјалне ускраћености, ризика од раног напуштања школовања и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању. Изменама су утврђене и посебне тзв. афирмативне мере, односно упис кандидата по посебним условима, тако да је у члану 36а овог закона прописано да поједина лица или групе лица могу да се упишу у средњу школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности у стицању образовања. Образовно-васпитни рад за лице које користи знаковни језик, односно посебно писмо или друга техничка решења, може да се изводи на знаковном језику и помоћу средстава тог језика (члан 5. став 10).

Сви наведени закони из области образовања достављани су Поверенику у фази доношења на мишљење. Поједине примедбе Повереника су усвојене, док поједине нису.

⁷⁸ „Службени гласник РС”, број 101/17

⁷⁹ „Службени гласник РС”, број 101/17

У току 2017. донет је и *Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању*⁸⁰ који, поред осталог, у члану 6. прописује да услуге од поверења, услуге електронске идентификације и производи који се користе за пружање тих услуга су једнако доступни и особама с инвалидитетом.

*Закон о запосленима у јавним службама*⁸¹, у делу који уређује права запослених у јавној служби, утврђује принцип једнаке доступности радних места (члан 10) тако да су при запошљавању у јавним службама кандидатима под једнаким условима доступна сва радна места. Истовремено, Закон оставља простор за примену афирмативних мера при запошљавању у јавним службама када се, ради постизања одговарајуће заступљености припадника националних мањина, првенство даје једнако квалификованим кандидатима припадницима националних мањина. Закон садржи и изричиту одредбу о заштити од злостављања и дискриминације на раду (члан 17) и прописује да запослени, односно лице ангажовано по основу уговора ван радног односа у јавној служби има право на заштиту од злостављања и дискриминације на раду коју је дужан да обезбеди послодавац у складу са законима који уређују забрану злостављања на раду и забрану дискриминације.

*Законом о изменама и допунама Закона о републичким административним таксама*⁸² извршено је усаглашавање са одредбом члана 43. Закона о изменама и допунама Закона о буџетском систему⁸³, према којој су одређени корисници средстава буџета Републике Србије дужни да иницирају допуну закона којим се уређују републичке административне таксе, ради прописивања тим законом висине такси за јавне услуге које пружају физичким и правним лицима. На иницијативу Републичког геодетског завода усвојено је додавање нових тарифних бројева за списе и радње за које се до ступања на снагу наведеног закона, плаћала такса у складу са Правилником о висини таксе за пружање услуга Републичког геодетског завода („Службени гласник РС”, бр. 116/122, 5/14, 8/14, 29/15, 35/16, 110/16, 48/17 и 73/17). Закон о републичким административним таксама⁸⁴ тако, у Тарифи републичких административних такси, Одељак А – Таксе за списе и радње органа у Републици Србији, за провођење промена у бази података катастра непокретности, и то за упис објекта или посебног дела објекта, са уписом сусвојине у корист брачних, односно ванбрачних супружника, као и за упис права у корист особа са инвалидитетом, утврђује минимални износ таксе (Тарифни број 2156 став 5. тачка 6). Истоветно решење постоји и за промену имаоца права на непокретности, односно упис сусвојине у корист брачних, односно ванбрачних супружника, као и упис права у корист особа са инвалидитетом, по захтеву (Тарифни број 2156 став 5. тачка 13).

На крају 2017. године донет је и *Закон о финансијској подршци породици са децом*⁸⁵ чија примена почиње 1. јула 2018. године. У односу на још увек важећи закон који уређује ову материју, закон уводи одређене новине. Тако је чланом 2. став 1. Закона у односу на претходни закон одређен шири круг лица чији се приходи узимају у обзир

⁸⁰ „Службени гласник РС”, број 94/17

⁸¹ „Службени гласник РС”, број 113/17

⁸² „Службени гласник РС”, број 113/17

⁸³ „Службени гласник РС”, број 99/16

⁸⁴ „Службени гласник РС”, бр. 43/03, 51/03 - исправка, 61/05, 101/05 - др. закон, 5/09, 54/09, 50/11, 93/12, 65/13 - др. закон, 83/15, 112/15, 113/17 и 3/18 - исправка

⁸⁵ „Службени гласник РС”, број 113/17

приликом утврђивања постојања права утврђених законом, на шта је Повереник дао примедбу која није усвојена. Уважавајући препоруку мера Повереника за заштиту равноправности, у наведеном закону је одредбом члана 22. став 8. прописано да право на родитељски додатак, уз испуњење законских услова, може остварити и отац детета, под законом прописаним условима. Кратак приказ ове препоруке дат је у делу извештаја *Дискриминација по основу других личних својстава*. Ефекти нових решења и измена у односу на сада важећи Закон о финансијској подршци породици са децом моћи ће се сагледати тек након почетка примене овог закона. Повереник је у фази доношења овог закона дао бројне примедбе на текст Нацрта закона, од којих су поједине примедбе усвојене и уграђене у текст закона, док већина примедаба није прихваћена.

У току 2017. године, усвојен је *Споразум о оснивању Регионалне канцеларије за сарадњу младих, са Статутом Регионалне канцеларије за сарадњу младих*⁸⁶, а који су потписали учесници са Западног Балкана, надовезујући се на циљеве наведене као део „Берлинског процеса”, и заснива се на „Заједничкој декларацији о оснивању Регионалне канцеларије за сарадњу младих на Западном Балкану” која је потписана 27. августа 2015. године на Конференцији о Западном Балкану у Бечу.

Наведеним споразумом у члану 2. одређено је да је мисија Регионалне канцеларије да подржи регионалну размену младих и њихову размену идеја, као основе будућих перспектива за сарадњу у региону Западног Балкана, заснованих на вредностима суживота, толеранције и поштовања људских права и разноликости, као и посвећености инклузији и безбедности, да интензивира регионалну сарадњу младих и институција које се баве младима и да обезбеди имплементацију заједничких програма за младе који се фокусирају на принципима демократског управљања, одрживог економског развоја, образовања и иновација, као и да координира сарадњу младих на Западном Балкану.

3. ОПИС СТАЊА У ОСТВАРИВАЊУ И ЗАШТИТИ РАВНОПРАВНОСТИ

Са циљем да пружимо увид у стање остваривања и заштите равноправности, распрострањености дискриминације, њена обележја и облике, најчешће жртве, извршиоце и области где се најчешће дешава, у овом делу Редовног годишњег извештаја Повереника биће најпре представљени резултати истраживања која су спроведена током 2017. године, која је Повереник реализовао у сарадњи са партнерима, а потом и извештаји Европске уније, релевантна документа међународних организација, извештаји и истраживања невладиних организација у Републици Србији, пракса Европског суда за људска права, као и пракса Повереника за заштиту равноправности. Опис стања у погледу остваривања и заштите равноправности употпуњен је кратким приказом кључних проблема у остваривању заштите од дискриминације, на основу сазнања из поступака које је Повереник спровео по притужбама, као и из других извора.

⁸⁶ „Службени гласник РС - Међународни уговори”, број 4/17

3.1. Истраживања Повереника за заштиту равноправности

У току 2017. године спроведена су два значајна истраживања о учесталости дискриминације и остваривању равноправности у Републици Србији, као и анализа Повереника „Родна равноправност на позицијама одлучивања у јединицама локалне самоуправе - пресек стања у спровођењу препоруке мера јединицама локалне самоуправе за остваривање родне равноправности“⁸⁷, „Старење у градовима – изазови савременог друштва“⁸⁸ и „Положај старијих жена у Србији“⁸⁹. Спровођење оваквих анализа, истраживања и прављење пресека стања, израз је настојања Повереника да обезбеди континуирано праћење, односно сагледавање стања, и мерљиво исказивање промена у остваривању равноправности и степену учесталости дискриминације. Резултати истраживања представљају добар алат у креирању и спровођењу јавних политика заснованих на подацима и омогућавају Поверенику, али и другим релевантним актерима у друштву, да утврде приоритете на плану отклањања узрока дискриминације и њеног ефикасног сузбијања, као и да креирају афирмативне мере ради достизања пуне равноправности дискриминисаних и маргинализованих друштвених група.

3.1.1. Анализа Повереника за заштиту равноправности „Родна равноправност на позицијама одлучивања у јединицама локалне самоуправе - пресек стања у спровођењу препоруке мера јединицама локалне самоуправе за остваривање родне равноправности“

Полазећи од законом прописаних надлежности Повереника⁹⁰ да прати спровођење закона и других прописа и препоручује органима јавне власти и другим лицима мере за остваривање равноправности ради спровођења и унапређивања заштите од дискриминације, Повереник је у априлу 2017. године упутио препоруку мера за остваривање равноправности⁹¹ свим јединицама локалне самоуправе у Републици Србији. Затим је Повереник свим јединицама локалне самоуправе доставио *Упитник*, како би пратио имплементацију препоруке и стање у области остваривања родне равноправности у јединицама локалне самоуправе.

Пракса Повереника у неколико последњих година указује на неравноправан положај жена у различитим областима друштвеног живота, а непосредан повод за упућивање препоруке мера за остваривање равноправности, а затим и упитника за праћење спровођења препоруке, био је поступак по притужби у којем је утврђена дискриминација на основу пола, јер једна скупштина општине током избора чланова извршних органа општине (председник, заменик председника општине и чланови општинског већа) није поштовала начело равноправности полова и није омогућила кандидатима оба пола да учествују у избору за носиоце функције извршне власти, што је довело до тога да у састав извршних органа власти није изабрана ниједна жена.⁹²

⁸⁷ Доступно на интернет адреси: <http://ravnopravnost.gov.rs/rodna-ravnopravnost-u-jedinicama-lokalne-samouprave/>

⁸⁸ Доступно на интернет адреси: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji-i-publikacije/publikacije/>

⁸⁹ Доступно на интернет адреси: <https://www.redcross.org.rs/vesti/predstavljanje-rezultata-istra%C5%BEivanja-starenje-u-gradovima-izazovi-savremenog-dru%C5%A1tva/>

⁹⁰ Закон о забрани дискриминације - „Службени гласник РС“, брoј 22/2009

⁹¹ Видети у одељку 3.6.2.2 Извештаја

⁹² Више на: <http://ravnopravnost.gov.rs/prituzba-a-z-j-protiv-so-senta-zbog-diskriminacije/>

Имајући у виду наведено, општинама/градовима у Републици Србији повереница је упутила препоруку да предузму све мере и активности из своје надлежности како би обезбедили укључивање и подстицање равномерне заступљености жена и мушкараца у свим сферама политичког и јавног одлучивања у вршењу јавних функција у органима јединица локалне самоуправе, установама и јавним предузећима чији је оснивач локална самоуправа. Такође, градовима и општинама је препоручено да предузму све мере и активности из своје надлежности у циљу подстицања равномерне заступљености жена и мушкараца из различитих средина (урбаних и руралних) и маргинализованих група у свим сферама политичког и јавног одлучивања у вршењу јавних функција у органима јединице локалне самоуправе, установама и јавним предузећима чији је оснивач локална самоуправа.

Родну равноправност је тешко остварити без сразмерног и непосредног учешћа жена у процесу доношења одлука у свим областима јавног живота и на свим нивоима. При томе, не постоји јединствени регистар података колика је заступљеност жена у органима управљања на локалном нивоу. Одговори на питања које су јединице локалне самоуправе доставиле Поверенику указали су на проценат заступљености жена и мушкараца у политичком и јавном животу, у вршењу јавних и свих других функција у органима јединица локалне самоуправе и јавним предузећима, као и у јавним установама које оснива општина/град. У време слања упитника на територији Косова и Метохије одржавали су се локални избори.

3.1.1.1. Учесће жена и мушкараца на највишим позицијама у руководствима јединица локалних самоуправа

У политичком и јавном животу Републике Србије жене нису довољно заступљене. Иако постоје позитивни помаци, посебно на републичком нивоу, када је реч о регионалном и локалном нивоу власти постоји несразмерно већа заступљеност мушкараца на местима на којима се остварује већи утицај на креирање политика од значаја за целу заједницу.

Највећа разлика у учешћу жена и мушкараца је на највишим позицијама у општинама/градовима, нарочито на позицији председника општине, односно градоначелника.

Наиме, од 169 јединица локалне самоуправе, у свега 12 су жене председнице општина/градоначелнице (Чока, Пећинци, Сомбор, Вршац, Озаци, Ковин, Лучани, Смедерево, ГО Савски венац, Сурдулица, Сврљиг и Меровина) или 7,1%.

Такође, свега 14% жена је на позицији председнице скупштине општине/града.

Поред наведеног, анализа упитника за праћење спровођења препоруке мера показује да жене имају нешто већу шансу да буду именоване на позиције заменица. У 17% случајева жене су заменице председника општина/градоначелника, а у 24% случајева жене су заменице председника скупштине општине/града.

Такође према достављеним подацима, у 57,7% случајева жене су секретарке скупштине општине/града, док су у 64,6% случајева жене на позицији заменица секретара скупштине општине/града.

3.1.1.2. Састав скупштина општина/градова

Предмет анализе коју је спровео Повереник био је и однос броја одборника и одборница у локалним парламентима. Узимајући у обзир да Закон о локалним изборима налаже да на изборној листи међу свака три кандидата по редоследу на листи (прва три места, друга три места и тако до краја листе) мора бити најмање по један кандидат - припадник оног пола који је мање заступљен на листи, односно да један од три одборника (~33,33%) буду особе мање заступљеног пола, анализа Повереника је показала вредност приближну законски постављеној квоти.

Резултати указују да је проценат одборница у скупштинама општина/градова у Републици Србији 34,8%, а одборника 65,2%.

Међутим, у чак 68 општина/градова (40,2%) број одборница је испод законом прописаних вредности.

3.1.1.3. Састав органа за спровођење избора у јединицама локалне самоуправе

Чланом 37. став 3. Закона о равноправности полова прописано је да се равноправност полова обезбеђује у току спровођења изборног поступка кроз састав и рад органа за спровођење избора, у складу са прописима којима се уређују избори. Органи за спровођење избора су, према члану 11. Закона о локалним изборима, изборна комисија јединице локалне самоуправе и бирачки одбори, који за свој рад одговарају органу који их је именовао.

Анализа је показала да су жене мање заступљене и у просеку чине 37% чланица изборне комисије у сталном саставу приликом избора за актуелни сазив скупштине општине/града. Постоје јединице локалне самоуправе које у изборној комисији немају ниједну чланицу (Брус, Бојник, Кучево, Куршумлија и Голубац), док је највиши проценат жена је забележен у Новој Вароши где је број жена 10 (77%), а број мушкараца 3. Примери добре праксе су Севојно (8 жена и 8 мушкараца) и Кикинда (12 жена и 12 мушкараца).

Донекле охрабрује податак да је 43,2% жена било на челу изборних комисија у сталном саставу, приликом конститутивних избора за актуелни сазив скупштина општина/градова.⁹³

⁹³ Од укупно 169 ЈЛС које су доставиле податке, функцију председника изборне комисије обавља 67 жена и 88 мушкараца, док за 14 не постоје подаци

3.1.1.4. Састав руководства радних тела органа општина/градова

Члан 36. Закона о локалној самоуправи прописује да Скупштина општине оснива стална или повремена радна тела за разматрање питања из њене надлежности. Поред тога, могу их оснивати и општинска/градска већа и председници општина, најчешће у виду комисија, савета или радних група.

Анализа је показала да је у погледу руководиоца сталних и повремених радних тела проценат мушкараца руководиоца радних тела 64,2%, док проценат руководитељки радних тела износи 35,8%, што представља за једну трећину мању заступљеност жена. У просеку, скупштине општина/градова оснују 13 сталних и повремених радних тела.

3.1.1.5. Састав општинског/градског већа

Анализа Повереника је показала да у јединицама локалне самоуправе у Републици Србији жене чине свега 19%, а мушкарци 81% чланства општинског/градског већа, што значи да само једна жена на свака четири мушкарца има шансу да постане чланица општинског/градског већа.

3.1.1.6. Однос жена и мушкараца на позицијама начелника управа општине/града и управа за поједине области

Нешто другачија слика, која уједно и указује на могуће правце деловања, видљива је када су у питању начелници управа општине/града, односно управа за поједине области, који се постављају након спроведеног јавног конкурса. Наиме, члан 53. Закона о локалној самоуправи налаже да се општинска управа образује као јединствени орган, а могу се образовати и општинске управе за поједине области у општинама са преко 50.000 становника⁹⁴. Општинском управом, као јединственим органом, руководи начелник. Кад се општинска управа организује у више управа, радом управе руководи начелник управе за поједине области.

Анализа је показала да жене заузимају 47,5% позиција начелница управа, односно 56,5% начелница управа за поједине области. Треба имати у виду да су позиције начелника управа, односно начелника управа за поједине области, позиције које одликује висок степен оперативности и великог обима посла, а управо на овим позицијама је број жена приближан, односно већи од броја мушкараца.

Будући да члан 56. Закона о локалној самоуправи прописује да начелника општинске управе, односно управе за поједине области, поставља општинско веће на пет година, на основу јавног конкурса, анализа броја кандидата приликом избора начелника управа општина/градова, показала је да жене заузимају 46,5% а мушкарци 53,5% кандидатских места. Ови проценти указују на могуће правце деловања, јер показују успех жена приликом избора на позицију за коју је законом прописан избор путем отвореног јавног конкурса.

⁹⁴ Пример, Град Крагујевац: http://www.krugujevac.rs/Gradske_uprave-412-1

3.1.1.7. Састав руководства унутрашњих организационих јединица општине/града

У општинској управи образованој као јединствени орган, као и у случају кад се општинска управа организује у више управа, за вршење сродних послова могу се образовати унутрашње организационе јединице⁹⁵.

Руководиоце ових јединица у управи распоређује начелник⁹⁶, а жене се налазе на већини позиција и то као руководитељке одељења и других служби у оквиру управа општине/града. Жене заузимају 56,6%, а мушкарци 43,4% руководећих позиција у унутрашњим организационим јединицама у локалним самоуправама.

3.1.1.8. Састав савета месних заједница

Закон о локалној самоуправи прописује, између осталог, да се ради задовољавања потреба и интереса локалног становништва оснивају месне заједнице и други облици месне самоуправе⁹⁷. На основу тренутног стања, у општинама/градовима Републике Србије који су предмет анализе - жене чине 10,7% (2.652), а мушкарци 89,3% (22.059) свих савета месних заједница.

Тренутно је свега 7,1% жена на позицији председнице месних заједница/савета месних заједница.⁹⁸

Ово је један од најзначајнијих података који указује на велику несразмерност у заступљености полова на најнижем нивоу локалне власти, где се заправо иницира решавање конкретних, животних питања, што значи да су из процеса одлучивања о свакодневном животу искључени специфични проблеми и искуства жена. Уједно, овако мали проценат учешћа жена на најнижем нивоу локалне власти је и показатељ доносиоцима одлука, односно креаторима јавних политика, у ком је правцу је потребно усмерити мере и активности.

3.1.1.9. Састав руководства јавних предузећа чији је оснивач општина/град

Члан 7. Закона о локалној самоуправи⁹⁹ прописује да јединица локалне самоуправе за остваривање својих права и дужности и за задовољавање потреба локалног становништва може основати предузећа, установе и друге организације које врше јавну службу, у складу са законом и статутом.

Анализа коју је спровео Повереник показала је да су жене руководитељке јавних предузећа чији је оснивач општина/град у 15,5% случајева, а мушкарци у 84,5% случајева. То значи да је у Републици Србији, у руководствама јавних предузећа чији

⁹⁵ Члан 54. став 3 и члан 55. став 3. Закона о локалној самоуправи

⁹⁶ Члан 57. Закона о локалној самоуправи

⁹⁷ Закон о локалној самоуправи, члан 72. Месне заједнице и други облици месне самоуправе могу се образовати и у градским насељима (кварт, четврт, рејон и сл). Месна заједница може се оснивати и за два или више села.

⁹⁸ Од укупно 3445 месних заједница, функцију председнице савета обавља 245 жена.

⁹⁹ „Службени гласник РС”, бр. 129/2007, 83/2014 - др. закон и 101/2016 - др. закон

су оснивачи локалне самоуправе, постављена приближно једна жена на пет мушкараца.

Што се тиче надзорних одбора, жене чине 28,9% а мушкарци 71,1% чланства надзорних одбора јавних предузећа. На функцији председника надзорних одбора јавних предузећа налази се 83,1% мушкараца и свега 16,9% жена.

3.1.1.10. Састав руководства јавних установа и организација чији је оснивач општина/град

Када је реч о саставу руководства јавних установа и организација чији је оснивач општина/град, анализа стања је показала да су на руководећим позицијама жене заступљене са 51,2%, а мушкарци са 48,8%.

У управним одборима јавних установа/организација жене чине 51,2%, а мушкарци 48,8% чланства, док је удео жена у укупном броју председника управних одбора установа/организација чији је оснивач општина/град 43,4%, а мушкараца 56,6%.

У саставу надзорних одбора јавних установа/организација, жене чине 47,8%, а мушкарци 52,2%. Када је реч о руковођењу надзорним одборима јавних установа/организација, жене су у 41,5% а мушкарци у 58,5% случајева на позицијама председника надзорног одбора.

Иако су жене заступљене у задовољавајућем броју у јавним установама/организацијама, њихово именовање за председнице управних и надзорних одбора је значајно мање.¹⁰⁰

3.1.1.11. Организација и структура радних тела за родну равноправност

Став 4. члана 39. Закона о равноправности полова прописује обавезу да се у органима јединица локалне самоуправе, у оквиру постојеће организације и акта о унутрашњем уређењу и систематизацији, организује стално радно тело или одреди запослени за родну равноправност и обављање послова остваривања једнаких могућности.

Анализа Повереника показала је да не постоји стандардизована процедура и форма за образовање сталних радних тела. Она су најчешће оснивана у форми комисије, савета или одбора од стране председника општине, скупштине општине или општинског већа, а велики део формираних радних тела није сталног карактера.

Утврђено је да приближно половина општина/градова није основала тело које се бави искључиво питањима родне равноправности.¹⁰¹ Међу јединицама локалне самоуправе

¹⁰⁰ Сабирајући број жена и мушкараца на вишим позицијама у оквиру јавних предузећа и јавних установа/организација, добили смо следеће резултате: директори свих јавних предузећа чији је оснивач општина/град – жене 79, а мушкарци 431; чланови надзорних одбора јавних предузећа – жене 415, а мушкарци 1023; председници надзорних одбора јавних предузећа – жене 96, а мушкарци 472; директори јавних установа и организација чији је оснивач општина/град – жене 545, а мушкарци 512; чланови управних одбора јавних установа/организација – жене 2662, а мушкарци 2513; председници управних одбора установа/организација – жене 448, а мушкарци 580; чланови надзорних одбора јавних установа/организација – жене 1204, а мушкарци 1315; председници надзорних одбора установа/организација – жене 361, а мушкарци 510.

које су испуниле ову законску обавезу и основале радно тело за родну равноправност, скоро две трећине су у форми комисија, док мањи део (38%) чине савети и одбори за родну равноправност.¹⁰²

Локалним самоуправама које имају успостављена радна тела за родну равноправност, постављено је питање о броју чланова и чланица. Постоји значајан број општина/градова (31,6%) чија радна тела за родну равноправност немају ниједног мушког члана. Са друге стране, постоје примери радних тела за родну равноправност која немају ниједну или имају изузетно мали број чланица. У просеку, у свим јединицама локалне самоуправе жене чине 80% чланства у радним телима која су задужена за унапређење родне равноправности.¹⁰³ Просечан број чланова и чланица у радним телима за родну равноправност је 7.

У 38,4% општина/градова постоји лице које се бави питањем родне равноправности. Анализа показује да одређивање запослених не зависи од постојања радних тела за родну равноправност, што значи да неке општине/градови имају основано и радно тело и одређеног запосленог (19,4%), док друге немају ни радно тело ни запосленог за родну равноправност (32,1%). Са друге стране, у 112 општина/градова (67,9%) успостављено је или радно тело за родну равноправност или је одређен запослени или има оба, док за 5 општина/градова не постоје подаци.¹⁰⁴

Коначно, истражена је и природа радних места запослених који су одређени за родну равноправност. Подељена су радна места на она која се непосредно баве родном равноправношћу и она где је равноправност полова споредна обавеза. Пример назива радних места која се директно баве родном равноправношћу су „шеф одсека за равноправност полова и националне мањине” и „самостални саветник на пословима родне равноправности”. Примери радних места која се директно не односе на питања равноправности полова су „просветни инспектор”, „шеф одсека за дечију, социјалну и здравствену заштиту” и слично, што заправо говори о неразумевању значаја и недостатку знања и планског приступа питању родне равноправности.

3.1.1.12. Постојање акта о равноправности полова у јединицама локалне самоуправе

Обавеза доношења и усвајања акта о равноправности полова у јединици локалне самоуправе није експлицитно утврђена Законом о равноправности полова, али је усвајање таквог акта, корисно и значајно за остваривање родне равноправности на локалном нивоу, јер показује недвосмислену опредељеност општине/града да обезбеди примену начела једнаких могућности за мушкарце и жене и утврди одговорност и обавезе у том смислу. Иако 114 општина/градова (67,5%) није донело одлуку о равноправности полова, охрабрује податак да се 30 општина/градова (26,3%

¹⁰¹ Од укупно 169 ЈЛС које су доставиле податке, у 81 ЈЛС постоји организовано стално радно тело за родну равноправност, у 82 не постоји, а за 6 нема података

¹⁰² Од 81 ЈЛС које су основале радно тело за родну равноправност, 47 ЈЛС је то тело основало као комисију, 28 као савет, 5 као одбор, док је 1 пријавила неку другу форму или није пријавило форму организовања радног тела

¹⁰³ Од 626 чланова и чланица радних тела за родну равноправност, 499 су жене, а 127 мушкарци.

¹⁰⁴ Радно тело за родну равноправност је основало 81 ЈСЛ, запосленог за питања родне равноправности је одредило 63 ЈСЛ, док оба механизма има 32 ЈСЛ.

од општина/градова које тренутно нису донеле ту одлуку) изјаснило да има план да усвоји одлуку која се тиче равноправности полова.

Јединице локалне самоуправе које су усвојиле одлуку о равноправности полова (32,5%) упитане су и на који начин и на којем месту је та одлука учињена доступном јавности. Већина се изјаснила да је поставила одлуку на интернет презентацију општине/града и/или објавила у службеном листу јединице локалне самоуправе (52 општина/града).

3.1.1.13. Мере које јединице локалне самоуправе планирају да предузму у циљу унапређења родне равноправности

Последње питање у упитнику за праћење ове препоруке мера односило се на мере које јединице локалне самоуправе планирају да предузму у циљу унапређења родне равноправности. У овом делу је затражено да градови/општине наведу да ли планирају конкретне мере за унапређење равноправности полова, и ако постоји такав план да те мере наведу.

На основу достављених података, 83,4%¹⁰⁵ јединица локалне самоуправе је навело да планира да предузме извесне мере за унапређење родне равноправности на локалном нивоу, односно да поступи по препоруци мере Повереника.

Најчешћи одговори општина/градова које мере за остваривање равноправности полова планирају да предузму су: доношење одлуке о равноправности полова, спровођење пројеката у области родне равноправности, формирање радних тела, јачање капацитета формираних радних тела, већа инклузија жена на позиције доносилаца одлука, подизање свести, едукација запослених и грађана и усвајање локалног акционог плана. Такође, примери добре праксе, прикупљени из достављених одговора, обухватају мере као што су: формирање женских одборничких мрежа на локалном нивоу, појачани напори за укључивање жена из руралних средина и жена са инвалидитетом, као и борба против родно заснованог насиља.

Неки од одговора на питање у вези са мерама које јединица локалне самоуправе планира да предузме за побољшање положаја жена су се односили на увођење родног буџетирања. С тим у вези, неопходно је уложити напоре у циљу унапређења капацитета локалних самоуправа за правилну примену принципа родног буџетирања, односно адекватног дефинисања родно одговорних циљева и индикатора у буџетским програмима, као и њихову интеграцију у све локалне политике.

¹⁰⁵ 141 ЈЛС планира да предузме мере за унапређење равноправности у наредном периоду, док ће за 28 општина/града Повереник затражити додатна разјашњења

3.1.2. Истраживање „Старење у градовима – изазови савременог друштва“

Истраживање „Старење у градовима – изазови савременог друштва“ реализовали су Црвени крст Србије и Повереник, уз подршку Популационог фонда Уједињених нација (УНФПА), као наставак сарадње започете у 2015. години када је спроведено истраживање „Добро чувана породична тајна - злостављање старијих особа“, односно истраживање о положају старијих у руралним срединама у Републици Србији које је спроведено 2016. године.

Циљ новог истраживања, реализованог током септембра и октобра 2017. године, био је да се испитају потребе старијих у урбаним срединама у Републици Србији, да се утврди доступност услуга, пре свега здравствене и социјалне заштите, као и друге јавне услуге, укључујући и транспорт, потом да се понуде препоруке за побољшање квалитета њиховог живота, те да се истакну и промовишу примери добре праксе.

Резултати истраживања указују да велики број физичких, друштвених и економских баријера, уврежене предрасуде и стереотипи, али и недостатак инклузивних јавних политика које укључују представнике свих узрасних група у планирање и развој градова, отежавају старијим особама да у потпуности уживају своја права.

Испитаници у истраживању су били старији од 65 година из 16 урбаних средина, равномерно регионално заступљених са територије целе државе.

Резултати истраживања показали су да старији у градовима исказују највећу потребу за услугама неге у сопственом дому, али и за већом доступношћу здравствених услуга и услуга јавног превоза.

Актуелну потребу за подршком има 27%, а једна трећина (33%) старијих је току 2017. године имала потребу за негом у свом дому. Око четвртине испитаника (23%) је навело да је усмерено на институционалну помоћ и подршку, док је за већину ослонац сродничка помоћ и подршка - у породици (43%) и од рођака (10%).

Такође, резултати истраживања показују да су јавни простор и објекти (поште, банке, центри за социјални рад и сл.) потпуно неприступачни за 16% испитаника. Без могућности јавног превоза у градовима у којима живе је 17%, а у градовима где постоји, јавни превоз је недоступан за 22% старијих.

Највећи број старијих (46%) оцењује своје здравље као „ни добро ни лоше“, а број старијих који своје здравље оцењују као лоше је 30%. Потешкоће у кретању има 36% старијих. Већина испитаника има неку хроничну болест већ дуже време (76%), а за више од половине (55%) хроничне болести су сметња за обављање свакодневних активности. Једна четвртина је имала потребу за лекаром, али га није посетила.

Када је реч о доступности услуга старијим суграђанима, постоји релативно добра информисаност о институцијама за помоћ и подршку, и то боља информисаност о здравственим услугама него о услугама социјалне заштите.

Сваки десети испитаник има приходе испод апсолутне линије сиромаштва, а на „граница“ апсолутног сиромаштва је 8% старијих у градским срединама. Једна петина има изразит осећај субјективног сиромаштва (21%), а скоро половина анкетираних

старијих (46%) оценила је да тешко или веома тешко живи и „саставља крај са крајем” са својим укупним приходима.

Трећина испитаних (33%) сматра да је дискриминација на основу старосног доба учестала и да поједини грађани не могу да остваре своја права само због година старости. На питање о личном искуству са старосном дискриминацијом, 9% старијих је изјавило да је често било изложено дискриминацији због својих година, а њих 23% да су понекад дискриминисани.

Анкетирани су незадовољни односом према старијим особама највише у општинским службама (21%), у здравственим установама (19%) и у осталим институцијама/установама у граду (15%).

Када је реч о очекивањима од државе, највећи број испитаника сматра да би већу пажњу требало посветити бризи за старије, кроз помоћ и услуге (20%), као и осигурању боље здравствене заштите старијих (13%).

Налази истраживања упућују на закључак да је неопходно инвестирање у урбану инфраструктуру, без архитектонских баријера, која ће омогућити слободно и безбедно кретање пешака, веће улагање у приступачан јавни превоз, подстицање друштвеног ангажмана старијих кроз рад, образовање, волонтирање, уметност и рекреацију, равномерно развијање мреже здравствених установа примарне здравствене заштите, обезбеђивање информисаности старијих о променама у систему здравствених и других услуга њима намењених, организовање обука за неформалне неговатеље, промоција здравих животних навика и борба против старосне дискриминације. Циљеви одрживог развоја (SDG), које су државе-чланице Уједињених нација прихватиле 2015. године, између осталог, постављају концепт инклузивне урбанизације. Ово значи да старије особе треба да буду део процеса планирања и одлучивања у вези са урбанизацијом укључујући елементе као што су безбедан и финансијски доступан јавни превоз, али и безбедни, инклузивни, физички доступни јавни простори, попут паркова и других зелених површина.

3.1.3. Истраживање „Положај старијих жена у Србији“

Истраживање „Положај старијих жена у Србији“ реализовано је уз подршку Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена - UN Women, током октобра 2017. године. Сврха овог истраживања је да се стекне бољи увид у положај старијих жена у Републици Србији и пружи детаљније информације о њиховом положају у следећим областима: здравље, социо-економски положај, формални и неформални рад, коришћење услуга социјалне заштите, безбедност и насиље, образовање и усавршавање, живот у заједници и социјални односи, коришћење превоза и кретање, учешће у правним пословима.

Истраживање је реализовано на репрезентативном узорку који су чиниле жене старије од 65 година које живе у Републици Србији. Методологија истраживања обухватила је квантитативно истраживање, кроз теренско анкетно истраживање лицем у лице, а након тога су реализоване и три фокус групе. Две фокус групе реализоване су у

градовима (Београд и Ниш) док су трећом обухваћене старије жене из неколико села у Бачкој.

3.1.3.1. Здравствено стање

Анализа резултата истраживања је показала да 21% старијих жена своје здравље оцењује као добро или веома добро. Релативно велики број испитаница своје здравствено стање види као задовољавајуће (37,9%), док као лоше или веома лоше своје здравствено стање види 41,1% старијих жена.

Највећи број испитаница наводи да има хроничне болести и стања која изазивају бол (45,5%), а затим следе потешкоће у обављању физичких активности (31%).

У оквиру фокус група које су одржане у склопу истраживања, учеснице су истакле више проблема са којима се суочавају приликом остваривања права на здравствену заштиту - попут дискриминације приликом коришћења услуга хитне помоћи, дугог чекања на специјалистичке услуге, нељубазности и непоштовања од стране лекара специјалиста, упућивања из државних здравствених установа на приватну праксу у којој лекари раде и високе цене лекова.

3.1.3.2. Услови живота и материјална ситуација

Анализа је показала да је у брачним заједницама супруг у 71,3% случајева власник непокретности у којој живе, а жена у 14,5%. Власништво над непокретностима је повезано и са структуром домаћинства, па је жена најчешће власница непокретности ако живи сама (69,7%), док је у осталим ситуацијама непокретност чешће у власништву супруга.

Као најчешћи извор прихода старије жене наводе старосну пензију (57,3%), затим следи породична пензија (29%), 3,9% жена није имало личне приходе, а 1,1% је користило новчану социјалну помоћ. Анализа је показала да 17,2% жена оцењује да су им месечни приходи довољни да задовоље своје потребе, а 45,6% жена наводи да им недостаје још много средстава како би задовољиле потребе.

Четвртина старијих жена наводи да успева да плати редовне месечне трошкове без проблема (25,5%), 44% наводи да има извесне потешкоће, а 30,5% да има велике тешкоће да плати месечне трошкове.

Уколико се посматра укупан проценат старијих жена које су изјавиле да је њихов економски положај веома незадовољавајући (19,3%) или незадовољавајући (35,1%), можемо закључити да је више од половине жена које су учествовале у истраживању незадовољно својим економским положајем (54,4%).

3.1.3.3. *Формални и неформални рад*

Анализа прикупљених података је показала да је међу женама које су учествовале у истраживању 86,5% у пензији, 9,4% је било незапослено, а 4,1% је радило. Плаћени или неплаћени рад, осим послова у домаћинству и пољопривредних послова, у последњих шест месеци обављало је 10,2% жена, а 16,7% жена је навело да би радило у складу са својим компетенцијама уколико би за то имале могућност.

Према резултатима истраживања, жене од 65 до 69 година (17,9%) су најчешће радиле, док ниједна жена старија од 79 година није радила. Учешће у плаћеном и неплаћеном раду је највише међу женама са високим образовањем (17,6%), а смањује се са степеном образовања, па је са незавршеном основном школом радило тек 3,6% испитаница. Учешће у плаћеним и неплаћеним пословима је повезано и са величином домаћинства, па су жене из великих домаћинстава чешће изјављивале да су радиле. Тако је 7,2% жена које живе саме радило, наспрам 17,3% жена у домаћинствима са 5 и више чланова, односно 18,9% жена из домаћинстава са 6 и више чланова. Према изјавама испитаница, за учешће у раду у највећој мери су заинтересоване жене од 65 до 69 година (24,4%), при чему то изјављују и жене од 80 до 84 године. За учешће у раду у највећој мери заинтересоване су жене које су завршиле факултет (29,8%).

Највећи број старијих жена, чији је рад био плаћен, радиле су без уговора о раду (70,8%). Да су радиле без уговора о раду, најчешће наводе жене са завршеном основном школом (69,2%) и жене са завршеном средњом школом (62,8%), док је без уговора о раду радило 21,4% жена са завршеним факултетом. Радно ангажовање испитаница најчешће није подразумевало пуно радно време - 44% је навело да је радило до 20 сати недељно, 42,6% од 20 до 40 сати недељно, а преко 40 сати недељно наводи да је радило 13,1% старијих жена.

У последњих шест месеци у пољопривредну производњу било је укључено 19,5% старијих жена. Свакодневно или скоро свакодневно је пољопривредне послове обављало 11,5% жена, а повремено 8%. Кућне послове је обављало 88,3% жена и у просеку су у кућним пословима трошиле 21 сат недељно. На основу овога можемо закључити да старије жене на кућне послове троше време које је еквивалентно раду са пола радног времена. Ипак, највећи број жена сматра да има посла у кући онолико колико им одговара (62%), а 28,2% испитаница сматра да има више посла него што би желеле.

3.1.3.4. *Самосталност у функционисању и подршка за живот у заједници*

Иако 58,9% старијих жена своје здравствено стање види као задовољавајуће или добро, тек 38,6% њих наводи да може несметано да обавља свакодневне активности. Другим речима, две трећине старијих жена (61,4%) здравствено стање ограничава у већој или мањој мери у обављању свакодневних активности.

Старије жене најчешће отежано обављају послове у вези са сређивањем куће и окућнице (45%), затим у вези са набавком намирница (33,4%), а нешто мање од петине има потребу за подршком и у одржавању личне хигијене, облачењу и кретању у кући (17,5%). У коришћењу превоза подршка је потребна за 12,5% старијих жена.

Услуге социјалне заштите користи 4,5% старијих жена. Коришћење услуга социјалне заштите повезано је са самосталношћу корисница, па услуге најчешће користе старије жене које изјављују да им је значајно ограничена способност за обављање свакодневних активности (8,8%), нешто мање жене којима је у малој мери ограничена способност обављања свакодневних активности (5,3%), док међу женама које су самосталне 0,6% користи неке од услуга социјалне заштите.

3.1.3.5. Безбедност и насиље

Анализа резултата показала је да је 14% старијих жена доживело неки облик насиља, од чега је 4,9% навело да је било изложено вишеструком насиљу, а занемаривању 7,2% жена.

Међу испитаницама, 8,6% изјавило је да је било изложено неком виду финансијског насиља (крађа, превара, присила), док 91,1% старијих жена наводи да није имало такво искуство. Поред наведеног, 4,1% старијих жена навело је да је било изложено физичком насиљу.

У месту у којем живе старије жене се најчешће осећају сигурно или веома сигурно (59,9%), док је 23,3% изјавило да се осећа или несигурно или веома несигурно.

3.1.3.6. Могућност образовања и усавршавања

У организованим активностима са циљем стицања нових знања је у протеклих шест месеци учествовало 4,1% старијих жена, док је за овакве активности заинтересовано 14,5% жена.

Резултати истраживања су показали да су у овакву врсту активности, пре свега, биле укључене жене са завршеним факултетом (11,9%), док су жене са нижим нивоом образовања веома ретко биле укључене у активности које се односе на стицање нових знања и вештина. Исто тако, у активности учења су најчешће биле укључене жене које живе саме и које се никада нису удавале (12,5%). За учествовање у едукативним активностима највише су заинтересоване жене од 65 до 69 година (19,5%) и од 70 до 74 година (12,3%), и жене са завршеним факултетом (30,2%) и средњом школом (15,3%). Жене са ниским образовањем углавном нису заинтересоване за ове активности. Исто тако, за образовне активности у већој су мери заинтересоване жене које живе у граду (16,7%) у односу на жене које живе на селу (9,2%).

3.1.3.7. Живот у заједници и социјални односи

У активностима у заједници, као што су посета позоришту, концерту, изложби или другим културним дешавањима, било је у последњих шест месеци укључено 16,8% старијих жена. Укљученост жена у ове активности опада са годинама старости, и варира од 24,3% међу женама старости од 65 до 69 година, до 2,4% жена са 85 или више година.

У културне активности укључено је више жена које живе у граду (21%) него жена која живе на селу (6,7%).

3.1.3.8. Коришћење превоза и кретање у заједници

Резултати спроведеног истраживања су показали да приликом коришћења услуга јавних служби 40,8% старијих жена нема никакве проблеме, а 27,9% има значајне потешкоће или је им је потпуно онемогућен одлазак до поште, банке, лекара и слично. Потешкоће у коришћењу јавних служби расту са годинама. Док изражене или потпуне потешкоће има 14,7% жена старости од 65 до 69 година, оне су присутне код 69,1% жена старијих од 85 година. Са значајно већим потешкоћама у приступу јавним услугама се суочавају и жене са нижим образовањем, па потпуне или значајне потешкоће има 51,5% жена без завршене основне школе и 15,7% жена са завршеним факултетом. Анализа је показала да се са потешкоћама чешће суочавају жене које живе саме (41,6%) у односу на жене које живе у вишечланим породицама, па тако тек 13,2% жена из породица са 6 или више чланова има значајне или потпуне потешкоће приликом приступа јавним услугама. Са нешто више потешкоћа се сусрећу и жене које живе на селу (34,4%) у односу на жене које живе у граду (25,1%).

Највише потешкоћа у приступу јавном превозу имају жене година старости од 80 до 84 (61,5%) и 85 и више година (50%). Поред тога, већи је проценат жена са села које не могу да користе јавни превоз иако им је то потребно (37,1%), у односу на старије жене које живе у градовима (22,4%).

Испитанице су навеле да најчешће не могу да користе јавни превоз зато што им је тешко да уђу у јавни превоз (46,2%), или зато што јавни превоз не постоји у насељу у којем станују (30,3%).

3.1.3.9. Учешће у правним поступцима

У правним поступцима је у тренутку истраживања учествовало 4,6% старијих жена, при чему је још 4,3% њих навело да им је у последњих годину дана била потребна заштита у правним пословима, али је нису добиле.

Најчешћи разлози који су испитанице наводиле је то што нису имале новца да приуште правну помоћ (55,9%), док су други разлози ређе присутни.

3.1.3.10. Став жена о подршци друштва

Резултати спроведеног истраживања су показали да највећи број испитаница сматра да друштво не води довољно рачуна о положају старијих жена (80,2%). Овај став није повезан ни са једном демографском варијаблом, па се може рећи да је заједнички за све жене без обзира на њихове карактеристике.

На крају овог истраживања дате су препоруке за унапређење положаја старијих жена у Републици Србији у области здравствене и социјалне заштите, за унапређење њиховог социо-економског положаја, као и у погледу мера за спречавање насиља над женама.

3.2. Извештаји ЕУ, међународних организација и уговорних тела

У Извештају Европске комисије о напретку Србије у спровођењу Акционих планова за поглавља 23 и 24 из маја 2017. године¹⁰⁶ наводи се да у предстојећем периоду Република Србија треба да повећа напоре у области реформе правосуђа. Поред тога, указано је да је потребно унапредити законодавни оквир у области родне равноправности, бесплатне правне помоћи и заштите мањина. У наредном шестомесечном извештају о напретку Републике Србије у процесу евроинтеграција и спровођењу Акционих планова за поглавља 23 и 24 из новембра 2017. године¹⁰⁷, Европска комисија је оценила да су неопходне додатне измене Закона о забрани дискриминације како би се у потпуности ускладио са правним тековинама Европске уније. У извештају је истакнуто да пун капацитет Повереника за заштиту равноправности да спроводи надлежности у складу са Законом о забрани дискриминације још увек није остварен, односно да је број запослених у институцији још увек мањи од броја предвиђеног систематизацијом.

У извештају Европске комисије посебно је наглашено да обезбеђивање адекватних механизма заштите од насиља над женама и даље представља приоритет. У погледу положаја деце, оцењено је да процес деинституционализације напредује и да је 90% деце смештено у хранитељске породице, а само 10% је у установама.

Поред тога, оцењено је да и даље постоје изазови у погледу остваривања права особа са инвалидитетом, укључујући правду, образовање и запошљавање, као и проблем присилног смештаја у здравствене установе и недостатка средстава за деинституционализацију и подршку у оквиру заједнице. Похваљене су активности које се тичу спречавања дискриминације ЛГБТИ особа, нарочито именовање националног официра за везу у Министарству унутрашњих послова и одржавање редовних контаката са цивилним друштвом у Београду и другим општинама у Републици Србији, као и одржавање треће узастопне Параде поноса која је протекла без инцидента.

Европска комисија је истакла напредак у вези са припремом и штампањем уџбеника за националне мањине, иако још увек постоје проблеми које треба решити, посебно у односу на албанску и бошњачку националну мањину. Поред тога, изражена је забринутост у погледу информисања на језицима националних мањина и наведено је да се емитовање програма на језицима мањина и даље није проширило ван територије Аутономне Покрајине Војводине. Похваљени су напори на унапређењу положаја Рома, попут успешног пријављивања и издавања личних докумената „правно невидљивим“ лицима и лицима која живе у неформалним насељима. У извештају је истакнуто да је развијен модел за спречавање напуштања школовања који укључује идентификацију ризика и обезбеђивање мера подршке, као што су додатни часови и сарадња са

¹⁰⁶ Non-paper on the state of play regarding chapters 23 and 24 for Serbia, May 2017 - Доступно на интернет адреси: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/non_paper_23_24/non_paper_ch23_24_eng.pdf

¹⁰⁷ Non-paper on the state of play regarding chapters 23 and 24 for Serbia, November 2017 - Доступно на интернет адреси: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/non_paper_23_24/non_paper_23_24.1.pdf

локалном заједницом. Такође, наглашено је да процес десегрегације и пружање подстицаја за предшколски и рани развој остају приоритети, као и потреба да мере активног запошљавања буду боље усмерене, укључујући и прелаз из образовања на тржиште рада.

У марту 2017. године Комитет за људска права Уједињених нација разматрао је Извештај Републике Србије о примени Међународног пакта о грађанским и политичким правима и усвојио *Закључна запажања Комитета за људска права УН у вези са Трећим периодичним извештајем о примени Међународног пакта о грађанским и политичким правима*¹⁰⁸. Комитет је похвалио позитивне помаке у области заштите људских права у Републици Србији, посебно унапређење правног оквира и доношење стратешких докумената. Међутим, у закључним запажањима Комитет је изразио забринутост због кашњења у имплементацији Стратегије превенције и заштите од дискриминације и упутио препоруке за предузимање конкретних мера у правцу благовременог и ефикасног спровођења Акционог плана за њену примену. Наглашено је да је потребно адекватно регулисање индиректне дискриминације кроз планиране измене и допуне антидискриминационих прописа, као и јачање капацитета Повереника за заштиту равноправности.

Посебне препоруке Комитет је упутио и у погледу социјалне инклузије Рома, унапређења родне равноправности и положаја особа са инвалидитетом, спречавања злочина из мржње, сузбијања дискриминације ЛБГТИ особа и особа које живе са ХИВ/АИДС-ом, превенције породичног и партнерског насиља и друго.

Комитет за економска, социјална и културна права Уједињених нација је августа 2017. године издао *Општи коментар број 24 о обавезама држава у контексту пословних активности у односу на Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима*¹⁰⁹. Део овог коментара односи се на обавезе држава у погледу спречавања дискриминације, имајући у виду да је уочена појава дискриминације у остваривању економских, социјалних и културних права у области тржишта рада и радних места, као и у сектору становања и изнајмљивања станова. Комитет истиче да обавеза сузбијања свих облика дискриминације укључује и обавезу поштовања забране дискриминације од стране недржавних тела у остваривању економских, социјалних и културних права, те наводи да су међу најугроженијим групама често жене, деца, етничке и верске мањине, особе са инвалидитетом, мигранти и тражиоци азила, а да су поједине друштвене групе изложене вишеструкој дискриминацији.

У децембру 2017. године, Комитет Уједињених нација за укидање расне дискриминације усвојио је *Закључна запажања на комбиновани II-V периодични извештај Републике Србије о примени Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације*¹¹⁰. Комитет је похвалио напоре Републике Србије на

¹⁰⁸ *Concluding observations on the third periodic report of Serbia*, Human Rights Committee, UN, CCPR/C/SRB/CO/3, 10 April 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsM0BTKouDPNIMXWAAuPwondHjTzsOQV02EwZeEShWLiz69PrKjtF2bDIMsRD6rBTnerbTKRH1D%2bXh8kzoQHkFRsh2LbknpdIMLo7VPSDJw>

¹⁰⁹ *General comment No. 24 (2017) on State obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the context of business activities*, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, UN, E/C.12/GC/24, 10 August 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4sIQ6QSmIBEDzFEovLCuW1a0Szab0oXtDlmnsJZZVQcIMOUuG4TpS9jwihCJcXiuZ1yrkMD%2fSj8YF%2bSXo4mYx7Y%2f3L3zvM2zSubw6ujlnCawQrJx3hIK8Odk6DUwG3Y>

¹¹⁰ *Concluding observations on the combined second to fifth periodic reports of Serbia*, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, UN, CERD/C/SRB/CO/2-5, 3 January 2018 - Доступно на интернет адреси:

унапређењу политика и мера које примењује како би осигурала бољу примену Конвенције, укључујући и усвајање важних статешких докумената у овој области. У својим закључним запажањима Комитет је указао да је неопходно предузети додатне мере на сузбијању десегрегације ромске деце и обезбедити приступ квалитетном образовању за сву децу, укључујући и децу мигранте.

У оквиру петог циклуса мониторинга, у мају 2017. године, Европска комисија против расизма и нетолеранције (ЕКРИ) објавила је *Извештај о стању људских права у Републици Србији*¹¹¹. У Извештају је похваљен напредак Републике Србије постигнут у низу области попут: доношења Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, повећаног броја пријава и броја издатих личних докумената припадницима ромске заједнице, као и укључивања ромске деце у образовне процесе и побољшање стамбених услова Рома. Такође, похваљен је рад на прописима о регистрованим партнерствима за истополне парове, промену имена и пола трансродних особа; спроведене обуке за полицијске службенике и социјалне раднике о правима ЛГБТ особа и друго. Међутим, истовремено је дата и листа препорука, од којих се за две специфичне препоруке захтева приоритетна имплементација. ЕКРИ је упутио препоруку да Народна скупштина Републике Србије и Влада усвоје кодекс понашања који забрањују употребу говора мржње, омогућавају обуставу мандата и других санкција за кршење њихових одредаба као и успостављање ефикасних канала извештавања. Друга специфична препорука односи се на давање приоритета при запошљавању и ангажовању пропорционалног броја Рома и припадника других мањина у државној служби.

Поред тога, препоруке ЕКРИ упућене Републици Србији односе се и на потребу за усклађивањем антидискриминационог законодавства са Општом препоруком бр. 7, нарочито: у погледу могућности предузимања правних поступака у случајевима посредне дискриминације и пре наступања последица; појашњењем шта обухвата “општа забрана дискриминације” у тексту закона; увођењем законске одредбе којом ће се свим органима јавне власти прописати позитивна обавеза подстицања равноправности и спречавања дискриминације у обављању њихових дужности; доношењем прописа о бесплатној правној помоћи; прописивањем да се све дискриминаторске одредбе садржане у индивидуалним или колективним уговорима, споразумима или другим прописима морају изменити или ће се сматрати ништавима; онемогућавањем јавног финансирања свих организација, укључујући и политичке странке, које промовишу расизам.

Једна од препорука односи се и на потребу за проширењем надлежности Повереника за заштиту равноправности, како би се омогућило да институција покреће поступке за заштиту од дискриминације по службеној дужности. ЕКРИ је препознао важну улогу Повереника и у спровођењу превентивних мера на унапређењу равноправности и упутио препоруку Републици Србији за организовање интензивних обука новинара о Етичком кодексу, у чије спровођење, поред Савета за штампу и Регулаторног тела за електронске медије, треба укључити и институцију Повереника. Такође, ЕКРИ је дао препоруку да полиција и тужилаштво, у целој држави, одреде контакт особе које

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhslztXd5Nnh5GF9yFH9jwwil9B8B11%2fuXcii8LTQu0fJ4OYIdltZ8n4OMBwTQDg7SZF6eFXhi1q9YdxBd%2bRQfdDSZnBiSnXOW3tWQbHmJqen0>

¹¹¹ ECRI report on Serbia (fifth monitoring cycle), Council of Europe, adopted on 22 March 2017 - published on 16 May 2017. Доступно на интернет адреси: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Serbia/SRB-CbC-V-2017-021-ENG.pdf>

заједно са институцијом Повереника треба да изграђују и одржавају редован дијалог са групама становништва које су нарочито угрожене говором мржње и злочинима из мржње, како би се обезбедило адекватно извештавање, истрага и гоњење учинилаца ових дела.¹¹²

Европска комисија против расизма и нетолеранције (ЕКРИ) објавила је у децембру 2017. године опште смернице за јачање тела за равноправност у борби против дискриминације и нетолеранције. У *Општој препоруци број 2 – тела за равноправност у сузбијању расизма и нетолеранције на националном нивоу*¹¹³, државама чланицама Савета Европе дате су детаљне препоруке за унапређење рада и ефикасије функционисање тела за равноправност.¹¹⁴

У новембру 2017. године Комесар за људска права Савета Европе Нилс Муижниекс објавио је преглед стања *Људска права у Европи: од кризе до обнове?*¹¹⁵, који обухвата период његовог шестогодишњег мандата. Комесар за људска права изразио је забринутост због све учесталијег говора мржње према активисткињама за заштиту људских права. У извештају је посебна пажња посвећена питању десегрегације, а стање у Републици Србији, која је сврстана међу државе у којима постоје већинска одељења или школе која похађају искључиво ромски ученици, оцењено је као акутно. Истакнуто је да постоји корелација између сегрегације у образовању и високе стопе незапослености, при чему је наведен податак Светске банке да се годишњи губитак продуктивности због сегрегiranог образовања у Републици Србији процењује на 231 милион евра. У погледу заштите ЛБГТ права, комесар Муижниекс је похвалио пример добре праксе са којим се сусрео приликом посете Републици Србији, а који се односи на именовање полицијског официра за везу са ЛБГТ заједницом.

У оквиру Канцеларије ОЕБС-а за демократске институције и људска права (ОДИХР) током 2017. године сачињен је извештај *„Одговорност држава“* који се односи на заштиту бранитеља људских права у државама чланицама ОЕБС-а (2014-2016) и представља анализу спровођења међународних стандарда наведених у Смерницама ОДИХР-а о заштити бранитеља људских права¹¹⁶. Поменуте Смернице препоручују државама да размотре усвајање националног законодавства којим се признаје мотивисаност пристрасности за злочине почињене против бранитеља људских права у односу на природу њиховог рада и угрожене групе које штите, као отежавајући фактор у одмеравању казне. У извештају ОДИХР-и оцењено је да Република Србија представља пример добре праксе укључивањем таквих одредаба у кривичне прописе и утврђивањем високих казни за дискриминаторне прекршаје против бранитеља људских права и невладиних организација, због њиховог деловања на заштити равноправности. Међутим, у извештају се указује и на неједнаку примену ових одредаба у пракси и

¹¹² ECRI report on Serbia (fifth monitoring cycle), Council of Europe, adopted on 22 March 2017 - published on 16 May 2017, page 39 - Доступно на интернет адреси: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Serbia/SRB-CbC-V-2017-021-ENG.pdf>

¹¹³ ECRI General Policy Recommendation No. 2 „Equality bodies to combat racism and intolerance at national level, adopted on 7 December 2017, Strasbourg, 27 February 2018 – Доступно на интернет адреси: [http://hudoc.ecri.coe.int/eng#{"ECRIIdentifier":\["REC-02rev-2018-006-ENG"\]}](http://hudoc.ecri.coe.int/eng#{)

¹¹⁴ Више о стандардима за тела за равноправност у одељку 4.4.1. *Сарадња са Европском мрежом тела за равноправност (ЕКВИНЕТ)*

¹¹⁵ „Human rights in Europe: from crisis to renewal?“ by Nils Muižnieks Commissioner for Human Rights, Council of Europe, November 2017 - Доступно на интернет адреси: <https://rm.coe.int/human-rights-in-europe-from-crisis-to-renewal-/168077fb04>

¹¹⁶ „The Responsibility of States: Protection of Human Rights Defenders in the OSCE Region (2014–2016)“, ODIHR, 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://www.lgbt-era.org/sites/default/files/pdffdocs/0329%202017%20ODIHR%20Report%20on%20protection%20of%20HRDs%20in%20the%20OSCE%20Region.pdf>

изостанак кривичног гоњења у појединим случајевима, што представља простор за унапређивање стања у овој области.

У *Извештају о стању људских права у свету 2017/18. године*¹¹⁷ међународне организације *Amnesty International*, приказани су резултати стања људских права у 159 држава и територија на свету. У делу извештаја који се односи на Републику Србију, између осталог, дата је оцена стања у области слободе говора, права ЛГБТИ особа, положаја миграната и избеглица, као и о дискриминацији Рома и проблему насиља над женама и девојчицама. У извештају је наведено да у Републици Србији још увек нису обезбеђени адекватни смештајни капацитети за мигранте, да није успостављен ефикасан систем њихове пријаве и да је до августа 2017. године од 151 поднете пријаве за азил решено свега две, 28 је одбачено, а 121 пријава је још увек у процедури.¹¹⁸

У *Светском извештају међународне организације Human Rights Watch (HRW)*¹¹⁹ дат је приказ кључних изазова у остваривању људских права у више од 90 земаља и територија широм света, укључујући и Републику Србију, за период од краја 2016. до новембра 2017. године. У извештају је позитивно оцењено одржавање Параде поноса без инцидената, уз присуство прве жене председнице Владе која је декларисана припадница ЛГБТ заједнице. Поред тога, у извештају је наведено да је Република Србија у јулу 2017. године постала 67. држава која је одобрила Декларацију о сигурним школама (*Safe Schools Declaration*) обавезавши се на заштиту образовања током оружаних сукоба. Међутим, у извештају је пренета оцена Европског парламента о потреби за даљим реформама у областима људских права и владавине права, као и забринутост Комитета Уједињених нација за права детета у вези са великом заступљеношћу деце са сметњама у развоју у установама за негу деце у Републици Србији.

Поред наведених извештаја међународних организација, можемо поменути налазе из *Извештаја о стању људских права у Србији 2016*¹²⁰ који је Државни секретаријат Сједињених Америчких Држава објавио 2017. године. Као највећи проблеми у остваривању људских права наведени су дискриминација и друштвено насиље над припадницима мањинских група, посебно Рома, који у највећем броју живе у неформалним насељима без воде, канализације, приступа здравственој заштити и образовању, не поседују лична документа и сл. У овом извештају се указује и на проблем насиља над женама, иако се чине напори за његово превазилажење усвајањем Закона о спречавању насиља у породици¹²¹. У извештају је изражена забринутост због великог прилива избеглица и миграната. Поред тога, оцењено је да све јавне зграде и јавни превоз и даље нису приступачни особама са инвалидитетом, иако је то предвиђено прописима Републике Србије. Указано је и на учесталост дискриминације у области запошљавања и рада, те је наведено да жене у просеку зарађују 20% мање од мушкараца, да спорије напредују и да су недовољно

¹¹⁷ „Annual Report 2017/18 - State of the World's Human Rights“, Amnesty International - Доступно на интернет адреси: <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2018/02/annual-report-201718/>

¹¹⁸ Исто, стр. 234

¹¹⁹ „World Report 2018 - Serbia/Kosovo Events of 2017“, Human Rights Watch - Доступно на интернет адреси: <https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/serbia/kosovo>

¹²⁰ „Country Reports on Human Rights Practices for 2016 - Serbia“, U.S. Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2017 - Доступно на интернет адреси:

<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2016&dliid=265470>

¹²¹ „Службени гласник РС“, број 94/16 - са почетком примене јуна 2017. године

заступљене у већини занимања. Особе са инвалидитетом се суочавају са дискриминацијом при приступу радном месту, а постоје и забележени случајеви дечијег рада, нарочито када су у питању ромска деца. Позитивно је оцењено одржавање Параде поноса, као и указивање Повереника за заштиту равноправности на проблем хомофобије и трансфобије у друштву, уз препоруку медијима да о трансродним и особама другачије сексуалне оријентације извештавају без сензационализма и употребе дискриминаторног језика.

3.3. Извештаји и истраживања домаћих институција и организација

У *Извештају Републике Србије за Трећи циклус Универзалног периодичног прегледа* који је Влада Републике Србије усвојила у октобру 2017. године¹²², наглашено је да се у оквиру свеобухватне реформе у процесу придруживања Републике Србије Европској унији посебна пажња посвећује промовисању владавине права и заштити људских права, као и унапређењу правног оквира ради усвајања најбољих стандарда и тековина савременог друштва, јачања институционалних капацитета и слободе медија, као и унапређења људских права. Посвећеност остваривању права исказује се и чињеницом да у министарствима и Владиным канцеларијама у оквиру постојећих капацитета постоје сектори који се баве праћењем и заштитом људских права посебно угрожених делова популације, или унапређењем положаја појединих осетљивих друштвених група.¹²³

Поред тога, у Извештају је истакнут напредак у заштити и унапређењу родне равноправности, као и унапређење положаја Рома, особа са инвалидитетом, ЛГБТИ особа, миграната, избеглица и припадника националних мањина, чему је у великој мери допринело постојање нових институционалних механизма, јачање међуресорне сарадње и сарадње са организацијама цивилног друштва у области спречавања дискриминације. Међутим, у извештају је указано и на области у којима је потребно уложити додатне напоре, а посебно у погледу адекватне примене донетих закона и смањења насиља у породици.

Поред низа спроведених активности на унапређењу стања људских права у Републици Србији, у извештају је истакнуто да је у 2017. години усвојено неколико важних стратешких докумената, попут Националне стратегије превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава у Републици Србији за период 2017-2022. године, са Акционим планом за период 2017-2018. године, потом Акционог плана за праћење примене Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији до 2025. године (за период 2017-2018. године) којим су дефинисане мере и активности, одговорни реализатори и средства за приоритетне области: становање, запошљавање, образовање, здравствена и социјална заштита, спречавање дискриминације, као и Национални акциони план за примену Резолуције

¹²² *Трећи циклус Универзалног периодичног прегледа* - Извештај Републике Србије који је сачињен у складу са ставом 5 Анекса Резолуције 16/21 Савета за људска права Уједињених нација, 31. октобар 2017. године - Доступно на интернет адреси: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/press/vesti/vlada-usvojila-izveshtaj-za-tretshi-ciklus-univerzalnog-periodichnog-pregleda-upr>

¹²³ Установљени су: Републичка агенција за мирно решавање радних спорова, Републички секретаријат за јавне политике, Савет за праћење примене препорука механизма УН за људска права, Савет за популациону политику, Савет за унапређивање положаја Рома, Савет за националне мањине, Савет за сузбијање насиља у породици, Координационо тело за праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у РС - Извор: Трећи циклус универзалног периодичног прегледа извештај Републике Србије

1325 Савета безбедности УН – Жене, мир и безбедност у Републици Србији (2017-2020) који укључује већи број актера и има тежиште спровођења активности на локалном нивоу. Поред тога, наведено је да је Савет за националне мањине у мају 2017. године усвојио Програм за доделу средстава из Буџетског фонда за националне мањине, којим је предвиђено да је информисање на језицима националних мањина приоритетна област у којој се програми и пројекти финансирају у 2017. години.

У Трећем по реду Извештају о спровођењу Акционог плана за поглавље 23 у приступним преговорима за чланство у Европској унији¹²⁴, у делу 3.6.1.5. Измена и допуна Закона о забрани дискриминације у циљу пуне усклађености са правним тековинама ЕУ, оцењено је да је Повереник за заштиту равноправности иницирао и спровео консултативни процес са представницима стручне јавности о досадашњој примени Закона. Резултат тог консултативног процеса је сагласност свих учесника у погледу коначног текста радне верзије Закона о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације¹²⁵. У погледу мере 3.6.1.5. која се односи на претходно спровођење анализе досадашње примене Закона о забрани дискриминације, оцењено је да је активност у потпуности реализована и да је израђена анализа са јасним препорукама за измену Закона у циљу постизања делотворније заштите од дискриминације.

У септембру 2017. године Канцеларија за људска и мањинска права објавила је *Пети извештај о праћењу имплементације Акционог плана за примену Стратегије превенције и заштите од дискриминације за период од 2014. до 2018. године за први и други квартал 2017. године*¹²⁶. У извештају је оцењено да је од 122 мере, укључујући посебне мере у односу на осетљиве групе које је требало реализовати у извештајном периоду, испуњено 51,7%, мере нису испуњене у 18% случајева, делимично су испуњене у 12,3% случајева, а у 18% случајева нема података о испуњености мера. У препорукама датим у оквиру овог извештаја указано је на потребу даљег доследног рада на реализацији свих предвиђених активности од стране утврђених носилаца, уз обавезност достављања извештаја ради праћења стања и креирања будућих активности, јер ће само таквим приступом бити омогућено постизање предвиђених циљева стратегије.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије (СИПРУ) је 2017. године издао публикацију *Праћење социјалне укључености у Републици Србији*¹²⁷ која представља унапређен оквир за праћење социјалног укључивања и смањења сиромаштва у девет домена социјалног укључивања (социјалне заштите и сигурности; сиромаштва, неједнакости, материјалне депривације; запослености; образовања; здравља; дуготрајне неге; пензијског система; социјалне и дечије заштите, квалитета живота). С обзиром на сложеност феномена сиромаштва и

¹²⁴ *Извештај број 3/2017 о спровођењу Акционог плана за поглавље 23*, Савет за спровођење Акционог плана за поглавље 23, Београд, новембар 2017. - Доступно на интернет адреси:

<https://mpravde.gov.rs/files/Izve%C5%A1taj%20br.%203-2017%20o%20sprovo%C4%91enju%20Akcionog%20plana%20za%20Poglavlje%2023.pdf>

¹²⁵ Исто, стр. 494

¹²⁶ *Пети извештај о праћењу имплементације Акционог плана за примену Стратегије превенције и заштите од дискриминације за период од 2014. до 2018. године - за први и други квартал 2017. године*, Канцеларија за људска и мањинска права Владе Републике Србије, Београд, септембар 2017. године - Доступно на интернет адреси: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http%3A%2F%2Fwww.ljudskaprava.gov.rs%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fdokument_file%2Fv_izvestaj_antidiskriminacija_-_nacrt.doc

¹²⁷ *Праћење социјалне укључености у Републици Србији (треће допуњено издање)*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије (СИПРУ), октобар 2017. - Доступно на интернет адреси:

http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/10/Pracenje_socijalne_ukljucenosti_u_Republici_Srbiji_trece_dopunjeno_izdanje.pdf

необходност његовог сагледавања као мултидимензионалног концепта који има непосредни утицај на (не)једнакост грађана, СИПРУ је кроз студију *Мониторинг социјалне инклузије - пензије*¹²⁸, разматрао низ индикатора пензионог система који се могу користити за мерење различитих карактеристика пензијских програма.

У *Годишњем извештају о раду Комитета правника за људска права - ЈУКОМ*¹²⁹, дата је оцена о степену остваривања људских права у Републици Србији, као и приказ одабраних случајева заступања у којима је ова организација пружила бесплатну правну помоћ. У извештају је наведено да, и поред проширења постојећих капацитета за смештај миграната и отварања неколико нових објеката, број лица која имају потребу за смештајем и даље превазилази постојеће капацитете. Оцењено је да услови за смештај у овим објектима знатно варирају, као и да се упркос бројним донацијама и најавама надлежних о проширењу смештајних капацитета, не може констатовати да је Република Србија успела да досегне задовољавајући ниво у збрињавању ове угрожене категорије.

Организација ЈУКОМ је у току 2017. године припремила и *Водич за самозаступање грађана - парнични потупак и поступци пред независним институцијама*¹³⁰, у циљу ефикаснијег самозаступање пред судовима и другим државним органима који су надлежни за заштиту права грађана. Водич, између осталог, садржи информације о поступку за заштиту од дискриминације који спроводи Повереник за заштиту равноправности.

Перцепција грађана о доступности јавних услуга била је предмет истраживања Европског покрета и Центра за европске политике. У истраживању *Ставови грађана о задовољству јавним услугама у примарној здравственој заштити*¹³¹ анализирано је више релевантних области у погледу задовољства грађана здравственим услугама на нивоу примарне здравствене заштите: ефикасност и квалитет, задовољство и очекивања, злоупотребе, дискриминација и информисаност. Када је у питању дискриминација у овој области, истраживање је показало да су Роми (30%), сиромашни грађани (40%) и незапослени (33%) перципирани као три групе које теже долазе до потребних здравствених услуга у односу на остале грађане. Такође, иако сви извештају указују на отежаност приступа особа са инвалидитетом здравственим установама и немогућност остваривања приступа одређеним услугама, већина испитаника ипак сматра да особе са инвалидитетом лакше долазе до потребних здравствених услуга у односу на просечног грађанина¹³².

У савременом друштву постаје све значајнија улога дигиталног окружења, слободе изражавања, заштите приватности, нових медија и дигиталне безбедности. На значај поштовања људских права у овој области указује се у извештају *Мониторинг*

¹²⁸ *Monitoring social inclusion in the Republic of Serbia – Indicators in the field of pensions*, Social Inclusion and Poverty Reduction Unit Government of the Republic of Serbia, October 2017 - Доступно на интернет адреси:

http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/10/Pracenje_socijalne_ukljucenosti_u_Republici_Srbiji_trece_dopunjeno_izdanje_Penzijski_indikatori_eng.pdf

¹²⁹ *ЈУКОМ 2016/17 Извештају о раду*, Комитет правника за људска права, Београд 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/YUCOM-izvestaj-o-radu-2016-17.-20-godina-YUCOM-a.pdf>

¹³⁰ *Водич за самозаступање грађана - парнични потупак и поступци пред независним институцијама*, Комитет правника за људска права, Београд 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2017/07/Vodic-za-samozastupanje-1.pdf>

¹³¹ *Ставови грађана о задовољству јавним услугама у примарној здравственој заштити – Приказ налаза истраживања*, Европски покрет у Србији и Центар за европске политике, Београд 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://www.zdravlje.gov.rs/downloads/2017/April/analiza.pdf>

¹³² Исто, стр. 6 и 7

дигиталних права и слобода у Србији¹³³. У овом истраживању наводи се да у Србији нешто више од 64% становника има приступ интернету, али званичне статистике несумњиво указују да се последњих година продубљује тзв. дигитални јаз, социоекономски ризик који угрожава слободан и уједначен приступ дигиталним технологијама. Унутар друштва, ове разлике најизраженије су у односу на маргинализоване и рањиве групе: особе са инвалидитетом, ромску популацију, становништво руралних средина¹³⁴. Подаци из Извештаја о дигиталној укључености говоре да рачунар и интернет не користи 90,2% од укупног броја особа са инвалидитетом. Разлике се могу уочити и када се упореди заступљеност рачунара у урбаном и руралном делу Србије: 73,3% наспрам 54%¹³⁵.

Поред наведених истраживања, у току 2017. године објављена су и поједина истраживања о којима ће више бити речи у делу извештаја који се односи на дискриминацију по појединим основима дискриминације у оквиру приказа положаја одређених маргинализованих група.

3.4. Пракса Европског суда за људска права у области заштите од дискриминације

Европски суд је у предмету *Карвалхо Пинто де Соуса Мораис против Португалије* (Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal, представка бр. 17484/15, пресуда од 25. јула 2017. године) утврдио да је Одлука португалског суда заснована на претпоставци да сексуалност није важна за педесетогодишњу жену и мајку двоје деце у мери у којој је важна за особе млађег доба дискриминисала подносиоци представке. Наиме, подносиоци представке је у својој педесетој години била подвргнута гинеколошкој интервенцији будући да је патила од бартолитиса (запаљења бартолинијеве жлезде). Међутим, током ове операције повређен јој је леви пудендални нерв, а након операције је трпела јаке болове, отежано се кретала и седела, и није могла да има сексуалне односе. Због претрпљених физичких и душевних болова покренула је судски поступак за накнаду штете. Португалски суд је у првостепеном поступку пресудио у њену корист доделивши јој 80.000 евра на име накнаде нематеријалне штете, 92.000 евра на име накнаде материјалне штете, од чега је 16.000 евра било додељено на име накнаде за ангажовање кућне помоћнице ради помоћи у свакодневним пословима. Поступајући по жалби болнице, другостепени суд је умањио накнаду нематеријалне штете која је подносиоци притужбе досуђена у првостепеном поступку. У погледу износа досуђене накнаде за ангажовање кућне помоћнице, који је такође умањио, суд је између осталог навео да губитак способности за обављање кућних послова подносиоци притужбе није утврђен, те да, узимајући у обзир узраст њене деце, њен једини задатак вероватно је био да се стара о свом супругу, због чега се може закључити да ангажовање кућне помоћнице са пуним радим временом није било неопходно у конкретном случају. Португалски суд је упозорио и да је у време операције подносиоци представке имала педесет година и двоје деце, а у тим годинама сексуални односи нису важни у мери у којој су важни млађим особама. Становиште

¹³³ SHARE@WORK 2016 - Мониторинг дигиталних права и слобода у Србији, Фондација SHARE, мај 2017 - Доступно на интернет адреси: https://labs.rs/Documents/Monitoring_digitalnih_prava_i_sloboda_izvestajza_2016_srb.pdf

¹³⁴ Исто, стр. 10-11

¹³⁵ Исто, стр. 11

португалског суда било је да се значај ступања у сексуалне односе током година смањује. Европски суд је у овом предмету констатовао да претпоставка да сексуалност није важна за педесетогодишњу жену и мајку двоје деце у мери у којој је важна за особе млађег доба, одражава традиционалну идеју о женској сексуалности која је суштински везана за рађање деце. Тиме се занемарује физички и психолошки значај сексуалности за самоиспуњење жене. Према мишљењу Европског суда, пол и старосно доба подносиољке притужбе представљали су одлучујући фактор да португалски суд донесе коначну одлуку ове садржине. Овакав приступ се огледа и у одлуци португалског суда да, у погледу трошкова кућне помоћнице, умањи износ накнаде додељен подносиољки представке, на основу тога што је *„њен једини задатак вероватно био да се стара о свом супругу“*, узимајући у обзир узраст њене деце у то време. Европски суд је указао да овакви ставови одражавају предрасуде које владају у правосуђу Португалије. Овом приликом Европски суд је био приморан да укаже на разлике у приступу који је португалски суд заузео у предмету подносиољке притужбе и приступу у предметима који су окончани пресудама у 2008. и 2014. години, а који су се односили на наводе о медицинским злоупотребама пацијената мушког пола, старости педесетпет и педесетдевет година. Врховни суд правде у Португалији је у овим предметима закључио да је чињеница да мушкарци више не могу да имају нормалне сексуалне односе утицала на њихово самопоштовање и резултирала *„огромним и снажним менталним шоком“*. У складу са својим налазима, Врховни суд правде је тужиоцима доделио 224.459 евра, односно 100.000 евра на име накнаде штете. Из ових предмета произлази да је португалски суд узео у обзир чињеницу да тужиоци нису могли да имају сексуалне односе и начин на који је та чињеница на њих утицала, без обзира на њихову старост. За разлику од случаја подносиољке представке, португалски суд није разматрао чињеницу да ли тужиоци имају децу или немају, нити је разматрао остале факторе. Имајући у виду све наведено, Европски суд је утврдио да је подносиољка представке, педесетогодишња мајка двоје деце, дискриминисана одлукама португалског суда, те да јој је повређено право на приватан и породични живот.

Европски суд је у предмету *А.Х. и други против Русије* (A.H. and others v. Russia, представке бр. 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 и 42403/13, пресуда од 17. јануара 2017. године) утврдио да је Русија дискриминисала држављане Сједињених Америчких Држава (САД) забранивши им усвајање деце руске националности. Четрдесетпет америчких држављана поднело је представке Европском суду у своје лично име, као и у име двадесетседморо деце. Према наводима подносилаца представки, они су крајем 2012. године били у завршној фази поступка усвојења. Међутим, у децембру 2012. године Државна дума је усвојила закон којим се забрањује усвајање руске деце од стране држављана САД. У складу са овим законом, обустављени су поступци у којима су држављани САД били подносиоци захтева за усвојење. У поступку пред Европским судом, подносиоци представки су тврдили да је емоционална веза између потенцијалних усвојитеља и деце већ била успостављена, будући да су поступци усвојења били у одмаклој фази. Подносиоци представки су сматрали да је забраном повређено њихово право на породични живот, да је забрана сама по себи била дискриминаторна и да је довела до лошег поступања према деци (јер је ону децу којој је била потребна посебна медицинска нега спречила да ту негу добију у САД). Европски суд је у овом поступку утврдио да у Русији постоји разлика у

третману подносилаца захтева за усвојење који долазе из САД и подносилаца ових захтева који долазе из других држава. Дакле, забрана усвајања деце у Русији усмерена је на одређену категорију лица искључиво на основу њиховог држављанства. Анализирајући да ли је за увођење ове разлике у третману постојао објективан и оправдан разлог, Европски суд је прихватио да се циљеви које је Русија желела да оствари овом мером, а који се односе на заштиту интереса деце и подстицање усвајања на националном нивоу, у принципу могу сматрати легитимним циљевима. Међутим, како је Европски суд навео, међудржавно усвајање је подразумевало релативно дугу и компликовану процедуру, која је захтевала значајно време и напор потенцијалних усвојитеља. До момента увођења забране усвајања за држављане САД, већина подносилаца захтева је срела и провела одређено време са дететом које је желела да усвоји. Како је Европски суд даље указао, поступак усвојења не мора нужно имати повољан исход за подносиоце захтева, јер коначну одлуку о захтевима увек доноси суд државе порекла детета. Међутим, о захтеву америчких подносилаца није донета негативна одлука на основу процене сваког појединачног случаја коју би извршио надлежни суд. Уместо тога, поступци усвојења су нагло прекинути због аутоматске неподобности држављана САД, а интереси деце у овим конкретним случајевима нису разматрани. Европски суд није утврдио постојање уверљивих и јаких разлога који би оправдали забрану усвајања која се примењује ретроактивно и на све америчке подносиоце захтева, без обзира на фазу до које се дошло у поступку усвојења или околности сваког појединачног случаја. Због тога је, према мишљењу Европског суда, забрана представљала несразмерну меру у односу на циљеве које је Русија истакла. Европски суд је у овом поступку закључио да је дошло до повреде члана 14. (забрана дискриминације) у вези са чланом 8. (право на поштовање приватног и породичног живота) Европске конвенције.

У предмету *Фабијан против Мађарске* (Fábián v. Hungary, представка бр.78117/13, пресуда од 5. септембра 2017. године), подносилац представке је био запослен као полицијски службеник до 1. јануара 2000. године, када је испунио услов за превремену пензију и пензионисао се пре навршене 47. године живота. Међутим, почео је поново да ради. У приватном сектору је радио од 2000. до 2012. године, а након тога био запослен као државни службеник од 2012. до 2015. године. Подносилац представке је плаћао доприносе за обавезно пензијско осигурање од првог до последњег дана свог радног века. Међутим, током 2013. године, у мађарско законодавство унета је измена према којој је обустављена исплата старосних пензија корисницима који су били запослени у државној служби и истовремено примали пензију, почев од јула 2013. године па надаље током трајања запослења. Ово ограничење није важило за кориснике старосне пензије који су радили у приватном сектору и истовремено примали пензију. Када га је надлежна управа обавестила да ће исплата његове пензије бити обустављена од јула 2013. године, подносилац представке је упутио жалбу овом органу тврдећи да његова пензија представља стечено право, те да је дискриминисан у односу на кориснике пензија који раде у приватном сектору, а којима исплата пензије неће бити обустављена. Како у овом поступку није имао успеха, подносилац представке се обратио Европском суду. Став Европског суда био је да је у области финансија, социјалне политике и запошљавања, спорна забрана којом је онемогућено право на пензију и право на плату из државног буџета у исто време, уведена као део реформе за постизање одрживости пензијског система Мађарске. Кораци предузети у оквиру реформе неодрживих пензионих шема били су део мера за смањење јавне

потрошње и државног дуга. Међутим, ова забрана није важила за запослене у приватном сектору који су истовремено и корисници пензије, с обзиром на то да њихове плате не иду на терет државног буџета, за разлику од плата запослених у државној служби. У том смислу, разлика у погледу извора зарада запослених у јавном и запослених у приватном сектору наводи на закључак да се за ове две категорије лица тешко може сматрати да се налазе у истој или сличној ситуацији у смислу члана 14. Европске конвенције. Европски суд је даље напоменуо да су, према мађарском националном праву, рад у државној служби и рад у приватном сектору третирају као посебне категорије, те да у погледу радног односа подносиоца представке држава није била само у улози регулатора и законодавца, већ је била и његов послодавац. Европски суд стога сматра да држава, у својству послодавца, одређује услове рада за своје запослене, а као управљач пензијског фонда одређује услове за исплату пензија. Суд је закључио да подносилац представке није доказао да је као државни службеник чије плате, накнаде и социјална давања иду на терет државног буџета, био у сличној ситуацији са запосленима у приватном сектору. Због свега наведеног, у конкретном случају није дошло до повреде члана 1. Протокола 1. (заштита имовине) самостално, и члана 1. Протокола 1. у вези са чланом 14. Европске конвенције.

Хетеросексуални пар који живи у ванбрачној заједници поднео је због дискриминације на основу пола и сексуалне оријентације представку Европском суду (*Ratzenböck AND Seydl v. Austria*, представка бр. 28475/12, пресуда од 26. октобра 2017. године). Подносиоци представке су аустријским органима поднели захтев за закључење регистрованог партнерства које предвиђа тамошњи Закон о регистрованом партнерству. Градоначелник Линца одбацио је овај захтев примењујући Закон о регистрованом партнерству, с обзиром на то да подносиоци представке не испуњавају законске услове, јер је регистровано партнерство резервисано искључиво за истополне парове. Подносиоци представке су се по овом питању обратили Управном суду и Уставном суду, са тврдњом да брак није био прикладна опција за њих, с обзиром на то да се значајно разликује од регистрованог партнерства. По њиховом мишљењу, регистровано партнерство је умногоме модерније и „лакше” од брака. Како у овим судским поступцима није имао успеха, пар је поднео представку Европском суду. Током поступка Европски суд је указао да је регистровано партнерство уведено као алтернатива браку будући да истополним паровима институција брака није доступна. Европски суд је даље указао на чињеницу да подносиоци представке, као особе различитог пола, могу да склопе брак и на тај начин задовоље потребу за легалним признањем њихове заједнице. Подносиоци представке су своје противљење традиционалном браку заснивали на мишљењу да је регистровано партнерство модернија институција. Међутим, у својој представи нису навели да су посебно погођени било каквом разликом садржаном у закону између тих институција. С тим у вези, Европски суд је утврдио да подносиоци представке, којима је као хетеросексуалном пару доступна институција брака, нису у сличној или упоредивој ситуацији са истополним паровима који, према важећем законодавству, немају право да склопе брак и којима је регистровано партнерство неопходно, као алтернативно средство за правно признавање њиховог односа. Због тога је Европски суд утврдио да није дошло до повреде члана 14. у вези са чланом 8. Конвенције.

Европски суд је у предмету *Бајев и други против Русије* (*Bayev and others v. Russia*, представка бр. 67667/09, пресуда од 20. јуна 2017. године) утврдио да су руски закони

који забрањују јавне активности усмерене на промовисање хомосексуалности међу малолетницима противни слободи изражавања и начелу забране дискриминације.¹³⁶ Подносиоци представке, активисти за геј права, осуђени су за прекршај због вршења „јавних активности усмерених на промоцију хомосексуалности међу малолетницима“. Први подносилац представке одржао је миран протест испред једне средње школе у Рјазању, држећи два транспарента са натписима: „Хомосексуалност је нормална“ и „Поносан сам на своју сексуалност“. Други и трећи подносилац представке одржали су мирне протесте испред дечије библиотеке у Архангелску, држећи транспаренте са натписима: „Русија има највећу стопу самоубиства тинејџера на свету. Међу њима је велики број хомосексуалаца. Они се одлучују на овај корак због недостатка информација о својој природи. Посланици су убице деце. Хомосексуалност је у реду“ и „Деца имају право да знају. Велики људи су понекад геј; геј особе такође постају велики људи. Хомосексуалност је природна и нормална.“ Трећи подносилац представке одржао је протест и испред Градске управе Санкт Петербурга држећи транспарент са цитатом популарне глумице из совјетских времена Фаине Рањевскаје: „Хомосексуалност није перверзија. Перверзија су хокеј на трави и балет на леду.“ Сви подносиоци представке морали су да плате новчану казну због кршења забране предузимања „јавних активности усмерених на промовисање хомосексуалности међу малолетницима“. Европски суд је у овом предмету утврдио да се забрана односи на промовисање нетрадиционалних сексуалних односа и на стварање искривљене слике социјалне једнакости традиционалних и нетрадиционалних сексуалних односа. Стога, према мишљењу Европског суда, спорне законске одредбе указују на инфериорност истополних односа у поређењу са односима хетеросексуалних особа. Европски суд је указао да поруке подносилаца представке нису биле сексуално експлицитне или агресивне, нити је у њима било заговарања било каквог сексуалног понашања. Поступци подносилаца представке нису умањили право родитеља да образују и саветују своју децу, да врше своје родитељске дужности или да их едукују у складу са властитим верским или филозофским погледима на свет. Малолетници који су били сведоци кампање подносилаца представке били су изложени идејама о разноликости, једнакости и толеранције, а усвајање ових идеја могло је само да допринесе социјалној кохезији. Став Европског суда је да доношењем оваквих закона власти учвршћују стигму и предрасуде, те подстичу хомофобију, што је неспојиво са идејама једнакости, плурализма и толеранције једног демократског друштва. Због свега наведеног, Европски суд је утврдио повреду члана 14. у вези са чланом 10. (слобода изражавања) Европске конвенције.

Пропуст државе да ефикасно спроведе истрагу расно мотивисаног напада на подносиатељку представке разматран је у предмету *Шкорјанец против Хрватске* (*Škorjanec v. Croatia*, представка бр. 25536/14, пресуда од 28. марта 2017. године). Две особе су у Хрватској вређале и физички нападе подносиатељку представке и њеног партнера ромске националности. Напади су били расно мотивисани. После спроведеног поступка пред надлежним органима утврђена је кривица двојице нападача за напад на партнера подносиатељке представке која је у овом поступку имала статус сведокиње. У односу на чињеницу да су надлежни органи у Хрватској истрагу злочина из мржње везали само на напад на партнера подносиатељке представке (иако је и подносиатељка представке током овог напада задобила лакше телесне повреде), Европски суд је указао да се злочином из мржње не сматрају само дела која су

¹³⁶ Забрана је садржана у законима усвојеним у Рјазањској и Архангелској области и граду Санкт Петербургу.

заснована искључиво на својствима жртве. Како је суд навео, члан 14. Европске конвенције обухвата и случајеве у којима се према једној особи поступа мање повољно на основу статуса или заштићеног својства друге особе. Због тога се обавеза надлежних органа да анализирају могућу везу између расистичких ставова и одређеног чина насиља не односи само на акте насиља који се заснивају на стварним или претпостављеним својствима жртве, него и на акте насиља који се заснивају на повезаности жртве са другом особом која стварно или претпостављено поседује одређено заштићено својство. Како су у конкретном случају домаћи надлежни органи пропустили да ефикасно спроведу истрагу расно мотивисаног напада на подносиоцу представке, Европски суд је закључио да је дошло до повреде члана 3. (забрана мучења) у вези са чланом 14. Европске конвенције.

У предмету *Григоријан и Сергејева против Украјине* (Grigoryan and Sergeyeva v. Ukraine, представка бр. 63409/11, пресуда од 28. марта 2017. године), подносиоци представке, господин Григоријан – особа јерменског порекла са статусом избеглице у Украјини и госпођа Сергејева, враћали су се кући са пикника такси возилом у алкохолисаном стању. Полиција је зауставила возило и после расправе са господином Григоријем обоје су приведени, притворени и стављен им је на терет прекршај „ситног хулиганства“ због псовања у алкохолисаном стању упркос упозорењима полицијских службеника, и нарушавања јавног реда. Према речима подносилаца представке, три полицајца су ушла у ћелију у којој је боравио господин Григоријан. Полицајци су га вређали на основу његовог јерменског порекла, оборили на под и задали му неколико удараца. Полицајци су такође задали ударце госпођи Сергејевој и називали је „јерменском курвом“, претећи да ће је силовати у ћелији у којој је боравила. Након што су под претњом полицијских службеника потписали извештај о учињеном прекршају, подносиоци представке су пуштени на слободу. Због наведених догађаја, подносиоци представке су поднели кривичне пријаве, али тужилаштво није покренуло кривични поступак, уз образложење да су били притворени због недоличног понашања. Тужилаштво се приликом доношења одлуке о покретању кривичног поступка у великој мери ослањало на изјаве полицијских службеника које су указивале да је према подносиоцима представке била примењена сила у мери која је неопходна како би се њихово понашање држало под контролом. Поред тога, тужилаштво је утврдило и да су наводи о расној дискриминацији и увредама били неосновани. Поступајући у овом предмету, Европски суд је указао на обавезу државних органа да уложе разумне напоре и истраже да ли су расистички мотиви одиграли одређену улогу у поменутим догађајима. Надлежни органи у Украјини међутим нису уложили напоре у том погледу. Конкретно, пропустили су да саслушају полицијске службенике по питању расистичких мотива њихових поступака, нити су истражили да ли су ови службеници учествовали у сличним инцидентима у прошлости. Пропуст у предузимању разумних напора како би се истражили могући расистички мотиви напада полицијских службеника на подносиоце представке према мишљењу Европског суда представља кршење члана 14. у вези са чланом 3. Европске конвенције.

У предмету *Волтер и Сарферт против Немачке* (Wolter and Sarfert v. Germany, представка бр. 59752/13 и 66277/13, пресуда од 23. марта 2017. године), први подносилац представке рођен је у ванбрачној заједици 1943. године. Биолошки отац подносиоца представке признао је очинство неколико месеци после његовог рођења. После смрти свог оца, подносилац представке поднео је захтев за издавање потврде о

наслеђивању 100% имовине која је припадала његовом оцу. Суд у Келну није уважао његов захтев сматрајући да подносилац представке, као дете рођено у ванбрачној заједници, није имао статус законског наследника према немачком закону којим се уређује правни статус деце рођене ван брачне заједнице, те је потврду о наслеђивању издао његовој полусестри и унуцима супруге његовог преминулог оца. Други подносилац притужбе, такође рођен као ванбрачно дете 1940. године, након смрти његовог биолошког оца покренуо је судски поступак ради наслеђивања. Уз исто образложење које је суд у Келну пружио првом подносиоцу представке, хамбуршки суд је одбио захтев другог подносиоца представке. Анализирајући немачко законодавство које су домаћи судови применили у овом случају, Европски суд је установио да деца рођена ван брачне заједнице пре 1. јула 1949. године нису била подобна за наслеђивање очеве. Из тог разлога немачки судови нису уважили захтеве подносилаца представки. Међутим, након што је Европски суд 28. маја 2009. године донео пресуду у предмету *Брауер против Немачке* (Brauer v. Germany, представка бр. 3545/04), немачки законодавац је изменио закон тако да су разлике у наследним правима ванбрачне деце која су рођена пре и после 1949. године укинута у случајевима када је оставилац преминуо након 28. маја 2009. године. Међутим, ова разлика и даље постоји у случајевима када је оставилац преминуо пре 28. маја 2009. године. Будући да су очеви оба подносиоца представки преминули пре 28. маја 2009. године, разлика у третману је примењена, јер су немачки судови сматрали да није неопходно да се законска измена примењује ретроактивно, због потребе за очувањем правне сигурности. Због тога подносиоци представки нису могли да наследе своје очеве. Европски суд је у овом поступку указао да једини фактори који су довели до тога да подносиоци представки не могу да наследе своје очеве јесте чињеница да су рођени у ванбрачној заједници пре 1. јула 1949. године, као и чињеница да су њихови очеви умрли пре 28. маја 2009. године. Имајући у виду важност уклањања свих разлика у третману деце рођене у брачној заједници и ван брака, аргументи немачких судова који се темеље на правној сигурности нису довољно јаки да би подносиоци представки у конкретним случајевима били ускраћени својих наследних права. Због свега наведеног, Европски суд је утврдио повреду члана 14. у вези са чланом 1. Протокола 1. Европске конвенције.

Питање остваривања наследних права деце рођене ван брака у Немачкој разматрано је и у предмету *Митзингер против Немачке* (Mitzinger v. Germany, представка бр. 29762/10, пресуда од 9. фебруара 2017. године). Подносиатељка представке је рођена ван брака 1940. године. Са својим оцем који је признао очинство 1951. године одржавала је редовне контакте до 2007. године. Како су према немачком закону деца рођена пре 1. јула 1949. године била изузета из законског права на наслеђивање, подносиатељка представке није могла да наследи свог оца који је преминуо у јануару 2009. године. Разматрајући овај случај, Европски суд је указао да државе чланице Савета Европе придају велики значај питању једнакости деце рођеним у браку и ван брака и њихових грађанских права. Како је суд нагласио, заштита „легитимних очекивања” покојника и њихових породица мора бити подређена потреби равноправног третмана деце рођене ван брака са децом рођеном у браку. Европски суд је закључио да није постојао разуман однос сразмерности између предузетих мера (установљивање разлике у наследним правима деце) и легитимног циља коме се тежи (очување правне сигурности и заштита покојника и његове породице), због чега је дошло до повреде члана 14. у вези са чланом 8. Европске конвенције.

У предмету *Тсартсиџе и други против Грузије* (Tsartsidze and others v. Georgia, представка бр. 18766/04, пресуда од 17. јануара 2017. године), 13 Грузијских држављана – припадника/ца Јеховиних сведока поднело је представку Европском суду у којој су изнели тврдњу да су, због припадности овој верској заједници, били жртве застрашивања и напада у Грузији. Представка поднета Европском суду односила се на неколико случајева верски мотивисаних напада којој су подносиоци представке били изложени. У једном од ових случајева, 30 Јеховиних сведока је од стране полиције било спречено да одржи састанак у кући једног од подносилаца представке. Полиција је том приликом одузела верске књиге и библију Јеховиних сведока. Подносиоци представке су се поводом овог питања обратили домаћем суду који је њихове наводе одбио као неосноване. Наиме, у поступку пред домаћим судом није утврђено да је полиција спречила одржавање састанка и одузела верске књиге и библију Јеховиних сведока како би им забранила вршење верских обреда у складу са својим уверењима. Међутим, Европски суд је нашао да је у конкретном случају, због спречавања верског окупљања подносилаца представке и накнадних судских поступака, дошло до повреде члана 9. (слобода мисли, савести и вероисповести) самостално и у вези са чланом 14. Европске конвенције. Како је Европски суд указао, спречено је одржавање мирног окупљања у кући једног од подносилаца представке. Према даљим наводима Европског суда, домаћи судови у поступку који су водили, а ни држава Русија у поступку пред Европским судом, нису указали на закон који су припадници ове верске заједнице прекршили мирном окупљањем у свом дому. Према околностима другог случаја, једног од подносилаца представке полицијски службеници су зауставили на улици, одузели му верску литературу и одвели у полицијску станицу. У полицијској станици су га ударили, а на његово инсистирање да му верска литература буде враћена, један од полицијских службеника је бацио библију на његово лице. Када је подносилац представке напустио полицијску станицу, његова супруга је приметила црвенило на његовом врату. Истог часа је отишла у полицијску станицу, жалила се на поступање полицијских службеника према њеном супругу и тражила да врате верску литературу коју су му одузели, након чега је била извређана и избачена из полицијских просторија. Следећег дана, други подносилац представке имао је слично искуство са грузијском полицијом. Наиме, док је ходао улицом и носио верску литературу, пресрела су га два полицијска службеника који су га ударили у стомак и одузели му верску литературу. Оба подносиоца представке су се обратила домаћем суду поводом ових догађаја, који је њихове наводе одбио као неосноване. Наиме, домаћи суд је приликом одлучивања у овом предмету узео у обзир чињеницу да су полицијски службеници негирали наводе подносилаца представке који, према виђењу суда, нису претрпели физичке повреде. Изјаве сведока који су имали одређена сазнања о овим инцидентима домаћи суд није уважио будући да су и они били припадници Јеховиних сведока, те су стога имали интерес да се судски поступак оконча у корист подносилаца представке. У одсуству доказа који говоре супротно, домаћи суд је закључио да достојанство подносилаца представке није било повређено, нити је дошло до кршења њиховог права на слободу вероисповести. У поступку пред Европским судом утврђено је да су ови подносиоци представке због својих верских уверења били жртве полицијског насиља, те да је у конкретном случају дошло до кршења члана 9. самостално и у вези са чланом 14. Европске конвенције. Наиме, Европски суд је указао да се тврдња домаћих судова да су адекватно испитали наводе подносилаца представке тешко може прихватити, будући да је разматрање њиховог случаја било

површно и пристрасно, што је довело да тога да се полицијска верзија догађаја прихвати као подразумевана.

Једанаест италијанских држављана и један канадски држављанин подносиоци су представки у предмету *Орланди и други против Италије* (Orlandi and others v. Italy, представке бр. 26431/12; 26742/12; 44057/12 и 60088/12, пресуда од 14. децембра 2017. године). Ова лица су дуги низ година била у стабилним истополним односима. Венчали су се у земљама у којима су легализовани истополни бракови. По повратку у Италију, покушали су да региструју своје бракове. Међутим, италијанске власти су одбиле њихове захтеве, тврдећи да би такве регистрације биле противне јавном реду. Подносиоци представки су у поступку пред Европским судом између осталог навели да поступање италијанских власти представља дискриминацију на основу сексуалне оријентације. Према наводима подносилаца представки, одсуство регулисања истополних бракова или регистрованих партнерстава у италијанском праву нарушава и њихово право на приватни и породични живот. Поступајући у овом предмету, Европски суд је указао да су државе у начелу и даље слободне да институцију брака учине доступном само хетеросексуалним паровима. Међутим, како је Европски суд даље указао, истополним паровима је неопходно обезбедити правно признање и заштиту њихових односа.¹³⁷ Ситуација у Италији се по овом питању променила 2016. године када је усвојен нов закон којим се уређује институт истополног цивилног партнерства. Међутим, представке у овом предмету су Европском суду поднете током 2012. године када измене у италијанском законодавству нису биле на снази. Анализирајући конкретан случај, Европски суд је указао на брз напредак европских земаља у овој области. Наиме, законодавство 27 од 47 земаља чланица Савета Европе признаје истополна партнерства као бракове, грађанска партнерства или регистрована партнерства. Немогућност било каквог признавања односа истополних партнера у Италији је према виђењу Европског суда ова лица сместила у правни вакуум и није узета у обзир њихова друштвена реалност и препреке у свакодневном животу. У поступку пред Европским судом, нису утврђени интереси заједнице који би оправдали лишење правног признања и заштите подносилаца представке. Мишљење Европског суда је да Италија није смела да занемари ситуацију подносилаца представки, те да је у конкретном случају дошло до повреде члана 8. Европске конвенције. У складу са наведеним, Европски суд је констатовао да није неопходно испитивати постојање повреде члана 14. у вези са чланом 8. или чланом 12. (право на склапање брака) Европске конвенције.

У предмету *Алковић против Црне Горе* (Alković v. Montenegro, представка бр. 66895/10, пресуда од 5. децембра 2017. године) Европски суд је разматрао серију етнички и/или верски мотивисаних напада на подносиоца представке од стране његових комшија током 2009. године. Подносилац представке је Ром исламске вероисповести који је живео у згради намењеној социјалном становању у Подгорици. Једном приликом чуо је разговор својих комшија (У и Х) док су у стану гледали бокс меч између такмичара црногорске и босанске националности. Када се појавио босански боксер са тренерима који су сви били Муслимани, комшија У је изговорио реченицу „заклао бих једног од њих“, док је комшија Х увредљиво говорио о турском пореклу босанског боксера. Према даљим наводима подносиоца представке, комшија Х је у једном тренутку

¹³⁷ Повреду члана 8. Европске конвенције Европски суд је 21. јула 2015. године утврдио у предмету *Олијари и други против Италије* (Oliari and Others v. Italy, nos. 18766/11 and 36030/11, 21 July 2015) будући да у Италији такав правни оквир за истополне парове није био обезбеђен у време доношења пресуде у овом предмету.

отишао до свог аутомобила и узео оружје. Комшија У је комшији Х рекао „усмери га на лево“ (у правцу терасе подносиоца представке). Уследило је 9 до 10 пуцњева и псовки на рачун „турске мајке“. Комшија У, његова породица и комшија Х су након овог догађаја уклонили чауре са земље. Другом приликом, када је подносилац представке са породицом славио Бајрам, на вратима његовог стана је нацртан велики крст и исписана порука „исели се или ћеш зажалити“. Подносилац представке је позвао полицију и због изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости поднео кривичне пријаве против неколико породица које живе у његовом комшилуку. Надлежни органи су међутим, због недостатка доказа, одбацили кривичне пријаве. Анализирајући овај предмет, Европски суд је указао да надлежни државни органи имају обавезу да истраже евентуалне расистичке мотиве аката насиља. Сходно томе, мора се проверити сваки доказ о вређању на расној основи који се појави током спровођења истраге, те уколико се потврди постојање таквог доказа, потребно је детаљно испитати све чињенице како би се открили евентуални расистички мотиви насиља. У конкретном случају, Европски суд је указао да тужилац није посветио довољно пажње пуцњави која се очигледно догодила. Пуцњаву су потврдили и комшија У и комшија Х. Чауре релевантне у овом предмету су још увек биле доступне будући да су их комшија У и чланови његове породице покупили. Међутим, Европски суд примећује да домаћи надлежни органи нису предузели потребне мере како би утврдили да ли је заиста пуцао комшија Х - на пример, узимањем чаура од комшије У ради анализе, провером да ли комшија Х заиста има пиштољ и анализом мотива ове пуцњаве. Када је у питању инцидент у коме је на вратима подносиоца представке нацртан велики крст, Европски суд констатује да се на основу списка предмета не може закључити које конкретне мере (осим доласка полиције на позив подносиоца представке на лице места и фотографисања цртежа) су предузете како би се одговорно лице пронашло. Европски суд је мишљења да правосудни органи у Црној Гори нису на правилан начин применили механизме кривичног права у конкретном случају, што је довело до повреде члана 8. у вези са чланом 14. Европске конвенције.

Дискриминација на основу пола и старосног доба разматрана је у предмету *Кхамтокху и Аксенчик против Русије* (Khamtokhu and Aksenchik v. Russia, представка бр. 60367/08 и 961/11 од 24. јануара 2017. године). Подносиоци представке у овом предмету су два мушкарца (рођена 1970. године и 1985. године) осуђена на казну доживотног затвора који су сматрали да су дискриминисани у односу на одређене категорије осуђених лица које су законом ослобођене од примене казне доживотног затвора. Наиме, према одредбама члана 57. Кривичног законика Русије, казна доживотног затвора прописана за одређена кривична дела не може се изрећи одређеним категоријама осуђених лица – женама, малолетницима и особама старијим од 65 година. Русија је у поступку пред Европским судом истакла да је ова разлика у третману намењена промовисању принципа правде и човечности који подразумева да се код прописивања кривичних санкција узму у обзир узраст и „физиолошке карактеристике“ различитих категорија починилаца кривичних дела. Европски суд је указао да је овај циљ легитиман и да не види разлог због којег би довео у питање разлику у правном третману групе одраслих учинилаца кривичних дела којој припадају подносиоци представке и малолетних учинилаца кривичних дела за које не постоји законска могућност изрицања казне доживотног затвора. Немогућност изрицања казне доживотног затвора малолетним лицима у сагласности је приступом који је заједнички за правне системе свих држава уговорница, без изузетка, али и са препоруком Комитета за права детета о укидању

казне доживотног затвора за кривична дела која су починила лица млађа од 18 година, као и са резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација која позива државе да размотре укидање казне доживотног затвора за ова лица. Европски суд сматра да се при утврђивању одговорности малолетника за учињена кривична дела, ма колико она била озбиљна, мора узети у обзир њихова претпостављена психолошка и емоционална незрелост, али и већа прилагодљивост њихове личности и капацитет за рехабилитацију. Када је у питању казнена политика Русије према осуђеницима старијим од 65 година, Европски суд не види разлог због кога се може сматрати да је искључење лица старијих од 65 година из могућности изрицања казне доживотног затвора било неосновано и неоправдано. Европски суд је указао да та одредба у принципу коинцидира са идејом на којој се заснива право на превремено пуштање на слободу након одслужења првих 25 година затворске казне за пунолетне мушке учиниоце кривичних дела који су млађи од 65 година (У Русији, суд може да дозволи превремено пуштање на слободу лица које је осуђено на казну доживотног затвора након одслужења првих 25 година изречене затворске казне. За лица старија од 65 година, ово би била само илузорна могућност.) Ограничавањем могућности за изрицање казне доживотног затвора путем прописивања максималне старосне границе, руски законодавац је користио један од неколико метода које је имао на располагању за обезбеђивање могућности пуштања на слободу разумног броја затвореника, те је деловао у оквиру своје слободне процене у складу са стандардима Европске конвенције. Разматрајући казнену политику Русије према женама, Европски суд је узео у обзир различите европске и међународне документе који се односе на заштиту жена од родно заснованог насиља, злостављања и сексуалног узнемиравања у затворском окружењу, али и потребу за заштитом трудноће и материнства. Европски суд је додао да је Русија обезбедила статистичке податке који указују на значајну разлику у укупном броју женских у односу на мушке затворенике, али и релативно мали број лица осуђених на казну доживотног затвора (У Русији је, у новембру 2011. године, било свега 1.802 лица осуђених на казну доживотног затвора. Од укупно 533.024 затвореника/ца, свега 42.511 чиниле су жене.) У конкретним околностима случаја, расположиви подаци и остали наведени елементи пружају довољно основа да Европски суд утврди постојање јавног интереса који подразумева изузимање осуђених жена од примене казне доживотног затвора. Анализом оправданости изузимања од примене казне доживотног затвора за три наведене категорије осуђених лица, Европски суд је утврдио да до повреде члана 14. у вези са чланом 5. (право на слободу и сигурност) Европске конвенције, није дошло.

У предмету *Балсан против Румуније* (Bălsan v. Romania, представка бр. 49645/09, пресуда од 23. маја 2017. године) Европски суд је разматрао поступак румунских надлежних органа у пружању заштите жени изложеној породичном насиљу. Подносиатељка представке се ради заштите свог и живота своје четворо деце више пута обраћала локалним властима и тражила предузимање одговарајућих мера према мужу од кога се развела 2008. године. Европски суд је у својој пресуди са забринутошћу констатовао да је на нивоу истраге и пред националним судовима заузет став да је подносиатељка представке својим поступцима провоцирала насиље у породици, те да напади у овом случају нису били довољно озбиљни да би ушли у опсег кривичног закона. Суд је навео да је подносиатељка представке током 2008. године поднела шест кривичних пријава против мужа тражећи заштиту. Кривичне пријаве су биле одбачене и власти нису предузеле никакве конкретне мере. Према мишљењу

Европског суда, власти нису у потпуности цениле озбиљност и обим проблема породичног насиља у Румунији, а њихови поступци одразили су се на дискриминаторно поступање према подносиоцима представке као жени. Европски суд је закључио да се насиље које је претрпела подносиоцима представке може сматрати родно заснованим насиљем, што представља облик дискриминације жена. Упркос томе што је влада донела закон и националну стратегију о спречавању и борби против насиља у породици, очигледно је да у овом случају није постојала довољна посвећеност предузимању одговарајућих мера за решавање проблема насиља у породици. Европски суд је утврдио да је у овом предмету дошло до кршења члан 14. у вези са чланом 3. (забрана мучења) Европске конвенције.

Подносилац представке је у предмету *М.Ф. против Мађарске* (M.F. v. Hungary, представка бр.45855/12, пресуда од 31. октобра 2017. године) тврдио да га је полиција у Мађарској злостављала и да је истрага о овом злостављању била неефикасна. Такође, позивајући се на члан 14. у вези са чланом 3. Европске конвенције, подносилац представке је тврдио да је био дискриминисан због свог ромског порекла. Наиме, подносилац представке је приведен и транспортован у полицијску станицу након што су он и његови саучесници ухапшени док су возили аутомобил у коме је била роба украдена из оближњег летњиковца. У полицијској станици је био физички малтретиран од стране неколико полицијских службеника који су га вређали због његовог ромског порекла. Јавни тужилац је одбио жалбу подносиоца представке, а наводи о расним мотивима злостављања нису разматрани. Европски суд у овом предмету није утврдио одговорност тужене државе за понижавајуће поступање на основу расне или етничке припадности подносиоца представке. С друге стране, Европски суд је утврдио да држава није испунила своју обавезу да у случајевима аката насиља истражи могуће расне мотиве напада. Надлежни органи који су истраживали наводно злостављање имали су доследно сведочење подносиоца представке, према којем је, поред тога што је био жртва озбиљних напада, подносилац представке био подвргнут расном злостављању од стране службеника. Међутим, упркос доследним тврдњама подносиоца представке, нема доказа да су власти испитале питање могућих расних мотива оваквог поступања. Конкретно, ништа није учињено како би се утврдила веродостојност изјаве подносиоца представке о расном злостављању којем је био изложен. Суд је стога закључио да су власти пропустиле да сагласно члану 14. у вези са чланом 3. Европске конвенције предузму све могуће кораке како би истражиле да ли је дискриминација могла играти улогу у наведеним догађајима.

Питање остваривања права на старосну пензију разматрано је у предмету *Рубаћ против Словеније* (Ribac v. Slovenia, представка бр. 57101/10, пресуда од 5. децембра 2017. године). Подносилац представке био је држављанин Републике Србије у оквиру Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), а од 1964. године живи у Словенији. Служио је као официр у активној војној служби у Југословенској народној армији до октобра 1991. године, када је остварио право на војну пензију према прописима СФРЈ коју је примао до јануара 1992. године. У фебруару 1992. године подносилац представке покренуо је поступак за исплату аконтационе војне пензије у складу са прописом Републике Словеније која је у јуну 1991. године постала самостална држава. У мају 1993. године словеначки надлежни органи су утврдили да подносилац представке има право на аконтациону војну пензију, почев од новембра 1991. године. У октобру 1998. године, надлежни органи донели су одлуку да због

неиспуњења законских услова аконтациону војну пензију подносиоца представке не претворе у старосну пензију. Његово право на аконтациону војну пензију је након доношења ове одлуке суспендовано. Словеначке власти одбиле су жалбу подносиоца представке у септембру 2002. године. Наиме, подносилац представке није могао бити корисник старосне пензије јер није био словеначки држављанин, а није испуњавао услове који се односе на кориснике – странце. Подносилац представке је потом стекао словеначко држављанство и право на старосну пензију почев од априла 2003. године. Након неуспешног обраћања домаћим судским органима по овом питању, подносилац представке поднео је представку Европском суду сматрајући да непризнавање права на старосну пензију у периоду од новембра 1998. године до априла 2003. године, на основу чињенице да подносилац притужбе у то време није био словеначки држављанин, представља кршење члана 14. у вези са чланом 1. Протокола 1. Европске конвенције. У поступку пред Европским судом утврђено је да је подносилац представке успоставио породични живот у Словенији и регистрован је као стални резидент у овој земљи од 1981. године. Будући да је био официр у Југословенској народној армији, плаћао је доприносе Заводу за социјално осигурање војних осигураника и имао је право на пензију под условима одређеним војним правилима СФРЈ, која су се примењивала на све кориснике без обзира на њихову националност. Европски суд је даље утврдио да је подносилац представке 1998. године испуњавао све услове за стицање пензије, осим словеначког држављанства. Ово потврђује и чињеница да је подносиоцу представке признато право на старосну пензију након добијања словеначког држављанства. Европски суд је указао да је, узимајући у обзир широку слободу процене коју имају државе у области социјалне заштите, неопходно да постоје врло јаки разлози како би разлика у третману заснована искључиво на основу држављанства била оправдана. На основу наведеног, Европски суд је закључио да је у конкретном случају дошло до повреде члана 14. у вези са чланом 1. Протокола 1. Европске конвенције.

Подноситељка представке у предмету *Талпис против Италије* (Talpis v. Italy, представка бр. 41237/14, пресуда од 2. марта 2017. године) је румунска држављанка која живи у Италији. Муж подносиоце представке је алкохоличар који је једном приликом претукао њу и њену ћерку. Поводом овог догађаја подносиоце представке се обратила полицији која је изашла на лице места и затекла мужа подносиоце представке у пијаном стању. Полиција је у извештају забележила повреде које су задобиле подносиоце представке и њена ћерка. Поводом наведеног догађаја подносиоце представке није поднела званичну пријаву полицији и одлучила је да се крије у подруму. Два месеца касније подносиоцу представке је муж поново напао и уз употребу ножа присилио да крене са њим како би имала сексуалне односе са његовим пријатељима. Подносиоце представке је на улици затражила помоћ од полицијске патроле, која је том приликом казнила њеног мужа због ношења оружја, а подносиоцу представке упутила да оде кући. Након што је због претњи насиљем и наношења телесних повреда поднела пријаву против свог мужа, подносиоцу представке је полиција саслушала о околностима наведеног догађаја. Она је међутим модификовала свој исказ и ублажила наводе из пријаве. Ипак, полиција је мужа подносиоце представке због наношења телесних повреда новчано казнила. Приликом новог напада на подносиоцу представке, њен муж је кухињским ножем усмртио сина који је покушао да раздвоји своје родитеље. Том приликом је и подносиоце представке задобила неколико убода ножем. Муж је због убиства сина и

покушаја убиства супруге осуђен на казну доживотног затвора. У поступку пред Европским судом, подносиатеља представке навела је да италијанске власти нису испуниле своју обавезу пружања заштите од насиља у породици. Према наводима подносиатељке представке, до покушаја њеног убиства и смрти сина је дошло управо због пропуста италијанских власти да пруже заштиту од насиља у породици. Ослањајући се на члан 14. у вези са чланом 2. (право на живот) и чланом 3. Европске конвенције, подносиатеља представке је тврдила да је због нереаговања италијанских власти дискриминисана као жена. Европски суд је нашао да су италијанске власти, непредузимањем хитних мера у вези са пријавом подносиатељке представке, лишиле ову пријаву сваког ефекта, створивши тиме атмосферу некажњивости која је поговарала предузимању нових насилничких аката од стране мужа подносиатељке представке, који су на крају довели до смртог исхода дечака. Примењујући члан 14. Европске конвенције, Европски суд је навео да је пасивност италијанских власти у суштини значила одобравање насиља у конкретном случају, због чега је, како је даље указао, подносиатеља представке била жртва дискриминације као жена. Европски суд је констатовао да закључци Специјалног известиоца Уједињених нација за насиље над женама након његове посете Италији 2012. године, као и Комитета за елиминацију дискриминације жена и Националног завода за статистику, приказују размере проблема насиља у породици и дискриминације жена у овој земљи. Према мишљењу Европског суда, подносиатеља представке је пружила доказе о овој појави. Како је Европски суд даље навео, ови докази су поткрепљени неспорним статистичким подацима који показују да насиље у породици првенствено погађа жене, те да је упркос спроведеним реформама велики број жена изгубило живот од стране садашњих или бивших партнера (феминицид). У складу с тим, Европски суд сматра да је насиље којем је подносиатеља представке била изложена засновано на њеном полу, те да је у конкретном случају дошло до повреде члана 14. у вези са чланом 2. и чланом 3. Европске конвенције.

Подносилац представке у предмету *Алехандру Еначе против Румуније* (Alexandru Enache v. Romania, представка бр. 16986/12, пресуда од 3. октобра 2017. године) је румунски држављанин који је због проневере осуђен на седмогодишњу затворску казну. Након изречене казне затвора, подносилац представке поднео је молбу за одлагање извршења ове казне, у складу са чланом 453. бившег румунског Законика о кривичном поступку. Према одредбама овог законика, мајке осуђене на казну затвора могу поднети молбу за одлагање извршења казне док њихово дете не наврши прву годину старости. Молба за одлагање извршења казне затвора подносиоца представке је одбачена (у моменту подношења молбе, дете подносиоца представке било је старо неколико месеци). Према образложењу румунских надлежних органа, молба подносиоца представке је одбачена јер је наведена одредба Законика о кривичном поступку морала бити тумачена рестриктивно, те подносилац представке није могао тражити њену аналогну примену. У поступку пред Европским судом, подносилац представке је тврдио да је био жртва дискриминације на основу пола у поређењу са женама осуђеним на казну затвора које су уједно и мајке деце млађе од једне године. Европски суд је најпре констатовао да у погледу права на подношење молбе за одлагање извршења казне затвора, румунски закон различито третира две категорије затвореника чија су деца млађа од једне године – жене и мушкарце. Како је Европски суд навео, основни циљ одлагања извршења затворске казне била је заштита најбољих интереса детета које на тај начин добија одговарајућу пажњу и бригу током

прве године живота. Међутим, иако би у овом случају могле да постоје разлике у односима између мајке и оца према детету, Европски суд сматра да би и мајка и отац могли детету да пруже одговарајућу пажњу и бригу. Анализирајући све околности овог случаја, Европски суд је констатовао да би се могло сматрати да је подносилац представке у упоредивој ситуацији са женама осуђеним на казну затвора. Разматрајући да ли је прављење разлике између две категорије затвореника било разумно, Европски суд сматра да је важно указати да одлагање извршења затворске казне за жене није било аутоматско, већ се приступало детаљним проценама при одлучивању о овим молбама. Поред тога, румунско законодавство које је у то време било на снази, пружало је свим затвореницима, без обзира на пол, друге инструменте путем којих су могли да траже одлагање извршења својих казни. На крају, приликом доношења одлуке о овом случају, Европски суд се осврнуо и на посебну везу између мајке и детета (током трудноће и до навршене прве године живота детета) и специфичности материнства. Европски суд је указао да примену заштитних мера за материнство треба узети у обзир. Како је Европски суд напоменуо, члан 4. Конвенције УН о укидању свих облика дискриминације над женама изричито прописује да се усвајање посебних мера са циљем заштите материнства од стране држава чланица неће сматрати дискриминаторним. Ово правило се односи и на жене осуђене на затворску казну. С обзиром на широку слободу процене коју је Румунија имала у овој области, Европски суд је закључио да је постојао разуман однос сразмерности између предузетих мера и легитимног циља чијем се остварењу тежило. Због свега наведеног, Европски суд је утврдио да у конкретном случају није дошло до повреде члана 14. у вези са чланом 8. Европске конвенције.

Подносилац представке у предмету *Кацлер Новаковски против Пољске* (Kasper Nowakowski v. Poland, представка бр. 32407/13, пресуда од 10. јануара 2017. године) је глувонема особа чија бивша супруга такође има оштећење слуха. Пар се венчао 2005. године и добио сина 2006. године, али је 2007. године њихов брак окончан разводом. Одлуком домаћег суда одређено је да једанаестомесечни син живи са мајком, док је подносилац представке имао право да сина виђа два сата недељно. Подносилац представке се није жалио на ову одлуку, али се 2011. године, када је његов син напунио пет година, обратио суду са молбом да више времена проводи са дететом, како би се између њих створила јача веза. Том приликом подносилац представке је тражио да виђа дете без присуства мајке и изван њеног дома, због непријатељске атмосфере која је владала између бивших супружника. Суд је одбио молбу подносиоца представке, сматрајући да је то у најбољем интересу детета. У поступку пред Европским судом, подносилац представке је између осталог навео да је одбијањем молбе коју је упутио домаћим судовима дискриминисан, тврдећи да је узрок одбијања молбе његов инвалидитет. Анализирајући околности овог случаја, Европски суд је указао да је постојала потреба да домаћи судови предузму мере за помирење конфликтних интереса странака. У покушају да пронађу решење за проблеме који су постојали у овом случају, домаћи судови пропустили су да предвиде и мере прилагођене инвалидитету подносиоца представке, као што је, на пример, прибављење доказа од стручњака упознатих са проблемима са којима се суочавају особе са оштећеним слухом. Европски суд је уочио да су се домаћи судови у својим одлукама ослањали на експертске извештаје у којима је фокус био на комуникацијској баријери између оца и сина, уместо на проналажењу могућих начина за превазилажење ових баријера. Према мишљењу Европског суда, домаћи судови нису

предузели одговарајуће мере у циљу омогућавања контакта подносиоца представке са његовим сином, супротно одредбама члана 8. Европске конвенције. Утврдивши повреду члана 8. Европске конвенције, Европски суд је сматрао да према околностима овог случаја представку није неопходно разматрати са аспекта члана 14. у вези са чланом 8. Европске конвенције.

Подноситељка представке у предмету *Саумиер против Француске* (Saumier v. France, представка бр. 74734/14, пресуда од 12. јануара 2017. године) се због немара свог послодавца разболела и није била у могућности да добије пуну накнаду штете коју је претрпела. Француски трибунал је нашао да код подносиатељке представке постоји професионално обољење и, узевши у обзир немар њеног послодавца, повећао износ њене годишње инвалидске пензије. У другим поступцима који су се водили пред француским судовима, подносиатељка представке је тражила накнаду у висини од 1,2 милиона евра за укупну штету коју је претрпела. Одлука француског суда којом се подносиатељки представке на име накнаде штете додељује износ од 745.000 евра преиначена је у жалбеном поступку јер је Апелациони суд у Паризу заузео становиште да подносиатељки представке припада накнада по основу смањене радне способности, накнада по основу трајног функционалног оштећења, накнада за помоћ и негу другог лица, као и накнада нематеријалне штете због прогресивне болести. У поступку пред Европским судом, подносиатељка представке је указала на чињеницу да, за разлику од жртава немара према општем закону, жртве повреда на раду или оболели од професионалних болести проузрокованих немаром њихових послодаваца, немају право на накнаду укупне претрпљене штете. Европски суд је у овом поступку указао да се не може сматрати да су запослени, који су услед немара својих послодаваца добили неко професионално обољење или претрпели повреду на раду, били у истој или упоредивој ситуацији са лицима која су претрпела телесне повреде или оштећење здравља услед немара лица која нису њихови послодавци. Европски суд је даље навео да је однос између послодавца и запосленог уговорни однос који је уређен посебним сетом правила која се разликују од општих правила којима се уређују односи између појединаца. Накнада штете коју је запослена претрпела услед немара послодавца допуњена је накнадом коју је аутоматски примила од послодавца, што такође чини различитом ситуацију у којој се налази запослена у односу на ситуације у којима се примењују општа правила. У складу с тим, ситуација запосленог који има професионално обољење или је претрпео повреду на раду није иста као ситуација у којој је штета претрпљена у другом контексту и другачијим околностима. Европски суд је закључио да до повреде члана 14. у вези са чланом 1. Протокола 1. Европске конвенције у конкретном случају није дошло.

Подноситељка представке у предмету *Гоури против Француске* (Gouri v. France, представка бр. 41069/11, одлука од 28. фебруара 2017. године) је алжирска држављанка која је живела у Алжиру. У 1999. години, остварила је право на породичну пензију удовице по основу губитка радне способности са ретроактивним дејством од 1. априла 1993. године. Подносиатељка представке је 2006. године поднела захтев за исплату додатне инвалидске накнаде са ретроактивним дејством од 1. априла 1993. године. Надлежни орган за осигурање за случај болести одбио је захтев подносиатељке представке јер није имала пребивалиште у Француској, што је био услов за остваривање права на додатну инвалидску накнаду. Подносиатељка представке је у поступку пред Европским судом тврдила да је наметање овог услова дискриминаторно

и представља повреду члана 14. у вези са чланом 1. Протокола 1. Европске конвенције. Европски суд је најпре указао да пребивалиште лица представља један аспект његовог или њеног личног статуса који може представљати основ дискриминације. Следеће питање које је постављено пред Европским судом било је да ли је подносиатељка представке била у сличном положају у коме су лица која живе у Француској и примаоци су додатне инвалидске накнаде. Европски суд је констатовао да се додатна инвалидска накнада исплаћује ради обезбеђивања минималног нивоа прихода лицима која живе у Француској, узимајући у обзир висину трошкова живота у овој земљи. Француски држављани који живе у иностранству немају право на додатну инвалидску накнаду. Европски суд је утврдио да подносиатељка представке која је живела у Алжиру није била дискриминисана нити је била у упоредивој ситуацији са лицима која живе у Француској. Представка је због свега наведеног проглашена неприхватљивом, у складу са чланом 35. став 3.(а) Европске конвенције.

У предмету *Ндиди против Уједињеног Краљевства* (Ndidi v. United Kingdom, представка бр. 41215/14, пресуда од 14. септембра 2017. године) подносилац представке је као двогодишњи дечак дошао у Уједињено Краљевство са својом мајком. Један период живота провео је у установама за младе преступнике. Током 2011. године, када је имао 24 године, обавештен је да ће бити депортован у Нигерију. Наиме, законодавство Уједињеног Краљевства прописивало је депортацију страних држављана - учинилаца казнених дела осуђених на, између осталог, казну затвора од најмање 12 месеци, изузев у случајевима постојања одређених разлога који указују да би тиме дошло до повреде њихових права гарантованих Конвенцијом о статусу избеглица или Европском конвенцијом за заштиту људских права. Све његове жалбе на одлуку о депортацији биле су безуспешне. Подносилац представке у моменту подношења представке Европском суду још увек није био депортован, јер је поступак издавања његових путних исправа од стране нигеријских власти био у току. У поступку пред Европским судом, подносилац представке је навео да би његова депортација представљала несразмерно мешање у његово право на поштовање приватног и породичног живота, нарочито узимајући у обзир чињеницу да је 2012. године добио сина са британском држављанком која нема никакву везу са Нигеријом. Европски суд је утврдио да депортација подносиоца представке не би представљала несразмерно мешање у његово право на поштовање приватног и породичног живота. Како је Европски суд навео, чињенице у предмету подносиоца представке несумњиво су захтевале пажљиву анализу, с обзиром на дужину његовог боравка у Уједињеном Краљевству, сталну везу коју је одржавао са својим сином и другим члановима породице, као и ограничене везе које је имао са матичном државом. Ипак, имајући у виду историју казнених дела подносиоца представке, Европски суд није уочио основе по којима би се одлука домаћих власти могла оспорити. Подносилац представке се у поступку пред Европским судом жалио и на повреду члана 14. у вези са чланом 8. Европске конвенције, тврдећи да је био дискриминисан у односу на странца осуђеног на казну затвора мању од 4 године који има право на могућности прописане члановима 399. и 399а Правилника о имиграцији¹³⁸, али и у односу на британског држављанина осуђеног на више од 4 године казне затвора, који не може бити депортован. Поводом тврдње о дискриминацији у односу на на страног учиниоца казненог дела осуђеног на мање од 4 године затвора, Европски суд је указао да подносилац представке није

¹³⁸ Ови чланови Правилника о имиграцији прописују ситуације у којима ће се сматрати да приватни и породични живот странца осуђеног за казнено дело превазилази јавни интерес за извршење депортације.

изнео ту тврдњу пред домаћим судовима због чега се може сматрати да нису исцрпљени сви унутрашњи правни лекови у смислу члана 35. став 1. Европске конвенције. Насупрот томе, подносилац представке је у молби за покретање жалбеног поступка и ревизије указао да је различито третиран у поређењу са британским држављанима осуђеним на више од 4 године казне затвора. Из тог разлога је Европски суд закључио да није неопходно испитивати исцрпљеност унутрашњих правних лекова поводом овог питања. Међутим, како је Европски суд у другим случајевима депортације утврдио да се страни држављани не могу поредити са држављанима земље у којој имају право боравка и из које не могу бити протерани, представка је у погледу повреде члана 14. Европске конвенције одбачена као очигледно неоснована, сагласно члану 35. став 3.(а) Европске конвенције.

Подносилац представке у предмету *K2 против Уједињеног Краљевства* (K2 v. United Kingdom, представка бр. 42387/13, одлука од 7. фебруара 2017. године) рођен је у Судану. У Уједињено Краљевство дошао је као дете како би се придружио оцу који је имао избеглички статус, где му је био одобрен трајни боравак. Постао је натурализован држављанин Велике Британије 2000. године. Подносилац представке је 2009. године напустио Уједињено Краљевство и према сопственој тврдњи отишао директно у Судан. Међутим, према изјави државне секретарке за унутрашње послове пред Специјалним апелационим судом за имиграциона питања, процена Службе безбедности била је да је подносилац представке, пре него што је отпутовао у Судан, био у Сомалији са две особе повезане са екстремизмом, где је учествовао у терористичким активностима радикалне исламске терористичке групе Ал-Шабаб, са седиштем у Источној Африци. Државна секретарка за унутрашње послове је 2010. године обавестила подносиоца представке да ће му уручити одлуку о одузимању држављанства Велике Британије, уз образложење да то чини у јавном интересу. У поступку пред Европским судом, подносилац представке је тврдио да је одлуком о одузимању држављанства повређено његово право на поштовање приватног и породичног живота, гарантовано чланом 8. Европске конвенције. Ослањајући се на члан 14. у вези са чланом 8. Европске конвенције, подносилац представке се такође жалио да је према њему као натурализованом држављанину поступано другачије него према лицима који представљају претњу по националну безбедност а имају држављанство по рођењу. Иако би произвољно ускраћивање или укидање држављанства због свог утицаја на приватни и породични живот у неким околностима могло да представља повреду члана 8. Европске конвенције, према оцени Европског суда то у овом предмету није случај. Како је Европски суд навео, тадашња државна секретарка за унутрашње послове поступала је брзо и марљиво, и у складу са законом. Подносилац представке је имао законско право на жалбу и ревизију, али су судови у Великој Британији након спровођења свеобухватне и темељне анализе одбили његове наводе. Узимајући у обзир наведено, Европски суд је закључио да одлука о одузимању држављанства није била произвољна, те је представка одбачена као очигледно неоснована, сагласно члану 35. став 3(а). Поводом навода о дискриминаторном поступању Европски суд је представку из процесних разлога одбацио, с обзиром на то да подносилац представке у поступку пред домаћим судовима није указао да је према њему поступано другачије у поређењу са британским држављанима који су представљали претњу по националну безбедност.

Супруга првог подносиоца представке у предмету *Клеин и други против Немачке* (Klein and Others v. Germany, представке бр.10138/11 и три друге, пресуда од 6. априла 2017. године) била је чланица Протестантске цркве, која у складу са немачким законодавством приходе између осталог остварује наплатом црквеног пореза. Њен супруг - први подносилац представке није био члан Протестантске цркве. Први подносилац представке и његова супруга определили су се за заједничку пријаву пореза за 2008. годину. Примили су порески обрачун у који је била укључена посебна црквена такса (облик црквеног пореза) у износу од 2,22 евра, на име супруге првог подносиоца представке. С обзиром на то да је приход супруге првог подносиоца представке био испод минималног опорезивог износа, ова сума је била израчуната на основу заједничког прихода супружника. Први подносилац представке је у поступку пред Европским судом навео да је био присиљен да плати посебну црквену таксу иако није био члан цркве, чиме је повређен члан 9. (слобода мисли, савести и вероисповести) и члан 14. Европске конвенције. Европски суд је најпре констатовао да је немачко законодавство произвело ситуацију у којој је први подносилац представке био подвргнут финансијским обавезама своје супруге према цркви чија је чланица, иако подносилац представке није њен члан. Према ставу Европског суда, ова ситуација представља мешање у права првог подносиоца представке гарантована чланом 9. Европске конвенције. Процењујући оправданост овог мешања, Европски суд је нагласио да државама треба пружити одређену слободу процене у овој области, између осталог и због одсуства заједничког европског стандарда који регулише финансирање цркава или религија. Приликом балансирања између права првог подносиоца представке на негативни аспект верске слободе са једне стране, и јавног интереса за ефикасну наплату пореза, укључујући и црквени порез, са друге стране, Европски суд је узео у обзир чињеницу да су се први подносилац представке и његова супруга сами определили за заједничку пријаву пореза, што је довело до тога да се две одвојене пореске пријаве у административном смислу третирају као једна. Према оцени Европског суда, у питању је административни механизам за утврђивање коначног износа пореза који су супружници имали обавезу да плате након заједничког пријављивања пореза. Постојеће стање у пракси би се могло променити увођењем додатног административног механизма. Европски суд је закључио да су немачке власти, узимајући у обзир широк простор за процену, навеле важне и довољне разлоге који оправдавају црквени порески систем. Први подносилац представке је у поступку пред Европским судом такође истакао да је наплатом посебне таксе за цркву чија је чланица његова жена, над њим извршена дискриминација у поређењу са другим брачним паровима код којих један супружник није члан цркве док је други члан верске заједнице која нема право на наплату црквеног пореза. Узимајући у обзир наводе првог подносиоца представке и чињеницу да је црквена такса наплаћена његовој жени а не њему, Европски суд је стао на становиште да први подносилац представке није успео да докаже да ово питање спада у домен члана 9. Европске конвенције. Стога, према мишљењу Европског суда, члан 14. Европске конвенције у конкретном случају није применљив.

3.5. Пракса Повереника за заштиту равноправности

Током 2017. године Повереник је поступао у 1.098 предмета. Поверенику су поднете 532 притужбе, а поред поступања по притужбама грађана, Повереник је, у складу с овлашћењима и инструментима за борбу против дискриминације, дао 501 препоруку мера за остваривање равноправности, поднео три тужбе за заштиту од дискриминације, предлог Уставном суду за оцену уставности, три кривичне пријаве, један захтев за покретање прекршајног поступка, а у једном случају предложено је покретање поступка посредовања (мирења). Ради равномерног развијања антидискриминационе судске праксе, Повереник ове године није користио привилеговану месну надлежност, односно законску могућност да тужбе подноси Вишем суду у Београду, већ је тужбе подносио различитим Вишим судовима на територији Републике Србије. Стратешке парнице, односно тужбе за заштиту од дискриминације, поднете су због дискриминације по различитим основима, и то: припадност ромској националној мањини, здравственог стања и инвалидитета, пола и сексуалне оријентације. У току 2017. године дате су и две иницијативе за измену прописа, као и 41 мишљење на нацрте закона и других општих аката. Такође, издато је 13 упозорења јавности и 20 саопштења за јавност. У поступку по притужбама донето је 51 мишљење, од чега 33 мишљења са препоруком и 18 случајева мишљење без препоруке мера. Од 33 случаја у којима су дате препоруке мера, у 32 је утврђено да је дошло до повреде одредаба Закона о забрани дискриминације а у једном случају није утврђена повреда закона али је дата препорука за остваривање равноправности. У 18 случајева донето је мишљење да није дошло до повреде Закона о забрани дискриминације. По препорукама Повереника поступљено је у 22 случаја (75,86%), док у 7 случаја није поступљено (24,14%), а у 4 случаја рок за поступање по препоруци није још увек истекао. У 14 случајева донето је мишљење којим је утврђена дискриминација групе лица (особе са инвалидитетом, жене, припадници ромске националне мањине, ЛГБТ, избеглице, мигранти, тражиоци азила, и сл.), док се у осталим случајевима радило о дискриминацији појединаца. Што се тиче препорука мера за остваривање равноправности које су упућене органима јавне власти и другим лицима поступљено је у 91,6% случајева, што укупно са поступањем по препорукама датим у појединачним случајевима у просеку износи 83,73%.

Физичка лица су Поверенику поднела 413 притужби због дискриминације, што чини близу 78% од укупног броја. Као и претходних година, мушкарци се обраћају нешто чешће него жене, па од свих притужби које су поднела физичка лица, мушкарци су поднели 59,3%, а жене 40,7%. Током 2017. године, организације цивилног друштва, поднеле су 105 притужби, чиме се бележи пораст у односу на претходну годину, док је број правних лица међу подносиоцима притужби, ове године мањи у односу на 2016. годину. У току 2017. године, Повереник је примио већи број грађана у пријемној канцеларији Повереника, а повећан је и број грађана који су тражили информације путем телефона или електронском поштом. Разлози леже, како у пре свега већој информисаности и препознавању дискриминације од стране грађана као и у предузетим активностима Повереника на повећању видљивости и доследности институције, тако и у чињеници да се од октобра 2016. године, пријемна канцеларија Повереника налази у седишту органа.

Највише притужби ове године поднето је због дискриминације на основу инвалидитета, 114 притужби, што представља 18% од укупног броја притужби. Инвалидитет као основ дискриминације је и у претходној години по броју притужби био на првом месту заједно са полом, а већ годинама се налази међу прва четири основа по броју поднетих притужби.

Приметан је тренд раста броја притужби по овом основу из године у годину. Током 2016. године је поднето 82 притужбе, а током 2015. године 73 притужбе због дискриминације на основу инвалидитета. Највећи број притужби због дискриминације на основу инвалидитета поднето је због дискриминације приликом пружања услуга или при коришћењу објеката и површина – 27 притужби (35,5%), од чега се највећи број притужби односи на постојање физичких баријера које онемогућавају особама са инвалидитетом да користе одређене услуге или објекте. У поступцима пред органима јавне власти поднето је 26 притужби што износи 18,6%, у поступку запошљавања или на послу 19 притужби што износи 12,8%, у образовању и стручном оспособљавању 17 притужби што износи 19,3% од укупног броја поднетих притужби. Области дискриминације које су подносиоци наводили у притужбама уједно су и области које су домаћа и страна истраживања идентификовала као друштвене сфере са највећим изазовима за равноправно укључивање особа са инвалидитетом. Истраживања међународних организација и домаћих организација цивилног друштва и институција и пракса Повереника показују да су особе са инвалидитетом најчешће дискриминисане у областима остваривања права на образовање, рада и приступачности јавних објеката и површина, као и услуга.

У истраживању Повереника „Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији“, особе с телесним и сензорним инвалидитетом су препознате као најчешће дискриминисана група, а особе с интелектуалним потешкоћама и менталним сметњама наведене као најдискриминисаније. Скоро сви испитаници (96%) изразили су став да јавне установе морају да буду приступачне за све особе са инвалидитетом. Такође, 66% грађана сматра да друштво у предстојећем периоду много пажње треба да посвети равноправности особа са инвалидитетом.

На другом месту по бројности притужби је старосно доба, са истим бројем притужби као и прошле године (75) и уделом од 11,8% од укупног броја притужби. Анализа показује да се највећи број притужби (48%) односи на дискриминацију деце, док је 33,3% притужби поднето због дискриминације старијих преко 65 година, а 18,7% притужби је поднето због дискриминације старијих од 18 а млађих од 65 година, (с тим што су у овој групи највећи број притужби поднеле особе између 50 и 65 година старости). Практика Повереника показује да су као и прошле године физичка лица поднела највећи број притужби (61), од чега 26 жена и 35 мушкараца, док су различите организације цивилног друштва поднеле 13 притужби. Посебно су рањива категорија вишеструко дискриминисана лица (Роми, особе са инвалидитетом, жене и др).

Пол као основ дискриминације ове године заузима треће место по броју притужби и са 71-ом притужбом чини удео од 11,2% од укупног броја притужби, за разлику од претходних година када је према броју притужби заузимао прво место. Разлог за повећање броја притужби у претходним годинама у којима је као основ дискриминације наведен пол, налазио се у чињеници да је Закон о начину одређивања максималног

броја запослених у јавном сектору¹³⁹ садржао дискриминаторне одредбе (члан 20) које су се односиле на пензионисање запослених у јавном сектору. Подсећања ради, Повереник је заједно са Заштитником грађана у 2015. години поднео предлог за оцену уставности ове одредбе. Тим поводом Уставни суд Србије је донео Одлуку IУз 255/2015, од 30. јуна 2016. године, којом је утврдио да одредбе члана 20. Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору нису у сагласности са Уставом Републике Србије. Анализирајући лица која су у овој години Поверенику поднела притужбу због дискриминације на основу пола, уочено је да највећи број чине физичка лица (58), од чега су жене поднеле 36 притужби а мушкарци 25 притужби. У односу на области у којима су ове притужбе поднете, приметно је да је, као и претходних година, највећи број притужби због дискриминације на основу пола поднет у области рада и запошљавања, односно у 2017. години, поднето је 37 притужби. Жене су током 2017. године, као и претходних година, подносиле притужбе углавном из разлога распоређивања на нижа радна места или отказа уговора о раду након повратка са породилског одсуства или одсуства са рада ради неге детета. Што се тиче других области у којима су поднете притужбе на основу пола као личног својства, следе поступци пред органима јавне власти (16,9%), област здравствене заштите, област јавног информисања и медија. Повереник је током 2017. године примио одређени број притужби које су и мушкарци и жене подносили поводом мишљења центара за социјални рад и одлука судова о вршењу родитељског права. Као и код претходног основа међународна и домаћа истраживања указују на проблеме у истим областима као и пракса Повереника. Анализа притужби указује да се пол као основ дискриминације у току 2017. године у неколико случајева појављивао у комбинацији са још неким личним својством (ромска национална припадност, брачни и породични статус и др.).

Дискриминација на основу здравственог стања налази се на четвртом месту по броју притужби, иза инвалидитета, старосног доба и пола. У односу на претходну годину повећан је број притужби по овом основу. Повереник је по први пут покренуо стратешку парницу, односно поднео је тужбу за заштиту од дискриминације због дискриминације на основу здравственог стања и инвалидитета у области рада и запошљавања. Приближно једнак број притужби по овом основу подносе мушкарци и жене. Као и претходних година највише притужби по овом основу подносе физичка лица, а затим организације цивилног друштва. Ова чињеница не изненађује с обзиром да дискриминација по основу здравственог стања обухвата и дискриминацију особа које живе са ХИВ/АИДС-ом. У претежно свим случајевима организације цивилног друштва подносе притужбе у име групе лица-особа које живе са ХИВ/АИДС-ом док углавном већ годинама нема притужби које подносе особе које живе са ХИВ/АИДС-ом у своје име или у име конкретног лица.

Приметна је тенденција стагнације и пада броја притужби које се подносе због дискриминације на основу националне припадности и етничког порекла. У 2014. години, овај основ дискриминације био је на првом месту, током 2015. године заузимао је друго место по броју поднетих притужби, са учешћем од 18,4% од укупног броја притужби. У 2016. години, овај основ дискриминације налазио се на четвртом месту, док се у 2017. години, са уделом од 9,8% од укупног броја притужби, овај основ налази

¹³⁹ „Службени гласник РС“, број 68/15.

на петом месту. Као и претходних година највећи број притужби поднет је због припадности ромској националној мањини (33), што чини 53,2% од свих притужби које су поднете због дискриминације на основу националне припадности и етничког порекла. Припадници хрватске националне мањине у 2017. години поднели су седам притужби што представља 11,3% у односу на притужбе по основу националне припадности и етничког порекла као личног својства. Бошњачка национална мањина у току 2017. године, поднела је седам притужби, што представља повећање броја притужби у односу на претходну годину када су биле поднете две притужбе. Као и у 2016. години, и ове године највећи број притужби по основу националне припадности или етничког порекла поднето је у области рада и запошљавања и поступка пред органима јавне власти.

Са уделом од 7,6% од укупног броја притужби, брачни и породични статус се налази на шестом месту, као и прошле године. Највише притужби као и претходне године поднела су физичка лица (43), а затим следе организације цивилног друштва које су у овој години поднеле нешто више притужби по овом основу у односу на 2016. годину. Овај основ дискриминације често је навођен као један од основа у случајевима вишеструке дискриминације. Подаци из наведених истраживања указују да су поједине рањиве групе, нарочито жене, девојчице, припаднице ромске националне мањине због свог брачног и породичног статуса, али и доминантне патријархалне слике о улози жена у породици у већем ризику да буду изложене вишеструкој дискриминацији. Највећи број притужби по овом основу поднето је у области рада и запошљавања што одговара и налазима највећег броја истраживања, која су наведена у овом извештају. Затим поред ове области велики број притужби по овом основу поднет је због поступака пред органима јавне власти. Приметно је да су се у току 2017. године обраћали очеви деце чије су мајке стране држављанке, а поводом остваривања права на родитељски додатак, због чега је Повереник упутио препоруку мера за остваривање равноправности локалним самоуправама (196) о чему ће бити више речи у делу извештаја *Дискриминација на основу брачног и породичног статуса*.

Од осталих основа дискриминације, сексуална оријентација је основ дискриминације који чини 6,6% укупног броја поднетих притужби затим следи чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама као основ дискриминације са учешћем од 5,2% од укупног броја поднетих притужби, верска и политичка убеђења која су као основ дискриминације назначена у 3,6% притужби, имовно стање у 3,5%, родни идентитет у 2,8%, изглед у 2,1%, осуђиваност у 1,3%, а држављанство у 1,1%. Број притужби појединачно по преосталим основама не прелази 1%. Примећује се и смањење броја притужби на основу неког од личних својстава која нису експлицитно наведена у Закону о забрани дискриминације (2,7% док је 2016. године било 4,9%, а 2015. године 8,8%). Оваква тенденција може се приписати и подизању свести грађана у вези са појмом и основима дискриминације.

У погледу области друштвених односа у којима се најчешће подносе притужбе, тренд се наставља, и област рада и запошљавања је опет убедљиво на првом месту, с уделом од 31,2%.

Као и претходних година, поступак пред органима јавне власти јесте област дискриминације која се налази у самом врху према броју притужби, и са 21,4% налази

се на другом месту. Следећа област у којој грађани најчешће подносе притужбе због дискриминације јесте пружање јавних услуга и коришћење објеката и површина. Број притужби који се односи на ову област је већи у односу на претходну годину и чини 12%. Имајући у виду положај особа са инвалидитетом у нашем друштву и неприступачност појединих јавних и других објеката који служе најразличитијим наменама и задовољавању разноврсних потреба, пораст броја притужби у овој области није изненађујућа, а производ је и рада на подизању свести о праву на слободан приступ објектима и услугама, без дискриминације.

Као и претходне године област образовања и стручног оспособљавања налази се на четвртм месту, с обзиром на то да се 7,9% притужби односи на ову сферу друштвених односа, а затим следе јавно информисање и медији (7%), који бележе раст у односу на претходну годину, здравствена заштита (5,1%), социјална заштита (4,45) док је број притужби појединачно у осталим областима друштвених односа заступљен у нешто мањем проценту, углавном испод 1%.

Као и претходних година, највећи број притужби поднет је против државних органа, односно органа јавне власти – 43%, што је мало више у односу на претходну годину. Након тога следе правна лица (28,7%) и физичка лица (17,8%). Остало чине групе лица, организације и институције, у значајно мањем проценту.

Највећи број притужби, примљен је из Београдског региона (40%), што је више него претходне године, затим следи регион Војводине (18,98%), из којег је такође поднето нешто више притужби у односу на 2016. годину. Регион Шумадије и западне Србије (14,47%), као и регион јужне и источне Србије (13,53%) бележе пораст броја притужби у односу на претходну годину, док притужбе поднете из региона Косова и Метохије и из непознатог региона (регион је непознат када је притужба поднета електронском поштом, а подносилац не назначи општину пребивалишта) бележи пад у 2017. години.

Закон о забрани дискриминације увео је у правни систем Републике Србије институт добровољног испитивача дискриминације (тестер). У питању је особа која се свесно изложи дискриминаторном поступању у намери да у конкретном случају непосредно провери примену правила о забрани дискриминације. С обзиром да у судском и у другим поступцима доказивање дискриминације стандардним доказним средствима често не даје задовољавајуће резултате, законом је успостављен посебан метод добровољног испитивања дискриминације (ситуационог тестирања), који олакшава доказивање дискриминације. Ситуационо тестирање користи се са циљем да се дискриминација утврди „на лицу места“, како би се доказало неједнако (неповољније) третирање лица или групе лица засновано на неком личном својству, односно, како би се учиниле видљивим дискриминаторне праксе. Овај метод/механизам омогућава откривање дискриминације која је често „прикривена“ и правда се различитим изговорима. Ситуационо тестирање је посебан механизам који подразумева креирање одређене ситуације, у којој је особа (потенцијални дискриминатор) доведена у позицију да може да се понаша/поступа дискриминаторно без бојазни да је неко посматра, а тестери су они који се излажу поступању потенцијалног дискриминатора и проверавају да ли се он у датој ситуацији дискриминаторно понаша. Ситуациона тестирања имају велики потенцијал за ојачавање доказа дискриминаторног поступања у појединачним случајевима, а користе се и за подизање свести јавности и развој јавних политика.

У току 2017. године, организације цивилног друштва спровеле су три ситуациона тестирања, и то једно тестирање у области пружања услуга особама које живе са ХИВ/АИДС-ом, друго тестирање у области становања, на подручју Београда, а у вези изнајмљивања стамбених јединица припадницима ромске националне мањине, треће тестирање у области пружања услуга односно закупа угоститељских објеката ЛГБТ организацијама на подручју Србије. У сва три ситуациона тестирања, према извештајима организација цивилног друштва које се баве заштитом људских права, а након спроведених ситуационих тестирања, која су у складу са Законом пријављена Поверенику, наведено је да случајеви дискриминације нису забележени. Ове чињенице посебно охрабрују имајући у виду да су у претходним годинама забележени случајеви дискриминације према извештајима о спроведеним ситуационим тестирањима у овим областима друштвеног живота. У претходним годинама као резултат ситуационог тестирања поднет је један број притужби Поверенику (примера ради 2013. године поднете су 64 притужбе, 2014. године 52 притужбе и сл.), што се одразило и на укупан број поднетих притужби Поверенику у наведеним годинама.

Имајући у виду важност овог метода, Повереник је у току 2017. године спровео неколико обука за организације цивилног друштва о поступку и начину спровођења ових тестирања.

Разноврсне активности Повереника на приближавању ове институције грађанима дају добре резултате. Ипак, и даље има случајева обраћања грађана поводом догађаја, понашања и аката који не представљају дискриминацију. У оваквим случајевима, подносилац притужбе се обавештава о разлозима због којих се даље не поступа по притужби, али му се истовремено пружају информације о томе коме се може обратити и на који начин може заштитити своја права.

3.6. Кључни проблеми у остваривању равноправности и заштити од дискриминације

За успешно сузбијање дискриминације и остваривање равноправности неопходно је ефикасно функционисање свих механизма за заштиту од дискриминације, пре свега институције Повереника за заштиту равноправности и судова, али и пуна примена антидискриминаторног правног оквира од свих органа јавне власти, вођење централне и јединствене евиденције о случајевима дискриминације у свим областима друштвеног живота, увид у сва релевантна истраживања, информације о распрострањености ове појаве, као и праћење међународне и домаће антидискриминационе праксе и политика. Од изузетног значаја је и висок ниво информисаности и свести грађана о забрани дискриминације, али и о значају остваривања принципа равноправности за друштвени и економски развој и побољшање квалитета живота свих грађана.

Ради даљег побољшања стања у овој области Повереник је, између осталог, у овом али и у претходним годишњим извештајима дао препоруку да је неопходно успоставити и операционализовати јединствен, централизован и стандардизован систем за прикупљање, бележење и анализу релевантних података за праћење појаве дискриминације и начине функционисања система правне заштите од дискриминације.

Да би се успоставио овај систем потребно је изменити, односно допунити Закон о забрани дискриминације.

Када говоримо о институцијама и механизмима за заштиту од дискриминације, поред Повереника као централног антидискриминационог државног органа, изузетно важну улогу имају судови. Повереник је препознао значај равномерног развијања антидискриминационе судске праксе. Иако закон прописује привилеговану месну надлежност према пребивалишту односно седишту тужиоца, Повереник је током 2017. године, покренуо три стратешке парнице пред различитим Вишим судовима у Србији. Потребно је континуирано унапређивати судску праксу у овој области, како би се и појединци охрабрили да заштиту од дискриминације обезбеде и на овај начин.

Поштовање законске норме која прописује хитност у поступању и даље представља велики изазов у поступцима за заштиту од дискриминације пред судовима. Зато је неопходно посебно евидентирати предмете у случајевима дискриминације, на којима би се назначила законска обавеза хитности у поступању. Такође, као што је напред наведено, на тај начин би се обезбедило лакше праћење и бележење случајева дискриминације.

У вези са судском заштитом од дискриминације, поред парничних судова, важно је указати и на значај прекршајних судова. Један број поступака које је Повереник иницирао пред Прекршајним судом, окончан је наступањем апсолутне застарелости за вођење поступка, што умањује ефикасност прекршајноправне заштите од дискриминације.

Друштво се и даље суочава са значајним изазовима на плану унапређења равноправности иако је евидентан помак у погледу заштите од дискриминације. Постојећим антидискриминационим законодавством у Србији постављен је чврст темељ за унапређење равноправности и сузбијање дискриминације, али је тај правни оквир потребно унапређивати и усклађивати са правним тековинама Европске уније и међународним стандардима. С тим у вези треба нагласити да је Република Србија у преговарачком процесу приступања Европској унији отворила и одређена преговарачка поглавља. С обзиром да је последњих година направљен помак у реформисању одређених делова правног система и усвојен читав низ стратешких документа, укључујући и у области антидискриминације, Акционим планом за Поглавље 23 и 24, сагледана је потреба и за додатним изменама Закона о забрани дискриминације како би се у потпуности извршило усклађивање са правним тековинама Европске уније.

Такође, како би се унапредио правни оквир за повећање ефикасности заштите од дискриминације и усагласио са прописима Европске уније потребно је донети или унапредити и друге прописе који могу бити од утицаја на остваривање равноправности и унапређење положаја појединих маргинализованих група (примера ради донети Закон о бесплатној правној помоћи, измене и допуне Закона о ванпарничном поступку, Породичног закона, Закона о социјалној заштити и др.).

На основу поднетих притужби током 2017. године, може се констатовати да су дискриминацији најчешће изложене особе са инвалидитетом, што потврђују и објављена истраживања. Према спроведеним истраживањима особе са

инвалидитетом су једна од најугроженијих и најдискриминисанијих друштвених група у свим областима јавног и приватног живота. Међу главним изазовима у погледу побољшања положаја особа са инвалидитетом могу се издвојити: приступачност објектима, површинама, услугама и информацијама, запошљавање, разумно прилагођавање радних места и послова, приступ образовању и стручном оспособљавању, број и обухват услугама здравствене и социјалне заштите, онемогућавање самосталног одлучивања и други изазови, а нарочито вишеструка дискриминација којој су изложене особе са инвалидитетом најчешће у комбинацији са личним својствима као што су пол, здравствено стање, старосно доба, национална припадност и сл. Такође, потребна је стална промоција способности и капацитета особа са инвалидитетом уз омогућавање самосталног одлучивања и подршке за самостални живот, као и наставак процеса деинституционализације. Према истраживањима особе са инвалидитетом спадају у групе лица које су у већој опасности од насиља, те је у том смислу потребно посебну пажњу посветити њиховој заштити као и могућности пријављивања насиља путем доступних механизма и ефикасних система за позиве хитним службама, као што је хитна помоћ, полиција и ватрогасна служба, службама подршке и сл. Такође, прописи којима се ограничава пословна способност особа са инвалидитетом представљају ограничавање људских права јер потпуно лишење пословне способности представља угрожавање поштовања приватног живота те је потребно прописе ускладити са чланом 12. Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Поред тога, институционализација особа са инвалидитетом доводи до њихове стигматизације и друштвене маргинализације и представља повреду права на самосталан живот у заједници.

Дискриминација на основу старосног доба је такође присутна у великој мери. По броју поднетих притужби у 2017. години овај основ је на другом месту, а у 2016. години био је на трећем месту. Имајући у виду положај старијих грађана, Повереник је у сарадњи са Црвеним крстом Србије спровео истраживање „Старење у градовима – изазови савременог друштва“, а уз подршку Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена истраживање „Положај старијих жена у Србији“. Резултати истраживања указују да велики број физичких, друштвених и економских баријера, уврежене предрасуде и стереотипи, али и недостатак инклузивних јавних политика које укључују представнике свих узраста и група у планирање и развој градова, отежавају старијим особама да у потпуности уживају своја права. Налази истраживања упућују на закључак да је неопходно инвестирање у урбану инфраструктуру, без архитектонских баријера, која ће омогућити слободно и безбедно кретање пешака, веће улагање у приступачан јавни превоз, подстицање друштвеног ангажмана старијих кроз рад, образовање, волонтирање, уметност и рекреацију, равномерно развијање мреже здравствених установа примарне здравствене заштите, обезбеђивање информисаности старијих о променама у систему здравствених и других услуга њима намењених, организовање обука за неформалне неговатеље, промоција здравих животних навика и борба против старосне дискриминације. Такође треба истаћи да пракса Повереника показује да су се у 2017. години Поверенику обраћали и грађани старосног доба од 50 до 65 година старости, у области запошљавања и рада, који представљају и теже запошљиву групу лица. Афирмативне мере запошљавања дале су одређене резултате, међутим остваривање равноправности ове групе лица захтева поред предузимања афирмативних мера у

области запошљавања и мере сталног инспекцијског надзора, као и брзу и ефикасну судску заштиту у случају повреде права.

Поред наведеног, важно је истаћи да је највећи број притужби поднет и због дискриминације на основу старосног доба које се односи на децу, највише у области образовања и стручног усавршавања и пружања услуга. Овај тренд је видљив и у истраживањима у којима се указује да је потребно радити на унапређењу свих видова подршке деци са инвалидитетом и сметњама у развоју, подржавање креативних, уметничких, културних и спортских програма у којима учествују деца, сензибилисању стручњака и шире јавности за искуства и права деце која живе и раде на улици, превенцију и заштиту деце од сваке врсте насиља која подразумева и дечији рад, дечији брак и друге врсте експлоатације и социјалне искључености и забрану телесног кажњавања.

Број притужби у којима је наведен пол као основ, годинама се налази у самом врху по заступљености у укупном броју притужби. Према областима дискриминације и даље је доминантна област рада и запошљавања као област у којој су најчешће подношене притужбе по овом основу. У току 2017. године, као и претходних година жене су поднеле већи број притужби по овом основу јер им због пола, али и породичног статуса, није било омогућено да напредују на послу, или због тога што су након повратка са породичног одсуства или одсуства са рада ради неге детета добијале отказ уговора о раду или су распоређиване на друга радна места која су, по правилу, нижег ранга и са мањом зарадом. Такође, према извештају Републичког завода за статистику стопа запослености жена је за 14,7 процентних поена мања од стопе запослености мушкараца, а незапосленост је најприсутнија код младих жена, где стопа незапослености достиже 39,5%. Поред тога, платни јаз између жена и мушкараца за 2014. годину износио је 8,7%, што значи да су жене биле мање плаћене од мушкараца за 8,7%.¹⁴⁰ Такође, у току 2017. године Повереник је примио и одређени број притужби које су подносили и мушкарци и жене поводом мишљења центара за социјални рад и одлука судова о вршењу родитељског права, те је из тог разлога област поступања пред органима јавне власти по броју притужби одмах иза области рада и запошљавања. Такође, пракса Повереника као и бројна истраживања су показали да је у пракси родну равноправност тешко остварити без сразмерног и непосредног учешћа жена у процесу доношења одлука у свим областима јавног живота и на свим нивоима. Повереник је општинама/градовима у Републици Србији упутио препоруку да предузму све мере и активности из своје надлежности како би обезбедили укључивање и подстицање равномерне заступљености жена и мушкараца у свим сферама политичког и јавног одлучивања у вршењу јавних функција у органима јединица локалне самоуправе. У извештају Комисије за родну равноправност Савета Европе (на основу података 2016) – *Равнотежа учешћа жена и мушкараца у одлучивању*¹⁴¹ је наведено да је Република Србија у овој области показала напредак, имајући у виду да је проценат изабраних жена у 2016. години 34,4%, док је 2008. године износио 21,6%¹⁴². У погледу извршне власти стање у Републици Србији је назначено као позитивно имајући

¹⁴⁰ *Жене и мушкарци у Србији*, Републички завод за статистику – Доступно на интернет адреси: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/11/Zene_i_muskarci_u_Republici_Srbiji_web_2017.pdf

¹⁴¹ *Balanced participation of women and men in decision-making, Analytical report - 2016 data*, Gender Equality Commission (GEC), Council of Europe, September 2017 - Доступно на интернет адреси: <https://rm.coe.int/analytical-report-data-2016-/1680751a3e>

¹⁴² Исто, стр. 24

у виду да је једино у нашој земљи постигнут баланс између полова са 50-50 дистрибуцијом кад су у питању заменик премијера или потпредседник¹⁴³. Ипак, у овом извештају је даље наведено да је проценат жена градоначелница у Републици Србији опао у односу на 2008. годину, док је Република Србија истовремено у осам од 35 земаља у којима је проценат представника жена у локалним властима испод 20%¹⁴⁴. У погледу податка о родном саставу Уставних судова Република Србија је једна од седам земаља у којима је достигнут минимум од 40%.¹⁴⁵

Поред наведеног у истраживањима је указано да се Република Србија и даље суочава са проблемом насиља у породици. На основу података о броју пријављених случајева насиља,¹⁴⁶ изречених мера од доношења Закона о спречавању насиља у породици и партнерском насиљу може се закључити да је закон постигао одређене ефекте, као и да је унапређено координисано деловање институција система у пружању заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља, у циљу пуне примене закона. Неопходно је ојачати све (квантитативне и квалитативне) капацитете центара за социјални рад како би могли да обезбеде квалитетно мапирање потреба, благовремено активирање свих облика подршке и помоћи, као и унапређењу подршке и помоћи онима који су у ризику од насиља или су претрпели неки вид насиља. Посебну пажњу треба посветити и одговорном извештавању о насиљу у породици и партнерским односима, као и спровођењу обука свих релевантних актера који су надлежни за превенцију насиља и поступање у случајевима насиља.

У протекле две године дискриминација на основу здравственог стања била је међу четири најчешћа основа навођена у притужбама због дискриминације у којима је поступао Повереник. Такође, извештаји међународних организација и организација које се баве заштитом људских права указују на потребу унапређења у овој области, нарочито када је реч о сузбијању стигматизације особа које живе са ХИВ/АИДС-ом. У истраживањима наведено је да је један од основних проблема са којима се суочава ова рањива група стигма и дискриминација, не само код нас већ и у свету. Отежавајућу околност представља то што жртве дискриминације често нису вољне да уђу у процесе притужби или доказивања почињене дискриминације, посебно услед ризика да ће њихов статус постати познат широј заједници, чиме ће се повећати ризик да поново буду изложени дискриминацији. Са друге стране, у 2017. години охрабрују резултати спроведеног ситуационог истраживања у области пружања услуга у којима нису забележени случајеви дискриминације што је напредак у односу на резултате ситуационих тестирања која су спроведена у 2014. години, када је у великом броју случајева утврђена дискриминација у истој области.

У поступању по притужбама уочено је да се здравствено стање, као један од основа дискриминације, најчешће јавља код вишеструке дискриминације, и то углавном заједно са старосним добом, инвалидитетом или полом као основом дискриминације, а понекад и с другим основима дискриминације, као и да је дискриминација по овом

¹⁴³ Исто, стр. 42

¹⁴⁴ Исто, стр. 53

¹⁴⁵ Исто, стр. 70

¹⁴⁶ Према изјави министра унутрашњих послова од 24.11.2017. (<https://www.blic.rs/vesti/hronika/stefanovic-ove-godine-ubijeno-26-zena-u-porodicnom-nasilju/9qbbymj>), као и извештаја Мреже жена против насиља (http://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/FEMICID-Saop%C5%A1tenje_2017_godina.pdf) у току 2017. године убијено је 26 жена, а према изјави министарке правде од 21.9.2017. године разматрано је 9.000 случајева насиља у породици (<http://rs.n1info.com/a329523/Vesti/Vesti/Kuburovic-Razmatrano-9.000-slucajeva-nasilja-u-porodici.html>)

основу присутна највише у области рада и запошљавања због чега је Повереник у току 2017. године покренуо стратешку парницу. Такође анализом праксе Повереника у току 2017. године указано је на значај и потребу унапређивања палијативног збрињавања у циљу унапређења квалитета живота пацијената и очувања достојанства у последњим данима живота. Поред тога, указано је и на потребу унапређења информисаности грађана о потреби спровођења како превентивних, тако и скрининг прегледа у циљу раног откривања болести и унапређења општег здравља становништва.

Према броју поднетих притужби у току 2017. године грађани су као основ дискриминације наводили и националну припадност или етничко порекло. У току 2017. године по овом основу поднет је скоро исти број притужби Поверенику као и у току 2016. године, док је у односу на 2015. годину опао број притужби по овом основу. Свака друга притужба због дискриминације на основу националне припадности односи се на дискриминацију Рома и Ромкиња. Од укупног броја притужби по овом основу, највећи број притужби односио се на поступање пред органима јавне власти, затим у поступку запошљавања или на послу, након чега следе друге области друштвеног живота. Бројна истраживања указују да су посебно угрожене Ромкиње, као и да на њихово репродуктивно здравље утичу бројне трудноће, сиромаштво, насиље и други фактори. У истраживањима је поред тога указано да мали број ромских девојчица заврши основне и средње школе, као и да је број Рома без личних докумената знатно смањен али да их још увек има, те да треба радити на запошљавању Рома у јавним службама и институцијама, као и на побољшавању услова становања и социјалне заштите. Поред тога у истраживањима је наведено да су афирмативне мере допринеле већој заступљености ромске деце у систему образовања, као и да је повећан број деце која се уписују у предшколске програме, али да и даље треба радити на спречавању сегрегације Ромске деце.

Постоје позитивни помаци у погледу положаја националних мањина како у нормативном смислу тако и институционалном смислу. У току 2017. године усвојен је Акциони план за остваривање права националних мањина, као и Акциони план за примену Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији. У истраживањима је поред тога наведено да делују савети националних мањина али да треба и даље радити на унапређењу међуресорне сарадње и адекватној примени постојећих прописа.

У току 2017. године, као и претходних година у првих шест основа, грађани су наводили и брачни и породични статус као лично својство. Евидентно је да се неколико година уназад највећи број притужби по овом основу подноси у области рада и запошљавања. Поред ове области, велики број притужби по овом основу поднет је због поступака пред органима јавне власти. Из објављених истраживања може се закључити да је, као и у Европској унији и даље присутан проблем усклађивања родитељства са обавезама које проистичу из рада и запошљавања. Учесће жена-мајки на тржишту рада је ниже од учешћа жена без деце, док је стопа учешћа очева на тржишту рада већа од учешћа мушкараца без деце. Жене без обзира на образовање, на кућним пословима проводе двоструко више времена. Ради постизања пуне равноправности и сузбијања дискриминације на основу брачног или породичног статуса, треба омогућавати закључивање уговора о раду са флексибилним радним временом, креирање услуга у заједници које подразумевају негу деце и старијих, активније учешће у свим областима друштвеног живота, промоцију и подстицање

примене мера које подразумевају одсуство са рада ради неге детета и за мушкарце. Поред тога, наручиту пажњу треба усмерити на положај жена у руралним подручјима, те радити на унапређењу стања и креирању специфичних мера у односу на ову категорију становништва.

Поред наведених основа треба напоменути да према истраживању које је у 2016. години спровео Повереник¹⁴⁷ грађани виде Роме, припаднике ЛГБТ популације и сиромашне као групе које су у највећој мери дискриминисане у Републици Србији.

Као и претходних година највише притужби поднето је због дискриминације ЛГБТ особа у области јавног информисања и медија, а у највећем броју случајева подносиоци притужби биле су организације цивилног друштва, што говори о њиховом значају и улози у заштити права припадника ЛГБТ популације. Према извештају Програма за развој Уједињених нација у Републици Србији¹⁴⁸, ЛГБТ особе наводе да је лична безбедност њихов највећи приоритет, да су изложени психичком насиљу и узнемиравању, као и да су физички нападани због сексуалне оријентације и родног идентитета. С тим у вези потребно је обезбедити пуну примену прописа а нарочито у погледу примене одредбе члана 54а Кривичног законика у смислу одмеравања казне за кривична дела учињена из мржње. Поред наведеног, треба унапредити прописе који се односе на промену личног имена у званичним документима, што трансродним особама омогућава живот у складу са сопственим родним идентитетом. Посебну пажњу треба посветити одговорном извештавању које не сме да карактерише говор мржње, сензационализам, дискриминаторни ставови и увредљиво извештавање о особама другачије сексуалне оријентације и родног идентитета, и другим маргинализованим друштвеним групама.

Сиромашни грађани су, такође у истраживањима перципирани као једна од три највише дискриминисане друштвене групе, међутим број притужби по основу имовног стања је занемарљиво мали и подносе их углавном физичка лица.

Што се тиче области друштвених односа на које се односе притужбе као и претходних година, област рада и запошљавања је најчешћа област на коју се притужбе односе. Имајући у виду да је годинама ова област према броју поднетих притужби, област коју грађани најчешће наводе, Повереник је у 2017. години израдио приручник намењен послодавцима у Србији – Кодекс равноправности који садржи смернице за израду кодекса антидискриминационе политике послодаваца у Србији. Поступак пред органима јавне власти јесте област дискриминације која се налази на другом месту према броју притужби, а затим следи област пружања јавних услуга и коришћење објеката и површина. Као и претходне године област образовања и стручног оспособљавања налази се на четвртном месту. Образовни систем утиче на формирање ставова деце и има важну улогу у изградњи, али и разградњи стереотипа који су чест узрок дискриминације. Према пракси Повереника после области образовања и стручног оспособљавања следи област јавног информисања и медија, која бележи

¹⁴⁷ Повереник за заштиту равноправности је у оквиру ИПА 2013 Твининг пројекта „Подршка унапређењу људских права и нулта толеранција за дискриминацију”, реализовао истраживање јавног мишљења *Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији*. Доступно на интернет адреси: https://drive.google.com/file/d/1w5UfenxRlyMNzIbAd_bLZMBxoJ6Jhdlc/view

¹⁴⁸ Извештај *Бити ЛГБТИ особа у Србији*. Доступно на интернет адреси: http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/poverty/izve_taj-bitilgbti-u-srbiji.html

раст у односу на претходну годину, док је број притужби појединачно у осталим областима друштвених односа заступљен у нешто мањем проценту. Улога медија у савременом друштву у формирању ставова и вредности је велика, тако да медији неминовно утичу и на формирање односа појединца према равноправности и дискриминацији. Пракса Повереника показује да су на мети говора мржње у медијима управо најрањивије друштвене групе и то посебно жене, ЛГБТ и Роми.

У оквиру прегледа по основима дискриминације биће приказан опис стања кроз истраживања, извештаје релевантних организација и институција и праксу и поступање Повереника у сузбијању дискриминације и унапређењу равноправности. Поред тога, ради приближавања проблема дискриминације народним посланицима али и грађанима и грађанкама, дати су примери појединих мишљења, препорука мера, издатих упозорења и саопштења датих у 2017. години. У делу извештаја под називом Препоруке за сузбијање дискриминације и унапређење равноправности, Повереник је дао читав низ препорука у циљу побољшања положаја маргинализованих друштвених група и унапређења равноправности.

Након тога, у извештају ће посебно бити речи о активностима Повереника које су се односиле на подношење предлога за оцену уставности; иницијативе за измену закона; мишљења на нацрте закона и других општих аката; о судским поступцима (парнични, прекршајни, кривични), као и о исходима поступака које је Повереник водио. Детаљнији статистички подаци о раду Повереника дати су на крају овог извештаја, под насловом *Статистички приказ рада Повереника у 2017. години*. Осим у овом делу извештаја, у којем су представљени случајеви у којима је Повереник поступао, сва мишљења и препоруке, као и сви други акти које је Повереник донео, објављени су на интернет презентацији Повереника.

3.6.1. Дискриминација на основу инвалидитета

У циљу поштовања начела забране дискриминације и унапређење положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, почетком 2007. године донета је Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији¹⁴⁹ - Прва Стратегија, којом су установљени циљеви за период од 2007-2015. године, усаглашени са свим развојним националним и међународним документима у моменту усвајања. Међутим, проблеми са којима се особе са инвалидитеом сусрећу, предрасуде и однос јавног мњења, социјални и економски положај у коме се налазе, чине их у великој мери угроженом и маргинализованом групом. Заштита особа са инвалидитетом један је од најбитнијих елемената друштвено-развојне, економске и социјалне политике друштва, а однос према угроженим групама представља достигнути ниво свести и напретка самог друштва. Према Попису становништва, домаћинстава и станова, 2011. године¹⁵⁰ у Србији живи 571.780 особа са инвалидитетом¹⁵¹ од укупно

¹⁴⁹ „Службени гласник РС”, број 1/07

¹⁵⁰ Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. године у Републици Србији - Књига 8: Инвалидитет, Републички завод за статистику, Доступно на интернет адреси:

<http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/PublicationView.aspx?pKey=41&pLevel=1&pubType=2&pubKey=1741>

¹⁵¹ Према подацима Републичког завода за статистику Попис 2011. године није спроведен на територији АП Косово и Метохија, док је у општинама Прешево и Бујановац забележен смањен обухват јединица пописа услед бојкота од стране већине припадника албанске националне заједнице.

7.186.862 становника, што представља око 8% укупног становништва. Посматрано према полу, међу особама са инвалидитетом већи је удео жена (58,2%) него мушкараца. Према врсти проблема, највећи проценат је оних који наводе да имају проблема са мобилношћу а најмање особа које имају проблеме у комуникацији. На основу процена Европске агенције за реконструкцију¹⁵², вршеним 2006. године као полазне године за реализацију Прве Стратегије, у Републици Србији живи између 700.000 и 800.000 особа са инвалидитетом (што је и просечан број особа са инвалидитетом у земљама ЕУ – између 8-12% од укупног броја становника).¹⁵³

Положај особа са инвалидитетом у Републици Србији уопште и проблеми са којима се сусрећу, сагледавао је Комитет за права особа са инвалидитетом УН, који је, ради унапређења стања и достизања вишег нивоа примене Конвенције о правима особа са инвалидитетом УН, упутио одговарајуће препоруке. Међу главним изазовима, овај комитет је препознао: запошљавање особа са инвалидитетом уопште и посебно на отвореном тржишту рада уз разумно прилагођавање радних места, спречавање вишеструке дискриминације нарочито жена и девојчица са инвалидитетом, деинституционализацију деце са инвалидитетом, промоцију способности особа са инвалидитетом уз омогућавање самосталног одлучивања, израду свеобухватног плана приступачности и охрабривање у примени универзалног дизајна у свим областима, прикупљање и обраду статистичких података о особама са инвалидитетом и услугама које им се пружају и друге. Ради допуне раније датог извештаја, Република Србија је Комитету за права особа са инвалидитетом маја 2017. године доставила *Извештај надлежних власти Републике Србије у вези са применом препорука број 34. и број 54. Комитета за права особа са инвалидитетом у вези са иницијалним извештајем Републике Србије о примени Конвенције о правима особа са инвалидитетом*¹⁵⁴. Оно што је нарочито важно истаћи, а што је овим извештајем наглашено јесу планиране измене и допуне Породичног закона и укидање института потпуног лишења пословне способности и дефинисање обавезе обезбеђивања релевантног учешћа, односно партиципације лица под старатељством у свим поступцима који се тичу његових права и интереса као и задовољавања потреба, што свакако доприноси бољем остваривању људских права и спречавању дискриминације ове категорије особа са инвалидитетом у пуној мери¹⁵⁵.

О потреби деловања у различитим системима – попут система образовања, социјалне заштите, здравствене заштите, запошљавања, приступачности, партиципације и укупног развоја различитих услуга социјалне заштите нарочито на локалном нивоу указује се и у раније поменутој публикацији Београдског центра за људска права „Људска права у Србији 2016 – право, пракса и међународни стандарди људских права“.¹⁵⁶ У овој публикацији наведено је да у процесу деинституционализације и даље постоје одређени проблеми, а да је према подацима Републичког завода за социјалну

¹⁵² Студија о изводљивости за унапређење запошљавања особа са инвалидитетом у Републици Србији, 2006. година

¹⁵³ Предлог Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период до 2020. године - Доступно на интернет адреси: http://www.noois.rs/pdf/zakoni/Predlog_Strategija_OSI_2020.pdf

¹⁵⁴ Извештај надлежних власти РС у вези са применом препорука број 34. и број 54. Комитета за права особа са инвалидитетом у вези са Иницијалним извештајем РС о примени Конвенције о правима особа са инвалидитетом, у вези са препоруком 54, Влада Републике Србије, 8. мај 2017. године – Доступно на интернет адреси: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19868>

¹⁵⁵ Исто, стр 1 и 2

¹⁵⁶ Људска права у Србији 2016 – право, пракса и међународни стандарди људских права, Београдски центар за људска права, Београд 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Ljudska-prava-u-Srbiji-2016.pdf>

заштиту, од укупно 14.663 одраслих корисника у 2015. години, 89% је било на домском, а само 11% на породичном смештају, што је последица чињенице да се не развија специјализовано хранитељство и систем локалних услуга за подршку деци и одраслима са сметњама у развоју и њиховим породицама. У публикацији се посебно указује да се особе са физичким инвалидитетом суочавају са препрекама при обављању свакодневних активности, приликом коришћења превоза, уласка и кретања кроз приватне и јавне зграде, при употреби кућних апарата, електронских и дигиталних система, услуга и производа¹⁵⁷. У овој публикацији указано је и на проблем запошљавања особа са инвалидитетом, као и на слабу социјалну укљученост и недовољну запосленост особа са инвалидитетом. Према подацима Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања 70% особа са инвалидитетом у Републици Србији је сиромашно, а више од половине живи од различитих социјалних давања, а да је 2016. године преко Националне службе за запошљавање 4.778 особа са инвалидитетом засновало радни однос што је повећање од 45% у односу на претходну годину.¹⁵⁸

Потреба за унапређењем стања у погледу пружања различитих услуга особама са инвалидитетом наглашена је и у студији *Обезбеђивање здравствене заштите особама са менталним сметњама у складу са људско-правним стандардима*¹⁵⁹ у којој се указује на неопходност јачања веза и координације у раду, односно интерсекторски приступ у погледу услуга здравствене и социјалне заштите, посебно у збрињавању особа са менталним и интелектуалним потешкоћама у установама или заједници. У овој студији је наведено да свако тело и сваки учесник у системима који обезбеђују услуге треба да буде упућен на могућности других система и у потребе корисника услуга/пацијената, те да је због тога, поред допуне постојећег законског оквира, потребно спроводити и сталну едукацију учесника (здравственог, социјалног, образовног, радног и др. система) о правима и о различитим могућностима реализације сарадње у правцу изједначавања положаја особа са инвалидитетом. Поред јачања веза међу појединим системима, ради пуног укључивања посебно појединих категорија особа са инвалидитетом у заједницу, потребно је даље развијати специфичне услуге у заједници – дневне центре, радне центре, дневне боравке и сл. Овај процес је неопходно спроводити истовремено са процесом постепене деинституционализације који је у току. Деинституционализација не може да подразумева само смањивање броја лица у појединим установама социјалне заштите или здравственим установама, него управо омогућавање повратка лица у заједницу.¹⁶⁰

О положају жена са инвалидитетом говори се и у публикацији *„Овде и зидови имају уши-сведочења жена са менталним инвалидитетом о родно заснованом насиљу у резиденцијалним установама“*¹⁶¹ где се наводи да живот у резиденцијалним установама одликује недостатак приватности, немогућност доношења одлука о

¹⁵⁷ Људска права у Србији 2016 – право, пракса и међународни стандарди људских права, Београдски центар за људска права, Београд 2017, стр. 62 - Доступно на интернет адреси: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Ljudska-prava-u-Srbiji-2016.pdf>

¹⁵⁸ Исто, стр. 63

¹⁵⁹ *Обезбеђивање здравствене заштите особама са менталним сметњама у складу са људско-правним стандардима*, Удружење правника за медицинско и здравствено право Србије – Супрам из Београда - Доступно на интернет адреси: <http://www.supram.org.rs/projekti/projekat-obezbedivanje-zdravstvene-zastite-osoba-sa-mentalnim-smetnjama-smestenim-u-rezidencijane-ustanove-srbije-u-skladu-sa-ljudskopravnim-standardima/uvid-u-istrazivanje/>

¹⁶⁰ Исто

¹⁶¹ *Овде и зидови имају уши-сведочења жена са менталним инвалидитетом о родно заснованом насиљу у резиденцијалним установама*, Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом МДРИ-С, август 2017 – Доступно на интернет адреси: https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2017/09/Ovde-i-zidovi-imaju-usi_za-sajt.pdf

сопственом животу, друштвена искљученост и непоштовање основних људских права и достојанства особе, али и висок ризик од насиља, злостављања и занемаривања. У публикацији је наведено да су жене са инвалидитетом дискриминисане у свим областима јавног и приватног живота, невидљиве су у јавном животу, наилазе на препреке у образовању, здравственој и социјалној заштити, сиромашније су и чешће незапослене од мушкараца са инвалидитетом, жртве су психичког, физичког, сексуалног, економског и институционалног насиља, присутни су стереотипи и предрасуде у вези са њиховим родним улогама, посебно у вези са брачним и породичним односима и родитељством. Поред навођења конкретних примера и праксе у појединим установама, нарочито је истакнуто да осим што сам смештај особе у резиденцијалну установу против њене воље представља акт насиља, жене са инвалидитетом су у установама изложене или су у ризику од физичког, вербалног, психолошког и сексуалног насиља. Жене и девојке су у ризику од насиља од других корисника и корисница установе (хоризонтално насиље), запослених (вертикално насиље) и особа ван установе¹⁶².

О овим проблемима повереница је говорила на конференцији „Права жена и девојчица са инвалидитетом“ коју је у децембру 2016. године организовао Повереник за заштиту равноправности у сарадњи са UN Women.

Креирање и омогућавање пружања одговарајућих услуга у заједници нарочито је важно и када су у питању деца са инвалидитетом, о чему се говори и у *Ситуационој анализи: Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и остваривање њихових права у Републици Србији*¹⁶³. Према овој анализи деци са сметњама у развоју/инвалидитетом, као и њиховим породицама, потребно обезбедити свеобухватну и флексибилну подршку како би учествовала у друштву равноправно са другом децом. Деца и породице деце са инвалидитеом суочавају са значајним тешкоћама у погледу доступности и квалитета социјалних, здравствених и образовних услуга, а породице деце са сметњама у развоју/инвалидитетом посебно се суочавају са проблемима дискриминације, сиромаштва и ограничене финансијске подршке.

Ова анализа указује да су породице и деца са сметњама у развоју и инвалидитетом често суочена са негативним ставовима, па је 45% родитеља навело да су они или њихова деца доживели неку врсту вређања, омаловажавања или узнемиравања због сметњи у развоју детета. Додатно, 29% деце, најчешће са телесним сметњама, је доживело одбијање приликом покушаја коришћења јавних услуга, док се дискриминација превасходно односи на поступање у систему образовања, са којим деца и најчешће имају контакт. На значајан ниво негативних ставова указују и резултати према којима трећина испитаника (32%) сматра да деца са менталним и интелектуалним сметњама имају негативан утицај на другу децу у породици. Ипак, охрабрује податак да више од 90% грађана сматра да деца са сметњама у развоју/инвалидитетом могу успети уколико имају адекватну подршку¹⁶⁴.

¹⁶² Овде и зидови имају уши-сведочења жена са менталним инвалидитетом о родно заснованом насиљу у резиденцијалним установама, Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом МДРИ-С, август 2017, стр. 27 – Доступно на интернет адреси: <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2017/09/Ovde-i-zidovi-imaju-usi-za-sajt.pdf>

¹⁶³ Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и остваривање њихових права у Републици Србији, Национална организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС), Београд 2017 - Доступно на интернет адреси: http://www.noois.rs/pdf/aktivnosti/Polozaj_dece_sa_smetnjama_u_razvoju_i_invaliditetom_u_Republici_Srbiji

¹⁶⁴ Исто, стр. 19

Занимљиви су подаци наведени у овом истраживању који се односе на дискриминацију. Тако се наводи да су на директно питање о томе коју групу грађана виде као најугроженију, испитаници одговорили да су то Роми (20%) и припадници ЛГБТ популације (16%), а затим сиромашни (11%), жене (8%) и особе са интелектуалним потешкоћама и менталним сметњама (8%)¹⁶⁵. Наводи се и да је забрињавајуће што чак 16% грађана сматра да је дискриминација према неким групама грађана прихватљива, а овакав став је изражен и код ученика и ученица у Србији (18%).

Један од најснажнијих механизма за остварење друштвене укључености маргинализованих и вулнерабилних група у друштво, имајући у виду да доприноси не само економском оснаживању и осамостаљивању, него да има и друге ефекте - повећање личних, социјалних и радних компетенција појединца уз продуктивнији живот у заједници, као и повећање квалитета живота лица и њихових породица, уз истовремено остваривање равноправности не само у погледу остваривања права на рад него и у различитим областима друштвеног живота. У том смислу, запошљавање особа са инвалидитетом, као једне од најрањивијих друштвених група, представља кључни вид њиховог већег укључивања у друштво, борбе против социјалне изолације, начин обезбеђивања економске самосталности, уз реализацију основних развојних потреба и заштиту људског достојанства. На активан однос друштва према запошљавању особа са инвалидитетом, уз истовремено суочавање са проблемима у овој области, указују и подаци *Националне службе за запошљавање* (НСЗ). Крајем 2017. године на евиденцији незапослених лица било је укупно 14.983 особа са инвалидитетом.¹⁶⁶ За програме активне политике запошљавања особа са инвалидитетом у 2017. години било је опредељено 550.000.000,00 динара, а укључено укупно 6.806 лица. Индикативно је да је за програме стручне праксе био планиран обухват од 30 лица, а током целе године је укључено 12; за програме стицања практичних знања планиран је обухват од 70 а укључено је 8 лица; у обуке за тржиште рада планиран је обухват од 580 лица а укључено свега 41; док је за обуке за познатог послодавца планиран обухват од 20 лица а није укључена ниједна особа са инвалидитетом. Највећи проблеми код запошљавања особа са инвалидитетом су ниска квалификациона структура ових лица, узак избор занимања у стручним школама по специјалном програму и недовољни финансијски подстицаји. Због овакве ситуације на тржишту рада али из разлога стварања инклузивног друштва, Повереник константно инсистира на пуном инклузивном образовању. Такође, пракса показује и даље низак ниво мотивације послодаваца за запошљавање ове категорије лица, који се углавном темељи на постојању предрасуда.¹⁶⁷

Ипак, може се уочити позитиван помак имајући у виду да је са евиденције НСЗ у 2016. години запослено 19,3% више особа са инвалидитетом у односу на претходну годину

¹⁶⁵ Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и остваривање њихових права у Републици Србији, Национална организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС), Београд 2017, стр. 21 - Доступно на интернет адреси: http://www.noois.rs/pdf/aktivnosti/Polozaj_dece_sa_smetnjama_u_razvoju_i_invaliditetom_u_Republici_Srbiji

¹⁶⁶ Званични подаци Националне службе за запошљавање представљени су на округлом столу „Унапређење положаја и инклузија особа са инвалидитетом у друштву“, 4. децембра 2017. године. Округли сто организовало је Удружење особа са инвалидитетом Београд у Скупштини града Београда, поводом Међународног дана особа са инвалидитетом.

¹⁶⁷ Исто

(укупно 5.860 особа са инвалидитетом, од чега су 40,37% жене), а петоструко више у односу на 2009. годину.¹⁶⁸

Унија послодаваца Србије у публикацији *Положај особа са инвалидитетом у погледу рада и запошљавања у Републици Србији и Водича за послодавце – Запошљавање особа са инвалидитетом*¹⁶⁹ наводи да међу тренутно незапосленим особама са инвалидитетом (које су учествовале у истраживању) скоро половина никада није радила, док су они који имају радног искуства у највећем броју случајева покушавали да се запосле од четири до двадесет година¹⁷⁰, што указује на дефицит у понуди послова, али и на низ других потешкоћа као што су неспремност послодаваца за запошљавање ових лица, стереотипи и предрасуде послодаваца и шире заједнице, и сл. Налази овог истраживања указују на проблеме недостатка адекватне едукације и обуке особа са инвалидитетом, посебно када је у питању практична радна обука и стицање искуства. Три од четири предузећа која су учествовала у истраживању не организује стручну праксу за особе са инвалидитетом, док у 98% анкетираних предузећа тренутно нема ни једне особе са инвалидитетом на стручној пракси¹⁷¹.

Поред наведених извештаја и анализа, у оквиру пројекта „Јачање политичког учешћа особа са инвалидитетом у Србији“¹⁷² указано је и на потребу унапређења приступачности изборног процеса за особе са инвалидитетом кроз активно учешће у реформи изборног система и успостављање сарадње са политичким партијама, Републичком изборном комисијом, организацијама цивилног друштва и другим телима која развијају и спроводе мере које доприносе приступачности изборног процеса. Тим поводом израђен је и Водич *„Достојанствено и самостално до бирачког места“*¹⁷³.

Проблеми са којима се суочавају особе са инвалидитетом а који су истакнути у наведеним извештајима и публикацијама потврђује и пракса Повереника. Наиме, у току 2017. године инвалидитет, као основ дискриминације према учесталости навођења у притужбама заузима прво место. Такође, претходних година је учешће поднетих притужби по овом основу било међу прва четири основа, међутим евидентно је да број притужби по овом основу расте. У току 2014. године по овом основу поднето је 10,1% притужби, 2015. године 11,3%, док је у току 2016. године по овом основу поднето 82 притужбе (12,9%). Повећан број притужби не значи да су особе са инвалидитетом више дискриминисане, већ указује на већу оснаженост особа са инвалидитетом и њихових удружења да препознају дискриминацију и затраже заштиту.

У току 2017. године поднето је 114 притужби због дискриминације на основу инвалидитета, што према учесталости овог основа чини 18% од укупног броја

¹⁶⁸ Извештај надлежних власти РС у вези са применом препорука број 34. и број 54. Комитета за права особа са инвалидитетом у вези са Иницијалним извештајем РС о примени Конвенције о правима особа са инвалидитетом, у вези са препоруком 54, Влада Републике Србије, 8. мај 2017. године, стр. 4 и 5 – Доступно на интернет адреси: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19868>

¹⁶⁹ Унија послодаваца Србије – публикације су доступне на интернет адреси: <http://www.poslodavci.rs/category/reviews/>

¹⁷⁰ Положај особа са инвалидитетом у погледу рада и запошљавања у Републици Србији, Унија послодаваца Србије, Београд 2017, стр. 6 - Доступно на интернет адреси: <http://www.poslodavci.rs/vodic-za-poslodavce-zaposljavanje-osoba-sa-invaliditetom/>

¹⁷¹ Положај особа са инвалидитетом у погледу рада и запошљавања у Републици Србији, Унија послодаваца Србије, Београд 2017, стр. 8 - Доступно на интернет адреси: <http://www.poslodavci.rs/vodic-za-poslodavce-zaposljavanje-osoba-sa-invaliditetom/>

¹⁷² Пројекат спроводе Центар за самостални живот особа са инвалидитетом Србије и Национална организација особа са инвалидитетом Србије, уз подршку Америчке агенције за међународни развој.

¹⁷³ „Достојанствено и самостално до бирачког места“, Центар за самостални живот особа са инвалидитетом Србије и Национална организација особа са инвалидитетом Србије - Доступно на интернет адреси: http://noois.rs/pdf/publikacije/Vodic_zaglasanje_zagOSI.pdf

наведених основа. Од укупног броја поднетих притужби у 2017. години по овом основу физичка лица су поднела 81 притужбу (52 мушкарци, 29 жене), док су различите организације које се баве заштитом права поднеле 31 притужбу. Једну притужбу је поднела група лица, а једну државни орган. Више притужби (77) је поднето због дискриминације конкретног физичког лица, док су у преосталом броју притужбе поднете због дискриминације групе лица.

Највећи број притужби због дискриминације на основу инвалидитета поднето је због дискриминације приликом пружања услуга или при коришћењу објеката и површина – 27 притужби (35,5%), од чега се највећи број притужби односи на постојање физичких баријера које онемогућавају особама са инвалидитетом да користе одређене услуге или објекте. У поступцима пред органима јавне власти поднето је 26 притужби због дискриминације по овом основу (18,6%), у поступку запошљавања или на послу 19 (12,8%), у образовању и стручном оспособљавању 17 (19,3%). У области здравствене заштите поднето је седам притужби (23,3%), у области социјалне заштите шест (18,2%), док је у другим областима друштвеног живота поднет мањи број притужби.

Поред поступања по притужбама грађана, Повереник је поводом заштите од дискриминације особа са инвалидитетом у току 2017. године дао и девет мишљења на нацрте закона и других аката као што су Стратегија за унапређење положаја особа са инвалидитетом, Закон о основама система образовања и васпитања, Закон о предшколском образовању и други. У 2017. години Повереник је преко Канцеларије за људска и мањинска права упутио Комитету УН за права особа са инвалидитетом коментаре на Усвојен план израде Општег коментара број 6 о правима особа са инвалидитетом на једнакост и недискриминацију.

Такође, у складу са својим надлежностима, Повереник је у току 2017. године покренуо и парнични поступак (стратешку парницу) због дискриминације жене која је отпуштена са посла због свог здравственог стања на основу којег јој је утврђен одређени степен инвалидитета. О овој стратешкој парници биће више речи у делу извештаја који носи назив: *Судски поступци*.

Сагледавајући потешкоће са којим се сусрећу особе са инвалидитетом, Повереник је упутио и 107 препорука мера за остваривање равноправности особа са инвалидитетом. Највећи број препорука мера (96) упућен је пружаоцима медијских услуга да у складу са својим финансијским и техничким могућностима свој програм и садржај учини доступним особама оштећеног слуха, односно особама оштећеног вида, као и да раде на стварању услова за омогућавање праћења аудио – визуелних медијских услуга обезбеђивањем дневног праћења доступног програма и садржаја у највећој могућој мери.

3.6.1.1. Мишљења и препоруке

Експозитура банке неприступачна за особе са инвалидитетом

У притужби је наведено да улаз у експозитуру банке није приступачан за особе са инвалидитетом која користе колица, али и за остала тешко покретљива лица, као и за родитеље са децом у колицима. У изјашњењу банке, између осталог, наведено је да

банка пословни простор у којем се налази експозитура, изнајмљује од Јавног предузећа за склоништа, као и да није тражила сагласност закуподавца за постављање рампе јер је то претходно учинило једно удружење грађана, којем је Јавно предузеће за склоништа одговорило да оно није корисник земљишта на којем би била постављена рампа. Такође, у изјашњењу је наведено да банка нема сазнања ко је власник, односно корисник земљишта на којем би била постављена рампа и који би једини имао правни основ за добијање потребних дозвола, али да је одлучила да предузме активности како би утврдила ко је власник парцеле и са којим ће се договорити о прибављању потребне документације надлежних органа за доградњу рампе. У току поступка је утврђено да улаз у простор експозитуре банке није приступачан особама са инвалидитетом и осталим тешко покретљивим лицима, услед чега ни услуге ове банке нису доступне особама са инвалидитетом. Такође, утврђено је да банка све до пријема захтева Повереника да се изјасни на наводе из притужбе није предузела активности како би обезбедила доступност својих услуга особама са инвалидитетом и осталим тешко покретљивим лицима. У складу са прописима који се односе на ову материју Банка је била у обавези да приликом одабира објекта који ће закупити води рачуна да је објекат приступачан и да уколико није, одмах по закупљивању пословног простора предузме потребне мере како би објекат учинила приступачним особама са инвалидитетом и другим теже покретљивим лицима. Такође уколико је пословни простор закупљен пре доношења прописа којим се одређује обавеза обезбеђивања приступачности за све објекте у јавној употреби, банка је била у обавези да након усвајања ових прописа предузме све потребне мере како би обезбедила да објекат у којем се налази њена експозитура буде приступачан особама са инвалидитетом и осталим теже покретљивим лицима. Наиме, пропуштање да се обезбеди приступачност улаза у експозитуру банке доводи до последице да је одређеној групи лица која не могу да савладају физичке баријере онемогућено да користе услуге банке равноправно са другим грађанима, што је у супротности са чланом 17. Закона о забрани дискриминације. Повереник указао је да приступачност представља један од основних предуслова за једнако учешће особа са инвалидитетом у свим областима друштвеног живота на равноправној основи. Стога, Повереник дао је мишљење да експозитура банке није приступачна особама са инвалидитетом и осталим тешко покретљивим лицима, чиме су прекршене одредбе чл. 6, 17. и 26. Закона о забрани дискриминације а у вези са одредбама чл. 13. и 16. Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, те је препоручио банци да предузме активности на обезбеђивању приступачности улаза у простор који користи банка, у циљу обезбеђивања доступности услуга особама са инвалидитетом и осталим тешко покретљивим лицима, као и да обезбеди приступачност својих услуга за особе са инвалидитетом. По овој препоруци је поступљено, односно банка је дописом обавестила Повереника да је ангажовала геометра који је извршио потребне радње и сачинио скицу објекта, као и да је упутила захтев Републичкој дирекцији за имовину Републике Србије ради прибављања сагласности за постављање рампе.

Корисници колица није приступачно бирачко место

Притужба је поднета против Општине Шид, због дискриминације на основу инвалидитета. Подносиатеља притужбе је навела да је корисница колица и да не може да искористи своје бирачко право на једнак начин као и остала лица, с обзиром да је

бирачко место организовано у објекту основне школе, који није приступачан. Уз притужбу, доставила је фотографију улаза у објект. Општина Шид, у изјашњењу на наводе из притужбе, није оспоравала да је објект основне школе неприступачан, као ни да је у објекту ове школе организовано изборно место. Даље, у изјашњењу је наведено да је законом прописана могућност изласка комисије на бирачко место, и да је подносиатеља притужбе могла на тај начин да гласа. У току поступка је утврђено да је објект основне школе, у којем се спроводило гласање, неприступачан особама са инвалидитетом, посебно оним које користе инвалидска колица или се отежано крећу, с обзиром да је потребно савладати неколико степеника да би се ушло у зграду школе. Стога, Повереник је констатовао да је пропуштање Општине Шид да обезбеди приступачност улаза у бирачко место у основну школу, довело до непосредне дискриминације подносиатељке притужбе, као и свих особа са инвалидитетом, посебно особа које користе колица или се отежано крећу. Повереник је дао мишљење да је Општина Шид, пропуштањем да обезбеди приступачан улаз у зграду школе, извршила акт дискриминације особа са инвалидитетом, с обзиром да према обавезујућим међународним стандардима и домаћим прописима, особе које за кретање користе колица имају право да под једнаким условима приступе објектима у јавној употреби. Општини Шид је препоручено да упути писмо извињења подносиатељки притужбе, да предузме све неопходне мере у циљу обезбеђивања приступачног улаза у зграду школе, која се користи као бирачко место, као и да предузме мере да убудуће објекти у јавној употреби у којима се спроводи гласање, буду приступачни особама које се отежано крећу, односно за кретање користе колица. По овој препоруци је председник општине Шид доставио Повернику писано извињење које је упутио подносиатељки притужбе, као и доказ да је подносиатељка притужбе примила извињење. Такође, председник општине је обавестио Повереника да ће Општина Шид предузети све неопходне мере у циљу обезбеђивања приступачности улаза у школску зграду особама са инвалидитетом, као и мере да улази на свим бирачким местима у овој општини буду приступачни особама са инвалидитетом.

Полицијска управа Краљево није приступачна за особе са инвалидитетом

У притужби више организација цивилног друштва које се баве заштитом особа са инвалидитетом је наведено да просторије Одсека за управне послове Полицијске управе Краљево нису приступачне особама са телесним инвалидитетом, јер не постоји рампа ни платформа која би омогућила приступ просторијама у којима се остварују права и обавезе у погледу издавања личних исправа. У изјашњењу начелника Полицијске управе Краљево наведено је да ПУ Краљево у седишту врши пријем захтева из области управних послова на три локације и то у седишту Полицијске управе, у Полицијској испостави Рибница и у Полицијском одељењу Ушће. Даље је наведено да у седишту ПУ не постоји рампа нити платформа која би омогућила приступ просторијама у којима се остварују права и обавезе у погледу издавања личних докумената јер за то не постоје технички услови, да је ПУ омогућила грађанима да поднесу захтев за издавање личних докумената у ПИ Рибница где особе са инвалидитетом несметано могу ући у просторије, као и да у Полицијском одељењу Ушће „нема рампе нити платформе али је у питању један степеник“. У току поступка је утврђено да на улазу у седиште Полицијске управе Краљево и у ПО Ушће не постоји рампа ни платформа која би омогућила приступ особама са инвалидитетом, као и да

све три локације које користи ПУ Краљево није приступачан простор у смислу да не постоји шалтер или пулт и тоалет приступачан особама са инвалидитетом, чиме су прекршене одредбе Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом и Закона о забрани дискриминације. Због тога је Повереник препоручио Министарству унутрашњих послова, Полицијска управа Краљево да предузме мере у циљу обезбеђивања приступачности улаза и простора који користи Полицијска управа Краљево у циљу обезбеђивања доступности услуга особама са инвалидитетом, као и да води рачуна да у будуће не крши законске прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци није поступљено.

Није утврђена дискриминација на основу инвалидитета против јавног бележника

Подноситељка притужбе је навела да јој је приликом оверавања изјава у јавнобележничкој канцеларији било онемогућено да као заступница Удружења савеза слепих овери изјаве стављањем отиска факсимила као и да јој је тражено да плати накнаду за оверу, иако према изменама Јавнобележничке тарифе, организације особа са инвалидитетом спадају у посебне организације. У току поступка је утврђено да је подносиоци притужбе било предочено да може да сачека како би овлашћена лица проверила да ли има места примени члана 34а Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, или да може да овери изјаве одмах стављањем рукознака или својеручним потписом. У току поступка је утврђено да је подносиоци притужбе, наредног дана, 4. априла 2017. године у истој јавнобележничкој канцеларији оверила изјаве, и то употребом факсимила. Како удружење Градска организација Савеза слепих Србије, Смедерево не спада у посебне организације наведене у Јавнобележничкој тарифи, то није било основа за ослобађање од накнаде за оверу изјава. Због тога је Повереник донео мишљење да у поступању јавног бележника, није дошло до повреде права из Закона о забрани дискриминације.

Град Зајечар није обезбедио додатну подршку – личног пратиоца ученику основне школе

У притужби против Градске управе Зајечар је наведено да градска управа није реализовала додатну социјалну подршку – личног пратиоца за дечака, иако је мишљењем Комисије за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке детету/ученику предложено обезбеђивање ове додатне подршке. У току поступка је утврђено да је Интерресорна комисија у индивидуалном плану подршке проценила да је детету потребно обезбедити личног пратиоца, али да град Зајечар није обезбедио средства за финансирање овог додатног вида подршке. Повереник дао је мишљење да је пропуштањем да обезбеди додатну подршку личних пратиоца за децу и ученике којој је овај вид подршке потребан, град Зајечар онемогућио да дечак добије потребну додатну подршку за образовање, чиме је прекршио одредбе чл. 6. и 19. Закона о забрани дискриминације. Због тога је граду препоручено да предузме све неопходне радње и мере којима ће обезбедити ангажовање личног пратиоца за дечака, ученика основне школе, као и да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не крши антидискриминационе прописе. Градска управа је обавестила Повереника да је Градско веће Града Зајечара

утврдило предлог одлуке о социјалној заштити и да је наведени предлог достављен Скупштини града, ради усвајања. У допису је такође наведено да Скупштина града није усвојила овај предлог и није променила одлуку из разлога што је потребно извршити додатне финансијске анализе. Поступак за поступање је у току.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја није обезбедило услове за ангажовање педагошког асистента

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе старатељке малолетног дечака, коју је поднела против Министарства просвете, науке и технолошког развоја. У притужби је наведено да је дечак ученик једне основне школе и да му није обезбеђен педагошки асистент, иако је мишљењем Комисије за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке детету/ученику предложено обезбеђивање овог вида додатне подршке. У изјашњењу Министарства просвете није негирано да дечак нема додатну подршку коју ученицима и наставном особљу пружа педагошки асистент. У току поступка је утврђено да је Комисија за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке детету/ученику, у индивидуалном плану подршке, проценила да је дечаку потребно обезбедити педагошког асистента. Међутим, утврђено је да основна школа од 1. новембра 2016. године нема ангажованог педагошког асистента/кињу. Стога, Повереник је дао мишљење да је пропуштањем да обезбеди услове за ангажовање педагошког асистента, Министарство просвете, науке и технолошког развоја онемогућило да дечак добије потребну додатну подршку за образовање, чиме је прекршило одредбе чланова 6. и 19. Закона о забрани дискриминације. Због тога је Министарству просвете, науке и технолошког развоја препоручено да предузме све неопходне радње и мере из своје надлежности којима ће обезбедити да основна школа коју тај ученик похађа, ангажује педагошког асистента, те да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности, не крши прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци је Министарство просвете обавестило Повереника да су се усвајањем новог Закона о основама система образовања и васпитања стекли услови да министарство започне израду подзаконских аката међу којима ће Правилник о ближим условима за рад педагошког асистента и андрагошког асистента имати приоритет. Полазиште за израду правилника биће досадашња пракса рада педагошких асистената у школама, евалуационе студије о ефектима укључивања педагошких асистената које су урађене протеклих година, анализа међународне праксе педагошке асистенције, као и мишљења и препоруке Повереника и Заштитника грађана у вези ангажовања педагошких асистената у образовно-васпитним установама. Такође, министарство је у обавештењу навело да у сарадњи са просветним саветницима, Министарство просвете, науке и технолошког развоја прати напредовање ученика чији су старатељи упутили притужбу. Поред тога је наведено да ученик у чије име је поднета притужба похађа школу по прилагођеном програму (ИОП1), да је укључен и напредује у складу са постављеним образовно-васпитним циљевима и исходима и има врло добар успех.

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе против Националне службе за запошљавање, у којој је подносилац, између осталог, навео да болује од мишићне дистрофије због чега му је додељен статус особе са инвалидитетом 2. категорије, да је у Филијали Националне службе, био запослен на одређено време да би након пет година противправно добио отказ, те сматра да је дискриминисан на основу личних својстава – здравственог стања и инвалидитета. На ову притужбу се изјаснила Национална служба за запошљавање. У току поступка је утврђено да је подносиоцу притужбе престао радни однос у Националној служби за запошљавање због истека рока за који је заснован радни однос и који је ограничен законом на максимално 24 месеца. Што се тиче чињенице да није запослен на неодређено време, Повереник је у току поступка утврдио да су у филијали укључујући и испоставу, на свим систематизованим радним местима запослене друге особе, те да од момента престанка његовог радног односа, ни једна особа није засновала радни однос на неодређено време у овој филијали. По питању навода из притужбе да је Национална служба могла да запосли притужиоца уместо особа са којим је закључен уговор о раду на одређено време, Повереник је утврдио да је подносилац притужбе био радно ангажован на одређено време у максималној дужини трајања уговора о раду на одређено време од ступања на снагу Закона о изменама и допунама Закона о раду, те да незакључивање уговора о раду на одређено време није у узрочно последичној вези са његовим личним својствима, посебно имајући у виду чињеницу да је у овој организацији запослено 27 особа са инвалидитетом, што не указује на постојање отпора код Националне службе да радно ангажује особе са инвалидитетом, као и да је подносилац притужбе био више година радно ангажован у Националној служби. Стога, Повереник је дао мишљење да у поступку који је спроведен по притужби подносиоца није утврђено да је Национална служба за запошљавање дискриминисала подносиоца притужбе на основу његових личних својстава – здравственог стања и инвалидитета.

3.6.1.2. Препоруке мера

Препорука мера за остваривање равноправности особа са инвалидитетом у поступку коришћења услуга јавних бележника

Повереник је примио допис којим се указује на проблеме са којима се следе и слабовиде особе сусрећу у остваривању својих права, посебно у домену пружања услуга. Из наведеног дописа и пратеће документације произлази да се положај особа са инвалидитетом ни након допуна Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом¹⁷⁴, није у значајној мери побољшао иако је допунама закона, под одређеним условима, омогућено особама са инвалидитетом које имају трајне последице телесног или сензорног оштећења или болести да користе печат који садржи податке о личном идентитету или печат са угравираним потписом. Јавнобележничка тарифа, коју утврђује министар правде по прибављеном мишљењу Јавнобележничке коморе, прописује у члану 21. у Тарифном броју 18, који уређује питање увећања награде, да ако у састављању јавнобележничке исправе учествују

¹⁷⁴ „Службени гласник РС“, број 13/16

позвани сведоци, други јавни бележник, преводиоци или тумачи, награда за посао јавног бележника се увећава за 10 бодова за свако од тих лица. Истовремено је Тарифним бројем 19. уређено питање умањења награде и прописано да су од обавезе плаћања награде у пуном износу ослобођена лица са инвалидитетом, деца без родитељског старања и лица која су примаоци социјалне помоћи, на основу претходно поднете документације на увид јавном бележнику, као и да ослобођење плаћања награде за наведена лица из овог тарифног броја износи 50% од награде утврђене овом тарифом. Наиме, да би особа са инвалидитетом пуноважно саставила исправу или оверила потпис, препис или рукопис, по важећим прописима, неопходно је да у поступку пред јавним бележником осигура присуство сведока (једног или два) или тумача, те да за њихово присуство плати увећану награду за рад јавног бележника. Таква обавеза плаћања увећане награде у истоветној правној ситуацији, дакле када се ради о састављању исправе или овери у просторијама јавног бележника у радно време, не постоји за остале грађане. Анализом одредаба Јавнобележничке тарифе са аспекта примене антидискриминационих прописа, особе са инвалидитетом стављене су у неједнак положај у односу на све остале грађане који за истоветну услугу нису у обавези да поред награде за рад јавног бележника и накнаде трошкова, плаћају и увећану награду због учешћа сведока или тумача у поступку. Повереник је, у складу са тим, упутио препоруку мера Министарству правде и Јавнобележничкој комори Србије да предузму све мере и активности из своје надлежности у циљу усклађивања Јавнобележничке тарифе¹⁷⁵ са антидискриминационим прописима тако што ће лица са инвалидитетом која при састављању исправе у ванпарничном поступку, односно поступку оверавања потписа, рукописа и преписа за пуноважност предузетих радњи обезбеђују присуство сведока или тумача, ослободити обавезе плаћања увећане награде за посао јавног бележника због учествовања позваних сведока или тумача. По препоруци Повереника у врло кратком року су Министарство правде и Јавнобележничка комора предузели активности на измени Јавнобележничке тарифе. Извршена је измена Јавнобележничке тарифе, тако што је прописано да јавном бележнику не припада увећана награда за учешће позваних сведока и тумача у састављању јавнобележничке исправе за слабовиду странку и странку која није у стању да чује или говори.

Препорука мера Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарству здравља и Министарству просвете, науке и технолошког развоја за измену, односно допуну Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

Повереник за заштиту равноправности препоручио је Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања (у даљем тексту: Министарство за рад), Министарству просвете, науке и технолошког развоја (у даљем тексту: Министарство просвете) и Министарству здравља да измене, односно допуне Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику у делу који се односи на ангажовање пратиоца за личну помоћ детету, како би се отклониле све недоумице у вези са успостављањем и обезбеђивањем овог вида додатне подршке. Министарствима је такође препоручено да у изменама, односно допунама Правилника

¹⁷⁵ „Службени гласник РС“, бр. 91/14, 103/14, 12/16 и 17/17

о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику пропишу ко одлучује о ангажовању личног пратиоца детета, о лицима која могу да пруже ову подршку и под којим условима, финансирању личних пратилаца и контроли начина пружања овог посебног вида подршка детету и ученику.

Наиме, у току поступка по притужбама грађана, Повереник за заштиту равноправности дошао је до сазнања да поједине локалне самоуправе, као и родитељи деце са сметњама у развоју, имају бројне недоумице у вези са успостављањем и обезбеђивањем додатне подршке пратилаца деци и ученицима са сметњама у развоју. Ове нејасноће се огледају у томе што поједине локалне самоуправе нису сигурне како да средства које су намениле за пратиоце деци и ученицима са сметњама у развоју законито и правилно употребе, док су неке друге локалне самоуправе пронашле начин да спроведу поступак обезбеђивања овог додатног вида подршке, али и даље осећају несигурност поводом процедура које су прописали и сматрају да прописи у овој области нису усаглашени.

На пример, у поступку по притужби мајке дечака са сметњама у развоју коме је потребна додатна подршка пратиоца за личну помоћ детету, Повереник је од општине Пријепоље сазнао да је ова локална самоуправа у свом буџету за 2016. годину определила средства за финансирање личних пратилаца, да је донела правилник о пратиоцу за личну помоћ детету и ученику, али да се у покушају да спроведе овај правилник сусрела са различитим мишљењима и тумачењима везаним за начин финансирања овог вида додатне подршке. Како би решила овај проблем и разјаснила недоумице, општина Пријепоље се обратила Министарству просвете и затражила упутство како да обезбеди подршку личног пратиоца деци са сметњама у развоју. Међутим, Министарство просвете није доставило тражено упутство и појашњење, због чега општина Пријепоље није спровела поступак ангажовања личних пратилаца.

У поступку по једној другој притужби, Повереник је од Секретаријата за социјалну заштиту Градске управе града Београда сазнао да је Скупштина града Београда донела Одлуку о правима и услугама социјалне заштите града Београда и да је овом одлуком лични пратилац детета са инвалидитетом, односно сметњама у развоју уведен у систем социјалне заштите у граду Београду. У овој одлуци прописано је, између осталог, да о услузи лични пратилац детета одлучује центар за социјални рад, при чему се посебно цени породични статус домаћинства детета са сметњама у развоју и степени подршке, а да предност имају деца из једнородитељских породица која немају друге чланове домаћинства који могу преузети бригу о детету, као и деца са I и II степеном подршке. Међутим, иако је град Београд донео одлуку којом је прописао услугу лични пратилац детета, Секретаријат за социјалну заштиту Градске управе града Београда је у свом допису Поверенику констатовао да сматра да постоје недоследности у прописима којима се утврђује додатна подршка личног пратиоца детету и ученику са сметњама у развоју. Наиме, како је Секретаријат за социјалну заштиту града Београда навео, неопходно је да се ближе дефинише услуга лични пратилац детета, јер недоследности у погледу примене прописа које тренутно постоје отежавају локалним самоуправама да примене постојеће прописе и обезбеде подршку личног пратиоца деци којој је ова подршка потребна.

У циљу прикупљања информација неопходних за вођење поступака који се тичу ангажовања личних пратилаца за децу са инвалидитетом, Повереник се обратио

Министарству просвете и између осталог затражио да га информисе да ли је до сада некој локалној самоуправи појашњавао како да на правилан начин успостави и обезбеди подршку личних пратилаца деци са инвалидитетом и сметњама у развоју.

У изјашњењу које је Министарство просвете доставило Поверенику, између осталог, наведено је: да је Министарство просвете подржало пројекат „Унапређење професионалне подршке у заједници – важан корак у инклузији деце” који је спровео Центар за социјалну политику у сарадњи са УНИЦЕФ-ом, Сталном конференцијом градова и општина и Тимом за социјално укључивање и смањење сиромаштва; да су у оквиру овог пројекта, чији је циљ оснаживање капацитета интересорних комисија за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене и социјалне подршке детету и ученику, организоване једнодневне обуке за координаторне и чланове интересорних комисија свих општина у Србији; да су у оквиру пројекта израђени инструктивни материјали који су електронским путем достављени свим интересорним комисијама; да је министарство на различите начине одговарало на питања о успостављању услуге лични пратилац детета општинама Пријеполје, Зрењанин, Бор, Смедерево, Панчево и Косјерић; да су у разговорима упућивали представнике општина на законску регулативу и наводили примере добре праксе општина где је ова услуга успостављена, а достављали су и инструктивне материјале и слично; да је Министарство просвете сагласно са ставом Повереника да је потребно интересорно усаглашавање и прецизније регулисање процедуре за остваривање права и финансирање услуге лични пратилац детета и других видова подршке деци и ученицама.

Анализом прописа релевантних за дефинисање и поступак успостављања и обезбеђивања пратиоца детету, односно ученику са сметњама у развоју, Повереник је утврдио термилошку недоследност у означавању ове мере подршке, али и разлике у задацима, односно пословима које пратилац детета са инвалидитетом, односно сметњама у развоју треба да обавља. У циљу усклађивања термилошке недоследности, Повереник је препоруком указао да је потребно да се тачно означи како се назива овај додатни вид подршке детету и ученику са инвалидитетом, односно сметњама у развоју. Након тога, како је Повереник навео, потребно је јасно утврдити све активности које обухвата ова подршка, као и да ли ова особа пружа подршку детету само у образовно-васпитним активностима или то чини, односно може да чини и код дететове куће и на местима за провођење слободног времена. Тек на тај начин, према мишљењу Повереника, све недоумице ће бити отклоњене, а надлежни органи и родитељи деце са инвалидитетом биће сигурни какву подршку треба да успоставе и обезбеде, као и шта од ње могу да очекују.

Анализа релевантних прописа у овој области показала је и да је Правилником о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику прописано да процену потреба детета за пружањем додатне подршке врши интересорна комисија по захтеву родитеља, односно старатеља детета и по службеној дужности, односно, на иницијативу надлежних органа. Међутим, Законом о социјалној заштити прописано је да поступак за коришћење услуге социјалне заштите коју обезбеђује јединица локалне самоуправе спроводи центар за социјални рад, који решењем одлучује о коришћењу услуге. Повереник је указао да рад ова два надлежна органа – интересорне комисије и центра за социјални рад, приликом одлучивања о обезбеђивању подршке личног пратиоца детета са инвалидитетом, треба јасно

разграничити и појаснити њихов однос, а посебно треба разјаснити ко доноси коначну одлуку о томе да ли ће се детету обезбедити подршка личног пратиоца.

Повереник је препоруком указао и да је важно детаљно уредити питање ко може да буде лични пратилац дететам, те на који начин и под којим условима локалне самоуправе треба да ангажују пружаоце овог додатног вида подршке. Уочивши да су појединој деци са инвалидитетом лични пратиоци њихови родитељи и други сродници, што је у супротности са одредбама Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, Повереник је указао да је потребно детаљно уредити и појаснити ко може да буде лични пратилац детета, какву обуку ово лице треба да заврши и ко такву обуку спроводи, као и на који начин и под којим условима локалне самоуправе треба да ангажују организације, односно физичка лица која ће пружати подршку личног пратиоца детета.

Имајући у виду значај овог додатног вида подршке детету и ученику, Повереник је закључио да је од велике важности и да се јасно прецизира надлежни орган који ће вршити контролу начина пружања ове услуге, како би се избегла опасност да се услуга не пружи адекватно и у најбољем интересу детета.

Министарство просвете информисало је Повереника да је покренуло формирање Заједничког тела, у чијем раду учествују представници Министарства просвете, Министарства за рад, Министарства здравља, Министарства државне управе и локалне самоуправе, као и представници организација цивилног друштва, ради регулисања процедуре за остваривање права и финансирање услуге лични пратилац детета и друге видове подршке деци и ученицима. Правилник до краја 2017. године није измењен у том делу.

Препорука мера за остваривање равноправности особа са инвалидитетом пружаоцима медијских услуга

Поступајући по притужби организације цивилног друштва, Повереник је уочио да одређени пружаоци медијских услуга свој програм нису учинили приступачним особама са сензорним инвалидитетом, због чега су ове особе стављене у неравноправан положај и остале ускраћене за могућност праћења медијског садржаја. Анализом прописа који регулишу медијску област, а нарочито прописа који обавезују пружаоца медијских услуга у погледу доступности програма и садржаја особама оштећеног слуха, утврђено је да постоји законска обавеза свих пружаоца медијских услуга, да у складу са својим финансијским могућностима обезбеде особама са сензорним инвалидитетом дневно праћење доступног програма и садржаја. С тим у вези, Повереник указао је да је интенција законодавца била да алтернативним одређивањем техника омогући пружаоцима медијских услуга да у складу са својим финансијским и техничким могућностима програм који емитују учине доступним свим друштвеним групама, у пуном обиму, без изузетка. Такође, део средстава за производњу медијских садржаја из области јавног информисања могу пружаоци медијских услуга да остваре из буџета Републике Србије, аутономне покрајине, односно јединице локалне самоуправе. Повереник је указао да су на овај начин пружаоци медијских услуга којима су додељена ова средства, посебно дужни да их искористе у складу са наменом расподеле средстава прописаном наведеним правилником и конкурсом, односно,

пored осталог на начин којим ће емитовани медијски садржај учинити доступним особама са инвалидитетом. Са друге стране, имајући у виду антидискриминационе прописе, неприлагођавање медијског садржаја од стране пружаоца медијских услуга, особе са инвалидитетом доводи у неповољнији положај и неоправдано ускраћује могућност праћења медијског садржаја. Сагледавајући све ове околности, а полазећи од значаја и улоге медија у погледу информисања грађана, Повереник, поступајући у складу са чланом 33. тачка 9. Закона о забрани дискриминације упутио је 96 препорука мера за остваривање равноправности пружаоцима медијских услуга. Повереник препоручио је пружаоцима медијских услуга да у складу са својим финансијским и техничким могућностима свој програм и садржај учини доступним особама оштећеног слуха, односно особама оштећеног вида, као и да у раде на стварању услова за омогућавање праћења аудио – визуелних медијских услуга обезбеђивањем дневног праћења доступног програма и садржаја у највећој могућој мери.

3.6.1.3. Саопштења

Саопштење поводом постављања 17 судских тумача за знаковни језик, 14. март 2017. године

Повереница је поздравила одлуку Министарства правде о постављању 17 сталних судских тумача за знаковни језик. Повереница је такође истакла да су до сада су у Електронској евиденцији сталних судских преводилаца и тумача постојала само три регистрована тумача за знаковни језик због чега ће постављање нових сталних судских тумача допринети унапређењу положаја особа са инвалидитетом којима је ова подршка потребна.

Саопштење поводом Међународног дана особа са инвалидитетом, 3. децембар 2017.

Поводом Међународног дана особа са инвалидитетом, повереница за заштиту равноправности указала је да се њихов положај мора интензивније унапређивати у свим областима друштвеног живота. Такође је навела да су Поверенику у 2017. години, као и у претходној години грађани највише подносили притужбе због дискриминације на основу инавалидитета. Поред тога је истакла да је током 2017. Повереник за заштиту равноправности примио повећан број притужби у области пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина. Поред ове области, притужбе су подношене и због дискриминације у области образовања, здравствене заштите, као и рада и запошљавања.

3.6.2. Дискриминација на основу старосног доба

Дискриминација на основу старосног доба је присутна у нашем друштву у свим областима и један је од честих облика дискриминације. Према статистичким подацима о становништву према старосним групама Републичког завода за статистику, 2016. године је у Србији било 1.911.727 становника старијих од 60 година (27,08%) док је у

старосној групи 0-19 година било укупно 19,41% односно 1.370.001 становника¹⁷⁶. Методологија сагледавања становништва по великим старосним групама је сажета класификација старости и чине је следеће групе становништва: 0-19 (омладина), 20-39 (млађе средовечно), 40-59 (старије средовечно) и 60 и више (старо становништво), док се за израду економских индикатора користи и класификација старости: 0-14 и 65 и више година. Према овим подацима у Србији је у 2016. години било 1.352.948 становника старијих од 65 година живота (19,17%), док је деце старости 0-14 година било укупно 1.016.579, односно 14,4%.¹⁷⁷ Из ових података недвосмислено следи да Србија спада у демографски старе земље. Старење је неминован процес који се рефлектује на све генерације без обзира што се однос према старењу мења током година живота. Начин понашања према старијим грађанима и креирање одговарајућих могућности за задовољење свих права у пуном обиму, омогућавају не само остваривање равноправности старијих суграђана, него свих генерација, имајући у виду процес старења.

Имајући у виду да је у претходном периоду приметан раст броја притужби због дискриминације на основу старосног доба, Повереник је у току 2017. године спровео два истраживања о положају старијих особа у Републици Србији. У истраживању *Старење у градовима – изазови савременог друштва*¹⁷⁸ које је реализовано у сарадњи са Црвеним крстом Србије, циљ је био да се испитају потребе старијих у урбаним срединама, понуде препоруке за унапређење квалитета њиховог живота, као и да се истакну и промовишу примери добре праксе. Резултати овог истраживања показали су да старији у градовима исказују највећу потребу за услугама неге у сопственом дому али и за већом доступношћу здравствених услуга и јавног превоза. Незанемарљив проценат старијих, њих 9% у овом истраживању изјавило је да је било изложено дискриминацији због својих година. Резултати истраживања су показали да актуелну потребу за подршком има 27% испитаника, а већина има неку хроничну болест већ дуже време (76%). Препоруке које проистичу из овог истраживања односе се на: инвестирање у урбану инфраструктуру без архитектонских баријера, односно средину која омогућава слободно и безбедно кретање пешака, веће улагање у приступачан јавни превоз, подстицање друштвеног ангажмана старијих кроз рад, образовање, волонтирање, уметност и рекреацију, равномерно развијање мреже здравствених установа примарне здравствене заштите, обезбеђивање информисаности старијих о променама у систему здравствених и других услуга, организовање обука за неформалне неговатеље, промоцију здравих животних навика и борбу против старосне дискриминације.

Истраживање „Положај старијих жена у Србији“ Повереник реализовао је уз подршку Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена - UN Women. Резултати овог истраживања указују на то да старије жене као највећи проблем истичу лош социоекономски положај (54%), а као значајан проблем наводе и доступност и квалитет здравствених услуга. Мада тек 7% жена наводи да им здравствене услуге

¹⁷⁶ Доступно на интернет адреси:

<http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptKey=indId%3d18010202IND01%26102%3dRS%2640%3d0-19%2c60%262%3d201600%266%3d1%2c2%2623%3d0%26sAreaId%3d18010202%26dType%3dName%26lType%3dSerbianCyrillic>

¹⁷⁷ Извор База података РЗС, доступно на интернет адреси:

<http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/MethodologyHelp.aspx?IndicatorID=18010202IND01&sAreas=false>

¹⁷⁸ Доступно на интернет адреси: <https://www.redcross.org.rs/vesti/predstavljanje-rezultata-istra%C5%BEivanja-starenje-u-gradovima-izazovi-savremenog-dru%C5%A1tva/>

нису биле доступне иако су им биле потребне, а пре свега због дугих листа чекања или због тога што нису имале новца да плате здравствене услуге, чак 86% жена сматра да се према њима због година старости здравствени радници опходе са мање поштовања у односу на друге пацијенте. Што се тиче услуга у заједници, старије жене нису у довољној мери информисане о могућностима коришћења услуга социјалне заштите. Резултати истраживања указују на знатну диспропорцију између потреба жена за подршком и коришћења услуга социјалне заштите. Тек 9% жена које наводе да имају знатних потешкоћа у обављању свакодневних активности, користе услуге социјалне заштите или додатак за помоћ и негу другог лица. Осим тога, старије жене се сусрећу са изазовима и приликом коришћења јавних сервиса, јавног превоза, као и приликом учествовања у активностима у заједници, а као проблем се наводи и суочавање са насиљем.

Квалитет живота старијих из старачких домаћинстава у градским срединама у Републици Србији био је предмет и истраживања *Пригушена светла града - Студија о положају и потребама старачких домаћинстава Новог Београда*¹⁷⁹. Ово истраживање представља допринос повезивању теорије и праксе у области старења кроз коришћење сврсисходних програма подршке у свакодневном животу. Резултати истраживања показују да је проценат особа којима је потребна помоћ при кретању у очекиваном порасту са годинама живота, и креће се од 9% оних у старосној доби од 65 до 69 година, до 55,9% оних који су старији од 85 година¹⁸⁰. Најважнијим од постојећих програма подршке старији сматрају помоћ у кући, међутим у 23 локалне самоуправе ове услуге уопште нису успостављене, док се у 30 локалних самоуправа оне не пружају у континуитету. Услуге дневног боравка за старије особе, у 2015. години функционисале су у свега 10 локалних самоуправа, а број корисника износио је 559. Потребе за услугама и сервисима подршке за старе знатно су веће од постојећих капацитета.¹⁸¹ На питање о томе да ли су они лично били дискриминисани у неком погледу у току последњих годину дана, три четвртине испитаника одговорило је одрично, за разлику од једне шестине која је одговорила потврдно. Међу онима који су изјавили да имају лично искуство дискриминаторног понашања, најочљивија разлика је међу старијима са становишта прихода-старији са најнижим приходима, налазе се у најлошијем положају. Највећи број старијих који су изјавили да су дискриминисани, ово искуство доживели су у установама здравственог система, а затим и у државној администрацији. У овом истраживању се указује да се старији често, али неоправдано, осећају као терет друштву, а њихов свакодневни живот детерминисан је бројним оскудицама, суочавају се са изазовима на личном плану (лоше здравље и отежан приступ здравственим службама, отежано самостално функционисање и усамљеност), инфраструктурном (лоша уређеност њихове животне околине), те на друштвено-политичком (који се уопштено односи на и даље незавршену транзицију у друштву). Свесни су дубине међугенерациског јаза, као и његовог продубљивања, чак и унутар породице.

У истраживању *Имају иста права - шта старије жене имају да кажу о својим правима да не буду дискриминисане, да буду равноправне и слободне од насиља*,

¹⁷⁹ *Пригушена светла града - Студија о положају и потребама старачких домаћинстава Новог Београда*, Удружење грађана „Снага пријатељства“ – Amity, Београд, октобар 2017. - Доступно на интернет адреси: <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2017/10/Prigusena-svetla-grada.pdf>

¹⁸⁰ Исто, стр. 13

¹⁸¹ Исто, стр. 22

злостављања и занемаривања¹⁸² истиче се потреба укључивања самих старијих особа у раправу о остваривању њихових права, те је, у оквиру Платформе – Старење захтева деловање - сачињен упитник у коме је учествовало 250 жена из 19 земаља (међу којима је и Република Србија) у вези питања која се односе на недискриминацију и равноправност, као и слободу од насиља, злостављања и занемаривања. Овај извештај практично сумира одговоре самих испитаница, а резиме одговора је да старије жене наводе да су биле мета дискриминације у области запошљавања, здравствене заштите, финансијских услуга, приступа развојним програмима, власништву над имовином и управљања имовином и заоставштином; да су дискриминишући ставови посебно изражени када су у питању удовице или старије жене које живе саме, старије жене са инвалидитетом, са села и мигранткиње.

Испитанице су навеле да су биле изложене насиљу, злостављању и занемаривању, и то како у кућама у којима живе, али и у установама и у јавном превозу. У овом извештају се између осталог закључује да је потребно да државе обезбеде једнакост у пракси и за старије, као и превенцију насиље старијих, као и услуге подршке и приступ правди. Посебно је истакнуто да треба радити на информисаности, подизању нивоа свести и истраживању.

Поред наведеног, у *Практикуму за јавност - Зауставимо дискриминацију и насиље над старијим женама*¹⁸³ указује се да су старије жене у односу на старије мушкарце у већем ризику од злостављања, занемаривања и насиља и то најчешће породичног, те је неопходно предузимање свих потребних мера у њиховом охрабривању да о насиљу не ћуте и на предузимању ефикасних мера заштите од насиља. У овој публикацији је наведено да старије жене не представљају хомогену групу, већ се одликују великом разноликошћу искустава, знања, способности и вештина, из чега произлази да нису све у подједнаком ризику. Даље је наведено да се насиље чешће јавља код жена са 85 и више година, које пате од когнитивних сметњи и кориснице су неке од услуга неге, било у кућним условима или у установама, као и да су у већем ризику од финансијске злоупотребе старије жене удовице, које су разведене, усамљене или изоловане, а кориснице су неке од услуга неге. Такође, у већем ризику од физичког, сексуалног или психолошког насиља су жене старости 65-74 године, које имају симптоме депресије или које живе са насилником, као и да када је у питању партнерско насиље, оно некада траје 40 и више година. Поред тога, истакнуто је да су старије жене чешће на мети џепароша од старијих мушкараца, да старије жене иначе, а посебно оне које су слабијег образовног статуса ређе пријављују насиље, као и да су учиниоци најчешће деца и то у скоро половини случајева, затим супружници/партенери или бивши партнери и остали чланови породице.

Са друге стране, дискриминација по основу старосног доба подразумева и сагледавање нивоа остваривања равноправности младих, нарочито деце. Посматрајући положај деце у Републици Србији, Комитет УН за права детета усвојио је *Закључна запажања на други и трећи периодични извештај о примени Конвенције о*

¹⁸² *Имају иста права - шта старије жене имају да кажу о својим правима да не буду дискриминисане, да буду равноправне и слободне од насиља, злостављања и занемаривања*, Црвени крст Србије и HelpAge, 2017 - Доступно на интернет адреси: <https://www.redcross.org.rs/media/2467/imaju-ista-prava-pdf.pdf>

¹⁸³ *Практикум за јавност - Зауставимо дискриминацију и насиље над старијим женама*, Удружење грађана „Снага пријатељства“ – Amity, Београд - Доступно на интернет адреси: <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2017/08/ZaustavimoNasiljeDiskriminacijuNadStarima20170821.pdf>

правима детета у Републици Србији¹⁸⁴ и дао препоруке за даље унапређење положаја деце и извршавање обавеза преузетих ратификацијом Конвенције о правима детета и Факултативних протокола. У закључним запажањима поздрављен је остварени напредак Републике Србије у различитим областима релевантним за остваривање права детета упућујући на наставак рада на спровођењу препорука датих 2008. године. Међу датим препорукама у овим запажањима издваја се: неопходност усвајања политике према деци будући да је Национални план акције истекао 2015. године, јачање улоге Савета за права детета Владе у координисању међусекторске сарадње; успостављање буџета са јасно видљивим алокацијама намењеним деци; усвајање прописа о заштитнику права детета, као и забрана телесног кажњавања у свим срединама укључујући и породицу.

Ради унапређења положаја деце, Комитет за права детета Уједињених нација је, јуна 2017. године, усвојио *Општи коментар бр. 21 о деци у уличној ситуацији*¹⁸⁵. Овим коментаром се дају смернице за израду свеобухватних и дугорочних националних стратегија за децу у уличној ситуацији применом холистичког приступа који се темељи на правима детета а бави се како превенцијом тако и одговором на конкретне проблеме. Комитет указује да би државе морале да подстичу међуресорну и међудржавну сарадњу, као и координацију између државних и недржавних актера у решавању овог проблема, са циљем обезбеђивања права утврђених Конвенцијом о правима детета, без икакве дискриминације. Комитет наглашава да је управо дискриминација један од главних узрока због којих се деца налазе у уличној ситуацији – основ је друштвено порекло, социјално стање, рођење или други статус, што доводи до целоживотних негативних последица. Државе би морале да обезбеде: да деца у уличној ситуацији буду једнака пред законом; да свака дискриминација у односу на уличну ситуацију буде забрањена; да се реши питање подстицања на дискриминацију и узнемиравања; да деца у уличној ситуацији и њихове породице не буду произвољно лишена своје имовине; као и да забране боравка на улици након одређеног часа буду легитимне, сразмерне и недискриминаторске, а да се посебне привремене мере којима се убрзава или постиже *de facto* равноправност деце у уличној ситуацији не сматрају дискриминацијом. Комитет за права детета УН је истакао да би државе такође морале да сензибилишу стручњаке, приватни сектор и јавност за искуства и права деце у уличној ситуацији, да подрже креативне уметничке, културне и/или спортске програме у којима учествују деца у уличној ситуацији а који помажу у отклањању погрешних ставова и руше препреке, као и да сарађују са штампаним, електронским и друштвеним медијима у циљу ширења и јачања порука и прича за сензитизацију и дестигматизацију ове деце.

У 2017. години објављена је Студија: *Насиље према деци у Србији – детерминанте, фактори и интервенције – Национални извештај – УНИЦЕФ*¹⁸⁶, која пружа поглед на оне аспекте насиља над децом који до сада нису били у средишту политика – детерминанте и факторе који покрећу насиље. Налази ове студије су засновани на

¹⁸⁴ *Concluding observations on the combined second and third periodic reports of Serbia*, CRC/C/SRB/CO/2-3, Committee on the Rights of the Child, UN, 7 March 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsvbbsmSbdrUo%2fJYBx5OfDhOO7%2bQBbVI9wXsq7oeQOPr3yRlBxmlQ3VRQ0E1ojTHB4LQ132IHm6hUqzJFgcBHRPmUISL7tU8kh6tVRiAPRZJu>

¹⁸⁵ *Општи коментар бр. 21 о деци у уличној ситуацији*, Комитет за права детета Уједињених нација - Доступно на интернет адреси: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/143>

¹⁸⁶ *Детерминанте, фактори и интервенције насиља над децом у Србији - преглед налаза, УНИЦЕФ* - Доступно на интернет адреси: http://sociojalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Nasilje_prema_deci_u_Srbiji_Pregled_nalaza.pdf

специфичном приступу УНИЦЕФ канцеларије за истраживања – Innocenti (Процес истраживања за политике и праксу - РЗП), који захтева свеобухватан преглед расположивог знања о насиљу и широко учешће великог броја интересних група у преиспитивању интервенција и формулисању препорука за наредни циклус политике за превенцију и заштиту деце од насиља. У овој студији је даље наведено да се насиље према деци јавља као директно, интерперсонално, физичко, психолошко или сексуално насиље, као занемаривање које детету ускраћује задовољење потреба и спречава његов развој, а такође се јавља и у облику структурног насиља – на пример, кроз дечји брак, дечји рад или друге врсте експлоатације, или кроз вишеструку социјалну искљученост. Манифестације насиља се такође разликују и по другим облицима: ко је починилац, колико озбиљно је дете повређено, које су краткорочне и дугорочне последице, у ком контексту се јавља и на који начин институције могу да реагују да би заштитиле дете. У Студији је истакнуто да је Република Србија једна од земаља које су покренуле овај процес истраживања за политике и праксу.

Положај деце у Србији разматран је и у више других истраживања и студија, попут брошура Центра за права детета које обрађују положај деце у образовном систему, систему социјалне заштите, здравствене заштите¹⁸⁷. Информативна брошура *Дете у образовном систему*¹⁸⁸ наводи да су права, обавезе и одговорности ученика, као и процедуре које се примењују у случају кршења обавеза, прописане законима и подзаконским актима. Између осталог се наводи да је једно од права ученика право на заштиту од свих облика дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања, док ученик сноси одговорност за лакше и теже повреде обавеза, а да нарочито тешке повреде обухватају дискриминаторско поступање и сваки облик насиља и злостављања које ученик врши над другим учеником, односно запосленим у школи или школском окружењу. Ако је ученик дискриминаторски поступио или је извршио насиље може му бити изречена нака од васпитно-дисциплинских мера, јер се у случајевима теже повреде обавезно води васпитно-дисциплински поступак.

У току 2017. године Министарство просвете, науке и технолошког развоја формирало је радну групу за припрему новог *Правилника о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања*, у чијем је раду, у својству посматрача, учествовао и Повереник. Овим правилником прописује се поступање установе када се посумња или утврди дискриминаторно понашање, начини спровођења превентивних и интервентних активности, обавезе и одговорности детета, ученика, одраслог, родитеља, односно другог законског заступника, запосленог, трећег лица у установи, органа и тела установе и друга питања од значаја за заштиту од дискриминације. Поред тога, у циљу унапређења равноправности у области образовања и васпитања, Повереник је отпочео рад на изради додатних едукативних материјала у области заштите од дискриминације, три приручника за препознавање и реаговање на дискриминацију – за наставни кадар, за родитеље и за ученике.

Према пракси Повереника у 2017. највећи број притужби (48%) односио се на дискриминацију деце, док је 33,3% притужби поднето због дискриминације старијих

¹⁸⁷ Објављене у оквиру пројекта „Унапређење права детета кроз јачање система правосуђа и социјалне заштите у Србији“, ЕУ пројекат реализован у партнерству са Министарством правде, Министарством за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и УНИЦЕФ-ом

¹⁸⁸ *Дете у образовном систему*, Центар за права детета, Београд 2017 - Доступно на интернет адреси: http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Centar_za_prava_deteta_Dete_u_obrazovnom_sistemu.pdf

преко 65 година, а 18,7% притужби је поднето због дискриминације старијих од 18 а млађих од 65 година.

Пракса Повереника показује да је старосно доба као основ дискриминације у 2017. години наведен у 75 притужби, што према учесталости овог основа чини 11,8% од укупног броја наведених основа у притужбама које су поднете Поверенику и други је основ дискриминације по броју притужби у овој години. Број притужби које су Поверенику упућене због дискриминације на основу старосног доба у 2017. години идентичан је броју поднетих притужби у 2016. години.

Такође, пракса Повереника показује да су као и прошле године физичка лица (61) поднела највећи број притужби, од чега 26 жена и 35 мушкарца, док су различите организације цивилног друштва поднеле 13 притужби и један државни орган.

Од укупног броја притужби у којима су подносиоци притужбе наводили овај основ највећи број притужби су се односиле на област образовања и стручног усавршавања, у којој се деца и млади до 18 година најчешће сусрећу са дискриминацијом. У овој области друштвених односа поднето је 24 притужбе што износи 27,3% у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације. После ове области следи област пружања јавних услуга и/или коришћења јавних објеката и површина у којој је поднето 18 притужби по овом основу што представља 23,7%, док је у области рада и запошљавања поднето 12 притужби што износи 8,1%, а у поступцима пред органима јавне власти поднето је 10 притужби што износи 7,1% у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације, затим следе друге области. Приметан је пораст броја поднетих притужби у области пружања јавних услуга и/или коришћења јавних објеката и површина у односу на 2016. У највећем броју притужби у овој области подносиоци притужби су наводили да су дискриминисани јер спадају у старије од 40, односно 50 година живота. Поред наведених области, притужбе у којима је наведено старосно доба као лично својство су поднете и због активности у синдикатима, политичким странкама, НВО и другим организацијама (3), као и у области социјалне заштите (2), приватним односима (2) и здравственој заштити (1).

На основу анализе поднетих притужби може се констатовати да се старосно доба, као основ дискриминације, често појављује у комбинацији са још неким личним својством – инвалидитет, здравствено стање и др. Ово је нарочито случај код вишеструке дискриминације деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у области образовања и стручног усавршавања. Такође, евидентно је да велику сметњу за равноправно укључивање у све друштвене токове особа старијих од 65 година, особа које се отежано крећу и особа са инвалидитетом представља неприступачност јавних објеката и површина. Поједина мишљења Повереника по овим основима, приказана су у делу извештаја под називом *Дискриминација по основу инвалидитета и Вишеструка дискриминација*. У даљем тексту биће дати кратки прегледи појединих мишљења, препорука, саопштења и упозорења које је Повереник дао по основу старосног доба као личног својства.

3.6.2.1. Мишљења и препоруке

У дневном листу објављен текст којим су изражени ставови којима се вређа достојанство старијих особа

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе поводом текста под називом „Стари бирачи“, објављеног у једном дневном листу. Притужбу је поднело Геронтолошко друштво Србије у име групе лица. Подносилац притужбе сматра да је овај текст „екстремно еџистички“, јер се између осталог тражи укидање права гласа старијима од 65 година, за које се наводи да су „јадни, бедни и незадовољни“, те да увек гласају за „деспотски оријентисане кандидате“, па да би се то спречило требало би „ограничити право гласа за старе“. Повереник дао је мишљење да су текстом „Стари бирачи“ изражени ставови који су узнемирујући и понижавајући и којима се вређа достојанство старијих особа, односно да су овим текстом прекршене одредбе Закона о забрани дискриминације. Главном и одговорном уреднику дневног листа препоручено је да објави извињење старијим особама у том дневном листу у року од 15 дана од дана пријема овог мишљења са препоруком, као и да убудуће не објављује прилоге којима се вређа достојанство припадника и припадница старије генерације, те да својим прилозима доприноси измени образаца, обичаја и праксе који условљавају стереотипе, предрасуде и дискриминацију старијих особа. По овој препоруци је поступљено.

Није утврђена дискриминација на основу притужбе поднете против Центра за социјални рад јер је поступио у складу са одлуком града коју је дужан да поштује

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе подносиоце, која је поднета уз сестрину сагласност, против Центра за социјални рад Града Чачка. У току поступка утврђено је да је сестри подносиоце притужбе, решењем Центра за социјални рад престало право на услугу дневног борава деце, младих и одраслих са сметњама у развоју у Установи за дневни боравак деце, младих и одраслих са сметњама у развоју, са образложењем да јој ова услуга престаје применом члана 86. Одлуке о правима и услугама у социјалној заштити из надлежности града Чачка, којим чланом је прописано да се услуге дневног борава за одрасле са сметњама у развоју пружа лицима од 25-55 година живота који имају сметње у развоју (телесне, интелектуалне, менталне, сензорне говорно-језичке, социо-емоционалне и вишеструке сметње).

Имајући у виду да је притужба поднета против Центра за социјални рад Града Чачка, а не против доносиоца спорне Одлуке, Повереник је донео мишљења да је Центар за социјални рад у конкретном случају поступао у складу са Одлуком о правима и услугама у социјалној заштити из надлежности града, коју је дужан да поштује. С тога, Повереник дао је мишљење да доношењем решења којим је престало право на услугу дневног борава деце, младих и одраслих са сметњама у развоју сестри подносиоце притужбе у Установи за дневни боравак деце, младих и одраслих са сметњама у развоју, Центар за социјални рад града у којем живе, није прекршио одредбе Закона о забрани дискриминације. Повереник је затим применио овлашћење из члана 33. тачка 9. Закона о забрани дискриминације и упутио је Граду Чачку препоруку мера за унапређење равноправности.

3.6.2.2. Препоруке мера

Препорука мера граду Чачку за измену Одлуке о правима и услугама у социјалној заштити из надлежности града Чачка, у делу који се односи на прописивање ограничења у погледу година живота корисника услуге дневног боравка деце, младих и одраслих са сметњама у развоју

Повереник је упутио препоруку мера за унапређење равноправности Граду Чачку да измени Одлуку о правима и услугама у социјалној заштити из надлежности Града Чачка, у делу који се односи на прописивање ограничења у погледу година живота корисника услуге дневног боравка деце, младих и одраслих са сметњама у развоју. У члану 86. Одлуке о правима и услугама у социјалној заштити из надлежности Града Чачка¹⁸⁹ прописано је да се услуга дневног боравка за одрасле са сметњама у развоју пружа само лицима од 25 - 55 година живота, који имају сметње у развоју (телесне, интелектуалне, менталне, сензорне говорно-језичке, социо-емоционалне и вишеструке сметње). У складу са наведеном одлуком лица која су навршила 55 година губе право на коришћење ове услуге, на основу решења Центра за социјални рад Града Чачка. На основу анализе прописа Повереник је утврдио да је прописивање оваквог старосног ограничења у супротности са антидискриминационим одредбама, као и да ово ограничење не познаје ни Закон о социјалној заштити, као ни Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите. Наведеним ограничењем у погледу година корисника у неповољнији положај се стављају особе које су навршиле 55 година живота, јер немају право на коришћење услуге дневног боравка, чиме се ова старосна категорија дискриминише на основу њиховог личног својства - старосног доба. Ускраћивање права на услугу дневног боравка лицима искључиво због чињенице јер су навршила 55 година није оправдано, ни са аспекта циља тако ни са аспекта последица које овакво ограничење производи, нити се може оправдати објективним разлозима. По овој препоруци није поступљено.

3.6.2.3. Упозорења и саопштења

Саопштење поводом дана борбе против насиља над старијима, 15. јун 2017. године

Поводом Међународног дана борбе против насиља над старијима повереница за заштиту равноправности истакла је да године не смеју да буду препрека за достојанствен и безбрижан живот. Иако насиље над старијима најчешће остаје сакривено у оквиру породице, оно је присутно у нашем друштву, и до јавности допире углавном путем медија, и то када поприми екстреман облик.

Резултати истраживања Повереника поводом успостављања индикатора, показују, да је скоро половини испитаних који имају 85 и више година, отежан приступ здравственим установама, а да се скоро трећина старијих од 75 година, суочава са баријерама приликом кретања улицом, коришћењем јавног превоза или јавних површина. Да би се старији заштитили од злостављања и насиља, веома је важна стална едукација запослених у систему социјалне и здравствене заштите, полиције, правосудног система. Кључни сегмент превенције насиља над старима, али и односа

¹⁸⁹ „Службени лист града Чачка“, бр.2/13, 22/13, 20/16

поштовања и разумевања, треба да буде образовни систем где ће се, поред осталог, млађе генерације одгајати у духу међугенерациске солидарности и толеранције.

Саопштење поводом Међународног дана старијих особа, 1. октобар 2017. године

Поводом Међународног дана старијих особа повереница је истакла да статистика сведочи да старосно доба представља веома учестао основ дискриминације по броју поднетих притужби Поверенику, а када говоримо о особама старијим од 65 година најчешћи узроци дискриминације су негативна слика о старијима, стереотипи и предрасуде о овој друштвеној групи, истакла је повереница. Статистика, међутим, не даје реалну слику и стање у друштву, јер наши најстарији грађани не препознају дискриминацију или је сматрају породичном срамотом, те је често не пријављују, рекла је повереница и додала да сви, почевши од најмлађих, треба да уче шта је међугенерациска солидарност и да помажу најстаријима да се укључе у што већи број друштвених активности. Истакла је да је потребно континуирано радити на доживотном развоју сваког појединца, на обезбеђивању економске и социјалне сигурности и квалитету живота у старости, омогућавању пуног учешћа старијих, елиминацији свих облика друштвеног занемаривања као и на поштовању различитости и унапређењу толеранције. Поводом међународног дана старијих, Повереник за и Одбор за права детета Народне скупштине Републике Србије организовали су заједничку седницу „Мост разумевања“ посвећену међугенерациској солидарности и важности унапређења положаја старијих.

Саопштење поводом светског дана детета, 20. новембар 2017. године

Повереница је честитала деци у Србији Светски дан детета, и подсетила јавност да су многи међу њима још увек изложени различитим облицима насиља, од вршњачког до дигиталног, као и да се суочавају са дискриминацијом и искључивањем, што се пре свега односи на децу са физичким инвалидитетом и сметњама у развоју. Посебну пажњу је скренула на важну улогу локалних самоуправа у обезбеђивању додатне подршке пратилаца деци и ученицима са сметњама у развоју, на коју имају права по закону. С тим у вези, Повереник је упутио препоруку министарствима просвете, рада и здравља, ради измене и допуне правилника који се односи на ангажовање пратиоца за личну помоћ детету, како би се отклониле све недоумице у вези са тим видом додатне подршке. Имајући у виду и даље присутне проблеме када је реч о остваривању права на образовање деце и младих из осетљивих група, Повереник, у оквиру сарадње са УНИЦЕФ-ом, ради са фокус групама за препознавање и реаговање на дискриминацију, у којима учествују родитељи, наставници и ученици, у циљу израде приручника за препознавање дискриминације у школама намењених запосленима у образовним установама, ученицима и родитељима. У исто време у току је креирање и нове платформе за деловање Панела младих: Истеривачи дискриминације. Све ове активности усмерене су ка успостављању адекватнијих процедура и спречавању дискриминације у образовним установама.

Изјава начелнице ургентне службе чачанске болнице Биљане Ковачевић која је на конференцији за штампу у Општој болници Чачак рекла „Знате, свима нама истиче време за рад у некој служби, не може у хитној служби исто радити медицинска сестра са 23 и медицинска сестра са 53 године, да се не лажемо“, образлажући своје тврдње да медицинска сестра Весна Вујичић „не доприноси квалитетном функционисању ургентне службе“, био је повод за реакцију поверенице за заштиту равноправности и упућивање упозорења јавности. Овакав јавни иступ којим се оспорава квалитет рада жена због њихових година, омаловажавајући њихово знање, компетенције и искуство, и представља дискриминацију на основу старосног доба. Истраживања и подаци Повереника за заштиту равноправности, показали су да се жене у Србији теже запошљавају, лакше бивају отпуштене, чешће су приморане да раде у сивој зони, а године старости представљају један од честих основа дискриминације, због чега ова изјава има додатну тежину. Нажалост овакви ставови стварају правну несигурност и доприносе ширењу међугенерациског неразумевања које је штетно за развој целог друштва, а посебно за тржиште рада и запошљавања.

3.6.3. Дискриминација на основу пола

Подаци из извештаја и истраживања објављених у току 2017. године потврђују да су жене у Републици Србији и даље у неповољнијем положају у односу на мушкарце у свим областима друштвеног живота, а посебно је изражена дискриминација жена на тржишту рада, у ућешћу у одлучивању, у економској сфери и образовању, као и родно засновано насиље према женама.

Ради праћења стања у друштву и односа међу половима, у Републици Србији се од 2005. године води родно сензитивна статистика, што подразумева да се статистички подаци приказују према полу са крајњом намером да се коришћењем статистичких података креирају и спроводе политике усмерене на отклањање неједнакости међу половима и унапређење једнаких могућности за све. Ови подаци који обухватају различите области, објављени су у *Извештају Републичког завода за статистику – Жене и мушкарци у Србији*¹⁹⁰ из 2017. године. Редовно и свеобухватно праћење и приказивање родно осетљивих података треба да омогући сагледавање стања у друштву у погледу родне дискриминације, односно утврђивање да ли и у којој мери постоји неравноправност између жена и мушкараца. У овом извештају је, између осталог, наведено да је, посматрано по старости, код средовечног и старог становништва у Републици Србији већи број жена, док су код млађег становништва мушкарци бројчано доминантнији. Мушкарци преовлађују као лица на која се води домаћинство у свим вишечланим домаћинствима, док је у самачким домаћинствима већа заступљеност жена - 60% према 40%¹⁹¹. Стопа запослености жена износи 38,1%, што је за 14,7 процентних поена мање од стопе запослености мушкараца (52,8%). Незапосленост је најприсутнија код младих жена, узраста 15-24 године, где стопа

¹⁹⁰ *Жене и мушкарци у Србији*, Републички завод за статистику, Београд 2017 – Доступно на интернет адреси: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/11/Zene_i_muskarci_u_Republici_Srbiji_web_2017.pdf

¹⁹¹ Исто, стр. 10

незапослености достиже 39,5%, а и самозапосленост је двоструко већа код мушкараца него код жена¹⁹². Даље се у извештају наводи и да је платни јаз између жена и мушкараца за 2014. годину износио је 8,7%, што значи да су жене биле мање плаћене од мушкараца за 8,7%. Овај податак сврстава Републику Србију међу земље са најнижим платним јазом у Европи¹⁹³.

Истовремено, публикација Светског економског форума *Извештај о родном јазу на глобалном нивоу за 2017. годину*¹⁹⁴ представља податке – индексе о величини диспаритета између полова и праћење њиховог напретка током времена. Србија је према мерењима на доста доброј позицији на скали, изнад просечне вредности од 32% диспаритета (прошле године просечна вредност је била 31.7% диспаритета, те је ове године стање нешто лошије), и то укупно на 40. месту са резултатом од 0.727¹⁹⁵.

О родној равноправности у Републици Србији говори се и у извештају Комисије за родну равноправност Савета Европе *Равнотежа учешћа жена и мушкараца у одлучивању*¹⁹⁶. У овом извештају анализирани су подаци о имплементацији Препоруке о равноправном учешћу жена и мушкараца у политичком и јавном одлучивању (на основу које се државе чланице обавезују да предузимају мере и достигну равноправност у погледу учешћа жена и мушкараца у политичком и јавном животу, с тим да се утврђује минимална заступљеност од 40% мање заступљеног пола). Последњи прикупљени подаци који се односе на 2016. годину пореде се са подацима прикупљеним у два претходна круга мониторинга, како би се идентификовали трендови. Главни налази из овог, трећег круга мониторинга, у односу на законодавну власт су да су готово све анкетиране земље забележиле пораст у заступљености жена у доњим домовима, да се смањио број земаља са учешћем жена у законодавним телима испод 20% иако је и даље значајан. У извештају је наведено да је Република Србија у овој области показала напредак, имајући у виду да је проценат изабраних жена у 2016. години 34,4%, док је 2008. године износио 21,6%¹⁹⁷. У погледу извршне власти налази из извештаја су показали да на положајима на самом врху политичке власти у 2016. години у Европи готово доминира мушки род јер је мање од 11% земаља испунило минимални циљ од 40% обухвата оба пола у овој области. Стање у Републици Србији у извештају је назначено као позитивно имајући у виду да је једино у нашој земљи постигнут баланс између полова са 50-50 дистрибуцијом кад су у питању заменик премијера или потпредседник¹⁹⁸. Ипак, у овом извештају је даље наведено да је проценат жена градоначелница у Републици Србији са 26,3% у 2008. години пао на 5,5% у 2016. години¹⁹⁹, док је Република Србија истовремено у осам од 35 земаља (22,9%) у којима је проценат представника жена у локалним властима испод 20%²⁰⁰. У извештају је такође назначено да се међу земљама које имају прописе о равноправној заступљености мање заступљеног пола, издвајају случајеви Републике Србије,

¹⁹² *Жене и мушкарци у Србији*, Републички завода за статистику, Београд 2017, стр. 62, – Доступно на интернет адреси: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/11/Zene_i_muskarci_u_Republici_Srbiji_web_2017.pdf

¹⁹³ Исто, стр. 82

¹⁹⁴ *The Global Gender Gap Report 2017*, World Economic Forum, 2017 - Доступно на интернет адреси: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf

¹⁹⁵ Исто, стр. 10

¹⁹⁶ *Balanced participation of women and men in decision-making*, Analytical report - 2016 data, Gender Equality Commission (GEC), Council of Europe, September 2017 - Доступно на интернет адреси: <https://rm.coe.int/analytical-report-data-2016-/1680751a3e>

¹⁹⁷ Исто, стр. 24

¹⁹⁸ Исто, стр. 42

¹⁹⁹ Исто, стр. 50

²⁰⁰ Исто, стр. 53

Словеније и Шпаније у којима је достигнут или чак премашен постављени циљ у погледу процента изабраних жена²⁰¹. У погледу судске власти у извештају је наведено да од 43 државе чланице за које су доступни подаци, проценат жена у Високим/Врховним судовима у 12 од њих (28%) је пао испод 40-60%, а међу тим државама је и наша²⁰². Са друге стране, од 32 државе које су дале податке о родном саставу Уставних судова у 2016. години, Република Србија је једна од седам земаља у којима је достигнут минимум од 40%²⁰³. У овом извештају дате су и препоруке и назнаке конкретних мера за постизање равноправности полова у политичком и јавном одлучивању које треба да буду део шире стратегије за промовисање једнакости између жена и мушкараца у свим подручјима, те је наглашено да се родна равнотежа у доношењу одлука не може постићи ако друге области јавног и приватног живота остају суштински неуравнотежене.

Током 2017. године Европски институт за равноправност полова је издао већи број публикација које указују на неопходност изједначавања положаја мушкараца и жена у различитим областима друштвеног живота. У студији *Род - сиромаштво и социјална инклузија*²⁰⁴ указано је на чињеницу да су родне разлике и неједнакости између жена и мушкараца главна карактеристика социјалне искључености и сиромаштва жена. У посебном ризику од сиромаштва су одређене категорије жена као што су старије жене или самохрани родитељи, мигранткиње, жене са инвалидитетом, а феминизацију сиромаштва треба посматрати као последицу различитих структурних фактора укључујући стереотипе, постојеће разлике у платама и пензијама, баријере изазване неусаглашеношћу између породичног живота и рада, дужи животни век жена, недостатак адекватних услуга у друштву, и, уопште, различите врсте родне дискриминације и насиља. У другој публикацији истог института *Рад у ЕУ: жене и мушкарци на супротним странама*²⁰⁵ указано је да разлика међу половима данас представља фактор који на тржишту рада Европске уније дели радну снагу, доводи до неискоришћавања потенцијала и изгубљених могућности за жене, мушкарце и друштво уопште, док је у студији *Економске предности родне равноправности у ЕУ*²⁰⁶ указано да би већа родна равноправност довела до: 6,3 - 10,5 милиона нових радних места у 2050. години, са око 70% ових радних места за жене; раст БДП-а по глави становника до скоро 10% у 2050. години²⁰⁷, посебно имајући у виду да је стопа запослености жена у државама чланицама ЕУ око 62%, наспрам 75% за мушкарце²⁰⁸.

О учесталости дискриминације по основу пола говори се у *Извештају о стању људских права у Србији 2016*²⁰⁹ Државног секретаријата Сједињених Америчких

²⁰¹ *Balanced participation of women and men in decision-making*, Analytical report - 2016 data, Gender Equality Commission (GEC), Council of Europe, September 2017, page 31 - Доступно на интернет адреси: <https://rm.coe.int/analytical-report-data-2016-/1680751a3e>

²⁰² Исто, стр. 68

²⁰³ Исто, стр. 70

²⁰⁴ *Gender in poverty and social inclusion*, European Institute for Gender Equality - Доступно на интернет адреси: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-poverty-and-social-inclusion>

²⁰⁵ *Work in the EU: women and men at opposite ends*, European Institute for Gender Equality - Доступно на интернет адреси: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/work-eu-women-and-men-opposite-ends>

²⁰⁶ *Economic benefits of gender equality in the EU: How the evidence was produced: the theoretical framework and model*, European Institute for Gender Equality - Доступно на интернет адреси: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/economic-benefits-gender-equality-eu-how-evidence-was-produced-theoretical-framework-and-model>

²⁰⁷ Исто, стр. 4

²⁰⁸ *Gender in employment*, European Institute for Gender Equality, page 4 - Доступно на интернет адреси: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-employment>

²⁰⁹ „Country Reports on Human Rights Practices for 2016 – Serbia“, US Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor - Доступно на интернет адреси: <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2016&dliid=265470>

Држава, у којем се наводи да је прописима предвиђен исти правни статус и права за жене као и за мушкарце, али се такав статус у пракси не спроводи у потпуности. Жене су широко дискриминисане у запошљавању, приступу финансијским услугама, платама, власништву или управљању пословањем, образовању и становању. Насиље над женама и даље представља проблем, иако је усвојен и посебан Закон о спречавању насиља у породици, чија је примена почела јуна 2017. године, а за насиље је предвиђена казна затвора до 10 година.

Да је економско оснаживање жена и њихово изједначавање са мушкарцима на тржишту рада један од основних предуслова равноправности између мушкараца и жена уопште, говоре и истраживања спроведена у Републици Србији. Међутим, основни индикатори тржишта рада петнаест година уназад упућују на значајно нижи ниво партиципације жена на тржишту рада што за последицу има немогућност постизања економске независности.

У анализи *„Положај жена на тржишту рада“*²¹⁰, објављеној октобра 2017. године, указано је на потребу унапређења стања и креирања специфичних мера не само активне политике запошљавања, него и у другим областима имајући у виду да је преко 40% жена радног узраста у Републици Србији искључено са тржишта рада. Мушкарци и жене у Републици Србији, како се наводи у овој анализи, немају једнаке могућности за запошљавање, при чему је родни јаз присутан код свих индикатора и у свим регионима, а најизраженији је у стопама неактивности (стопа неактивности жена је виша за 15 процентних поена у односу на стопу неактивности мушкараца) и запослености (стопа запослености жена радног узраста у 2016. години износила је 48,4% и била је 13,5 процентних поена нижа од стопе запослености мушкараца)²¹¹. Закључак ове анализе је да сагледавање могућности запошљавања, као кључног елемента достојанственог рада упућује на родне неједнакости, из чега произлази потреба даљег континуираног оснаживања жена и предузимања различитих мера за остваривање равноправности, како у погледу развоја законског оквира и омогућавања остваривања једнаких права жена из сеоских и градских подручја, тако и у погледу креирања специфичних мера за подстицање запошљавања, повећања обухвата лица овим мерама и јасног дефинисања циљева и циљних група, поготово када су у питању жене на тржишту рада.

У публикацији *„Тржиште рада у Србији-положај жена 45+ Ускраћивање права на достојанствен рад“*²¹² наведено је да жене у Републици Србији прихватају послове на радним местима испод својих квалификација. Тако четвртина запослених жена старијих од 45 година које су високо образоване раде на пословима испод својих квалификација, а истраживање о разликама у зарадама између жена и мушкараца спроведено на основу података из Анкете о радној снази је показало да су жене у Републици Србији боље квалификоване од мушкараца али и да мање зарађују²¹³. Према подацима истраживања о коришћењу времена (које је један од најважнијих извора за праћење родних неједнакости у сфери приватног живота), жене проведу

²¹⁰ *„Положај жена на тржишту рада“*, ауторке Јована Пантовић, Сарита Брадаш и Ксенија Петовар, Центар за демократију и Friedrich-Ebert-Stiftung, Београд, октобар 2017 – Доступно на интернет адреси: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/13759.pdf>

²¹¹ Исто, стр. 8

²¹² *Тржиште рада у Србији-положај жена 45+ Ускраћивање права на достојанствен рад*, Удружење „Жене на прекретници“ и SeConS група за развојну иницијативу, Београд, 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://www.secons.net/files/publications/78-publication.pdf>

²¹³ Исто, стр. 26

нешто мање сати у плаћеном раду него мушкарци, али знатно више у неплаћеном кућном раду и бризи о члановима породице. Тако је њихов укупни радни дан дужи, а слободно време краће²¹⁴. И у овој публикацији се наводи да жене на селу запослене у пољопривреди имају маргинализован статус.

Насиље у породици, сексуално насиље и други облици родно заснованог насиља и даље представљају један од најозбиљнијих видова кршења права жена, а на то је указано и у извештајима датим на нивоу Европске уније, међународних организација и уговорних тела. Због те чињенице, Комитет за елиминисање дискриминације жена је 14. јула 2017. издао - *Општу препоруку бр. 35 о родно-заснованом насиљу над женама, ажурирање Опште препоруке бр. 19*²¹⁵. Родно засновано насиље дефинисано је као „насиље које је усмерено против неке жене зато што је она жена, или које несразмерно утиче на жене“²¹⁶. Ова општа препорука издата је ради ефикаснијег сузбијања насиља над женама препознатог као „родно-засновано насиље над женама“, које има вишеструке облике, укључује дела и пропусте, без обзира да ли су смишљени или не, који могу изазвати смрт или физичку, сексуалну, психолошку или економску патњу, а обухвата и претње таквим делима, узнемиравање, присилу и произвољно лишење слободе. Препорука указује на потребу усмеравања пуне одговорности државе према делима родно-заснованог насиља над женама, обухватајући законске норме, политике, програме, институционалне оквире и механизме како законодавне, тако и извршне и судске власти.

Поред тога, Комитет за елиминисање дискриминације жена је у новембру 2017. године у *Општој препоруци број 36 о праву девојчица и жена на образовање*²¹⁷, истакао да образовање има кључну, трансформишућу и оснажујућу улогу у промовисању вредности људских права и да представља пут ка родној равноправности и оснаживању жена. Комитет је у препоруци указао на потребу унапређења поштовања члана 10. Конвенције о елиминацији свих облика дискриминације жена и потребу интегрисања образовања о женским људским правима и саме Конвенције у школске програме на свим нивоима. Посебно је наглашено да је неопходно доношење прописа којима се обезбеђује право на образовање током целог живота за све девојке и жене, укључујући све угрожене групе, као и доношење прописа који одређују минималну старост брака за девојчице на 18 година. Такође, Комитет наводи да је, у складу са међународним стандардима, потребно ускладити завршетак обавезног образовања са минималном старашћу, потом осигурати повратак девојака у образовни процес након порођаја, као и предузимати мере у правцу отклањања родних стереотипа у образовању и др.

О проблему насиља над женама у Републици Србији говори се и публикацији *Остварени напредак и недостаци кривично-правног система заштите* (након усклађивања са Конвенцијом Савета Европе о спречавању и борби против насиља над

²¹⁴ *Тржиште рада у Србији-положај жена 45+ Ускраћивање права на достојанствен рад*, Удружење „Жене на прекретници“ и SeConS група за развојну иницијативу, Београд, 2017, стр. 27- Доступно на интернет адреси: <http://www.secons.net/files/publications/78-publication.pdf>

²¹⁵ *Општа препорука бр. 35 о родно-заснованом насиљу над женама, ажурирање Опште препоруке бр. 19*, CEDAW/C/GC/35, Комитет за елиминисање дискриминације жена, 14. јул 2017. године - Доступно на интернет адреси: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/preporuka_35_sedow_srb.pdf

²¹⁶ Члан 1. Конвенције о елиминисању дискриминације жена

²¹⁷ *General recommendation No. 36 (2017) on the right of girls and women to education*, CEDAW/C/GC/36 - Доступно на интернет адреси: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/36&Lang=en

женама и насиља у породици)²¹⁸, коју је Аутономни женски центар објавио децембра 2017. године. У овој публикацији је указано на степен усаглашености Кривичног законика са обавезујућим стандардима и наводи се да је даље усклађивање неопходно, пре свега, у смислу промене основне дефиниције значења израза „члан породице“ а у вези са дефиницијом насиља у породици, затим промену дефиниције важних кривичних дела у групи дела против полних слобода (силовање и кривична дела обљубе), али и важних питања везаних за санкције, мере безбедности и отежавајуће околности.

Подаци Мреже Жена против насиља показују да је у Републици Србији у току 2017. године убијено најмање 26 жена у породично-партнерском контексту.²¹⁹ У првих шест месеци примене Закона о спречавању насиља у породици размотрено више од 20.000 случајева породичног насиља, одређено више од 7.000 хитних мера и урађено више од 4.000 индивидуалних планова заштите жртава.²²⁰ На основу ових података, може се закључити да је закон постигао одређене ефекте, као и да је унапређено координисано деловање институција система у пружању заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља, у циљу пуне примене закона.

Покрајински секретаријат за социјалну политику, демографију и равноправност полова, спровео је истраживање чији су резултати исказани у *Студији о облицима реаговања и ставовима стручњака у поступању са женама жртвама насиља*²²¹ (представљена децембра 2017). Истраживањем су обухваћене институције и организације из свих сектора који чине систем заштите и подршке женама жртвама насиља у АП Војводини (социјална заштита, полиција, здравство, образовање, тужилаштво, судство и невладин сектор), са фокусом на рањивим групама (женама са села, Ромкињама и женама са инвалидитетом) и женама које су претрпеле специфичне облике насиља (тј. све врсте сексуалног насиља). Резултати овог истраживања указали су да се представници здравства и образовања најређе сусрећу са случајевима насиља према женама, а запослени у социјалној заштити, полицији, тужилаштву и судству најчешће, те да борба против насиља над женама подразумева усаглашену сарадњу државних институција, међународних организација и цивилног друштва ради достизања планираних резултата.

Организације цивилног друштва и поједина струковна удружења пружају значајан допринос у борби против родно заснованог насиља. Активан однос према решавању овог проблема даје и Приручник за праксу у здравственим установама *Насиље над женама-моја професионална одговорност*, Аутономног женског центра²²² којим се

²¹⁸ Остварени напредак и недостаци кривично-правног система заштите (након усклађивања са Конвенцијом Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици), Аутономни женски центар, децембар 2017. године - Доступно на интернет адреси:

http://preugovor.org/upload/document/ostvareni_napredak_i_nedostaci_krvinopravnog_sist.pdf

²¹⁹ *Фемцид у Србији 2017. године*, Мреже жена против насиља (http://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/FEMICID-Saop%C5%A1tenje_2017_godina.pdf)

²²⁰ Званични подаци Министарства правде, представљени на конференцији „Ефекти примене Закона о спречавању насиља у породици и изазови у пракси“, 21. децембра 2017. године – Доступно на интернет адреси: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=310554>

²²¹ Студија је резултат пројекта „Интегрисани одговор на насиље над женама у Србији II“, који су заједнички реализовали Покрајински секретаријат за социјалну политику, демографију и равноправност полова, Координационо тело за родну равноправност Владе РС и УН Агенције у Србији. Доступно на интернет адреси: <http://www.socijalnapolitika.vojvodina.gov.rs/%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8>

²²² *Насиље над женама-моја професионална одговорност*, Аутономни женски центар - Доступно на интернет адреси: <http://www.womenngo.org.rs/images/vx.pdf>

посебно указује на улогу здравствених радника и њихову одговорност према женама жртвама насиља.

Имајући у виду да је у протекле три године пол међу најчешће навођеним основима дискриминације у притужбама у којима је поступао Повереник, институција је посебну пажњу посветила анализи стања у остваривању родне равноправности у Републици Србији. Истраживања која је у току 2017. године спровео Повереник за заштиту равноправности, а чији су налази детаљно представљени у одељку 3.1. Извештаја, показала су да су дискриминацији нарочито изложене старије жене. Поред лошег социо-економског положаја, старије жене као значајан проблем наводе доступност и квалитет здравствених услуга, потешкоће приликом коришћења јавних сервиса, јавног превоза, као и приликом учествовања у активностима у заједници. Такође, анализа Повереника о остваривању родне равноправности у јединицама локалне самоуправе показала је да заступљеност жена најмања на највишим и најнижим позицијама локалне власти у Републици Србији. Резултати показују да су у само 12 јединица локалне самоуправе жене градоначелнице или председнице општина, а у градским већима на четири мушкарца учествује тек једна жена. Жене чине свега 10,7% свих савета месних заједница, а на позицији председнице месних заједница/савета месних заједница налази се само 7,1% жена. Поред тога, несразмерна заступљеност жена присутна је и у саставу руководстава јавних предузећа чији је оснивач општина/град, а где се мушкарци налазе на руководећим позицијама у 84,5% случајева.

У току 2017. године Поверенику је поднета 71 притужба због дискриминације на основу пола, што према учесталости овог основа чини 11,2% у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације и трећи је основ дискриминације по броју притужби у овој години. Анализирајући ко су лица која су у извештајној години Поверенику поднела притужбу због дискриминације на основу пола, уочено је да највећи број чине физичка лица (58), од чега је више притужби поднето од стране жена (36) у односу на мушкарце (22), за разлику од претходних година. Примера ради, овај однос у 2016. години био је 57:18, док је та разлика у 2015. години била још израженија у корист жена - 108:21. Иако жене и даље чешће подnose притужбе због дискриминације на основу пола, мушкарци и даље чешће подnose притужбе генерално.

У односу на области у којима су ове притужбе поднете, приметно је да је, као и претходних година, највећи број притужби због дискриминације на основу пола поднет у области рада и запошљавања, односно у 2017. години поднето је 37 притужби по овом основу. Можемо закључити да се овај број није знатно променио у односу на претходну годину будући да је број притужби поднетих због дискриминације на основу пола у области рада и запошљавања током 2016. године износио 35. Жене су током 2017. године, као и претходних година, подносиле притужбе углавном из разлога распоређивања на нижа радна места или отказа уговора о раду након повратка са породилског одсуства или одсуства са рада ради неге детета. Сагледавајући друге области у којима су поднете притужбе због дискриминације на основу пола, уочено је да је 12 притужби поднето због поступака пред органима јавне власти што износи 8,6% у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације, што је незнатно мањи број у односу на 2016. годину у којој је поднето 15 притужби. Повереник је током 2017. године примио одређени број притужби које су и мушкарци и жене подносили поводом мишљења центара за социјални рад и одлука судова о

вршењу родитељског права. Током 2017. године поднето је 5 притужби што износи 9,4%, због дискриминације на основу пола у медијима и јавном информисању, док је у истој сфери ових притужби у 2016. години било 3. Присутност непримењених и сексистичких изјава у медијима уочена је и током 2017. године. Повереник је осудио ове изјаве и указао на одговорност медија у обликовању и формирању ставова јавног мишљења, као и на улогу медија у друштву. Такође исти број притужби (5) поднето је у области здравствене заштите што износи 16,7% у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације, а затим следе друге области друштвених односа у којима је поднет мањи број притужби.

На основу анализе поднетих притужби може се констатовати да се пол, као основ дискриминације, у току 2017. у неколико случајева појављивао у комбинацији са још неким личним својством – национална припадност, брачни и породични статус, здравствено стање и др. Поједина мишљења Повереника по овим основима, биће приказана у делу извештаја под називом: Дискриминација по основу брачног и породичног стања и Вишеструка дискриминација. У току 2017. године Повереник је покренуо један парнични поступак – стратешку парницу због дискриминације по основу пола и сексуалне оријентације у области јавног информисања и медија. Овај случај је приказан у делу извештаја под називом: Судски поступци. У даљем тексту биће дати кратки прегледи појединих мишљења, препорука, саопштења и упозорења које је Повереник дао по основу старосног доба као личног својства.

3.6.3.1. Мишљења и препоруке

Адвокат дискриминисао адвокатиње на седници Адвокатске коморе, на основу пола

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе две адвокаткиње против једног адвоката, због дискриминације на основу пола. У притужби је наведено да је адвокат против кога је поднета притужба 24. септембра 2016. године, на скупштини Адвокатске коморе, изнео низ увредљивих и омаловажавајућих коментара упућених адвокаткињама које су се јавиле за реч. Између осталог наведени су следећи коментари: „Постаћу жена да бих могао да се борим“, „Хоћете сад да нас силујете овде“, „Оно што ти желиш не могу да ти пружим“ итд. У изјашњењу адвоката наведено је да у притужби нема израза који представљају увреду и омаловажавање било којих адвокаткиња, као ни адвокаткиња које су поднеле притужбу и да реченице које је изјавио немају никакве везе са родном равноправношћу. Након спроведеног поступка и изведених доказа утврђено је да наведене изјаве адвоката, изнете на седници скупштине Адвокатске коморе, одржаној 24. септембра 2016. године, представљају узнемиравање и понижавајуће поступање према подносиоцама притужбе на основу њиховог личног својства-пола. Због тога је Повереник дао мишљење да су овим изјавама прекршене одредбе Закона о забрани дискриминације због чега је адвокату препоручено да се, поводом дискриминаторних изјава које је изрекао на скупштини Адвокатске коморе извини подносиоцама притужбе на седници скупштине Адвокатске коморе, као и да у оквиру својих редовних послова и активности не крши законске прописе о забрани дискриминације. У току поступка поступања по препоруци адвокат против кога је поднета притужба је преминуо.

Удружење је издало календар за 2017. годину, у којем су изражене идеје и ставови који су увредљиви и омаловажавајући и којима се вређа достојанство жена

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе неколико народних посланица, а поводом календара које је за 2017. годину издало једно удружење. Подносиатељке притужбе навеле су да су у календару које је за 2017. годину издало удружење против кога је поднета притужба, објављене слике са коментарима који вређају и омаловажавају жене. У току поступка утврђено је да се календар састоји од слика и изрека које гласе: „Колико је белих врана, толико је добрих жена“, „Лепу жену и виноград поред пута не треба имати“ и „Кафа наливена и жена откривена не могу чекати“. У току поступка је утврђено да су слике и пратећи текст омаловажавајући за жене и да се њима промовише инфериорност жена, њихова објективизација и стереотипи. Повереник је дао мишљење да су изрекама праћеним сликама у стоном календару овог удружења за 2017. изражене идеје и ставови који су увредљиви и омаловажавајући и којима се вређа достојанство жена, чиме је Удружење против кога је поднета притужба прекршило одредбе Закона о забрани дискриминације. удружење је препоручено да не дистрибуира стони календар удружења за 2017. годину, да на интернет страници удружење објави извињење поводом дискриминаторног садржаја објављеног у овом календару, те да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности не крши законске прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци је поступљено.

Полицијска управа дискриминисала запослену полицијску службеницу на основу пола

Мишљење је донето у поступку по протужби поднетој против Министарства унутрашњих послова, Полицијске управе због дискриминације на основу пола. У притужби је наведено да је подносиатељка притужбе од 2009. године обављала послове заменице командира у Полицијској испостави, као и да је 27. јуна 2016. године распоређена на ниже радно место са нижим коефицијентом плате, у односу на претходно радно место, те да је на радно место заменик командира распоређен мушкарац. У току поступка Повереник је утврдио да чињенице и докази које је Полицијска управа за град понудила, не пружају довољно основа за закључак да је распоређивање подносиатељке притужбе засновано на објективним и оправданим разлозима који нису у вези са њеним полом. Повереник је донео мишљење да је распоређивањем подносиатељке притужбе на ниже радно место Министарство унутрашњих послова, Полицијска управа прекршило одредбе Закона о забрани дискриминације. Због тога је Министарству унутрашњих послова – Полицијској управи препоручено да предузме мере у оквиру своје надлежности да отклони последице дискриминаторног поступања према притужилци као и да води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности, не крши законске прописе о забрани дискриминације. Полицијска управа је обавестила Повереника да у складу са прописима који су у међувремену измењени не може без конкурса подносиатељку притужбе распоредити на ново радно место, али да су предузели активности и позвали на разговор подносиатељку притужбе како би јој презентовали могућности за напредовање.

Министарство трговине, туризма и телекомуникација и удружење грађана нису прекршили одредбе Закона о забрани дискриминације омогућавањем бесплатне обуке за преквалификацију и доквалификацију жена у области информационо-комуникационих технологија

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе против Министарства трговине, туризма и телекомуникација и једног удружења грађана, због дискриминације на основу пола као личног својства. У притужби је наведено да је подносилац притужбе добио обавештење од удружења грађана о курсу за преквалификацију за позицију Junior FrontEnd Developer, те да је провером услова за бесплатно похађање курса сазнао да само особе женског пола могу да похађају курс бесплатно и да тај део програма финансира Министарство трговине, туризма и телекомуникација. У изјашњењу Министарства трговине, туризма и телекомуникација је наведено да је на основу Закона о удружењима, Уредбе о средствима за подстицање програма или недостајућег дела средстава за финансирање програма од јавног интереса која реализују удружења и Правилника о избору програма од јавног интереса у области развоја информационог друштва које реализују удружења, Министарство расписало Јавни конкурс за доделу средстава за програме у области развоја информационог друштва у Републици Србији у 2017. години, чији је циљ промоција ИКТ занимања међу женама, као и повећање броја жена у ИКТ занимањима. У изјашњењу је даље наведено да је Националном стратегијом за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године дефинисан посебан циљ који је усмерен на побољшање економског положаја жена и статус жена на тржишту рада, док су као посебне мере у области приступа коришћењу модерних знања и вештина предвиђене мере: охрабривање и подржавање учешћа девојчица, девојака и жена у образовању за занимања у којима се остварује велика додатна вредност, као што су инжењерство и нове технологије; повећање ангажмана девојака и жена у областима као што су наука, технологија, инжењерство и математика и подржавање и промовисање достигнућа жена у науци и техници, отклањање дискриминације жена у овим областима и обезбеђивање мера за напредовање жена у науци. Поред тога, у Националном акционом плану запошљавања за 2017. годину, усвојеном од стране Владе Републике Србије, наведено је да су жене теже запошљива лица из посебно осетљивих категорија незапослених и предвиђено је да их је потребно укључити у програме и мере активне политике запошљавања, на начин којим се омогућава њихова интеграција на тржиште рада и побољшање квалитета живота. Даље је наведено да Устав, Закон о забрани дискриминације и Закон о равноправности полова прописују да се не сматра дискриминацијом увођењем посебних мера. Законом о равноправности полова је прописано да се не сматрају дискриминацијом, ни повредом начела једнаких права и обавеза доношење посебних мера ради отклањања и спречавања неједнаког положаја жена и мушкараца и остваривања једнаких могућности полова. У изјашњењу је наведено да жене чине свега 20% запослених у области Информационо-комуникационих технологија (ИКТ) и да подршка програмима за преквалификацију и доквалификацију жена у овој области у складу са наведеним представља афирмативну меру ради побољшања положаја жена у области ИКТ. У изјашњењу удружења грађана наведено је да се удружење пријавило на јавни конкурс Министарства трговине, туризма и телекомуникација за доделу средстава за програме у области информационог друштва, односно у области преквалификације и доквалификације жена у ИКТ, као и да поштују услове конкурса и уговора који су потписали са Министарством. У поступку је утврђено да прописивање

бесплатног програма обуке преквалификације и доквалификације у ИКТ сектору за жене представља посебну (афирмативну) меру за отклањање и спречавање неједнаког положаја жена и мушкараца и остваривања једнаких могућности полова у ИКТ занимањима. Због тога је Повереник дао мишљење да омогућавањем бесплатне обуке за преквалификацију и доквалификацију жена у области информационо-комуникационих технологија (ИКТ), Министарство трговине, туризма и телекомуникација, као и удружење грађана против кога је поднета притужба, нису прекршили одредбе Закона о забрани дискриминације.

3.6.3.2. Препоруке мера за остваривање равноправности

Препорука мера јединицама локалне самоуправе ради обезбеђивања равномерне заступљености жена и мушкараца

Повереник за заштиту равноправности упутио је током 2017. године препоруку мера јединицама локалне самоуправе да предузму све мере и активности из своје надлежности како би обезбедили укључивање и подстицање равномерне заступљености жена и мушкараца у свим сферама политичког и јавног одлучивања у вршењу јавних функција у органима јединице локалне самоуправе, установама односно јавним предузећима чији је оснивач локална самоуправа, као и да предузму све мере и активности из своје надлежности у циљу подстицања равномерне заступљености жена и мушкараца из различитих средина (урбаних и руралних) и маргинализованих група у свим сферама политичког и јавног одлучивања у вршењу јавних функција у органима јединице локалне самоуправе, установама односно јавним предузећима чији је оснивач локална самоуправа.

Наиме, пракса Повереника показала је да је пол током 2015. и 2016. године представљао један од два најчешћа основа дискриминације због кога су грађани подносили притужбе Поверенику.

Положај жена у Републици Србији неповољнији је у односу на положај мушкараца у свим областима друштвеног живота, нарочито у области рада и запошљавања, економској сфери, учешћа у политичком животу, што показује да се жене и даље суочавају са бројним тешкоћама и препрекама у остваривању права на равноправност²²³.

Повереник је констатовао да је Националном стратегијом за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године између осталог указано да у многим извршним одборима општина и градова нема ниједне жене, тј. свега је 5% жена на положају председника/председница општина и градоначелника/градоначелница, а ретко се нађу и на позицијама руковођења у јавним предузећима и правним субјектима са великом финансијском моћи и у профитабилним делатностима. Дакле, њихова присутност расте на нижим местима одлучивања, а нарочито на извршилачким позицијама без утицаја на доношење одлука. Последице дискриминације су тешке и доводе до маргинализације жена, а нарочито припадница рањивих група и њихове искључености из јавног и политичког живота. Дискриминација представља препреку равноправном

²²³ Редован годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2016. годину

учешћу жена у политичком, економском и културном животу, спутава даљи напредак друштва, негативно утиче на економију и отежава пун развој способности и креативног потенцијала жена.²²⁴

Препоруком мера за остваривање равноправности које је упутио јединицима локалне самоуправе, Повереник је указао да је неопходно створити могућност да жене, као и мушкарци обављају јавне дужности на свим нивоима власти у складу са уставном гаранцијом равноправности мушкараца и жена.

3.6.3.3. Упозорења и саопштења

Упозорење за јавност поводом сексистичких изјава Душана Марића, 9.март 2017. године

Повереница за заштиту равноправности најоштрије је осудила сексистичке и мизогене изјаве и ставове Душана Марића, колумнисте недељника Афера, које је пренео дневни лист Куир. У колумни је наведено: „За 10 година српски гинеколози убили град величине Београда,“ аутор такође, оптужује жене да „користе мушкарце за секс и/или материјалне ствари“ и да не желе децу уз изговор тешке економске ситуације. Повереница је и раније упозоравала јавност због дискриминаторних и сексистичких текстова Душана Марића у којем је минимализовао и релативизовао проблем партнерског насиља наводима да жене „лажно пријављују насиље“ и то у тренутку када из године у годину имамо све већи број случајева родно заснованог насиља са смртним исходима.

Упозорење за јавност поводом насиља над женама, 20. март 2017. године

Брутално убиство жене која је само зато што је разводом желела да окончана вишегодишње малтретирање, понижавање и насиље, био је повод на упозорење, којим је повереница скренула пажњу јавности да се број жена које доживљавају насиље у породици и у партнерским односима и ове године, из дана у дан повећава, а о чему је посведочио и најновији пример. Повереница је апеловала на медије да о насиљу у породици и у партнерским односима извештавају професионално и у складу са етичким стандардима, поштујући Кодекс новинара Србије и уз свест о свом утицају али и одговорности, а то подразумева поштовање приватности и достојанства жртава, њихове деце и чланова породице и забрану сваке медијске злоупотребе злочина.

Упозорење поводом учесталог партнерског и породичног насиља, 29. јун 2017. године

Како би скренула пажњу на све чешће случајеве насиља у партнерским и породичним односима, а, поводом најновијих страдања две жене у Неготину и Бачкој Паланци као и жене и ћерке у Белој Цркви, које су иначе већ биле склоњене у сигурну кућу,

²²⁴ Национална стратегија за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године („Службени гласник”, број 4/16)

повереница је овим упозорењем апеловала на ефикасније поступање свих органа у ланцу заштите као и на правовремену реакцију.

Упозорење за јавност поводом колумни у листу Политика, 19. јул 2017.

Повереница је упозорила на колумнаме објављиване у дневном листу Политика, а у којима су аутори на недопустив и увредљив начин оправдавали недавна убиства жена и партнерско и породично насиље. Омаловажавање и оптуживање жена и релативизовање кривице, у тренутку када се сви надлежни државни органи и друштвени актери свеобухватно ангажују како би се адекватно одговорило на овај велики проблем, а систем заштите учинио ефикаснијим, јавности се шаљу крајње неприхватљиве поруке о одговорности жртава за претрпљено насиље. Повереница је такође истакла да медији својим извештавањем могу дати допринос смањењу и сузбијању насиља у породици.

Упозорење поводом изјава црквених великодостојника о улози жене у друштву, 27. октобар 2017.

„Србија је према Уставу секуларна држава у којој свако има право да слободно одлучује о рађању деце. Репродуктивна права и слободе спадају у корпус људских права која се не смеју доводити у питање. Наметање женама рађања као обавезе и патријархалног обрасца као једино прихватљивог, штетно је за цело друштво. Популациона политика, као једна од веома важних политика у свим земљама која се суочавају са великим демографским изазовима, подразумева механизме подстицања рађања, који обухватају жене и мушкарце равноправно, као и бригу о породици и одговорном родитељству“, Поштујући аутономију Српске православне цркве и других верских заједница и верска осећања грађана Србије, говори црквених великодостојника треба да остану у оквиру верских питања и да не прелазе у питања цивилизацијских тековина демократских друштава, међу којима је једно од најважнијих поштовање људских права и слобода. Црква има право да у оквиру својих активности и путем медија, износи своје ставове, али изјаве појединих црквених великодостојника су непримерене и нажалост увредљиве према женама, посебно према женама у политичком животу и продубљују предрасуде и стереотипе које могу довести до дискриминације. Култура дијалога и даље недовољно развијена и треба подсетити да изношењем ставова у јавном дискурсу доприносимо разумевању и развоју нашег друштва, или пак наносимо штету, истакла је повереница у упозорењу јавности поводом изјава црквених великодостојника о улози жене у друштву“, истакла је повереница.

Упозорење поводом насловне стране дневног листа Ало, 17. новембар 2017.

Дан након обележавања Међународног дана толеранције, повереница је упозорила јавност да, упркос помацима, поједини случајеви у медијима показују да према одређеним друштвеним групама и даље постоји омаловажавајући и увредљив однос. Такав пример је насловна страна дневног листа „Ало“ који је уз фотографију

обнажене жене објавио текст поруке у којој јој је упућена претња смрћу. Повереница је осудила овакве крајње непримерене и сензационалистичке медијске објаве и истакла да је, у конкретном случају објављивање слике обнажене жене уз текст претње с једне стране узнемирујуће, а са друге се релативизује претња насиљем. Објављујући фотографије обнажених женских тела, понекад уз понижавајуће и сексистичке поруке, поједини дневни листови у Србији злоупотребљавају женско тело и дискриминишу све жене, свдећи их на пуки објект, вређајући њихово људско достојанство и потенцијално угрожавајући безбедност. Пласирање оваквих садржаја у медијском простору, утиче пре свега на децу и младе, стварајући код њих друштвене обрасце који су засновани на стереотипима и дискриминаторним ставовима, што у појединим случајевима доводи до нетрпељивости, сукоба и у крајњем до вршњачког насиља, чему смо сви били сведоци претходних дана. Повереница је позвала све који утичу на обликовање јавног живота у Србији, међу којима медији имају једну од најзначајнијих улога, да поштују и прописе и професионалне стандарде, прекину са објављивањем увредљивих и дискриминаторних садржаја и поштују достојанство жена, деце и свих осталих грађана.

Упозорење поводом претњи новинарки ТВ Н1, 5. децембар 2017.

Повереница је најоштрије осудила претње, сексистичке коментаре и мизогине поруке упућене путем друштвених мрежа новинарки телевизије Н1 Марији Антић. Жене у новинарској професији су у јавном дискурсу изложеније сексистичким порукама, омаловажавањима и увредама, нагласила је повереница и још једном указала да се свим новинарима и новинаркама мора омогућити да безбедно обављају посао.

Упозорење за јавност поводом претњи упућених посланици Мариники Тепић, 13. децембар 2017.

Повереница је упозорењем реаговала и на појављивање графита упућених против народне посланице Маринике Тепић, као и све претње које су јој упућиване путем друштвених мрежа. Графити који садрже претње, као и непримерене, сексистичке и дискриминаторне поруке, недопустиви су у сваком демократском друштву у којем сви грађани треба да се осећају равноправно и безбедно. Повереница је поздравила правовремену реакцију полиције и хапшење лица које је осумњичено за претње смрћу посланици Тепић и истовремено подсетила да ове нове претње, које су исписане на јавним местима, захтевају наставак истраге и адекватно санкционисање починилаца.

Саопштење поводом Међународног дана жена 8. март 2017.

Повереница је честитала је свим женама у Србији Међународни празник жена, уз подсећање да, упркос позитивним помацима, жене у нашем друштву и даље нису равноправне у бројним сегментима друштвеног живота. Дискриминација жена најочигледнија је на тржишту рада, у области здравства и због породичног и брачног статуса. У посебно неповољном положају су жене приликом запошљавања, труднице и породиле, као и жене из маргинализованих група које су изложене ризику од

вишеструке дискриминације: Ромкиње, жене са инвалидитетом, старије жене из руралних подручја. Забрињава податак да је у прва два месеца ове године шест жена убијено у породичном и партнерском насиљу, које представља најдрастичнији вид кршења женских људских права. Према броју поднетих притужби Поверенику, пол као основ за дискриминацију и даље је у врху, а резултати истраживања о односу грађана према дискриминацији, показују да су жене и даље једна од најдискриминисанијих популација у Србији, истакла је повереница. Повереница је такође навела да је дан жена још једна прилика за подсећање да сви заједно морамо уложити напор у циљу постизања истинске родне равноправности у нашем друштву, јер само тако можемо да изградимо праведнију и бољу заједницу у којој су сви њени чланови и чланице равноправни.

Саопштење поводом Међународног дана девојчица, 11. октобар 2017.

Уједињене нације су 11. октобар 2012. године прогласиле Међународним даном девојчица. Тим поводом повереница је истакла да се овај дан обележава са циљем да се скрене пажња на значај права на равноправност дечака и девојчица. То је уједно прилика да укажемо на чињеницу да се девојчице током одрастања и даље суочавају са стереотипним и патријархалним улогама жена и мушкараца, због чега образовање мора да има веома значајну улогу у њиховој разградњи, као и подстицању девојчица да развијају своје потенцијале. Србија има добар правни оквир када је реч о правима детета, али се девојчице још увек суочавају са препрекама у области образовања, здравствене заштите, чешће су дискриминисане, изложене насиљу, а у појединим друштвеним групама још постоји традиција уговорених бракова. Повереница је закључила да је неопходно у најранијем узрасту учити децу о штетности дискриминације и насиља и последицама које оваква понашања имају на развој детета и формирање здраве личности, али и здравог друштва.

Саопштење поводом Међународног дана борбе против насиља над женама, 27. новембар 2017.

Поводом Међународног дана борбе против насиља над женама, повереница је нагласила да су приметни помаци након измене Закона о спречавању насиља у породици и поштравања казнене политике, али да се мора континуирано унапређивати систем заштите и превенције родно заснованог насиља читавим спектром механизма који стоје на располагању. Задатак, како надлежних органа, тако и свих грађана, је да мењају патријархалне обрасце који жену стављају у потчињен положај у готово свим сферама друштва а који последично могу довести до дискриминације, насиља, чак и оног са фаталним исходима. Што се тиче извештавања о насиљу у породичним и партнерским односима у појединим медијима је и даље на ниском професионалном нивоу и недопустиво је да се о једном од великих друштвених проблема говори на сензационалистички начин, уз непоштовање новинарске етике и кршење Кодекса новинара Србије, навела је повереница. Додатна виктимизација жртве, непоштовање заштите права и достојанства деце и жртава злочина, сексизам у новинским садржајима, ширење родних стереотипа, само су неке од последица неадекватног медијског извештавања који друштву шаљу опасну поруку која

релативизује насиље, обесхрабрује жртве да пријављују злочин и подстиче насилнике и потенцијалне насилнике.

3.6.4. Дискриминација на основу здравственог стања

Неједнако поступање и неоправдано прављење разлике с обзиром на психичко и ментално здравствено стање је и даље присутно. Треба указати на то да је дискриминација на основу здравственог стања у протекле две године један од четири најчешћа основа навођена у притужбама због дискриминације у којима је поступао Повереник за заштиту равноправности. Такође, извештаји међународних организација и организација које се баве заштитом људских права указују на потребу за унапређењем у овој области, нарочито када је реч о сузбијању стигматизације особа које живе са ХИВ/АИДС-ом.

Унија организација Србије, која се бави заштитом особа које живе са ХИВ/АИДС-ом (УСОП) успоставила је процедуре и инструменте за праћење пружања услуга људима који живе са ХИВ инфекцијом у оквиру пројекта „Према стандардизацији пружања социјалних услуга у заједници за особе које живе са ХИВ-ом у Србији“²²⁵. У публикацији *Услуга подршке особама које живе са ХИВ/АИДС-ом у заједници: процена исхода* сублимирани су резултати спроведених истраживања и наведено да је једна од иновација у овој области услуга „парњачког саветовања“ која би требало да побољша положај ових особа, а спроводе је обучене особе које и саме живе са ХИВ/АИДС-ом. У овом истраживању је наведено да је један од основних проблема са којима се суочава ова рањива група стигма и дискриминација, не само код нас већ и у свету, уз навођење података да само 7,7% становника Републике Србије нема дискриминаторан став према особама које живе са ХИВ/АИДС-ом. Да су имали неки облик стигме и/или дискриминације готово у континуитету пријављује око 20% до 25% особа које живе са ХИВ/АИДС-ом кроз спроведено истраживање. Најчешће је реч о оговарању, вређању, одбачености од пријатеља, али у значајној мери и остајање без неке од услуга у систему социјалне или здравствене заштите или образовања. Међутим, ова искуства углавном нису никоме пријављена или ако јесу, пријављена су неком од удружења која се баве заштитом права особа које живе са ХИВ/АИДС-ом. Отежавајућу околност представља то што жртве дискриминације често нису вољне да уђу у процесе притужби или доказивања почињене дискриминације, посебно услед ризика да ће њихов статус постати познат широј заједници, чиме ће се повећати ризик да поново буду изложени дискриминацији. Један од начина да се избегну непожељна искуства стигме и дискриминације јесте и да се сакрије или прећути свој ХИВ позитиван статус. Мали број припадника ове рањиве групе јавно говори о свом здравственом стању, свега 3-4%. Поред ординирајућег лекара и инфектолога, свој статус је око половина испитаника обзнанила својој ужој породици, значајно чешће жене него мушкарци.

У складу са међународним стандардима, сваки појединац има право на приступ здравственим услугама које његове здравствене потребе захтевају, а здравствене услуге морају гарантовати равноправан приступ свакоме, без дискриминације на

²²⁵ *Услуга подршке особама које живе са ХИВ/АИДС-ом у заједници: процена исхода*, Унија организација Србије, која се бави заштитом особа које живе са ХИВ/АИДС-ом (УСОП) - Доступно на интернет адреси: <http://unijaplhiv.rs/parnjacko-savetovanje-standard/>

основу финансијских могућности, пребивалишта, врсте болести или времена приступања услугама.²²⁶ Међународна тела дају препоруке које се односе на унапређење положаја особа са менталним тешкоћама, попут препорука Савета Европе да сваки облик дискриминације на основу менталне сметње треба забранити²²⁷, као и да државе чланице треба да предузму одговарајуће мере ради елиминисања дискриминације на основу менталне сметње.²²⁸

У публикацији Београдског центра за људска права *Људска права у Србији 2016*²²⁹ која је објављена у 2017. години, оцењено је да доступност здравствене заштите представља један од главних проблема у Републици Србији имајући у виду да нпр. само 200–300 нових пацијената сваке године добије преписани лек за хепатитис Ц иако је регистровано више од 2.000 оболелих од ове болести. У области онкологије, наведено је да недостатак средстава ограничава расположивост ресурса за лекове чија је цена висока, а поред тога што је смањен број индикација на Листи лекова (за које се лек плаћа из средстава фонда), ограничењене су и расположиве количине ових лекова. Са друге стране, у овој публикацији је наведено да је: „вирус ХИВ међу највећим актуелним изазовима када је у питању здравље геј особа, као и да су тренутно у Републици Србији геј младићи рођени између 1985. и 1995. године кључна популација када је у питању епидемија ХИВ“²³⁰. У извештају је указано и да је „Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“ известио да је током 2015. године настављен нагли раст броја дијагностикованих особа, те да је током те године било 178 ново дијагностикованих у односу на 130 током 2014. године (навећи број ново дијагностикованих случајева је у популацији мушкараца који имају сексуалне односе са мушкарцима – 73%)“.²³¹ Такође је указано да је Национална стратегија за борбу против ХИВ/АИДС истекла, да акциони план за њено спровођење није био усвојен те да није обезбеђено финансирање за активности усмерене на превенцију и сузбијање епидемије, а након повлачења Глобалног фонда за ХИВ, маларију и туберкулозу драстично је смањен број програма који је нудио цивилни сектор²³².

Пракса Повереника показује да је према броју притужби које грађани подносе Поверенику овај основ дискриминације у 2017. години налази на четвртм месту после инвалидитета, старосног доба и пола. У 2017. години поднето је 64 притужбе у којима је здравствено стање наведено као основ дискриминације, што према учесталости овог основа чини 10,1% у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације. Број притужби по овом основу, незнатно је већи у односу на претходну годину, мада је процентуално гледано стање непромењено. Као посебно значајан податак, када говоримо о овом личном својству, можемо истаћи да је ове године Повереник по први пут покренуо парницу за заштиту од дискриминације (стратешку парницу) због дискриминације на основу здравственог стања као личног својства у области рада и запошљавања. Кратки преглед овог случаја биће дат у делу извештаја под називом *Судски поступци*.

²²⁶ Европска повеља о пацијентовим правима, члан 2.

²²⁷ Савет Европе, Препорука Комитета министара [Rec (2004) 10], члан 3, тачка 1.

²²⁸ Савет Европе, Препорука Комитета министара [Rec (2004) 10], члан 3, тачка 2.

²²⁹ *Људска права у Србији 2016 – право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београдски центар за људска права, Београд 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Ljudska-prava-u-Srbiji-2016.pdf>

²³⁰ *Људска права у Србији 2016 – право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београдски центар за људска права, Београд 2017, стр. 336 - Доступно на интернет адреси: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Ljudska-prava-u-Srbiji-2016.pdf>

²³¹ Исто, стр. 337

²³² Исто, стр. 337

Од 64 притужбе које су поднете због дискриминације на основу здравственог стања, највише је поднето у поступку пред органима јавне власти - 19 притужби, што представља 13,6%, затим следи област образовања и стручног усавршавања -15 притужби, што представља 17%, област рада и запошљавања -10 притужби што представља 6,7% и област пружања услуга или коришћењу јавних површина и објеката -8 притужби, што представља 10,5% у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације. У односу на то ко су подносиоци ових притужби, можемо рећи да су то већином физичка лица (53), а у односу на њихову полну структуру закључује се да су се мушкарци (29) више обраћали за заштиту у односу на жене (24). Поред физичких лица притужбе су подносиле и организације цивилног друштва (10).

Неке од притужби поднете су због дискриминације по једном или више основа дискриминације (пол, старосно доба, здравствено стање, инвалидитет и сл.). У поступању по притужбама уочено је да се здравствено стање, као један од основа дискриминације, најчешће јавља код вишеструке дискриминације, и то углавном заједно са старосним добом, инвалидитетом или полом као основом дискриминације, а понекад и с другим основима дискриминације. У даљем тексту биће дати кратки прегледи појединих мишљења, препорука, саопштења и упозорења које је Повереник дао по основу здравственог стања као личног својства.

3.6.4.1. Ситуационо тестирање

У току 2017. године у периоду од 11-15. септембра организација која се бави заштитом људских права Једнакост спровела је ситуационо тестирање у области пружања услуга особама оболелим од ХИВ-а на подручју Београда. Тестирање је спроведено у циљу утврђивања дискриминације и прикупљања доказа у области пружања услуга неге тела, на узорку од 8 салона. У тестирању су учествовале добровољне тестерке. Према извештају о спроведеном ситуационом тестирању случајеви дискриминације нису забележени. У односу на ситуационо тестирање које је спроведено сличним поводом у 2014. години може се закључити да је дошло до извесног помака у овој области. Наиме, организација која се бави заштитом људских права особа које живе са хепатитисом Ц, спровела је ситуационо тестирање дискриминације у београдским козметичким салонима, у периоду од јуна до августа 2014. године, са циљем да се непосредно провери примена правила о забрани дискриминације приликом пружања козметичких услуга.

Након спроведеног тестирања, поднето је 52 притужбе против козметичких салона из Београда. На основу извештаја о спроведеном ситуационом тестирању утврђено је да салони против којих је поднета притужба не третирају једнако особе које имају хепатитис Ц у погледу пружања козметичких услуга, односно услуге педикира. На основу ових притужби донето је 41 мишљење са препорукама, а 11 поступака је обустављено.

3.6.4.2. Мишљења и препоруке

Основна школа дискриминисала ученика на основу здравственог стања

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе, коју је у име малолетног ученика са здравственим проблемима поднела његова мајка, против једне основне школе. У току поступка утврђено је да је ученику првог разреда једне основне школе, у новембру 2016. године утврђен „развојни поремећај активности и пажње са продуженим поремећајем понашања и вероватним тешкоћама у учењу“, те да је од почетка школске године имао извесних тешкоћа са прихватањем и испуњавањем школских обавеза. Утврђено је и да је ученик од фебруара 2017. године наставу похађао у пратњи мајке, као и да му је од марта 2017. године скраћен наставни дан. У поступку је између осталог утврђено да је детету скраћен фонд часова иако није био израђен индивидуални образовни план, нити је школа за то имала неопходно мишљење интерресорне комисије. По спроведеном поступку, Повереник је утврдио да је школа, пропуштањем да предузме мере у складу са одредбама Закона о основама система образовања и васпитања и Правилником о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, ставила дечака у неједнак положај у односу на другу децу у погледу остваривања права на образовање и васпитање. Повереник је дао мишљење да је основна школа пропуштањем да створи услове који би омогућили да дечак у чије име је поднета притужба присуствује часовима свих предмета, у складу са наставним планом 1. разреда, прекршила одредбе Закона о забрани дискриминације. Основној школи је препоручено да предузме све неопходне радње и мере којима ће у складу са законом створити услове да дечак присуствује часовима из свих предмета у оној мери која је за њега оптимална, те да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности, не крши законске прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци је поступљено.

Основна школа дискриминисала ученика онемогућавањем да похађа продужени боравак

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе коју је поднео адвокат кога су ангажовали законски заступници малолетног дечака, против основне школе. У притужби је наведено да је дечак у чије име је поднета притужба, ученик првог разреда и дете са хиперкинетичким поремећајем понашања. Такође, наведено је да је директорка наложила учитељици да „избаци“ ученика из продуженог боравка у поменутој школи уз образложење да Интерресорна комисија није одобрила његов боравак у продуженом боравку школе. У изјашњењима директорке и учитељице наведено је да су поступиле у складу са мишљењем Интерресорне комисије у коме није стајала додатна подршка у виду продуженог боравка. Међутим, у току поступка је утврђено да је основна школа онемогућила малолетном дечаку да 20. априла 2017. године похађа продужени боравак. С тим у вези, Повереник је указао да према прописима похађање продуженог боравка представља облик васпитно-образовног рада, а не додатну подршку ученику и да је обавеза школе да свој деци, у складу са исказаним потребама родитеља и својим могућностима, обезбеди да похађају продужени боравак, без обзира на лична својства детета. Стога, Повереник је дао мишљење да је онемогућавањем ученика да похађа продужени боравак, основна школа прекршила Закон о забрани дискриминације, те је препоручено да школа

предузме све неопходне радње и мере којима ће обезбедити да сви запослени у тој школи прођу обуку/стручно усавршавање на тему забране дискриминације, са посебним акцентом на образовање деце са сметњама у развоју, као и да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности, не крши законске прописе о забрани дискриминације, односно да се уздржи од неоправданог прављења разлике или неједнаког поступања и пропуштања (искључивања, ограничавања или давања првенства) у односу на лица или групе лица које се заснива на неком личном својству. По овој препоруци је поступљено.

Основна школа дискриминисала ученицу која болује од неизлечиве болести

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе коју је поднела мајка у име малолетне ћерке, против основне школе коју похађа и ћерка директора школе. У притужби је наведено да ученица болује од неизлечиве болести и да је у школи била изложена вршњачком насиљу које се огледало у одбацивању, шиканирању, снимању док хода повређена, одбијању ученика да седе с њом, убеђивању других да не седе са њом, подсмевању, изругивању, као и да мајка сматра да је девојчица дискриминисана од стране другарица због болести, а да школа није реаговала на адекватан начин да је заштити као жртву вршњачког насиља. Даље је наведено да је директор школе донео одлуку да сви ученици морају да излазе из учионица и на малим одморима, због чега девојчица остаје сама у учионици. У изјашњењу директора школе је наведено да је циљ овакве одлуке да се „на најбољи начин заштити ученица“, као и да се остали ученици овог одељења поистовете са осталим ученицима у школи који такође на малим одморима напуштају кабинет, одлазе испред следећег кабинета и чекају предметног наставника. Поред тога, истакнуто је да је на овај начин и „безбедност ученика повећана, јер се на ходницима налазе дежурни наставници и сви ходници су покривени видео надзором“, да школа континуирано спроводи превентивне активности у циљу спречавања свих облика насиља и да има формиран Тим за заштиту ученика од насиља, злостављања и занемаривања, који брине о безбедности ученика. У току поступка је утврђено да је школа пропустила да предузме одговарајуће и ефикасне мере заштите малолетне ученице, као и да увођење правила да сви ученици одељења које она похађа морају и за време малих одмора да изађу из учионице и буду у ходнику школе, доводи девојчицу у посебно неповољан положај због њеног здравственог стања и излаже је одвајању и социјалној искључености. Повереник указује да правила која школа доноси, а која се односе на безбедност ученика морају да буду, пре свега у најбољем интересу детета. Самим тим, приликом доношења правила, руководство школе мора бити посебно опрезно јер правила која су наизглед једнака за све, могу довести поједине ученике у посебно неповољнији положај због неког њиховог личног својства, те указује да консултовање са мајком девојчице, као и са девојчицом, у изради правила која се непосредно или посредно односе на њу би допринело стварању правила чија примена не изазива неповољне последице за њу. С тим у вези, Повереник је дао мишљење да је основна школа, пропуштањем да предузме одговарајуће и ефикасне мере заштите малолетне ученице, као и увођењем правила да сви ученици морају да изађу у ходник школе и за време малих одмора, повредила одредбе Закона о забрани дискриминације. Због тога је основној школи препоручено да измени одлуку да сви ученици морају да изађу у ходник и за време малих одмора тако да примена правила не подржава социјално искључивање девојчице од осталих

ученика њеног одељења и школе, као и да предузме мере и активности на подстицању толеранције, подизању знања, разумевања дискриминације и заштите од дискриминације ученика и запослених у установи, како би спречили дискриминацију и вршњачко насиље, као и да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности не крши законске прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци је поступљено.

3.6.4.3. Препоруке мера

Препорука мера Министарству здравља, Републичком фонду за здравствено осигурање и Специјалној болници за интерне болести Врњачка Бања ради обезбеђивања права на пружање здравствене заштите особама које се лече дијализом

У току поступка по притужби организације цивилног друштва, Повереник је дошао до сазнања да је Специјална болница за интерне болести Врњачка Бања опремљена за вршење дијализа, али да због одређених проблема не обавља дијализу, услед чега се особама са инвалидитетом које се лече дијализом ускраћује пружање ове здравствене услуге. Како би утврдио разлоге због којих Специјална болница за интерне болести Врњачка Бања не пружа услуге дијализе пацијентима, Повереник се обратио Специјалној болници за интерне болести Врњачка Бања и Републичком фонду за здравствено осигурање и затражио да се изјасне о томе због чега одељење за вршење дијализа у овој болници није у функцији за пацијенте. Са аспекта антидискриминационих прописа, Повереник указао је да се особе са инвалидитетом које се лече дијализом налазе у посебно тешком положају, јер им је ради очувања живота и здравља неопходно да редовно примају дијализу. Повереник је указао да због тога што особе са инвалидитетом не могу да обављају дијализу у овој болници су приморане да неколико пута недељно ради пружања ове здравствене услуге путују више десетина километара до других удаљених здравствених центара што им битно додатно отежава живот и угрожава здравље. Ова ситуација такође, додатно утиче и на преоптерећеност центара у којима се пружа поменута здравствена услуга, како у погледу броја корисника тако и оптерећености постојећих апарата. Повереник је посебно указао да са једне стране постоје опредељена средства од стране Републичког фонда за здравствено осигурање и здравствену установу у којој су створени предуслови за рад одељења за дијализу, набављена опрема и ангажовано особље, док са друге стране имамо грађане који се лече дијализом, којима је ова услуга неопходна и који из тог разлога на терет Републичког фонда за здравствено осигурање путују у друге здравствене центре ради пружања ове услуге, што им додатно умањује квалитет живота и утиче на здравствено стање. Отварањем овог одељења било би омогућено адекватно лечење свим особама са инвалидитетом које се лече дијализом, како оних који живе у Врњачкој Бањи и њеној околини, тако и оних који посећују ово бањско лечилиште. На овај начин би се обезбедило да особе са инвалидитетом имају приступ равноправно са другим грађанима здравственим услугама, као и услугама које се пружају у оквиру рекреативних, туристичких активности као и активности у слободно време и спортских активности у складу са цитираним прописима и Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом. Поред тога што отварање овог одељења битно доприноси побољшању квалитета живота особа са

инавалидитетом и утиче на унапређење њиховог положаја, оно такође утиче и на развој бањског и медицинског туризма и развој самог места у којем се оваква услуга пружа. Стога, Повереник сматра да Министарство здравља спровођењем мера из своје надлежности, заједно са Републичким фондом за здравствено осигурање и Специјалном болницом за интерне болести Врњачка Бања, треба да разреши проблем који је настао између Републичког фонда за здравствено осигурање и Специјалне болнице за интерне болести Врњачка Бања у вези са нефункционисањем одељења за дијализу, како би ово одељење започело са радом и омогућило да и особе које се лече дијализом остваре право да уживају једнак положај и једнаку заштиту. Имајући у виду наведено Повереник је Министарству здравља, Републичком фонду за здравствено осигурање и Специјалној болници за интерне болести Врњачка Бања препоручио предузимање свих мера и активности из надлежности ових органа како би се превазишли наведени проблеми. По овој препоруци Повереника, предузете су одређене мере, међутим још увек ово одељење Специјалне болнице за интерне болести Врњачка Бања није почело да пружа услуге дијализе.

3.6.4.4. Саопштења

Саопштење поводом онемогућавања уласка детету с аутизмом у авион

Поводом случаја када детету са аутизмом није дозвољен улазак у авион, повереница је подсетила на проблеме са којима се деца са аутизмом свакодневно сусрећу и поручила да мора постојати додатно разумевање за њихове проблеме и потребе како би живели достојанствено, равноправно и без дискриминације.

Саопштење поводом Светског дана борбе против АИДС-а

Поводом Светског дана борбе против АИДС-а, повереница је још једном подсетила јавност да су особе које живе са ХИВ/АИДС-ом и даље изложене дискриминацији у скоро свим областима живота и да су њихови проблеми практично невидљиви у јавности. Нагласила је да је неопходно предузимати све расположиве мере како би се припадницима ове рањиве друштвене групе пружио једнака права на здравствену и социјалну заштиту, образовање, запослење и достојанствен живот.

3.6.5. Дискриминација на основу националне припадности и етничког порекла

У Републици Србији постоји добар законодавни институционални оквир за заштиту права националних мањина. На основу истраживања међународних и домаћих организација, али и на основу анализе поднетих притужби у одређеним областима друштвеног живота, уочавају се извесни проблеми нарочито када се ради о припадницима ромске националне мањине.

Оцена стања о равноправности и степену остваривања права националних мањина у Републици Србији дата је у извештају Канцеларије за људска и мањинска права, за *Трећи циклус Универзалног периодичног прегледа*²³³. У овом извештају позитивно је оцењено усвајање важних статешких докумената у овој области, попут усвајања Акционог плана за остваривање права националних мањина²³⁴, Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године²³⁵, као и усвајање Акционог плана за примену Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији²³⁶. У извештају је наведено да је унапређен институционални оквир, за заштиту права националних мањина, те да су, поред постојећих, успостављени и Савет за популациону политику, Савет за унапређивање положаја Рома и спровођење Декаде инклузије Рома и Савет за националне мањине, а формирано је и Координациона тело за праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији, које координира рад државних органа у области инклузије Рома. Поред тога, у извештају је наведено да је за припаднике националних мањина обезбеђено образовање на 15 језика на сва три образовна нивоа, а наставом је у школској 2017/18. години обухваћено преко 60.000 деце. У 42 јединице локалне самоуправе у службеној употреби је 11 мањинских језика. Више од 18.000 сати месечно емитује се радио и телевизијски програм за припаднике националних мањина на 16 различитих језика, а више од 100 штампаних медија објављује се на језицима националних мањина²³⁷. Међутим, у извештају је констатовано да су ради остваривања равноправности националних мањина, осим успостављања одговарајућег законодавног и стартешког оквира забране дискриминације и успостављања нових механизма заштите, као и појачане међуресорне сарадње и сарадње са цивилним друштвом, и даље присутне области у којима је потребно уложити додатне напоре који се пре свега морају усмерити ка адекватној примени постојећих прописа.

У *Извештају о спровођењу Акционог плана за остваривање права националних мањина*²³⁸ је, између осталог, наведено да је ради унапређења стања у овој области у току рад на изменама и допунама више прописа, попут Закона о заштити права и слобода националних мањина, Закона о националним саветима националних мањина и Закона о матичним књигама. У овом извештају је наведено да је утврђено пребивалиште на адреси надлежних центара за социјални рад за одређени број припадника националних мањина, првенствено Рома, као и да је забележен континуиран рад на спровођењу ефикасне истраге, адекватног квалификовања и ефикасног кривичног гоњења починилаца дела са обележјима националне мржње и нетрпељивости и расне, верске и друге дискриминације. У извештају је наведено и да је евидентно унапређење начина рада органа јединица локалне самоуправе на целој

²³³ *Трећи циклус Универзалног периодичног прегледа* - сачињен у складу са ставом 5 анекса Резолуције 16/21 Савета за људска права УН. Нови механизам надзора поштовања људских права у земљама чланицама УН који се остварује разматрањем три основна документа (државни извештај о стању људских права, извештај Канцеларије високог комесара за људска права који се заснива на извештајима уговорних тела УН и извештај Канцеларије високог комесара УН за људска права који се заснива на информацијама невладиних организација и других субјеката) и усменим дијалогом са државном делегацијом. Овај извештај је представљен крајем октобра 2017. године Савету за праћење примене препорука механизма УН за људска права.

²³⁴ У марту 2016. године.

²³⁵ „Службени гласник РС”, број 26/2016

²³⁶ *Акциони план за примену Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године*, јун 2017. - Доступно на интернет адреси:

http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/prilog_fajl/akcioni_plan_za_primenu_strategije_za_socijalno_ukljucivanje_roma_i_romkinja_u_rs_2016-2025_za_period_od_2017._do_2018._godine.pdf

²³⁷ *Трећи циклус универзалног периодичног прегледа извештај Републике Србије*, стр. 15

²³⁸ Пети циклус извештавања спроведен је у периоду од 4. септембра до 2. октобра 2017. године

територији Република Србије, без обзира на то који је језик у службеној употреби, а да се континуирано ради на унапређењу модела образовања на језицима националних мањина, запошљавању и подстицању предузетништва, медијском присуству и обезбеђивању учешћа националних мањина у изборном процесу.

У Закључним запажањима у вези са II-V периодичним извештајем Републике Србије о примени Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације, Комитета Уједињених нација за укидање расне дискриминације из децембра 2017. године²³⁹ указано је на посебан значај прикупљања и достављања статистичких података и информација о притужбама и исходима поступака у вези расне дискриминације које су поднете Поверенику за заштиту равноправности. Такође, овај Комитет препоручује наставак свеукупних напора усмерених ка спречавању и сузбијању дискриминације над припадницима националних мањина и недржављана, са акцентом на усмеравање посебне пажње на сузбијање сегрегације у области становања и развоју програма социјалног становања за Роме.

У студији *Ка свеобухватном систему заштите за мањине у ЕУ*²⁴⁰ Комитета Европског парламента за грађанске слободе, правосуђе и унутрашње послове, објављеној 2017. године, сагледано је стање развоја демократских вредности владавине права и основног приступа заштити мањина у правном систему Европске уније и представљени главни изазови који карактеришу заштиту етничких, верских и језичких права мањина у оквиру 11 европских земаља међу којима је и Република Србија. У овој студији је указано на широко распрострањене и институционалне облике дискриминације Рома како у државама чланицама Европске уније, тако и у другим европским државама. Република Србија се наводи међу државама у којима се расна сегрегација у образовању Рома наставља и остаје несанкционисана, што је примећено и у области стамбеног смештаја где је уочено присилно исељавање уз недовољан приступ адекватном становању. Такође је наведено да се уочавају значајне неједнакости између стања здравља Рома и неромског становништва, без утврђеног степена дискриминације у приступу здравственој заштити, док се Ромкиње могу означити као лица највише погођена вишеструком дискриминацијом²⁴¹. Као пресек стања у Републици Србији²⁴², у овој студији је наведено да расно мотивисани напади против Рома представљају проблем имајући у виду да се успостављено кривично законодавство у борби против злочина из мржње у пракси не спроводи у потпуности, као и да су Роми изложени дискриминацији, сиромаштву и искључености, посебно у области образовања и становања (велики број Рома живи у неформалним, сегрегираним подручјима, са смештајем испод сваког стандарда, без приступа води за пиће и струји). У Студији је наведено да мали број ромских девојчица заврши основне и средње школе, да је број Рома без личних докумената је знатно смањен али да их још увек има. У овој студији је указано и на недостатак прецизних антидискриминационих

²³⁹ *Concluding observations on the combined second to fifth periodic reports of Serbia*, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, UN, CERD/C/SRB/CO/2-5, 3 January 2018 - Доступно на интернет адреси: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsLztXd5Nnh5GF9yFH9jwwil9B8B11%2fuXciI8LTQu0fJ4OYIdltZ8n4OMBwTQDg7SZF6eFXhi1q9YdxBd%2bRQfdDSznBiSnXOW3tWQbHmJqen0>

²⁴⁰ *Towards a comprehensive EU protection system for minorities*, European Parliament's Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, 2017 - Доступно на интернет адреси: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596802/IPOL_STU\(2017\)596802_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596802/IPOL_STU(2017)596802_EN.pdf)

²⁴¹ Исто, стр 75

²⁴² Процењени број Рома у Србији је према подацима Савета Европе 600.000 или 8,23% укупног становништва од јула 2012. године. У попису из 2002. године, 108.193 се изјаснило за Роме. - Студија „Ка свеобухватном систему заштите за мањине у ЕУ“, стр. 133

одредаба у прописима у области становања и социјалне заштите, те да не постоје запослени Роми у важним јавним службама и институцијама²⁴³.

Према подацима из извештаја Светске здравствене организације Процењена стопа смртности одојчади међу децом у ромским насељима износи 13 на хиљаду живорођене деце, што је дупло већа стопа од националног просека. У овом извештају је указано на репродуктивно здравље Ромкиња на кога непосредно утичу број трудноћа, прекида трудноће и порођаја, материнство, сиромаштво, насиље, и други фактори²⁴⁴.

У публикацији *Европског центра за права Рома: Ускраћен породични живот - Прекомеран обим ромске деце у оквиру државне бриге у Србији*²⁴⁵, наведено је постојање несразмерно великог броја ромске деце у хранитељству у односу на укупан број Рома у Београду. У овој публикацији је указано да трећина деце обухваћене неким обликом заштите у Београду долази из ромских породица, док Роми чине мање од 2% укупне градске популације, што даље указује да су ромске породице жртве индиректне дискриминације и стереотипа. Ромска деца често живе у неадекватном смештају, родитељи су им сиромашни и незапослени, а имају и отежан приступ образовању, што све игра значајну улогу у доношењу одлука о уклањању деце из њихових породица, а истовремено доводи у питање довољност обима подршке у заједници коју ове породице добијају да остану заједно.

У истраживању *Примена афирмативних мера у области основног образовања Рома и Ромкиња на територији АП Војводине*²⁴⁶ наведени су резултати и указани правци остваривања даљег напретка у области образовања Рома. У овом истраживању указано је да афирмативне мере доприносе већој заступљености ромске деце у систему образовања и дати подаци о повећању броја ромске деце која се уписују у предшколски програм (273% у периоду 2006-2016.), први разред основне школе (146%), као и броја ромске деце која се уписују средњу школу (у просеку 10% годишње)²⁴⁷. Оцењено је да примена афирмативних мера доприноси већој видљивости Рома у локалној заједници и повећању свести припадника већинске заједнице о потреби да се унапреди њихов положај, као и промовисању вредности уважавања различитости и инклузије.

Према истраживању *Ставови грађана о задовољству јавним услугама у примарној здравственој заштити – Приказ налаза истраживања*²⁴⁸ наведено је да су грађани перципирали Роме, сиромашне грађане и незапослене као три групе које теже долазе до потребних здравствених услуга у односу на обичне грађане (40% сматра за сиромашне, 33% за незапослене и 30% за Роме).

²⁴³ *Towards a comprehensive EU protection system for minorities*, European Parliament's Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, 2017, pp 133-135 - Доступно на интернет адреси: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596802/IPOL_STU\(2017\)596802_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596802/IPOL_STU(2017)596802_EN.pdf)

²⁴⁴ *Sexual and reproductive health*, World Health Organization - Доступно на интернет адреси: <http://who.int/reproductivehealth/en/>

²⁴⁵ Објављена децембра 2017. године

²⁴⁶ *Примена афирмативних мера у области основног образовања Рома и Ромкиња на територији АП Војводине Извештај о истраживању*, Покрајински Омбудсман, Нови Сад 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/1900/Afirmativne-mere-Romi.pdf>

²⁴⁷ Исто, стр. 30

²⁴⁸ *Ставови грађана о задовољству јавним услугама у примарној здравственој заштити – Приказ налаза истраживања*, Европски покрет у Србији и Центар за европске политике, Београд 2017 - Доступно на интернет адреси: <http://www.zdravlje.gov.rs/downloads/2017/April/analiza.pdf>

У току 2017. године поднет је скоро исти број притужби Поверенику као и у току 2016. године, док је у односу на 2015. годину смањено се број притужби по овом основу када је овај основ дискриминације заузимао друго место по броју поднетих притужби, са учешћем од 18,4% од укупног броја основа. Наиме, Поверенику је у току 2017. године поднето 62 притужбе у којима је као основ дискриминације наведена национална припадност и етничко порекло, што чини 9,8% од укупног броја притужби по различитим основима дискриминације. Овај основ дискриминације налази се на петом месту према учесталости навођења, иза инвалидитета, старосног доба, пола и здравственог стања. Највећи број притужби поднет је због припадности ромској националној мањини (33), што чини 53,2% од свих притужби које су поднете због дискриминације на основу националне припадности и етничког порекла. По својој учесталости по броју поднетих притужби следе притужбе у којима је као основ дискриминације наведена припадност бошњачкој националној мањини (7), хрватској (7), албанској (4), румунској (3), друге националне мањине где је поднето мање од по две притужбе.

Од укупног броја притужби по овом основу, највећи број притужби односио се на област у поступцима пред органима јавне власти (17), затим у поступку запошљавања или на послу (14), јавна сфера и општа јавност (8), област приватних односа (6), затим следе друге области у којима је поднет мањи број притужби.

Највећи број притужби у којима је као основ наведена национална припадност и етничко порекло поднела су физичка лица (47), а од тога 33 мушкарца и 14 жена. У 2017. години у 15 случајева притужбе су поднеле организације цивилног друштва. Као и претходних година, највећи број притужби на основу националне припадности поднет је због дискриминације припадника ромске националне мањине. Такав податак у складу је и с резултатима претходно наведених истраживања. У односу на претходну годину када су Поверенику због дискриминације припадника ромске националне мањине углавном се обраћале организације цивилног друштва, у току 2017. године повећао се број физичких лица која се се обратила Поверенику по овом основу.

У току 2017. године Повереник је покренуо један парнични поступак (стратешку парницу) због дискриминације припадника ромске националне мањине, као и три кривичне пријаве за кривична дела која су у вези дискриминације ромске националне мањине. Укратко о овим поступцима биће више речи у делу извештаја *Судски поступци*. У овом делу биће дати кратки прикази појединих мишљења која је Повереник дао у току 2017. године. Имајући у виду да је у неколико случајева Повереник донео мишљења у поступку по притужбама због дискриминације по више основа од којих је један од основа био и припадност ромској националној мањини, кратки прикази појединих мишљења дати су у делу извештаја *Вишеструка дискриминација*.

3.6.5.1. Ситуационо тестирање

Организација која се бави заштитом љуских права *Једнакост* у периоду од 23. јуна до 10. јула 2017. године, спровела је ситуационо тестирање у области становања на подручју Београда. Две тестерке Ромкиње тестирале су изнајмљивање стамбених јединица, на узорку од 3-6 станова. Према извештају о спроведеном ситуационом

тестирању који је поднела ова организација случајеви дискриминације нису забележени.

Имајући у виду да је 2013. године такође спроведено ситуационо тестирање у области становања када је утврђено да је дошло до повреде права из Закона о забрани дискриминације по овом основу, може се закључити да има помака у овој области.

3.6.5.2. Мишљења и препоруке

Болница дискриминисала припадника ромске националне мањине у поступку запошљавања

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе физичког лица против болнице, због дискриминације на основу припадности ромској националној мањини. У притужби је наведено да иако се велики број пута пријављивао на конкурсе ове болнице и прилагао сву тражену документацију и испуњавао све прописане услове, подносилац притужбе није успео да се запосли у тој болници због припадности ромској националној мањини. Уз притужбу су приложени докази. С обзиром да је акт дискриминације учињен вероватним, терет доказивања да у овом случају није повређено начело једнакости пребачен је на болницу. У изјашњењу болнице наведено је да јавни огласи за пријем у радни однос садрже услове конкурса – опште и посебне, који су једнаки за све кандидате, те да болница није прекршила законске одредбе, а да се приликом одлучивања о пријему у радни однос руководила условима конкурса, као и потребама саме болнице. У току поступка болница није понудила чињенице и доказе којима би доказала да је разматрала пријаву подносиоца притужбе, као и додатну документацију приложену у складу са јавним огласима за пријем у радни однос и да он није примљен по јавним огласима због објективних разлога који нису у вези са његовом националном припадношћу. Имајући у виду наведене чињенице и изведене доказе, као и статистичке податке о положају припадника ромске националне мањине на тржишту рада, стереотипе и предрасуде о радним навикама Рома и чињеници да према овој друштвеној групи и даље постоји изражена социјална дистанца, Повереник је дао мишљење да је болница, у поступку запошљавања по јавним огласима за пријем у радни однос на радно место медицинске сестре-техничара, дискриминисала подносиоца притужбе, на основу његовог личног својства припадности ромској националној мањини, чиме је, прекршила одредбе члана 7, а у вези са чл. 16. и 24. Закона о забрани дискриминације. Болници је препоручено да предузме мере у оквиру своје надлежности како би отклонила последице дискриминаторног поступања према подносиоцу притужбе, као и да у оквиру својих редовних послова и активности не крши законске прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци није поступљено.

Притужба Националног савета ромске националне мањине, поводом доношења Привременог закључка о обезбеђивању смештаја за малолетно лице

Мишљење је донето у поступку по притужби коју је поднео Национални савет ромске националне мањине, у име и уз сагласност физичког лица, против Градског центра за социјални рад, Одељења Нови Београд, поводом доношења Привременог закључка о обезбеђивању смештаја за малолетно лице. У притужби је наведено да је ова одлука

донета без икаквих доказа, већ искључиво на бази предрасуда и стереотипа о Ромима. У изјашњењу Градског центра за социјални рад, Одељења Нови Београд наведено је да разлог доношења Привременог закључка о обезбеђивању смештаја за малолетно лице није било које лично својство малолетне девојчице или њених родитеља, о чему је Центар приложио доказе. По спроведеном поступку Повереник је донео мишљење да није дошло до повреда одредаба Закона о забрани дискриминације од стране Градског центра за социјални рад, Одељења Нови Београд.

3.6.5.3. Упозорења и саопштења

Упозорење поводом напада на ромског ученика, 13. јун 2017. године

Повереница најоштрије је осудила инцидент који се, према писању дневног листа Данас, догодио у дворишту једне основне школе у Београду, када је група осмака претукла ученика седмог разреда само зато што је Ром. Повереница је у упозорењу навела да очекује од свих надлежних хитну и адекватну реакцију. Такође је навела да забрињава чињеница да се насиље догодило у школи, јер је управо то место где деца треба да се уче вредностима толеранције и прихватања различитости. На развијању свести младих људи о поштовању људских права сваког појединца, мора се интензивно радити у нашим школским установама.

Саопштење поводом Међународног дана Рома, 2.април 2017. године

Поводом Међународног дана Рома, повереница је честитала свим Ромима и Ромкињама у Србији њихов празник, Светски дан Рома, и том приликом напоменула да је ово тренутак да се још једном укаже на проблеме са којима се припадници и припаднице ромске популације срећу у свакодневном животу. Иако постоје извесни помаци, ромска национална мањина и даље је једна од најмаргинализованијих група изложена дискриминацији, најчешће у области становања, запошљавања, здравствене заштите. У прилог томе говори и чињеница да се скоро свака друга притужба поднета Поверенику због дискриминације по основу националне припадности, односи управо на ромску популацију. Уз то, резултати последњег истраживања Повереника говоре да готово 40 одсто грађана Србије виде Роме као групу која је најчешће изложена дискриминацији у Србији. Повереница је овом приликом нагласила да је један од ефикасних начина за побољшање њиховог положаја, веће укључивање ромске деце у образовни систем. Тиме би се дугорочно обезбедило да Роми у Србији буду равноправни чланови нашег друштва, а на свима нама је одговорност да допринесемо пуном поштовању људских права и обезбеђивању достојанственог живота нашим суграђанима ромске популације.

3.6.6. Дискриминација на основу брачног и породичног статуса

Анализа стања у остваривању равноправности у Републици Србији показује да је дискриминација на основу брачног и породичног статуса нарочито изражена у сфери рада и запошљавања, а да су овом виду неједнаког поступања чешће изложене жене.

Главни узрочници оваквог стања могу се тражити у економској ситуацији у земљи, али и у постојећој пракси појединих послодаваца да у пријавама, на конкурсима и интервјуима за посао неоправдано укључују питања о породичном и брачном статусу, или аутоматски искључују жене због претпоставке о немогућности усклађивања приватних и пословних обавеза.

Дискриминацију на основу брачног и породичног статуса, и положај жена у области рада и запошљавања, анализирао је Европски институт за равноправност полова у студији *Род у области запошљавања*²⁴⁹, у којој је указано да је током протеклих деценија постигнут значајан напредак у погледу учешћа жена на тржишту рада, али да и даље постоје дубоко укоренење неједнакости. Јаз међу половима (*gender gap*) је израз који се користи да опише неједнак положај жена и мушкараца на тржишту рада, као и ограничени приступ жена правима и имовини широм света. У студији је наведено да Европска комисија сматра да је главни разлог ниске стопе запослености жена изазов усклађивања рада са породичним и приватним животом. Учешће жена-мајки на тржишту рада је 11,5% ниже од учешћа жена без деце, док је стопа учешћа очева на тржишту рада 8,5% већа од учешћа мушкараца без деце. Према Извештају Европске комисије о напретку по полу, у просеку на нивоу Европске уније-27, скоро трећина жена које имају породичне обавезе или раде са скраћеним радним временом или су неактивне на тржишту рада. Према подацима Европске фондације за унапређење животних и радних услова (Eurofound), жене проводе 26 сати недељно у неплаћеном раду, а мушкарци 9 сати²⁵⁰. Ради постизања пуне равноправности и сузбијања дискриминације на основу брачног или породичног статуса, у Студији су дате препоруке за спровођење различитих мера, попут закључивања уговора о раду са флексибилним радним временом, укључивања одредба које се односе на бригу о деци у уговоре о раду, креирање услуга у заједници које подразумевају дуготрајну негу деце и старијих, омогућавање активнијег учешћа у свим областима друштвеног живота, промоцију и подстицање примене мере која подразумева одсуство ради неге детета и за мушкарце.²⁵¹

Поступање Повереника показује да је дискриминација на основу брачног и породичног статуса често била навођена као један од основа у случајевима вишеструке дискриминације. Такође, подаци из више различитих извора упућују на закључак да су поједине рањиве групе, а нарочито жене, девојчице, Ромкиње, због свог брачног и породичног статуса, али и доминантне патријархалне слике о улози жена у породици, у већем ризику да буду изложене вишеструкој дискриминацији.

У раније поменутом извештају *Републичког завода за статистику – Жене и мушкарци у Србији*²⁵², између осталог, наведено је да су истраживања о коришћењу времена из 2010. и 2015. године у Републици Србији потврдила стереотипе, а без обзира на то да ли су запослене или не, жене у односу на мушкарце двоструко више времена раде у кући и упола мање времена проводе на плаћеним пословима. За запослене жене, рад у кући постаје друга смена. Без обзира на образовање, на кућним пословима жене проводе око четири и по сата дневно, а мушкарци око два сата. Дуже трајање

²⁴⁹ *Gender in employment*, European Institute for Gender Equality - Доступно на интернет адреси: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-employment>

²⁵⁰ Исто, стр. 5

²⁵¹ Исто, стр. 6-7

²⁵² *Жене и мушкарци у Србији*, Републички завод за статистику, Београд 2017 - Доступно на интернет адреси: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/11/Zene_i_muskarci_u_Republici_Srbiji_web_2017.pdf

неплаћених активности у 2015. години жене су оствариле код активности бриге о другим лицима и о сопственој малолетној деци, а мушкарци у одржавању стана и домаћинства и у бризи о сопственој деци²⁵³.

Такође, у анализи „Положај жена на тржишту рада“²⁵⁴, наглашено је да је посебно специфичан положај жена у сеоским подручјима које врло често не остварују здравствено (12%) и пензијско осигурање (преко 60%)²⁵⁵, а истовремено не могу да буду носиоци пољопривредних газдинстава са супружницима. У овој анализи је наведено да су жене носиоци регистрованог пољопривредног газдинства лишене неких основних права из области социјалне заштите, као што су породилска заштита и нега детета што доводи до њихове неравноправности у остваривању ових права, те је указано на потребу унапређења стања и креирања специфичних мера у области запошљавања, у руралној и образовној политици.

Сузбијање дискриминације на основу брачног и породичног статуса повезано је и са решавањем проблема дечијих и малолетничких бракова. У студији *Насиље према деци у Србији – детерминанте, фактори и интервенције – Национални извештај*²⁵⁶, указано је на родне режиме засноване на асиметричној моћи укорењене у патријархалним вредностима који дају основе за родно мотивисане неједнакости и насиље над женама и децом у породици, културолошке факторе који се јављају у различитим облицима као висок ниво толеранције према насиљу или као дискриминаторни ставови према мањинама или деци са сметњама у развоју. У овој студији су наведени и подаци према којима је већа стопа дечијих бракова забележена у сеоским срединама, у најсиромашнијим домаћинствима, као и у домаћинствима са највећим бројем чланова. Код жена које живе у ромским насељима (старости 20–49 година), њих 17% удало се пре навршене петнаесте године, а 57% пре него што су напуниле 18 година. У општој популацији, учесталост појаве дечијих бракова је знатно мања (0,8% пре навршених 15 година и 6,8% пре 18)²⁵⁷.

На извесне помаке и промену патријархалних образаца и уврежених стереотипа о улози жена у породичном животу, који су неретко узроци дискриминације, упућују незванични подаци, према којима у Републици Србији више од 300 мушкараца годишње користи одсуство ради неге детета уместо својих супруга. Овај број је у сталном порасту, јер је пре десет година забележено свега 17 случајева у којима су очеви одсуствовали са посла како би бринули о детету.²⁵⁸

Током 2017. године Поверенику је поднето 48 притужби на основу брачног и породичног статуса, што чини 7,6% у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације. Статистика сведочи да је број поднетих притужби на

²⁵³ *Жене и мушкарци у Србији*, Републички завод за статистику, Београд 2017, стр. 96 - Доступно на интернет адреси: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/11/Zene_i_muskarci_u_Republici_Srbiji_web_2017.pdf

²⁵⁴ *Положај жена на тржишту рада*, ауторке Јована Пантовић, Сарита Брадаш и Ксенија Петовар, Фондација Центар за демократију уз подршку и Friedrich Ebert Stiftung - Доступно на интернет адреси: <http://www.crnabelo.com/preuzimanje/fcd-polozej-zena-na-trzistu-rada.pdf>

²⁵⁵ Исто, стр. 21

²⁵⁶ *Насиље према деци у Србији – детерминанте, фактори и интервенције – Национални извештај*, УНИЦЕФ - Доступно на интернет адреси: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Nasilje_prema_deci_u_Srbiji_Nacionalni_izvestaj.pdf

²⁵⁷ *Детерминанте, фактори и интервенције насиља над децом у Србији - преглед налаза*, УНИЦЕФ, стр.4 - Доступно на интернет адреси: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Nasilje_prema_deci_u_Srbiji_Pregled_nalaza.pdf

²⁵⁸ Доступно на интернет адреси: <https://www.srbijadanas.com/vesti/info/pre-dceniju-ih-je-bilo-17-visestruko-povecanje-broja-muskaraca-iz-srbije-koji-odlaze-na-porodiljsko-2017-11-26>

основу брачног и породичног статуса нешто мањи у односу на број притужби по истом основу у претходној години, када су биле поднете 52 притужбе што је износило 8,2%.

Највећи број притужби поднела су физичка лица (43), од чега је приметно да жене (26) чешће подnose притужбе од мушкараца (17), док су на другом месту организације цивилног друштва (5). Евидентно је да се неколико година уназад највећи број притужби по овом основу подноси у области рада и запошљавања. У 2017. години је примљено 20 притужби у области рада и запошљавања, што чини 13,4 % у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације. Поред ове области, велики број притужби по овом основу поднет је због поступака пред органима јавне власти. Наиме, у овој области поднето је 13 притужби што износи 9,3% у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације, затим следи област социјалне заштите у којој је поднето девет притужби што износи 27,3%, док је у другим областима поднет мањи број притужби.

На основу анализе поднетих притужби може се констатовати да се брачни и породични статус као основ дискриминације, у току 2017. у неколико случајева појављивао у комбинацији са још неким личним својством, најчешће полом. Поједина мишљења Повереника по овим основима, приказана су у делу извештаја под називом: *Дискриминација по основу пола и Вишеструка дискриминација*. У даљем тексту биће дати кратки прегледи појединих мишљења по овом основу.

3.6.6.1. Мишљење

Није утврђено да је Градски центар за социјални рад у Београду, Одељење Звездара, дискриминисао подносиоца притужбе на основу брачног и породичног статуса

Мишљење је донето у поступку по притужби поднетој против Градског центра за социјални рад у Београду, Одељење Звездара, због дискриминације на основу брачног и породичног статуса. Подносиоца притужбе је навела да је решење Градског центра за социјални рад у Београду, Одељење Звездара, којим је њен захтев за заснивање усвојења одбијен као неоснован, заснован на погрешно утврђеном чињеничном стању, предрасудама и провизорним разлозима за одбијање подобности за усвојитељицу, чиме јој је ускраћена могућност да се оствари у улози родитеља. Подносиоца притужбе сматра да је у образложењу решења произвољно и неутемељено извршена процена њене породичне ситуације и односа у примарној породици за које, осим тога да су нетачни, сматра да нису од значаја у конкретном случају, при чему је изразила сумњу да је на исход поступка утицала чињеница да у процес усвајања улази сама, без партнера и да жели да усвоји дете ромске националности.

У изјашњењу на притужбу Градског центра за социјални рад у Београду, Одељење Звездара, наведено је да су током спровођења стручног поступка чланови стручног тима поступали у складу са важећим законским нормативима, поштујући стручне стандарде, при чему брачни статус подносиоца притужбе није имао утицаја на доношење негативне одлуке, већ да је коначна одлука стручног тима заснована на вишедимензионалној процени капацитета подносиоца притужбе за заснивање усвојења.

У току поступка је утврђено да су извештаји чланова стручног тима органа старатељства, базирани на разлозима и чињеницама које нису у директној вези са брачним и породичним статусом подносиоце притужбе, већ су кроз свеобухватну анализу и процену капацитета подносиоце притужбе наведени као фактичка чињеница, без оцењивања њеног статуса као позитивног или негативног. Због тога је повереница за заштиту равноправности донела мишљење да у поступку по притужбама подносиоце није утврђено да је одлуком Градског центра за социјални рад у Београду, Одељење Звездара, којим је њен захтев за заснивање усвојења одбијен као неоснован због непоседовања опште подобности за усвојитељицу, извршена дискриминација на основу брачног и породичног статуса подносиоце притужбе.

3.6.6.2. Препоруке мера

Препорука мера Републичком фонду за здравствено осигурање у циљу усклађивања одредбе члана 2. став 4. Правилника о стандардима материјала за дијализе које се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања са антидискриминационим прописима

Повереник за заштиту равноправности поступајући по притужби организације цивилног друштва дошао је до сазнања да је трудним пацијенткињама оболелим од бубрежне инсуфицијенције потребан већи број дијализа од броја дијализа који је на месечном нивоу прописан Правилником о стандардима материјала за дијализе које се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања.²⁵⁹ У притужби је наведено да се на овај начин труднице које се лече дијализом стављају у неповољнији положај у односу на остале пацијенте, по основу пола, брачног и породичног статуса и здравственог стања као основа дискриминације. Успешне трудноће на хемодијализи су веома ретке и трудницама које се лече дијализом потребно је обезбедити додатни материјал за дијализу. С тим у вези Повереник је затражио изјашњење Републичког фонда за здравствено осигурање, који је у свом изјашњењу између осталог навео да је чланом 2. став. 4. Правилника о стандардима материјала за дијализе које се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања прописано да се стандарди материјала за хемодијализе односе на највише 15 хемодијализа на месечном нивоу, уколико се ради о хроничном програму дијализе и да је то максималан број хемодијализа који се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања. Повереник је у току поступка утврдио да се осигуранике које су трудне и којима је због одржавања трудноће потребан већи број дијализа од броја дијализа који је прописан на месечном нивоу за све осигуранике, налазе у битно различитој ситуацији од осталих осигураника оболелих од бубрежне инсуфицијенције који се лече дијализом. Наиме, уколико је трудница која се лечи дијализом медицински индикована потреба за више од 15 дијализа на месечном нивоу, јасно је да таква индикација указује да је већи број дијализа неопходан како би се одржала трудноћа и очувало здравље труднице. Према доступним истраживањима у овој области²⁶⁰, трудноћа код жена на дијализи је ретка, те затрудни само 0,3 до 3% жена које се лече дијализом. Успешност трудноћа повећава са бољим дијализама па се препоручују дијализе са више од 20 сати

²⁵⁹ „Службени гласник РС“, број 88/12, 41/13, 36/14, 37/14, 37/14 – испр. и 88/15)

²⁶⁰ „Дијализа – приручни за болеснике и особље на дијализи“, др Љубинко Тодоровић, 2015.

недељно и пожељне су свакодневне дијализе. Истакнуто је да ако су дијализе преко 20 сати недељно, преживљавање плода је двоструко веће. Закључено је да је трудноћа на дијализи компликована али уз одговарајуће промене у дијализи може да доведе до порођаја²⁶¹. Повереник је указао да Републички фонд за здравствено осигурање, приликом прописивања највишег броја хемодијализа на месечном нивоу, није узео у обзир посебан положај трудница којима је у неким случајевима потребно више од 15 дијализа како би одржале изузетно компликовану трудноћу, као ни релевантне међународне и домаће прописе којима је гарантована посебна заштита трудницама и породиљама. Сагледавајући све околности, а у циљу обезбеђивања начела једнакости и заштите репродуктивног здравља жена које се лече дијализом, Повереник је препоручио РФЗО предузимање свих мера и активности из своје надлежности у циљу усклађивања одредбе члана 2. став 4. Правилника о стандардима материјала за дијализе које се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања са антидискриминационим прописима, тако што ће омогућити да осигуранице труднице, уколико им је због трудноће медицински индикована потреба за већим бројем хемодијализа од највишег броја прописаног овим правилником, обаве потребан број хемодијализа на терет средстава обавезног здравственог осигурања. По овој препоруци је поступљено. Републички фонд за здравствено осигурање је започео процедуру измене правилника. Управни одбор Републичког фонда за здравствено осигурање доноси правилник уз прибављену сагласност министра здравља.

Препорука мера општинским/градским управама о праву оца на родитељски додатак у случају када је мајка детета страна држављанка

Поступајући по више притужби грађана, Повереник је уочио да одређене општинске/градске управе онемогућавају очевима деце, у случајевима када је мајка страна држављанка, да остваре право на родитељски додатак, иако отац детета испуњава услове прописане Законом о финансијској подршци породици са децом. На овај начин, градске/општинске управе неоправдано стављају породице у којима је мајка страна држављанка у неповољнији положај у односу на друге породице са децом у којима је мајка домаћа држављанка, а отац домаћи или страни држављанин, што је у супротности са одредбама Закона о забрани дискриминације. Са друге стране, онемогућавање оцу детета да оствари право на родитељски додатак у случају када је мајка детета страна држављанка није у складу ни са Одлуком Уставног суда Републике Србије број: ИУз-40/2012 од 11. јула 2014. године, као ни са Инструкцијом о поступању општинских-градских управа у примени и спровођењу Одлуке Уставног суда Републике Србије број ИУз-40/2012, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања број: 011-00-00554/2015-13 од 21. септембра 2015. године, којом се уређују обавезе општинских/градских управа у поступку остваривања права на родитељски додатак када је мајка страна држављанка. Повереник указује да онемогућавање очевима деце, у случајевима када је мајка страна држављанка, да остваре право на родитељски додатак, иако отац детета испуњава услове прописане Законом о финансијској подршци породици са децом, има последице за ове породице, с обзиром да се на овај начин доводе у неповољнији положај у односу на друге породице са децом у којима је мајка држављанка Републике Србије. Посебан проблем представља

²⁶¹ „Дијализа – приручни за болеснике и особље на дијализи“, др Љубинко Тодоровић, 2015.

и ситуација у којој запослени у градским/општинским управама дају породицама погрешне информације да отац нема право на родитељски додатак када је мајка страна држављанка, чиме их доводе у ситуацију да пропусте рок за подношење захтева. Имајући све наведено у виду, Повереник указује да оваквим поступањем, запослени у општинским/градским управама стављају породице у којима је мајка страна држављанка у неповољнији положај у односу на друге породице са децом у којима је мајка домаћа држављанка, а отац домаћи или страни држављанин, што је у супротности са одредбама Закона о забрани дискриминације. Сагледавајући све ове околности, Повереник, поступајући у складу са чланом 33. тачка 9. Закона о забрани дискриминације упућује препоруку мера општинским/градским управама да на огласној табли општинске/градске управе или на неком другом видном месту, истакне обавештење да право на родитељски додатак остварује отац детета и у случају када је мајка детета страна држављанка, ако отац испуњава друге прописане услове, као и да руководиоца/тељка општинске/градске управе упозна запослене са Одлуком Уставног суда Републике Србије број: ИУз-40/2012 од 11. јула 2014. године и Инструкцијом о поступању општинских-градских управа у примени и спровођењу Одлуке Уставног суда Републике Србије број ИУз-40/2012, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања број: 011-00-00554/2015-13 од 21. септембра 2015. године.

3.6.7. Дискриминација на основу сексуалне оријентације

У Републици Србији је дискриминација особа другачије сексуалне оријентације и даље присутна. ЛГБТ особе често не пријављују случајеве насиља и дискриминације, због неповерења у рад државних институција и страха од стигматизације и секундарне виктимизације који су и даље су присутни међу ЛГБТ популацијом, због чега је потребно предузети додатне мере за њихово оснаживање да пријаве случајеве дискриминације.

Истраживања и извештаји државних институција и организација цивилног друштва упућују на закључке да хомофобија и трансфобија имају дубоке корене у друштву, на шта указују и налази истраживања јавног мњења о дискриминацији које периодично спроводи Повереник за заштиту равноправности, на основу којих је степен социјалне дистанце грађана Републике Србије најизраженији управо према припадницима ове рањиве групе.²⁶²

Такође, у извештају Програма за развој Уједињених нација (УНДП) у Републици Србији под називом *Бити ЛГБТИ особа у Србији*²⁶³, дат је свеобухватан преглед и анализа утицаја правног, институционалног, политичког, социјалног, културног и економског окружења на ову мањинску заједницу. У извештају је указано да је ЛГБТИ популација једна од најдискриминисанијих група у Србији, а да су нарочито ЛГБТИ особе ромске националности и ЛГБТИ особе које живе са ХИВ-ом посебно стигматизоване и изложене вишеструкој дискриминацији, док су интерсекс особе практично невидљиве. У извештају је наведено да у Републици Србији нема законских одредаба и процедура

²⁶² Извештај о истраживању јавног мњења „Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији”, Повереник за заштиту равноправности, Београд 2016 – Доступно на интернет адреси: https://drive.google.com/file/d/1w5UfenxRlyMNzIbAd_bLZMBxoJ6Jhdc/view

²⁶³ Извештај је представљен на заједничкој седници одбора Народне скупштине 14. септембра 2017. године. Доступно на интернет адреси: http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/poverty/izve_taj-bitilgbti-u-srbiji.html

за препознавање рода који се разликују од пола на рођењу, чак ни у случајевима операције прилагођавања пола, као и да не постоје правилници о променама имена у односу на род у сведочанствима и дипломама. У извештају је оцењено да ускраћивање правног признавања промене пола транс особи након операције угрожава право на достојанство личности (тренутно је могућа промена докумената али у случају завршетка операције прилагођавања пола и у одређеним случајевима) и да права истополних партнера у заједницама у Републици Србији нису правно регулисана. У оквиру овог извештаја као највећи приоритет ЛБГТИ заједнице истакнута је њихова лична безбедност, имајући у виду да је испитивање јавног мњења Националног демократског института указало да је преко 70% ЛБГТИ испитаника/ца изложено психичком насиљу и узнемиравању, што је пораст од 15% у односу на 2014. годину, а 23% је изјавило да су физички нападани због своје сексуалне оријентације и родног идентитета²⁶⁴.

Повереник за заштиту равноправности је учествовао у изради извештаја *Институције за заштиту људских права/мијела за заштиту једнакости и заштиту права ЛБГТИ особа у региону Западног Балкана – искуства, изазови и добре праксе*²⁶⁵. У овом извештају је истакнуто да су у оквиру иницијативе коју је раније покренуо Повереник у сарадњи са Заштитником грађана, а која се односи на положај трансполних особа, предузете бројне активности (од формирања радне групе, анализе прописа од значаја за положај трансполних особа, датих препорука, предложених измена и допуна постојећих прописа до свеобухватних препорука надлежним органима у одговору на уочене проблеме). Кроз анализу притужби по основу сексуалне оријентације, у овом извештају су као најважнији изазови на путу остваривања права на једнакост ЛБГТИ особа препознати заштита личне безбедности и ефикасна борба против насиља над ЛБГТИ особама, заштита од дискриминације на радном месту и поштовање достојанства у јавном простору, а као сметња равноправном укључивању у друштвене токове када је реч о транс родним особама отвара се питање издавања личних докумената, односно законског признања родног идентитета.

У публикацији Центра за истраживање и развој друштва ИДЕАС, *Од живота до политике – Смернице за ефикасан одговор институција Републике Србије по питању побољшања квалитета живота и интеграција ЛБГТИ грађана и грађанки*²⁶⁶ је наведено да изражени негативни ставови и присутна дискриминација према ЛБГТИ особама утичу на сваки сегмент њиховог живота, те да овакви ставови скоро да постају културна норма која се примењује у свакој животној ситуацији, почевши од породице, преко интеракције са другим грађанима и друштвеним системима. Неприхватање ЛБГТИ идентитета од стране родитеља деца осећају од раног детињства, а степен неприхватања ЛБГТИ идентитета детета варира од инсистирања на испуњавању општеприхваћених родних улога и начина понашања до претњи и насиља. Негативни ставови према ЛБГТИ особама још више су присутни у вршњачким односима, у школском окружењу, што доводи до напуштања школе или чак суицидних идеја, а

²⁶⁴ *Бити ЛБГТИ особа у Србији*, УНДП, стр. 8 - Доступно на интернет адреси:

http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/poverty/izve_taj-biti-lgbti-u-srbiji.html

²⁶⁵ *Институције за заштиту људских права/мијела за заштиту једнакости и заштиту права ЛБГТИ особа у региону Западног Балкана – искуства, изазови и добре праксе*, Сарајевски отворени центар, септембар 2017. године, доступно на <http://soc.ba/site/wp-content/uploads/2017/10/HRP-BOS-institucije-za-zastituWEB.pdf>

²⁶⁶ *Од живота до политике – Смернице за ефикасан одговор институција Републике Србије по питању побољшања квалитета живота и интеграција ЛБГТИ грађана и грађанки*, Центар за истраживање и развој друштва ИДЕАС, Београд 2017 - Доступно на интернет адреси http://ideje.rs/Od_zivota_do_politike.pdf

овакви ставови су присутни и у области безбедности, здравствене заштите и других услуга.

Поред тога, у публикацији *Умрежени за побољшање положаја ЛГБТ особа у Србији*²⁶⁷, организације за лезбејска права ЛАБРИС, указано је на формирање Локалних мрежа за превенцију дискриминације и подршку ЛГБТ особама у Србији (мрежа подршке) унутар којих су окупљене све релевантне институције и организације цивилног друштва за превенцију дискриминације, насиља, говора мржње. Ове мреже се формирају Меморандумом о сарадњи на основу кога се органи задужени за заштиту права грађана обавезују на међусобно умрежавање, праћење и активно реаговање на случајеве дискриминације ЛГБТ особа. Организација ЛАБРИС спровела је истраживање²⁶⁸ и мапирала стратешка документа у седам градова у Републици Србији на основу чега је уочено да су у јединицама локалне самоуправе најчешће теме биле социјална заштита, запошљавање, права деце, ромска питања, миграције. Најмање заступљена тема била је родна равноправност, док је истраживање показало да се темом ЛГБТ не бави се ни једна од локалних самоуправа. Као разлози за овакво стање у публикацији је препознат недостатак буџетских средстава, недовољно родно сензибилисаних индикатора, недовољан број конкретних мера који адекватно задовољавају одређене друштвене групе као што су жене, ромске заједнице, ЛГБТ популација и други.

На низак ниво безбедности ЛГБТ особа, без обзира на њихову већу присутност у јавном простору, упућују и подаци које је објавило *Удружење Да се зна! у публикацији Корак напред, назад два – Улога полиције у јачању превенције и механизма заштите од злочина из хомофобије и трансфобије у Србији*²⁶⁹. Одржавање Параде поноса оцењено је као значајан помак у унапређењу положаја ЛГБТИ особа. У овом извештају је истакнута важност сензибилисаности полиције која је прва у контакту са особом која претрпи насиље и/или дискриминацију, као и да је током 2017. године Министарство унутрашњих послова издало „Приручник за рад полиције са ЛГБТИ популацијом“ чиме је значајно унапређена и комуникација и сарадња организационим јединицама МУП-а са ЛГБТИ заједницом и организацијама које се баве заштитом права ове рањиве групе.²⁷⁰

Од укупног броја притужби које су поднете Поверенику током 2017. године, у 42 притужбе наведена је дискриминација на основу сексуалне оријентације, што представља 6,6% од укупног броја поднетих притужби. Имајући у виду наведене резултате различитих истраживања у којима се припадници ЛГБТ популације наводе као једна од најугроженијих друштвених група, може се констатовати да се случајеви дискриминације због сексуалне оријентације и даље ретко пријављују, као и да постоји видна диспропорција између броја пријављених случајева дискриминације и њиховог реалног броја. Када је реч о пракси Повереника, укупан број притужби по овом основу

²⁶⁷ Пројекат је окупио организације цивилног друштва из седам градова Србије: Београд, Нови Сад, Суботица, Ниш, Крагујевац, Нови Пазар и Панчево, а реализован је уз подршку Америчке агенције за међународни развој

²⁶⁸ Доступно на интернет адреси:

<http://www.labris.org.rs/sites/default/files/MAPIRANJE%20%20JAVNIH%20%20POLITIKA%20%20NA%20%20%20LOKALNO%20%20NIVOU.pdf>

²⁶⁹ *Корак напред, назад два – Улога полиције у јачању превенције и механизма заштите од злочина из хомофобије и трансфобије у Србији*, Удружење Да се зна!, Београд 2017 - Доступно на интернет адреси:

https://dasezna.lgbt/attachments/Izvestaj_Srpski.pdf

²⁷⁰ *Извештај број 3/2017 о спровођењу Акционог плана за Поглавље 23*, Савет за спровођење Акционог плана за Поглавље 23, новембар 2017 године, стр. 520

је у 2017. години порастао у односу на 2016. годину. Највећи број притужби због дискриминације на основу сексуалне оријентације поднеле су организације цивилног друштва, док се у погледу области дискриминације, чак 54,8% притужби по овом основу односи на дискриминацију у области јавног информисања и медија. У области информисања и медија учесталост притужби у којима је сексуална оријентација наведена као основ дискриминације у односу на притужбе у којима је наведено неко друго лично својство, изражено у проценту износи 43,4%. Потом следе области образовања и стручног оспособљавања у којој је поднето седам притужби што износи 7,1% у односу на укупан број притужби у овој области по свим основима дискриминације, затим следи област рада и запошљавања у којој су поднете четири притужбе што износи 2,7% , а затим у мањем броју друге области.

Такође, приметан је пораст броја притужби у којима је као лично својство наведен родни идентитет поред сексуалне оријентације као основа дискриминације. Овај податак је у вези са највећим бројем притужби поднетим у области јавног информисања и медија због текстова који су узнемирујући и понижавајући и којима се вређа достојанство припадника ЛГБТ заједнице. У току 2017. године у поступцима у којима је Повереник дао мишљење да је дошло до повреда одредаба Закона о забрани дискриминације по овом основу углавном нису поступали по препорукама Повереника, због чега је Повереник изрицао мере опомене и у случајевима када није поступљено ни у року датом у опомену, Повереник је обавештавао јавност. У току 2016. године је по основу родног идентитета поднето 6 притужби, док број притужби у којима је родни идентитет наведен као лично својство у 2017. години износи 17.

Као што је наведено, настављен је тренд према којем Поверенику као и претходних година притужбе по основу родног идентитета подносе организације цивилног друштва. Тако је по основу сексуалне оријентације у 33 случаја притужбу поднела организација цивилног друштва, а по основу родног идентитета у 17 случајева.

У 2017. години одржана је у мају Транс парада под називом „Парада поноса“, док је од 11. до 17. септембра одржана недеља поноса која је завршена Парадом поноса. Запослени у Стручној служби Повереника су уочи одржавања Параде поноса дежурали у Инфо-прајд центру, првом јавном простору у центру града у којем су грађани могли да се информишу о положају ЛГБТ особа и активностима организација које се баве правима, ове заједнице па су грађани могли да им се обрате питањима о поступку и начину заштите од дискриминације. На Паради поноса први пут је присуствовала председница Владе Републике Србије и неколико министара. Такође су присуствовали и други представници државних органа, дипломатског кора и јавних личности.

У току 2017. године Повереник је покренуо један парнични поступак због дискриминације по основу пола и сексуалне оријентације у области јавног информисања и медија. Овај случај је приказан у делу извештаја под називом: Судски поступци. У даљем тексту биће дати кратки прегледи појединих мишљења, саопштења и упозорења које је Повереник дао по основу сексуалне оријентације и родног идентитета као личних својстава.

3.6.7.1. Ситуационо тестирање

Организација која се бави заштитом људских права *Једнакост* у периоду од 10-25. августа 2017. године, у сарадњи са организацијом која се бави заштитом људских права *Да се зна* спровела је ситуационо тестирање у области пружања услуга (закуп угоститељских објеката) организацијама које се баве заштитом права припадника ЛГБТ заједнице на подручју Србије. Према извештају о ситуационом тестирању ових организација наведено је да на узорку од 15-20 објеката случајеви дискриминације нису забележени. У односу на ситуационо тестирање које је претходно спроведено сличним поводом може се закључити да је дошло до помака у овој области.

3.6.7.2. Мишљења и препоруке

Новинар у ауторском тексту дискриминисао припаднике ЛГБТ популације

Мишљење је донето у поступку по протужби организације цивилног друштва против Мише Ђурковића, а поводом текста у рубрици „Погледи“, под насловом „Школски приручник за борбу против хомосексуализма“. Приликом анализе текста Повереник се није упуштао у оцену ваљаности образовних приручника, него у анализу текста и порука које он шаље са аспекта антидискриминационих прописа. Имајући у виду целокупан контекст текста, термина који се доводе у везу са хомосексуалном оријентацијом, оспоравања доношења прописа којима се уређује спречавање насиља, као и закључак текста у коме је наведено да „Срби нису насилан народ. Но постоје границе кад се зулум и насиље које моћници примењују над нама и нашом породицом, више се не могу трпети. Са законом о мандаторној вакцинацији, законом о насиљу у породици и овим сатанистичким образовним пакетима тој граници смо се опасно приближили...“, Повереник је дао мишљење да су текстом „Школски приручник за борбу против хомосексуализма“, у рубрици „Погледи“, изражени ставови који су узнемиравајући и понижавајући и којима се вређа достојанство особа другачије сексуалне оријентације од хетеросексуалне, чиме се ствара страх, непријатељско, понижавајуће и увредљиво окружење, те да је на тај начин дошло до повреде одредбе члана 12. Закона о забрани дискриминације. Због тога је аутору текста, препоручено да објави извињење припадницима и припадницама ЛГБТ популације у року од 15 дана од дана пријема мишљења са препоруком, као и да убудуће не износи ставове и идеје у својим текстовима, који су узнемиравајући и понижавајући и којима се вређа достојанство припадника и припадница ЛГБТ популације. По овој препоруци није поступљено

Познати малопродајни трговински ланац робе није дискриминисао припаднике ЛГБТ заједнице

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе коју је поднела једна организација цивилног друштва против малопродајног трговинског ланца, због касније испоруке робе коју је ова организација за потребе пројекта мисије ОЕБС-а у Србији који се односи на унапређење положаја ЛГБТ заједнице, купила у продајном објекту овог трговинског ланца. У притужби је између осталог наведено да је ова организација уплату по фактури у корист рачуна продавца извршила дана 21. јула 2017. године у петак,

електронским путем, а да је роба преузета тек 24. јула 2017. године, у понедељак, односно три дана након извршене уплате средстава. Подносилац притужбе сматра да је до одлагања у испоруци робе дошло из разлога што је куповина извршена за потребе пројекта који се односи на припаднике ЛГБТ заједнице. У изјашњењу на притужбу, продавац је навео да роба од стране потрошача није преузета истог дана када је извршена уплата јер је уплата извршена у петак 21. јула 2017. године, тачније у 20:58, односно последњег радног дана у недељи служби централе продавца након завршетка радног времена за запослене у управној згради, у складу са Одлуком о радном времену. Такође је наведено да се у овом случају радило о вирманском плаћању које подразумева преузимање купљене робе након што се добије потврда да су уплаћена средства легла на рачун. Појашњавајући процедуру плаћања вирманом, у изјашњењу је наведено, да продавац да би предао купцу робу, мора да има евидентирану уплату насталу преносом средстава са купчевог рачуна на рачун продавца. У супротном радило би се о куповини уз одложено плаћање које подразумева закључење уговора у писаној форми, што овде није био случај. Увидом у прилоге достављене уз притужбу и изјашњење, а сагласно одредбама члана 2. став 1. Закона о обављању плаћања правних лица, предузетника и физичких лица која не обављају делатност, члана 35. Закона о платним услугама и чл. 454. и 475. Закона о облигационим односима, утврђено је да су разлози због којих је дошло до одлагања испоруке робе били објективни и оправдани и нису у узрочно-последичној вези са било којим стварним или претпостављеним личним својством подносиоца притужбе. С тога је Повереник дао мишљење да у поступку по притужби нису прекршене одредбе Закона о забрани дискриминације.

3.6.7.3. Упозорења и саопштења

Упозорење за јавност поводом напада на транс особе, 9. мај 2017. године

Поводом бруталних физичких напада на транс родне особе који су се десиле почетком маја, повереница се обратила јавности са упозорењем и изразила очекивања од надлежних институција да пронађу и казне починиоце. Физичко насиље је најдрастичнији облик кршења људских права и последица дискриминације према одређеним групама. Недопустив је и забрањен сваки облик насиља, злостављања, претњи и говора мржње. Припадници и припаднице транс заједнице спадају у изузетно осетљиву групу која је често изложена различитим облицима дискриминације, а суочавају се и са немогућношћу остваривања права у различитим сегментима живота. Сви надлежни органи морају да предузму све одговарајуће мере како би трансполне и трансродне особе живеле без страха за своју безбедност, а на сваком грађанину је одговорност да реагују и помогну жртви, истакла је повереница.

Саопштење поводом притужбе против Александра Мартиновића, 1. март 2017. године

Повереник континуирано подржава све напоре да се унапреди положај ЛГБТ популације у Србији, јер се особе другачије сексуалне оријентације и даље суочавају са бројним проблемима у свакодневном животу, као и са говором мржње, насиљем, претњама. Због тога се овај независни орган, поред редовног поступања по

притужбама, оглашава упозорењима и саопштењима, повереница и запослени/е учествују у различитим активностима и едукацијама, а све са циљем унапређења људских права ЛГБТ особа. Када је у питању поступање у случају посланика Александра Мартиновића о чему су се огласиле поједине невладине организације, Повереник је саопштио да поступа у складу са Законом и Уставом, који у члану 103. став 2. прописује да „народни посланик не може бити позван на кривичну или другу одговорност за изражено мишљење или гласање у вршењу своје посланичке функције”. То значи да посланика Мартиновића штити посланички имунитет и ова институција није, нити ће кршити највиши правни акт државе. Критика која имплицира излазак из оквира закона и Устава, представља притисак на рад институције. Повереник никако не подржава увреде, омаловажавања или дискриминаторне изјаве, усмерене ка било којој маргинализованој групи или појединцу по било ком основу, укључујући и сексуалну оријентацију, а које износи било ко, па ни народни посланици. Повереник, међутим, нема овлашћења да утиче на ред и понашање посланика и посланица на седницама Народне скупштине. Повереница је подсетила да је упутила допис Народној скупштини да се будућим изменама Пословника обезбеди поштовање начела забране дискриминације и да се уведе дисциплинска одговорност за непоштовање забране дискриминације. У саопштењу је наведено да поштујемо све наше партнере и организације цивилног друштва, и да сматрамо сваку аргументовану критику важном и корисном за наш рад. У исто време, истакнуто је да су надлежности Повереника прецизно утврђене Законом о забрани дискриминације.

Саопштење поводом Међународног дана борбе против трансфобије и хомофобије, 17. мај 2017. године

Поводом 17. маја, Међународног дана борбе против хомофобије и трансфобије, повереница је подсетила да је дискриминација на основу сексуалне оријентације и родног идентитета недопустива и забрањена законом.

Трансполне и трансродне особе спадају у посебно осетљиву групу која је у појединим случајевима изложена насиљу и физичким нападима, због чега је изузетно важно да надлежни органи реагују правовремено и ефикасно на заштити и безбедности ових особа.

Иако постоји напредак у побољшању поштовања права ЛГБТ особа и ове су теме све учесталије у јавности, повереница је апеловала на медије да не преносе дискриминаторне ставове и говор мржње према овој друштвеној групи и да извештавају без сензационализма, поштујући највише етичке стандарде и Кодекс новинара Србије.

Саопштење поводом Међународног дана поноса, 27. јун 2017. године

Повереница је честитала свим припадницима и припадницама ЛГБТ популације Међународни дан поноса, уз напомену да је овај дан прилика да се скрене пажња јавности на потребу даљег унапређења њиховог положаја. Основна људска права не смеју да буду угрожена никоме и зато је потребно да сви надлежни континуирано

предузимају мере како би ЛГБТ особама био омогућен достојанствен живот. Повереник ће наставити да ради, како на сузбијању и спречавању дискриминације свих осетљивих друштвених група, тако и на афирмисању идеја равноправности, толеранције и поштовања људских права.

3.6.8. Дискриминација избеглица, интерно расељених лица, миграната и тражилаца азила

Једна од најважнијих глобалних и регионалних криза у свету и Европи у последњих неколико година је мигрантско-избегличка криза, и то како због обима и изазова које са собом носи, тако и због последица које има на примену међународних стандарда у области заштите људских права. У *Извештају Европске комисије о напретку Србије у спровођењу Акционих планова за поглавља 23 и 24*²⁷¹, наведено је да је Република Србија значајно допринела управљању мешовитим миграционим токовима играјући активну и конструктивну улогу у овом процесу, истовремено ефикасно сарађујући са суседним земљама и државама чланицама Европске уније. У овом извештају је такође наглашено да су у Републици Србији настављени напори за осигурање основних хуманитарних потреба држављана трећих земаља у складу са европским стандардима. У извештају је даље наведено да је око 92% миграната у Републици Србији смештено у укупно 18 смештајних центара, капацитета око 6500 места, од чега се готово сва места могу сматрати адекватним за дуготрајан боравак. Истовремено се чине напори за затварање преосталих колективних центара за интерно расељена лица, а регионални програм становања, кофинансиран од стране Европске уније, пружа одговарајућа стамбена решења за избеглице.

У публикацији *Србија на избегличкој рути - хуманитарни одговор и правна прилагођавања*²⁷², указано је на велике хуманитарне и безбедносне изазове у заштити и подршци мигрантима и избеглицама, чији је прилив наступио као последица ратних сукоба на Блиском истоку, а који у великом броју траже уточиште углавном у земљама Европске уније. У овој публикацији указано је на две кључне последице ове кризе. Прво, да је принцип заштите људских права избеглица и миграната постао секундарно питање у односу на питање заштите граница и безбедности до те мере да и најразвијеније земље Европске уније и традиционалне демократије пристају и иницирају политике које су супротстављене стандардима међународног права о људским правима, а друго, да ова криза представља средство за даље јачање екстремних идеја које своје отелотворење добијају чак и кроз законске акте. Управо ове тенденције у Европске уније имају последице и на земље Западног Балкана, пре свега на Србију, у којој је несумњиво да је активношћу државних органа, цивилног друштва и грађана исказана велика спремност да се овом хуманитарном изазову одговори на адекватан начин. У анализи је наведено и да у оквиру преговарачких поглавља 23 односно 24, је предвиђена и реформа система азила у Републици Србији и његовог усклађивања са прописима Европске уније.

²⁷¹ *Non-paper on the state of play regarding chapters 23 and 24 for Serbia*, May 2017- Доступно на интернет адреси: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/non_paper_23_24/non_paper_ch23_24_eng.pdf

²⁷² *Србија на избегличкој рути - хуманитарни одговор и правна прилагођавања*, Европски покрет у Србији, Форум за међународне односе, Friedrich Ebert Stiftung Фондација - Доступно на интернет презентацији: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12941.pdf>

Влада Републике Србије је у септембру 2016. године усвојила „План реаговања на повећани број миграната на територији Републике Србије за период октобар 2016 – март 2017. године“. Овај план је у складу са секторским приступом *Регионалног плана УНХЦР-а за реаговање на избегличку и мигрантску кризу у Европи*²⁷³. Имајући у виду ситуацију са краја 2016. године, циљна популација овог документа је 6.000 избеглица и миграната који остају у земљи, укључујући и оне који су изразили намеру да траже азил и оне који настављају да долазе на нерегуларан начин. Наиме, према расположивим подацима, 85% популације из 2016. године у Републици Србији потиче из земаља које „производе“ избеглице, укључујући 61% жена и деце и 39% одраслих мушкараца. Прилично велики део ове популације има специфичне потребе, посебно деца без пратње и деца одвојена од родитеља или старатеља изван земље порекла, породице са децом, трудне жене, старији и несигурни. Регионалним планом УНХЦР-а за реаговање на избегличку и мигрантску кризу у Европи је предвиђено да ће партнери наставити да пружају подршку Влади Републике Србије са циљем даље израде и операционализације одрживог, свеобухватног оквира сарадње око конкретних акција у области заштите избеглица и управљања миграцијама. Као резултати досадашњег рада наводи се, да је сагледана потреба за заштитом и пружена информација о расположивим правима и услугама за 70.000 избеглица и миграната, да је тражење и спајање породица идентификовано је у 162 случаја, 230 тражилаца азила је заступано у азилној процедури, 21 особа је добила међународну заштиту, 69 миграната је добило помоћ за добровољни повратак у земље порекла, успостављен је традиционални механизам за идентификацију деце изложене високом ризику у Грчкој, БЈР Македонији и Републици Србији, више од 88.000 избеглица и миграната је добило здравствене услуге у државним објектима.

У истраживању *Насиље над женама и девојчицама у избегличкој и мигрантској популацији у Србији*²⁷⁴, спроведеном почетком 2017. године указује се управо на тежину положаја жена избеглица чија ситуација захтева посебну пажњу, јер су као је наведено, вишеструко маргинализоване и дискриминисане. Према прикупљеним и обрађеним подацима, како се наводи у овом истраживању, од укупног броја испитаница њих 64,8% преживело је неки од облика физичког насиља, док је 24% испитаница потврдило да је било изложено сексуалном виду насиља, што заједно представља висок и статистички значајан узорак²⁷⁵. У овом истраживању дате су препоруке које се односе на потребу спровођења ширег дубинског истраживања и испитивања насиља над женама, што би могло афирмативно да утиче и на садржајнију примену постојећих прописа који се односе на ову област, те да је потребно у избегличким центрима предузети мере безбедности и сигурности, изградити посебне процедуре за поступање у случајевима насиља, јачати капацитете актера на терену, радити на едукацији и сензативизацији свих релевантних сектора, кривично процесуирати починитеље, подизати свест и знања жена, радити на опоравку али и превенцији, организовати сигурне просторе²⁷⁶.

²⁷³ *Регионални план УНХЦР-а за реаговање на избегличку и мигрантску кризу у Европи*, УНХЦР, јануар – децембар 2017 - Доступно на интернет презентацији: <http://www.unhcr.rs/media/docs/2017/januar/RMRPSerbiaSRP.pdf>

²⁷⁴ *Насиље над женама и девојчицама у избегличкој и мигрантској популацији у Србији*, ауторке Јелена Марковић и Марија Цвејић, Атина – Удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама, Доступно на интернет адреси: <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Nasilje%20nad%20C5%BEenama%20i%20devoj%20C4%8Dicama%20u%20migrantskoj%20populaciji%20u%20Srbiji.pdf>

²⁷⁵ Исто, стр. 14 и 15

²⁷⁶ Исто, стр. 36

У току 2017. године Поверенику су поднете четири притужбе због дискриминације избеглица, интерно расељених лица, миграната и тражилаца азила. Три притужбе су се односиле на област пружања јавних услуга, а једна на поступање органа јавне власти. Као и претходних година у име избеглица, миграната и тражилаца азила Поверенику су притужбе подносиле организације цивилног друштва. Тежак положај, језичка баријера и претходна трауматична искуства из земље порекла и других земаља кроз које су ова лица прошла на путу до Србије доводе до тога да се физичка лица која сматрају да су претрпела дискриминацију не обраћају државним органима по питању заштите од дискриминације. Што се тиче интерно расељених лица, притужбу је поднело физичко лице. Уколико се број притужби упоређи са бројем притужби које су по овом основу поднете у претходној години може се констатовати да је у односу на претходну годину забележен пад броја притужби. У 2016. години Поверенику је било поднето осам притужби.

У даљем тексту биће дат кратак преглед мишљења, препорука, саопштења које је Повереник дао по овом основу.

3.6.8.1. Мишљења и препоруке

Јавно предузеће одбило да прода превозну карту страном држављанину, тражиоцу азила

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе Организације која се бави заштитом људских права против правног лица које се бави превозом путника. У току поступка је утврђено да је добровољни испитивач дискриминације држављанин једне стране државе који је затражио азил у Републици Србији, 19. новембра 2016. године покушао да купи возну карту на продајном шалтеру за релацију Београд – Шид, али да у томе није успео. Непосредно након тога, контролору ситуационог тестирања је на истом шалтеру продата карта за исту релацију. Даље, у току поступка утврђено је да је у току 2015. године дошло до реструктурирања привредног друштва и да је формирано ново привредно друштво надлежно за железнички превоз људи. У изјашњењу овог привредног друштва није негирано да добровољном испитивачу дискриминације није продата карта, и наведено је „да је могуће“ да је услед „настале ситуације на терену“ (у Шиду) код запослених на благајни дошло до „недоумица“ како да поступају и „евентуалних грешака у раду“. Повереник је дао мишљење да је ово привредно друштво одбијањем да прода возну карту држављанину стране државе, који је затражио азил у Републици Србији, због тога што је тражилац азила/мигрант, прекршило одредбе Закона о забрани дискриминације. Због тога је привредном друштву препоручено да упозна све запослене који раде на пословима продаје карата са мишљењем и препоруком Повереника, у року од 15 дана од дана пријема мишљења са препоруком, као и да убудуће воде рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности, не крши прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци је поступљено.

Саопштење поводом поласка у школу деце миграната и избеглица

Повереница је оценила да наша држава поштује међународне прописе и негује вредности хуманог и толерантног друштва, али да је случај у Шиду показао да у Србији нажалост постоје појединачни случајеви неразумевања и предрасуда родитеља чија деца треба да похађају школу заједно са децом избеглицама и мигрантима. Повереница је истакла да су деца једна од најосетљивијих друштвених група, а нарочито када су у питању деца која су се сусрела са ужасима рата и суочили са раздвајањем од породица, међу којима неки и са губитком најближих. Важну улогу у њиховом прилагођавању и оснаживању управо имају школе као место на коме се деца, између осталог, уче и вредностима толеранције, међусобног поштовања и прихватања различитости. Повереница је овом приликом изразила очекивања да ће у овом случају бити створени услови за равноправно остваривање права на образовање.

3.6.9. Дискриминација на основу других личних својстава

Поред личних својстава која су појединачно представљена у овом извештају, током 2017. године Поверник је примио 33 притужбе због дискриминације на основу чланства у политичким, синдикалним и другим организацијама, 23 притужбе због дискриминације на основу верског или политичког убеђења и 22 притужбе због дискриминације на основу имовног стања. Због дискриминације на основу изгледа Поверенику је поднето 13 притужби, док је због дискриминације у којима је као лично својство наведена осуђиваност поднето осам притужби. Повереник је током 2017. године примио и седам притужби због дискриминације на основу држављанства, шест притужби због дискриминације на основу генетских особености, пет притужби по основу језика и по три притужбе у којима су као лична својства наведени преци, односно рођење. Поред тога, у 17 притужби је као основ дискриминације наведено лично својство које у закону није експлицитно наведено. У ову групу спадају, примера ради притужбе због дискриминације у којима је као основ наведено пребивалиште, односно припадност групама као што су азиланти/тражиоци азила, мигранти, избеглице. У даљем тексту биће дати кратки прегледи појединих мишљења.

3.6.9.1. Мишљења и препоруке**Иницијатива за измену члана 7. Закона о ученичком и студентском стандарду**

Поступајући по притужби грађана Повереник је утврдио да је одредбом члана 7. Закона о ученичком и студентском стандарду²⁷⁷ прописано да право на исхрану од три obroка дневно имају студенти који испуњавају опште услове из члана 4. овог закона чије пребивалиште није у месту студирања, док право на исхрану од једног obroка дневно имају студенти који испуњавају опште услове из члана 4. овог закона и чије пребивалиште је у месту студирања. На овај начин је направљена разлика између

²⁷⁷ „Службени гласни РС”, бр. 18/2010 и 55/2013

појединих категорија студената који испуњавају опште услове, односно између студената чије пребивалиште није у месту студирања и студената чије пребивалиште јесте у месту студирања.

Законом о ученичком и студентском стандарду је прописано да се студентским стандардом желе обезбедити додатни услови за доступније, ефикасније и квалитетније образовање, односно да обезбеђивање ових услова има за циљ стварање материјалних, културних, социјалних, здравствених и других услова којима се подстиче стицање образовања ученика и студената. Право на исхрану представља део студентског стандарда које ствара материјалне, социјалне и здравствене услове за доступније и ефикасније образовање студената. Наиме, обезбеђивањем доступне и адекватне исхране у току студирања, студентима се, пре свега смањују трошкови студирања, а потом се повећава слободно време и време расположиво за испуњавање обавеза поводом студирања, обезбеђује се здравија исхрана прилагођена потребама студената и, са социјалног аспекта, остварују се услови за социјално повезивање студената. Исте потребе за адекватном исхраном у току студирања имају сви студенти без обзира на место пребивалишта и место студирања. Такође, Повереник је у иницијативи истакао да прављење разлике између студената на основу пребивалишта није у вези са циљевима који се желе остварити студентским стандардом, односно правом студената на исхрану.

С обзиром на све наведено, Повереник је предложио Министарству просвете, науке и технолошког развоја да уважи иницијативу и предложи измену члана 7. Закона о ученичком и студентском стандарду, тако што ће омогућити свим студентима који испуњавају опште услове из овог закона да остваре право на три obroka дневно, како би се обезбедило остваривање начела једнаких права и обавеза. Министарство је обавестило Повереника да не може да прихвати предложену иницијативу, наводећи, између осталог, недостатак просторних и финансијских капацитета као разлог неприхватања.

Подноситељки притужбе није дозвољено постављање надгробног споменика у облику пирамиде за покојног оца

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе грађанке против Јавног комуналног предузећа „Градска чистоћа“ Нови Пазар јер то предузеће није дозволило постављање надгробног споменика у облику пирамиде за покојног оца и за живота мајци притужиле, на гробљу код цркве у Новом Пазару јер је за ово гробље, у складу са уговором који Град Нови Пазар има закључен са црквом, одређено пет типова-облика споменика и да су сви у облику крста. Подносиатељка притужбе је навела да су за њену породицу споменици у облику крста били неприхватљиви, јер је њен покојни отац био члан Савеза комуниста, партијски руководиоца и у том смислу атеиста, због чега су желели да поставе споменик у облику „пирамиде“ уместо „крста“. У изјашњењу Јавног комуналног предузећа „Градска чистоћа“ Нови Пазар наведено је да је црквена општина за Рашку област у Новом Пазару, уговором од 13. јула 2013. године, Граду Нови Пазар дала у закуп непокретности на неодређено време за формирање гробља без накнаде, али под одређеним условима. У току поступка је утврђено да је условљавањем подносиатељке притужбе да изабере један од пет типова надгробних

споменика у облику крста, Јавно комунално предузеће „Градска чистоћа” Нови Пазар прекршило одредбе Закона о забрани дискриминације на основу личног својства члана њене породице - верског убеђења. Због тога је Јавном комуналном предузећу „Градска чистоћа” Нови Пазар препоручено да подносиоци притужбе упути писано извињење због дискриминаторног поступања према њој, да предузме све потребне мере у циљу отклањања дискриминаторног поступања, односно да јој омогући да постави надгробни споменик у складу са верским убеђењима њеног покојног оца, као и да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности, не крши законске прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци није поступљено.

Правно лице дискриминисало заполоног због чланства у синдикалној организацији

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе запосленог против предузећа због дискриминације на основу чланства у синдикалној организацији. Подносилац је у притужби, између осталог, навео да менаџмент продајног објекта у којем је запослен, од тренутка његовог именовања за повереника синдикалне организације у предузећу, свакодневно претњама и уценама опструира његово синдикално деловање са образложењем „да им је тако наређено из централе“, те да је, од када је именован за повереника синдикалне организације, премештен на друго радно место и уручено му је упозорење пред отказ уговора о раду. У изјашњењу на притужбу директор огранка овог правног лица, између осталог, навео је да нису тачни наводи подносиоца притужбе да је руководство продајног објекта забранило његовим колегама и колегиницама да комуницирају са њим и да нема сазнања да се било ко у његовом окружењу понаша некоректно, упућује претње, спречава рад синдиката или на било који други начин врши дискриминацију. У изјашњењу генералног директора негиране су тврдње подносиоца притужбе да се према њему и осталим члановима синдикалне организације у правном лицу врши било какав вид притиска због чланства у синдикалној организацији, те је, између осталог, наведено да је однос који подносилац притужбе има са колегама његова лична ствар у коју он као руководилац не може и не сме да се меша. У току поступка је подносилац притужбе је поднео доказе којим је учинио вероватним акт дискриминације, док чињенице и докази које је правно лице пружило нису пружили довољно основа за закључак да су упозорење пред отказ уговора о раду и премештај на друго радно место засновани на објективним и оправданим разлозима који нису у вези са чињеницом да је подносилац притужбе припадник синдикалне организације. Такође, правно лице у својим изјашњењима, није понудило доказе којима би оспорило наводе да је подносилац притужбе био изложен бројним увредљивим и понижавајућим поступцима од стране руководства продајног објекта. Имајући у виду да су описани поступци руководства продајног објекта уследили након именовања подносиоца притужбе за повереника синдикалне организације, а да послодавац није понудио доказе којима би оповргао тврдње наведене у притужби, Повереник, по спроведеном поступку, применом правила о прерасподели терета доказивања, донео мишљење да је правно лице против којег је поднета притужба, својим поступцима према подносиоцу притужбе, прекршило одредбе Закона о забрани дискриминације на основу његовог личног својства – чланства у синдикалној организацији. Због тога је правном лицу препоручено да предузме све потребне мере у циљу отклањања последица дискриминаторног поступања према подносиоцу притужбе, да донесе Кодекс равноправности у циљу

спречавања дискриминације и унапређења равноправности у радном окружењу колектива код послодавца, као и да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не крши антидискриминационе прописе. По овој препоруци је поступљено.

Јавно комунално предузеће дискриминисало чланицу удружења које се бави заштитом добробити животиња

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе која је поднета против јавног комуналног предузећа и директора предузећа, због дискриминације на основу чланства у удружењу. У притужби је наведено да је подносиатељка притужбе чланица једног удружења, чији је један од основних циљева деловања заштита добробити животиња, те да је желела да посети Прихватилиште за животиње које послује у склопу предузећа против кога је поднета притужба, будући да је заинтересована за услове у којима бораве напуштени пси и мачке. О својој намери је смс-ом обавестила директора предузећа, који јој је одговорио да мора у писменој форми да га обавести о намери доласка у прихватилиште. Упркос томе што је писмено најавила свој долазак, подносиатељки притужбе је 16. марта 2017. године онемогућен приступ Прихватилишту за животиње. Јавно комунално предузеће, односно директор предузећа се нису изјаснили на наводе из притужбе, па су Поверенику, приликом одлучивања у овом предмету, били доступни само наводи из притужбе и докази које је доставила подносиатељка притужбе. У току поступка утврђено је да јавно комунално предузеће, приликом обављања својих делатности, укључујући и оне које се односе на управљање прихватилиштом, дужно да поступа у складу са Законом о добробити животиња и Одлуком о обављању делатности, те да оба акта прописују обавезу предузећа која се баве заштитом животиња да сарађује са удружењима и грађанима по питањима заштите живота, здравља и добробити животиња. Такође, утврђено је да на сајту овог предузећа не постоје подаци о процедури везаној за посету прихватилишту, док су сведокиње, чије је изјаве доставила подносиатељка притужбе, а које нису чланице удружења, потврдиле да су несметано посећивале прихватилиште, без претходне најаве. Утврђено је, такође, да је директор предузећа, у изјави за један дневни лист навео да је „на истој страни са удружењима за заштиту животиња, али да неки претерују, попут саговорнице”, указујући на подносиатељку притужбе, којој ће, како је даље навео „лично да забрани улазак у прихватилиште”. Имајући у виду наведено, а на основу изведених доказа утврђено је да је поступање јавног комуналног предузећа и директора према подносиатељки притужбе засновано на њеном личном својству – чланству у удружењу, које је у одређеним приликама критиковало рад овог предузећа. Повереник је дао мишљење да су јавно комунално предузеће и њен директор, онемогућавањем подносиатељке притужбе да приступи Прихватилишту за животиње, којим управља то предузеће и захтевањем да писмено најави посету овом прихватилишту, прекршили одредбе члана 6. и члана 17. став 2. Закона о забрани дискриминације. Директору предузећа је препоручено да писменим путем упути извињење подносиатељки притужбе у року од 15 дана од дана пријема мишљења са препоруком, да омогући да она и остали чланови удружења имају приступ прихватилишту, у складу са законом, као и да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности, не крши законске прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци је поступљено.

Није утврђено да је компанија Телеком Србија а.д. дискриминисала држављанку Републике Хрватске, на основу држављанства

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе држављанке Републике Хрватске, са боравиштем Републици Србији, против Телеком Србија а.д. Београд. У притужби је наведено да подносиоци притужбе није дозвољено да уђе у пословницу Телекома Србија, са образложењем да према правилнику Телекома, страни држављанин не може да уђе у зграду без претходно добијеног одобрења генералног директора или лица које он овласти. У изјашњењу и допуни изјашњења, Телеком Србија је навео да је ова компанија донела Процедуру за реализацију пословних посета страних држављана, затим, да објект у који је притужила хтела да уђе, представља објект од посебног значаја за телекомуникациони саобраћај и безбедност и да као такав има физичку заштиту. Истакнуто је да се наведеном процедуром не забрањује или ограничава улазак страних држављана у објекте Телекома Србије, него се установљава процедура запослених и организационих структура приликом посете странаца. Такође, Телеком Србија је Упутством за пријем и боравак пословних партнера у објектима и пословним просторијама друштва прописао и посебну процедуру уласка у пословнице затвореног типа и за држављане Републике Србије, односно, запослени који их позива је обавезан да сачини писани захтев за одобрење посете, које даје директор Дирекције за логистику или руководиоца кога он овласти. У току поступка утврђено је да ова два акта прописују сличну процедуру за улазак у пословнице Телекома Србија затвореног типа за стране држављане и за држављане Републике Србије, односно у оба случаја прописана је обавеза запослених да пре посете прибаве одобрење надлежног руководиоца. Анализа наведених процедура показала је да се разлика огледа у позицији руководиоца који даје одобрење за улазак у просторије друштва, међутим, ова разлика не погађа посетиоце, већ запослене који треба да реализују њихову посету. Стога, Повереник је донео мишљење да Телеком Србија није прекршио одредбе Закона о забрани дискриминације.

3.6.10. Вишеструка дискриминација

Лица могу бити дискриминисана по основу два или више личних својстава. У овим случајевима ради се о вишеструкој или укрштеној дискриминацији – тешком облику дискриминације који се сматра нарочито опасним по друштвену заједницу.²⁷⁸

У представљеним извештајима, публикацијама и истраживањима по појединим основима дискриминације указано је на комплексне проблеме са којима се сусрећу поједине категорије појединаца или група лица. Примера ради, у поменутом истраживању *Имају иста права-шта старије жене имају да кажу о својим правима да не буду дискриминисане, да буду равноправне и слободне од насиља, злостављања и занемаривања*²⁷⁹ је закључено да право на недискриминацију и равноправност треба да обухвата све форме дискриминације укључујући укрштену и кумулативну дискриминацију у сваком аспекту живота старијих жена. Такође, Ромкиње

²⁷⁸ „Коментар Закона о забрани дискриминације”, аутори Невена Петрушић, Ивана Крстић, Танасије Марковић; Правосудна академија, Београд, 2014, стр. 85.

²⁷⁹ *Имају иста права - шта старије жене имају да кажу о својим правима да не буду дискриминисане, да буду равноправне и слободне од насиља, злостављања и занемаривања*, Црвени крст Србије и HelpAge, 2017 - Доступно на интернет адреси: <https://www.redcross.org.rs/media/2467/imaju-ista-prava-pdf.pdf>

представљају једну од најугроженијих друштвених група у свим областима друштвеног живота, и често живе са породицама у великом сиромаштву, у безусловним и за живот неодговарајућим просторима и без прихода, искључене из процеса образовања и запошљавања. На тежину положаја жена избеглица чија ситуација захтева посебну пажњу јер су вишеструко маргинализоване и дискриминисане указано је и у поменутом истраживању *Насиље над женама и девојчицама у избегличкој и мигрантској популацији у Србији*²⁸⁰.

Према истраживањима најчешће су вишеструко дискриминисане жене са инвалидитетом, старије жене и Ромкиње.

Током 2017. године уочен је пораст броја притужби које су због вишеструке дискриминације поднете Поверенику, а самим тим и и пораст броја мишљења која су донета у случајевима дискриминације по више личних својстава. У току 2017. године поднето је 138 притужби у којима је наведено више личних својстава. У највећем броју ових притужби као један од основа дискриминације наведено је старосно доба (64), затим инвалидитет (56), брачни и породични статус (42), здравствено стање (40), пол (35), сексуална оријентација (17), верска или политичка уверења и родни идентитет (по 14), национална припадност или етничко порекло и изглед (по 12), имовно стање (11), чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама (7), генетска особеност (5), рођење (3), преци (2), осуђиваност и неко друго лично својство (по 1). Пракса Повереника показује да су притужбе у највећем броју поднете због вишеструке дискриминације у поступку запошљавања или на радном месту, и то најчешће на основу пола и брачног и породичног статуса жена. Уочено је да су притужбе у великом броју поднете и због вишеструке дискриминације по разним основима у поступцима пред органима јавне власти. Овај број притужби ипак не значи да се у свим случајевима заиста радило о вишеструкој дискриминацији, с обзиром на то да се дешава да подносиоци притужби наведу по неколико личних својстава, посебно у ситуацијама када нису сигурни које је њихово лично својство било основ дискриминације. У даљем тексту биће дати кратки прегледи појединих мишљења, препорука мера и саопштења.

3.6.10.1. Мишљења и препоруке

Градски центар за социјални рад у Београду – Одељење Звездара, дискриминисао мајку и ћерку на основу пола и националне припадности

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе коју је организација цивилног друштва против Градског центра за социјални рад у Београду – Одељење Звездара, због дискриминације мајке и њене малолетне ћерке на основу пола и припадности ромској националној мањини. У притужби је наведено да су запослени у Градском центру за социјални рад – Одељење Звездара, одбили да узму од жене у чије име је поднета притужба изјаву о насиљу у породици и да је овакво последица стереотипног

²⁸⁰ *Насиље над женама и девојчицама у избегличкој и мигрантској популацији у Србији*, ауторке Јелена Марковић и Марија Цвејић, Атина – Удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама - Доступно на интернет адреси: <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Nasilje%20nad%20%C5%BEenama%20i%20devoj%20i%20migrantsk%20oj%20populaciji%20u%20Srbiji.pdf>

мишљења о улогама и понашању жена и предрасудама које постоје према ромској популацији, њиховим обичајима и стилу живота. Због тога се, како је у притужби наведено, насиље којем су изложене представнице ове групе минимализује, а стручњаци одвраћају од предузимања мера по службеној дужности. У изјашњењу руководитељке Градског центра за социјални рад у Београду – Одељења Звездара, наведено је да „изјава од мајке није узимана с обзиром на изразиту узнемиреност и љутњу, те неповезаност реченица, али је упућена код психолога Дома здравља, те у организацију цивилног друштва ради пружања психолошке и правне помоћи.“ У изјашњењу се такође наводи да су задужени на случају жене у чије име је поднета притужба процену начина пружања помоћи и подршке вршили управо водећи рачуна о маргинализованој позицији која произлази из њеног социоекономског и васпитнообразованог статуса, порекла и пола, да је врло често, без најаве и заказивања она била саслушана и саветодавно усмеравана, како од задужених стручњака тако и од стране дежурних радника за хитне случајеве. У току поступка је утврђено да Градски центар за социјални рад у Београду – Одељење Звездара, није понудио чињенице и доказе на основу којих би се могло утврдити да су постојали објективни разлози за одбијање пријема пријаве жене у чије име је поднета притужба о насиљу у породици, што потврђује и мишљење Комисије Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, које је у конкретном предмету констатовало пропусте у раду Одељења. Такође, у току поступка је утврђено да су запослени којима се она обратила, знали да је њен бивши партнер осуђен због насиља у породици, али упркос томе нису узели њену пријаву о насиљу у породици, већ су је упутили да помоћ потражи у организацији цивилног друштва. По спроведеном поступку, на основу изведених доказа, расположивих статистичких података у овој области, правила о терету доказивања, Повереник је донео мишљење да је одбијањем стручних радника Градског центра за социјални рад - Одељење Звездара да приме пријаву жене у чије име је поднета притужба о насиљу у породици, Градски центар за социјални рад - Одељење Звездара извршио вишеструку дискриминацију на основу њених личних својстава – пола и националне припадности. Због тога је Градском центру за социјални рад - Одељење Звездара препоручено да предузме све потребне мере у циљу отклањања последица дискриминаторног поступања, да јој упуте писано извињење због дискриминаторног поступања у року од 15 дана од дана пријема мишљења са препоруком, да организују обуку за све запослене у Градском центру за социјални рад - Одељење Звездара на тему дискриминације, са циљем сензибилисања и едуковања службеника за рад са ромском популацијом и рад са женама жртвама насиља у породици и партнерским односима, као и да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не крши антидискриминационе прописе. По овој препоруци је поступљено.

Текстом у једном недељнику повређено достојанство Ромкиња и припадника ЛГБТ популације

Мишљење је донето у поступку поводом притужби две организације цивилног друштва против листа, главног и одговорног уредника, поводом текста „Дневник робијаша – Полна увреда и врела Циганка“. Повереник је спровео поступак у ком је разматрао наводе из притужбе и изјашњења, објављени текст, као и поруке које он шаље. Након спроведеног поступка, Повереник је дао мишљење да су у тексту изражене идеје и

ставови који су узнемирујући и понижавајући и који представљају повреду достојанства припадника/ца ЛГБТ заједнице и припадника ромске националне мањине, чиме је створено понижавајуће и увредљиво окружење за припаднике ових друштвених група, и прекршене одредбе члана 12. Закона о забрани дискриминације. Због тога је, недељнику, главном и одговорном уреднику, препоручено да објави извињење Ромкињама и припадницима/цама ЛГБТ заједнице због ставова изражених у тексту, као и да убудуће не објављује текстове којима се вређа достојанство и подржавају предрасуде према овим друштвеним групама, те да својим прилозима доприноси измени образаца, обичаја и праксе који условљавају стереотипе, предрасуде и дискриминацију у односу на ове друштвене групе. По овој препоруци јесте поступљено.

3.6.10.2. Саопштења

Саопштење поводом Међународног дана жена на селу, 15. октобар 2017. године

Поводом 15. октобра, Међународног дана жена на селу, повереница за заштиту равноправности подсетила је да жене у руралним пределима Србије често нису званично запослене, немају плату и пензијско и здравствено осигурање, али да многе воде домаћинства и раде физички захтевне сеоске послове иако је мали број власница пољопривредних газдинстава. Такође, због отежаног приступа услугама, чешће су изложене вишеструкој дискриминацији, али и већем ризику од сиромаштва и социјалне искључености. Повереница је истакла да је неопходно да сви надлежни органи дају посебан приоритет унапређењу подршке и оснаживању жена у руралним подручјима, кроз вођење јавних политика – од здравствене и социјалне заштите, преко образовања, инфраструктуре, транспорта, безбедности, културе, и посебно пољопривреде. Истовремено, истакла је важност тога да свако од нас појединачно препозна улогу жена на селу, њихов допринос локалним заједницама и друштву у целини, како би се смањила њихова маргинализација, а њихов рад постао цењен и признат.

3.7. Предлози за оцену уставности

Предлог за оцену уставности члана 28а Закона о пензијском и инвалидском осигурању

Повереник је примио притужбу лица у којој је навео да је у филијали Фонда за пензијско и инвалидско осигурање информисан да нема право да поднесе захтев за породичну пензију јер не испуњава услове из члана 28а Закона о пензијском и инвалидском осигурању. Подносилац притужбе је навео да је са супругом живео тридесет година у браку, од чега 28 година у ванбрачној заједници и непуне последње две године у брачној заједници регистрованој у општини (супруга је преминула три дана пре навршења две пуне године брака).

Одредбом члана 28а Закона о пензијском и инвалидском осигурању прописано је да *„ако је умрли осигураник или умрли корисник старосне, превремене старосне или инвалидске пензије у тренутку закључења брака навршио године живота из члана 19. тачка 1) овог закона, брачни друг може стећи право на породичну пензију под условом да имају заједничко дете или да је брак трајао најмање две године.“*

Полазећи од чињенице да се одредбом члана 28а Закона о пензијском и инвалидском осигурању захтевају додатни услови за лица која су одлучила да склопе брак са осигураницима који су навршили 65 година живота, Повереник је на основу члана 168. став 1. Устава Републике Србије, члана 29. став 1. тачка 1. и члана 50. став 1. Закона о Уставном суду, у 2017. години поднео предлог за оцену уставности одредбе члана 28а Закона о пензијском и инвалидском осигурању.

У предлогу за оцену уставности наведено је да одредба члана 28а Закона о пензијском и инвалидском осигурању није у сагласности с одредбама Устава Републике Србије о зајамченим људским правима, условима за остваривање зајамчених људских права и условима за ограничење ових права, као и да је овим одредбама, супротно Уставом и законом гарантованој забрани дискриминације на основу старосног доба и обавези Републике Србије да се стара о економској сигурности пензионера, право на породичну пензију неоправдано ускраћено појединим особама на основу личног својства њиховог брачног друга (умрлог осигураника) – старосног доба, у тренутку закључења брака. Наиме, анализа члана 28а Закона о пензијском и инвалидском осигурању је показала да уколико је умрли корисник у тренутку закључења брака навршио 65 година живота, како је то прописано чланом 19. тачка 1. Закона о пензијском и инвалидском осигурању, његов брачни друг неће остварити право на породичну пензију уколико немају заједничко дете или је њихов брак потрајао мање од две године. С тим у вези, Повереник је указао да су наметањем додатних услова за лица која су одлучила да склопе брак са осигураницима који су навршили 65 година живота, а која се односе на дужину трајања брачне заједнице, односно услов да са умрлим осигураником имају дете, ова лица стављена у неједнак положај само зато што су склопили брак са особом која је навршила 65 година живота. Имајући у виду да је право на пензију, укључујући и породичну, један од кључних елемената уставног принципа социјалне правде, да је чланом 70. став 2. Устава Републике Србије прописано да се Република Србија стара о економској сигурности пензионера што подразумева материјално обезбеђење и социјалну сигурност и преживелог брачног друга, као и да се тумачењем спорне одредбе долази да закључка да оваква правила за стицање права на породичну пензију не важе за лица која су склопила брак са млађим осигураницима, чак и када су они у тренутку склапања брака имали 64 године и 11 месеци, Повереник је мишљења да се постављање додатних услова за брачног друга умрлог осигураника који је у тренутку закључења брака навршио 65 година живота не може оправдати ни једним објектим разлогом, односно да су ова лица дискриминисана на основу личног својства брачног друга (умрлог осигураника) – старосно доба. Поступак је у току.

Одлука Уставног суда по предлогу Повереника за оцену уставности члана 56. став 2. Закона о платама државних службеника и намештеника из 2016. године

Повереник за заштиту равноправности је у децембру 2016. године упутио Уставном суду предлог за оцену уставности одредбе члана 56. став 2. Закона о платама државних службеника и намештеника²⁸¹, која гласи: „До ступања на снагу закона којим ће се уредити плате функционера, лице коме престане функција у органу Републике Србије, аутономне покрајине или јединице локалне самоуправе на коју је изабрано, постављено или именовано, укључујући и лице које према посебним прописима има положај функционера (у даљем тексту: бивши функционер) има право на накнаду плате три месеца од дана када му је престала функција, а у висини плате коју је имао на дан престанка функције (став 1). Право на накнаду плате престаје пре протеча рока од три месеца ако бивши функционер заснује радни однос или стекне право на пензију, а може бити продужено за још три месеца ако у та три месеца стиче право на пензију (став 2)“.

Повереник је у предлогу за оцену уставности навео да су наведене одредбе несагласне одредбама Устава Републике Србије о зајемченим људским правима, условима за остваривање зајемчених људских права и условима за ограничење ових права (чл. 18. и 20), као и да се овим одредбама, супротно забрани дискриминације (члан 21) и одредбама Устава о условима за ограничавање људских и мањинских права (члан 20), женама одређеног старосног доба којима је престала функција у органу Републике Србије, аутономне покрајине или јединице локалне самоуправе на коју је изабрана, постављена или именована, укључујући и лице које према посебним прописима има положај функционерке, ограничава право из области социјалне заштите (члан 69. ст. 2. и 3 Устава Републике Србије). Повереник је указао да за овакво прављење разлике између мушкараца и жена бивших функционера нема објективног и разумног оправдања. Уставни суд је, 25. јула 2017. године, донео Одлуку бр. IУз-293/2016 којом је одбио предлог за утврђивање неуставности и несагласности са потврђеним међународним уговором одредбе члана 56. Закона о платама државних службеника и намештеника.

Уставни суд је утврдио да из правне природе накнаде плате по престанку функције произлази да се она обезбеђује само лицу коме је неопходна друштвена помоћ у виду одређеног облика социјалне заштите. Стога право на накнаду плате бившим функционерима, као и другим незапосленим лицима, припада само у случају да је лицу неопходна друштвена помоћ и траје до истека законом прописаног периода или до наступања неког од разлога који имају за последицу престанак потребе за овим видом заштите. Заснивањем радног односа, једнако као и испуњењем законских услова за стицање права на било коју врсту пензије (а не само старосне), сваки бивши функционер, без обзира на пол, има могућност да оствари средства за задовољавање основних животних потреба, чиме престаје потреба за неопходном друштвеном помоћи из члана 69. став 1. Устава, а коју држава пружа из јавних прихода. Полазећи од правне природе прописане накнаде и свега претходно изложеног, Уставни суд је оценио да нема основа за тврдњу да оспорена одредба члана 56. став 2. Закона представља било који, посредни или непосредни, вид дискриминације бивших функционера по основу пола. С тим у вези, Уставни суд је истакао да оспорена

²⁸¹ „Службени гласник РС”, бр. 62/06, 63/06 - исправка, 115/06 - исправка, 101/07, 99/10, 108/13 и 99/14)

законска одредба све бивше функционере, без обзира на пол, ставља у једнак положај, јер за остваривање права на накнаду плате, односно престанак тог права, не може бити правно релевантно ни старосно доба, ни пол бившег функционера, нити околност да ли бивши функционер жели или не жели да оствари стечено право на пензију, нити, пак, да ли уопште жели да заснује нови радни однос, већ искључиво то да ли бивши функционер има могућност да у складу са одговарајућим законским прописима стекне други извор прихода – било зараду, односно плату (заснивањем радног односа), било пензију (остваривањем стеченог права на пензију).

3.8. Мишљења на нацрте закона и других општих аката

Имајући у виду значај који донети прописи имају на превенцију дискриминације и унапређење равноправности, Повереник је током 2017. године, наставио да предузима активности које су се односиле на давање мишљења на нацрте и предлоге аката са аспекта своје надлежности. У току 2017. године Повереник је дао 41 мишљење на нацрте аката, учествовао је у јавним расправама о појединим нацртима закона, било самоиницијативно, било на захтев предлагача. У последњих неколико година Повереник бележи значајан пораст броја датих мишљења на нацрте аката. Примера ради, 2014. године је дато 2 мишљења на нацрте аката, док је у 2017. број датих мишљења 41.

Приликом давања мишљења, Повереник је користио прилику да укаже на неопходност измена или допуна одређених одредаба важећих прописа које нису обухваћене предложеним изменама, у циљу њиховог усклађивања са одредбама Закона о забрани дискриминације. Интегрални текстови датих мишљења објављени су на интернет страници Повереника.

У току 2017. године дата су мишљења на: *Нацрт закона о родној равноправности, Нацрт закона о планском систему Републике Србије, Нацрт закона о евиденцијама и обради података у области унутрашњих послова, Нацрт закона о дуалном образовању, Нацрт закона о странцима, Нацрт закона о просветној инспекцији, Нацрт закона о основама система образовања и васпитања, Нацрт закона о високом образовању, Нацрт закона о јединственом матичном броју грађана, Нацрт закона о изменама и допунама Закона о основном васпитању и образовању, Нацрт закона о изменама и допунама Закона о предшколском васпитању и образовању, Нацрт закона о изменама и допунама Закона о средњем образовању и васпитању, Нацрт закона о здравственом осигурању, Нацрт закона о поступку уписа у катастар непокретности водова, Нацрт закона о финансијској подршци породици са децом, Нацрт закона о запосленима у јавним службама, Нацрт закона о поштанским услугама, Нацрт закона о граничној контроли, Нацрт закона о изменама и допунама Закона о Војсци Србије, Нацрт закона о изменама и допунама Закона о одбрани и Нацрт закона о националном оквиру квалификација Републике Србије. Поред тога, упућено је Мишљење на Предлог уредбе о утврђивању опасног рада за децу.*

Повереник за заштиту равноправности дао је мишљења без примедба на: *Нацрт закона о професијама од посебног интереса за Републику Србију и Нацрт закона о*

санитарном надзору. У мишљењима на: *Нацрт закона о уписима у катастар, Предлог уредбе о Каталогу радних места у јавним службама и другим организацијама у јавном сектору, Нацрт закона о изменама и допунама Закона о систему плата запослених у јавном сектору*, дата је примедба да је у наведеним текстовима потребно прописати употребу родно диференцираног језика, било коришћењем форме и речи у мушком и женском роду или увођењем клаузуле да се све одредбе акта подједнако односе и на мушкарце и жене. Мишљење Фискалног савета о Фискалној стратегији за 2018. годину са пројекцијама за 2019. и 2020. годину, текст Нацрта закона о националној инфраструктури геопросторних података и Предлог уредбе о методологији управљања јавним политикама, анализи ефеката јавних политика и прописа и садржају појединачних докумената јавних политика достављени су Поверенику ради упознавања.

У току 2017. године, Повереник је учествовао и на јавним расправама о *Стратегији развоја културе Републике Србије 2017-2027, Стратегији за превенцију и заштиту деце од насиља за период од 2018. до 2022. године и о Нацрту закона о електронској управи*. Такође, Повереник је дао мишљења и на *Предлог стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији до 2024. године са Акционим планом за период 2017. до 2020. године, Нацрт акционог плана за примену Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године и мишљење на усвојени план Општег коментара број 6 Комитета за права особа са инвалидитетом на једнакост и недискриминацију*. На крају, на захтев Општинске управе Општине Апатин, дато је мишљење на одредбе Одлуке о начину и условима остваривања права на родитељски додатак из средстава самодоприноса са аспекта прописа о забрани дискриминације.

3.9. Судски поступци

Поред заштите од дискриминације која се остварује пред Повереником за заштиту равноправности у поступку по притужбама, постоји и судска заштита од дискриминације. У зависности од правне природе повреде која је проистекла из акта дискриминације, и од тога колика је њена друштвена опасност, разликујемо грађанскоправну, прекршајноправну и кривичноправну заштиту од дискриминације.

3.9.1. Парнични поступци

Повереник је независни државни орган с активном процесном легитимацијом. Повереник је овлашћен да подноси тужбе суду због повреде прописа који забрањују дискриминацију, у своје име а уз сагласност и за рачун дискриминисаног лица. Повереник покреће антидискриминационе парнице у општем интересу, а сам процењује када ће и у којим случајевима подићи тужбу за заштиту од дискриминације, имајући у виду чињеницу да циљ и смисао парнице коју покреће превазилазе значај који она имају са аспекта заштите права самих дискриминисаних лица, односно групе лица. У питању су тзв. *стратешке парнице*, које Повереник покреће и води у јавном интересу, с циљем да допринесе доследној примени прописа и унапређењу правне праксе, да додатно охрабри и подстакне жртве дискриминације на покретање

антидискриминационих парница, као и да правно едукује и сензибилише јавност за проблем дискриминације. Поред тога, циљ Повереника јесте да својом процесном активношћу издејствује доношење повољних судских пресуда, којима се поред пружања правне заштите дискриминисаним лицима, упућује и јасна порука јавности да је дискриминација забрањена и да се делотворно санкционише. С друге стране, циљ, односно сврха стратешких парница треба да буду и обезбеђење правилног тумачења или правилне примене антидискриминационих прописа, па самим тим да се путем судске праксе појасни смисао одређеног прописа, или да се путем ове праксе укаже на то да је одређени пропис потребно изменити, допунити, односно унапредити.²⁸²

Од укупно 16 парница за заштиту од дискриминације, седам је правноснажно окончано у корист Повереника, тако што је суд у целости усвојио постављене тужбене захтеве Повереника. У једном поступку суд је усвојио тужбени захтев Повереника, али пресуда још увек није правноснажна, с обзиром да је тужени изјавио жалбу.

У два случаја, Повереник је повукао тужбу, с обзиром на то да је тужени у једном случају укинуо спорну одлуку, а у другом случају изменио правилник који је био повод за тужбу. Један поступак је прекинут због тога што је тужени брисан из регистра привредних друштава. Два поступка су правоснажно окончана одбијањем тужбеног захтева Повереника, а три поступка су у току.

Током 2017. године, Повереник је поднео три тужбе за заштиту од дискриминације. У поступцима за заштиту од дискриминације законом је прописана привилегована месна надлежност суда према седишту односно пребивалишту тужиоца. Међутим, Повереник је одлучио да у парницама које је покренуо током 2017. године, користи општу месну надлежност судова, како би допринео развоју судске праксе широм Републике Србије.

У овом делу извештаја биће представљени парнични поступци које је Повереник покренуо 2017. године, као и један поступак по тужби која је поднета раније али је 2017. године донета пресуда, која још увек није правноснажна.

Тужба због дискриминације ромске деце у ресторану брзе хране

Виши суд у Београду је 5. јула 2017. године донео пресуду, којом је у целости усвојио тужбени захтев Повереника. Подсећања ради, Повереник је поднео тужбу против ресторана брзе хране у 2012. години, јер радник обезбеђења није дозволио деци ромске националности да уђу у ресторан са женом која је хтела да им купи храну. Суд је утврдио да је 10. јула 2012. године, ланац ресторана брзе хране извршио непосредну дискриминацију у области пружања услуга на основу националне припадности, тако што је забранио улазак деци ромске националности. Тужени је изјавио жалбу на пресуду, а Повереник је поднео одговор на жалбу, 4. децембра 2017. године. Жалбени поступак је у току.

²⁸² *Значај и улога стратешких парница у заштити од дискриминације у Републици Србији*, Бранкица Јанковић повереница за заштиту равноправности, проф др Ивана Крстић, регионална конференција „Размјена најбољих искустава у рјешавању кршења људских права са посебним фокусом на борбу против дискриминације”, Сарајево, Босна и Херцеговина, 15-16. фебруара 2018. године

Овај поступак је стратешки важан из више разлога. Тужба је поднета првенствено да би се жртве дискриминације охрабриле и подстакле на покретање антидискриминационих парница, као и да би се јавност сензибилисала за проблем дискриминације и ближе разумела да је у питању противзаконита друштвена појава која може делотворно да се санкционише. С друге стране, важан циљ јесте унапређење судске праксе, као и допринос правилном тумачењу и примени норми антидискриминационог права. Тако, иако поступак још увек није окончан, остварени су неки важни стратешки циљеви. Врховни касациони суд је заузео став да Поверенику није потребна сагласност када тужбу подноси ради утврђивања дискриминације групе лица. С друге стране, отклоњене су све нејасноће у вези с тим да је у поступцима за заштиту од дискриминације стварно надлежан Виши суд.

Тужба због изградње зида око ромског насеља у Крушевцу

Повереник је поднео тужбу у јуну 2017. године, против 4 тужена, због дискриминације на основу припадности ромској националној мањини. У тужби је између осталог наведено да је у периоду од 5. до 8. новембра 2016. године, непосредно уз ромско насеље а паралелно са улицом подигнут бетонски зид, тако да је ромско насеље фактички ограђено. Повереник је у тужби, између осталог навео да се преко пута налази неромско насеље поред којег пролази пут исте категорије, фреквентности и са истим ограничењем брзине, међутим на том делу пута није изграђен нити звучни нити ободни зид. Припремно рочиште је одржано 12. септембра 2017. године. Након тога одржана су три рочишта за главну расправу до краја 2017. године.

Тужба због дискриминације на основу здравственог стања у области рада

У јулу 2017. године, Повереник је поднео Вишем суду у Београду тужбу против послодавца због дискриминације подносиоце притужбе на основу здравственог стања и инвалидитета у области рада и запошљавања. Наиме, запослена је оболела од леукемије али је наставила са радом, и према наводима из притужбе, за шест година је само два пута била на краћим боловањима. Међутим, током 2015. године урађена је експертиза у Институту за медицину рада, где је констатован поремећај здравственог стања који трајно и битно умањује радну способност осигуранице, да због хематолошког обољења постоји смањена толеранција на физичка оптерећења и напрезања и да није способна за сменски, продужени и ноћни рад. У тужби је наведено да је Комисија органа вештачења Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање у поступку оцене радне способности утврдила да је именована особа са инвалидитетом која се запошљава под општим условима и да није способна за послове који захтевају сменски продужени и ноћни рад, тешка физичка оптерећења и рад са канцерогеним материјама било које врсте, те да је уз наведена ограничења способна за рад у свом занимању који би се обављао у преподневној смени. Тужени је у решењу о отказу уговора о раду навео да запосленој престаје радни однос због „*организационих промена код послодавца, немогућности запослене услед здравственог стања да више обавља овај посао и немогућности послодавца да примени мере за запошљавање вишка запослених, предвиђене чланом 155. став 1. тачка 5. Закона о раду.*“ Тужени је такође у изјашњењу на притужбу навео да нема

простор да на самом почетку има запослене који имају здравствени проблем да обављају свој посао. Имајући у виду обележја извршене дискриминације, укупне околности случаја и потребу пружања делотворне заштите од дискриминације, у складу са својим овлашћењима, користећи активну процесну легитимацију Повереник је поднео тужбу Вишем суду у Београду због повреде члана 6, 16. и 26. Закона о забрани дискриминације. До краја 2017. године је одржано једно рочиште.

Тужба због дискриминације жена и ЛГБТ особа у тексту „Насиље у породици и насиље над породицом“

Тужбом против аутора текста од 8. новембра 2017. године, Повереник је покренуо поступак пред Вишим судом у Новом Саду, због дискриминације на основу пола и сексуалне оријентације. У тужби је наведено да тужени у тексту шаље поруку да заштита од насиља у породици није оправдана у свим случајевима, него да треба да буде селективна, односно у зависности од тога да ли жена јака или слаба, нервозна, мушичава или добро расположена, да ли има љубавника или не, да ли зарађује или је издржавана, да ли је у брак унела неку имовину или се уселила у мужев стан и итд. У тужби је поред осталог наведено да је став да само „слаби“ заслужују заштиту, тј. да жене заштиту заслужују само ако су „слабе“, базиран је на стереотипима и генерализацији улоге жена, које из разлога што су жене, нужно морају бити и слабије, како би уживале заштиту. Тужени у наведеном тексту квалификује ЛГБТ популацију и активности који они организују у виду шетњи као и сексуалност, која је другачија од хетеросексуалне, као „примитивне“, „насилничке“ и „простачке“. Такође, текстом јавно заговара односно имплицира ограничавање права на слободу кретања и окупљања овој друштвеној групи као и права на заштиту, а која права су гарантована међународним прописима као права која припадају сваком појединцу без дискриминације.

Имајући у виду обележја извршене дискриминације, чињенице и доказе, временски и просторни контекст, као и антидискриминационе прописе, у складу са својим овлашћењима, користећи активну процесну легитимацију Повереник је поднео тужбу за заштиту од дискриминације због повреде чл. 12. и 20. Закона о забрани дискриминације. Виши суд у Новом Саду није одредио припремно рочиште до краја 2017. године.

3.9.2. Кривичне пријаве

Повереник за заштиту равноправности, као и сви други државни органи, овлашћен је да подноси кривичне пријаве када у свом раду сазна за постојање кривичног дела или учиниоца. У овом делу извештаја биће представљене три кривичне пријаве које је Повереник поднео надлежном тужилаштву. Све три кривичне пријаве су се односиле на дискриминацију припадника и припадница ромске националне мањине.

Кривична пријава против полицијског службеника због поступања према дечаку ромске националности

Повереник је примио допис једне организације цивилног друштва у коме је наведено да је полицијски службеник из Новог Сада у вршењу службене дужности ударио шамар дечаку ромске националности у једној основној школи а затим га одвео у тоалет где му је претио да ће доћи у насеље где дечак живи и запалити их, као и да га је вређао по националној основи и псовао „мајку циганску“. Повереник је кривичну пријаву поднео Основном јавном тужилаштву у Новом Саду, које је одбацило кривичну пријаву, са образложењем да не постоје основи сумње да је учињено кривично дело за које се гони по службеној дужности.

Кривична пријава против више лица због изазивања мржње и нетрпељивости према ромској националној мањини на фејсбук страници једног нишког портала

Локални интернет портал у Нишу објавио је текст поводом пројекта који је имао за циљ решавање проблема једног ромског насеља у граду. У коментарима на текст, лица против којих је поднета кривична пријава, изнела су ставове и идеје којима се директно изазива и распирује мржња и нетрпељивост према Ромима, као националној мањини која живи у Србији и тиме извршила тежак облик дискриминације према Ромима. Кривична пријава, због кривичног дела изазивање расне, националне и верске мржње и нетрпељивости из члана 317. став 1. Кривичног законика²⁸³, поднета је Вишем јавном тужилаштву у Нишу.

Кривична пријава због коментара којима се изазива мржња и нетрпељивост према ромској националној мањини на фејсбук профилу једног покрета

Покрет за заштиту животиња, поставио је на свој фејсбук профил узнемиравајући снимак трагичног угинућа животиње, оптужујући власника животиње за тај догађај, наглашавајући његову ромску националну припадност. Уз снимак, постављена је и фотографија овог лица. Наведени снимак, изазвао је бујицу коментара што су: „Добро је да сте напоменули да је починилац Ром, да знамо кога да бијемо, Треба само довршити оно што је Хитлер започео, Треба их све на врбе окачити, А знао је чика Хитлет зашто је радио то што је радио, Уби цигана, Е да је Хитлер био још мало жив, Вама треба одузети животиње и децу и пустити да цркнете живи у некој рупи...“ Кривична пријава, поднета је вишем јавном тужилаштву у Београду.

3.9.3. Прекршајни поступци

Повереник за заштиту равноправности покреће прекршајне поступке због повреде антидискриминационих прописа.

Током 2017. године поднет је један захтев за покретање прекршајног поступка због дискриминације припадника и припадница ЛГБТ популације. Такође, обустављен је

²⁸³ „Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/01, 104/13, 108/14 и 94/16.

један прекршајни поступак по захтеву Повереника од 3. новембра 2011. године, због наступања застарелости за вођење прекршајног поступка.

Захтев за покретање прекршајног поступка због дискриминације ЛГБТ популације у области пружања услуга

Организација цивилног друштва поднела је притужбу против угоститељског објекта у центру Београда, који је уочи параде поноса истакао црну таблу на улазу у објект, на којој се налазила илустрација прецртане две мушке силуете које се држе за руке, и непрекинути цртеж хетеросексуалне породице, док је на Фејсбук страници тог објекта објављена фотографија табле уз текст: „... надамо се да ће наши МОМЦИ разбити „хомогену“ репрезентацију Словеније...“ Истицањем табле са знаком који представља забрану уласка припадницима ЛГБТ популације стекла су се сва обележја прекршаја из члана 52. Закона о забрани дискриминације, због чега је Повереник поднео захтев за покретање прекршајног поступка.

3.10. Остали исходи поступка

Законом о забрани дискриминације прописано је да Повереник не поступа по притужби када је по истој ствари покренут поступак пред судом или је поступак пред судом правноснажно окончан; када је очигледно да нема дискриминације на коју подносилац притужбе указује; када је у истој ствари већ поступао, а нису поднети нови докази, као и када је због протекла времена од учињене повреде права немогуће постићи сврху поступања. У току 2017. године Повереник у 51 притужби није поступао због ненадлежности, а у 138 због непотпуности притужбе и других разлога које онемогућавају поступање по притужби. Притужбе које су одбачене због ненадлежности односиле су се на повреде права које нису у надлежности Повереника, већ других државних органа. У овим случајевима се подносиоци притужбе обавештавају о разлозима за одбацивање притужбе, а дају им се и информације о томе који је орган надлежан у конкретном случају. Што се тиче притужби које су биле непотпуне, најчешће подносиоци притужбе не назначе све неопходне податке да би се по притужби могло поступати, или не доставе доказе, односно не допуне документацију у остављеном року. Сваки подносилац непотпуне притужбе обавештава се о разлозима због којих је притужба непотпуна, као и о томе које податке је неопходно да достави и/или шта треба да приложи уз притужбу, уз остављање рока од 15 дана за допуну притужбе. Уколико у остављеном року подносилац не отклони недостатке, Повереник не поступа даље по притужби. У 163 притужби је било очигледно да нема повреде права на коју подносилац притужбе указује, у 34 случајева је био покренут или окончан судски поступак у истој ствари, у једном случају није поступано због протекла времена, због чега није било могуће постићи сврху поступања, у седам случајева по притужби је већ поступано а нису понуђени нови докази, а 12 случајева притужба је повучена.

У овом делу извештаја биће представљени поједини примери значајни по садржају за разумевање појма дискриминације, из притужби које су упућене Поверенику, а поводом

којих Повереник није даље поступао јер је било очигледно да нема повреде права на које подносилац притужбе указује, или из других разлога прописаних законом.

Подносилац притужбе сматра да је дискриминисан на основу националне припадности

Подносилац притужбе је навео да живи у контејнерском насељу, и да му је на основу уговора који је потписао са Градском управом, додељена барака на период од 5 година. Истакао је да је отишао на рад у Немачку на период од 6 месеци, и када се вратио са привременог рада, да је отишао до Градске управе како би продужио уговор за бараку у којој је становао. Навео је да му је службеница запослена у Градској управи навела да нема право да продужи уговор за бараку, као ни право да добије социјални стан. У притужби је навео да сматра да је дискриминисан због припадности ромској националној мањини, јер није потписао ни један документ, нити му је исплаћен новац. Повереник је увидом предложене доказе констатовато да није дошло до прављења разлике или неједнаког поступања на основу личног својства – припадности ромској националној мањини. Наиме, мобилне стамбене јединице у ромском насељу представљају вид помоћи и подршке ромским породицама како би се што боље интегрисале и уклопиле у средину. Такође један број ромских породица које су живеле у овом и другим новоформираним насељима данас живе у социјалним становима за које је од стране Градске управе био расписан конкурс. У поступку је утврђено да поступање запослене у Градској управи није условљено припадношћу ромској националној мањини подносиоца притужбе, већ је у вези са чињеницом испуњености услова који се односе на продужење уговора за коришћење мобилне стамбене јединице односно који су потребни за конкурисање за социјалне станове. Због тога је подносилац притужбе обавештен да Повереник не може поступати по притужби, сагласно члану 36. став 2. Закона о забрани дискриминације.

Подносилац притужбе сматра да је дискриминисан јер је разрешен професионалне војне службе

Подносилац притужбе је навео да га је Министарство одбране незаконито разрешило професионалне војне службе 2005. године. Законитост ове одлуке испитивана је од стране судова, те у том смислу навео је одлуке Врховног суда Републике Србије и Управног суда, којима се поништава наведено решење о разрешењу професионалне војне службе. Међутим, како даље наводи, ове одлуке нису извршене нити је по њима поступљено иако за то постоји Уставом и законом прописана обавеза. Непоступање по донетим судским одлукама створило је, по мишљењу подносиоца притужбе, неопходност да му се на име накнаде материјалне и нематеријалне штете исплате одређени новчани износи, али и да му се, као припаднику Војске, реши стамбено питање доделом стана. Од Повереника је тражио да, по утврђивању чињеничног стања, својим правним схватањем утиче на правосудне и органе тужилаштва у чијој је надлежности право надзора и поступања у случајевима повреда права, како би исти размотрили чињенично стање и мериторно одлучили у правној ствари која последњих дванаест година није решена. Захтевао је да му се исплати накнада нематеријалне штете у износу од 4.000.000,00 динара. Подносилац притужбе је обавештен да би било

која одредба Закона о забрани дискриминације могла да се примени, потребно је да је акт дискриминације заснован на личном својству, односно да постоји узрочно-последична веза између личног својства и учињеног акта. Сагласно томе, Повереник је констатовао да у овом случају, према чињеницама које подносилац притужбе навео, поступање Министарства одбране и правосудних органа Републике Србије није засновано ни на једном његовом личном својству у смислу одредби Закона о забрани дискриминације. Подносилац притужбе је такође обавештен да је Уставом Републике Србије прописано да су судови самостални и независни у свом раду и да суде на основу Устава, закона и других општих аката, када је то предвиђено законом, опште прихваћених правила међународног права и потврђених међународних уговора, а судске одлуке се заснивају на Уставу, закону, потврђеном међународном уговору и пропису донетом на основу закона (члан 142. и члан 145.). Према одредби члана 145. Устава судске одлуке су обавезне за све и не могу бити предмет вансудске контроле, па ни Повереника за заштиту равноправности.

Право на образовање у односу на остваривање права на изражавање вероисповести

Подносилац притужбе је навео да је запослен у средњој школи на радном месту професора економске групе предмета, и да је по верском опредељењу хришћанин адвентиста. Истакао је да је верски обичај адвентиста да суботу празнују као посебан дан и тога дана иду у цркву, као и да до сада није имао проблема у усклађивању радних задатака са верским уверењима. Наводи да ће ускоро у школи у којој је запослен почети да се организује настава и суботом, те је забринут за свој статус у школи. Повереник је у допису навео да су верска права и слободе, као и право на рад и образовање, значајни и важни за развој сваког демократског друштва. У ситуацијама када су интереси појединаца међусобно или у односу на одређене институције супротстављени у погледу реализовања ових права, потребно је сагледати све околности које доводе до одређеног акта, како би се проценило у сваком конкретном случају да ли је он оправдан или не. Из тих разлога, Повереник је предлажио договор између запосленог и послодавца, који би водио мирном решавању конкретне ситуације и задовољавању интереса и потреба обе стране. У овом случају поставило би се питање на који начин би подносилац притужбе могао да надокнади наставу уколико би се удовољило његовом захтеву да не ради у суботу, и да ли би такво решење било оправдано и легитимно, не само са аспекта његових верских права и права послодавца која проистичу из радног односа, већ и са аспекта права деце на образовање, имајући у виду да је запослен у образовној установи. Подносиоцу притужбе је указано и на праксу Европског суда за људска права. У пресуди *Martins Casimiro и Cerveira Ferreira против Луксембурга*, суд је заузео став да је дужност поштовања било каквих уверења родитеља подређена *основном праву детета да добије образовање, те се стога одредба члана 2. Протокола број. 1. према ставу суда не може тумачити на начин који би захтевао признање жеље родитеља да, на пример, њихово дете добије изузеће и да му буде дозвољено да не похађа школу суботом, из верских разлога*²⁸⁴. Иако се не односи на конкретан случај, овај случај је важан због тога што је Европски суд дао извесну превагу праву на образовање у односу на остваривање права на изражавање вероисповести. Због тога, у конкретном случају, важно је анализирати све

²⁸⁴ *Martins Casimiro and Cerveira Ferreira v. Luxembourg*, br. 44888/98, 27. април 1999. године

аспекте одређеног акта који подносилац притужбе сматра дискриминаторним. Такав акт би се ценио не само са становишта остваривања верских права, већ и са аспекта његове оправданости у односу на права детета, права на образовање и права и обавеза која проистичу из радног односа.

Подноситељка притужбе сматра да услови програма „Стручна пракса“, представљају дискриминацију на основу старосног доба

Притужбу је поднета против Националне службе за запошљавање која је расписала Јавни позив за реализацију програма стручне праксе у 2017. години, као и да је у тексту конкурса под насловом „Услови учешћа“ прописано да, између осталог, лице које би послодавац оспособљавао мора да има до 30 година старости, осим особа са инвалидитетом, које се могу укључити у програм без обзира на године старости. Подносиатељка притужбе сматра да наведени критеријум о годинама старости незапосленог лица представља дискриминацију на основу старосног доба. Повереник је утврдио да је Јавни позив за реализацију програма стручне праксе у 2017. години који је расписала Национална служба за запошљавање намењен, као што му сам назив каже, обављању приправничког стажа и стручно оспособљавање незапосленог за самосталан рад у струци, односно стицање услова за полагање стручног испита. Национална служба за запошљавање овим програмом обезбеђује стручно оспособљавање за самосталан рад двома категоријама теже запошљивих лица – млађим од 30 година и особама са инвалидитетом без обзира на године. Овај програм Националне службе за запошљавање представља једну од посебних мера које су усмерене ка постизању равноправнијег положаја ових лица на тржишту рада, односно програм представља посебну меру у смислу Закона о забрани дискриминације. С обзиром на наведено, констатовано је да у овом случају нема повреде права у смислу Закона о забрани дискриминације.

Запослени сматрају да су инсталирањем камера на радном месту изложени дискриминацији

Притужбу је поднео синдикат запослених против послодавца. У притужби је наведено да је послодавац у пословној згради у којој је седиште послодавца поставио видео камере које имају могућност и звучног преноса и записа. Даље је наведено да се камере постављају на свим местима са којих је могуће пратити кретање и међусобно контактирање запослених. Повереник је утврдио да према чињеницама које су наведене у притужби није дошло до прављења разлике или неједнаког поступања по било ком личном својству запослених код послодавца. Због тога у конкретном случају нема повреде права у смислу Закона о забрани дискриминације. Непостојање основа дискриминације (личног својства) не значи да нема повреде права, већ само да та повреда није дискриминација и самим тим није у надлежности овог државног органа, због чега је Повереник упутио подносиоце притужбе на надлежни орган.

Подносилац притужбе сматра да је на основу Правилника за одређивање критеријума за утврђивање запослених за чијим радом је престала потреба у просвети његова сестра дискриминисана на основу брачног и породичног статуса

Подносилац притужбе је навео да је његова сестра од 1999. године, запослена као наставница у школи. Навео је да се у тој школи сваке године утврђује ко ће бити технолошки вишак, јер ту школу из године у годину похађа све мањи број ученика. Истакао је да се према Правилнику за одређивање критеријума за утврђивање запослених за чијим радом је престала потреба, вреднује у бодовима између осталог и број деце на редовном школовању запосленог. Навео је да његова сестра није у браку и да нема деце, а да њена колегиница која има двоје деце која се школују има 2 бода више од ње. Сматра да је његова сестра дискриминисана на основу брачног и породичног статуса. Имајући у виду наводе из дописа, подносиоцу притужбе је указано на одредбу члана 34. Посебног колективног уговора за запослене у основним и средњим школама и домовима ученика у коме су дефинисани критеријуми за утврђивање запослених за чијим радом је престала потреба, са пуним или непуним радним временом, и то: 1) рад остварен у радном односу; 2) образовање; 3) такмичења; 4) педагошки допринос у раду; 5) имовно стање; 6) здравствено стање на основу налаза надлежне здравствене установе, односно надлежног фонда пензијског и инвалидског осигурања; 7) број деце предшколског узраста, односно деце на редовном школовању до 26 година старости. Истим чланом прописано је да уколико више запослених има исти број бодова, предност има запослени који је остварио већи број бодова по основу рада оствареног у радном односу, образовања, такмичења, педагошког доприноса у раду, имовног стања, здравственог стања, броја деце, и то наведеним редоследом. Из навода притужбе произлази да подносилац сматра да је његова сестра дискриминисана на основу брачног и породичног статуса, с обзиром да није удата и нема децу, јер увођењем критеријума да се одређени број бодова даје запосленима који имају децу, они стичу предност у односу на запослене који немају децу. Повереник је истакао да, према законским прописима у области заштите од дискриминације, није свако прављење разлике истовремено и дискриминаторно поступање. Да би дошло до повреде начела једнаких права и обавеза, прављење разлике мора бити неоправдано, што значи да се предузете мере не могу оправдати законитим циљем, као и да не постоји сразмера између предузетих мера и циља који се овим мерама остварује. Анализом критеријума за утврђивање вишка запослених, утврђено је да се критеријум на који је указано, не односи на брачни статус лица, већ искључиво на чињеницу која се односи на законску обавезу издржавања деце. То значи да би, без обзира на свој брачни и породични статус, лица која имају децу старију од 26 година или децу за коју је раније престала обавеза издржавања, била изједначена у примени наведених критеријума са лицима која немају деце. Наведени критеријум, очигледно представља облик заштите детета и његовог најбољег интереса, што је легитиман и оправдан циљ за друштво у целини. Дете ужива посебну заштиту и посебна права, како према Уставу Републике Србије тако и према одредбама Конвенције о правима детета коју је наша земља ратификовала. У складу са наведеним, констатовнао је да критеријум који се односе на број деце до 26 година старости према којима запослени имају обавезу издржавања, оправдан законитим циљем и представља облик заштите који ова лица остварују преко родитеља. Мере заштите које се предузимају према појединим категоријама лица (жене, труднице, породиље, родитељи и други) не сматрају се дискриминацијом према одредбама

члана 16. став 3. Закона о забрани дискриминације, па применом овог критеријума није дошло до неоправданог прављење разлике у односу на особе које не издржавају децу. Стога је констатовано да, према чињеницама које је подносилац притужбе навео, у случају примене наведеног критеријума није дошло до дискриминације на основу брачног и породичног статуса његове сестре. Такође, предметни критеријум није био једини па самим тим ни одлучујући критеријум за доношење одлуке који ће запослени бити проглашен вишком. Шта више, у случају да су запослени остварили исти број бодова, предност је дата неким другим критеријумима, као што су рад остварен у радном односу, образовање, такмичења, педагошки допринос у раду, имовно стање, здравствено стање у односу на критеријум броја деце за коју постоји обавеза издржавања. Због тога у конкретном случају нема повреде права у смислу Закона о забрани дискриминације.

4. САРАДЊА ПОВЕРЕНИКА

Током 2017. године, Повереник за заштиту равноправности је наставио сарадњу са релевантним друштвеним актерима у циљу унапређења равноправности и уживања Уставом гарантованог права на равноправност. Успешно смо сарађивали са органима јавне власти, са међународним и домаћим организацијама и институцијама, медијима и нарочито са Европском мрежом тела за равноправност (ЕКВИНЕТ). Повереница за заштиту равноправности, као и запослени у стручној служби су током 2017. године учествовали на више од 650 догађаја (конференција, округлих столова, радионица, дебата, форума, акција и сл.). На већини ових догађаја представници Повереника су својим излагањима представљали рад институције и доприносили закључцима скупова. Иако их у наводима овог извештаја све не наводимо детаљно, информације су доступне на интернет презентацији Повереника за заштиту равноправности.

4.1. Сарадња са органима јавне власти

4.1.1. Сарадња са Народном скупштином Републике Србије

У складу са Законом о забрани дискриминације, Повереник за заштиту равноправности подноси Народној скупштини годишњи извештај о стању у области заштите равноправности. Редовни годишњи извештај за 2016. годину није разматран на седници Народне скупштине. Детаљно је разматран на 11. седници Одбора за људска и мањинска права и равноправност полова Народне скупштине Републике Србије, одржаној 20. јула 2017. године. Овај одбор је извештај Повереника за заштиту равноправности разматрао заједно са извештајем Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

Поред тога, на 23. седници Одбора за административно-буџетска и мандатно-имунитетска питања Народне скупштине Републике Србије, поводом одређивања максималног броја запослених на неодређено време у календарској 2017. години, повереница је образложила Предлог о одређивању максималног броја запослених у

Стручној служби Повереника за заштиту равноправности, с обзиром на усвојен Финансијски и Кадровки план институције за 2017. годину. Надлежни одбор донео је одлуку којом се усваја предлог Повереника.

Такође, Повереник је, на захтев председника Делегације Парламентарног одбора за стабилизацију и придруживање припремио извештај о заштити основних права и слобода, са тежиштем на родној равноправности и насиљу у породици, као и о улози и функционисању ове независне институције. Извештај је израђен ради припреме чланова делегације Народне скупштине за шести састанак Парламентарног одбора за стабилизацију и придруживање Европске уније и Србије, који је одржан у септембру 2017. године у Стразбуру, у седишту Европског парламента. На састанку је усвојена Декларација и упућене препоруке Савету за стабилизацију и придруживање и институцијама Србије и Европске уније. Декларацијом се, између осталог, у тачки 11. *поново истиче значај независних државних органа, организација и тела у обезбеђивању одговорности и надзора над радом извршне власти; наглашава значај пуне политичке и административне подршке њиховом раду и адекватном поштовању њихових препорука.*

Одбор за права детета Народне скупштине Републике Србије и Повереник заједнички су организовали свечану седницу поводом 1. октобра -Међународног дана старијих особа, посвећену међугенерациској солидарности. На седници су додељене награде победницима на конкурсy „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“, који је организовао Повереник за ученике од шестог до осмог разреда основних школа на територији Републике Србије. Награде су додељене за најбоље литерарне радове, ликовне радове и фотографије. Присутним ђацима, наставницима и другим гостима су се, поред поверенице за заштиту равноправности и председнице Народне скупштине, обратили и министар просвете, науке и технолошког развоја као и министар за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Семинар под називом „Сарадња Повереника за заштиту равноправности и Народне скупштине Републике Србије у области борбе против дискриминације, (са посебним освртом на делокруг рада Одбора за одбрану и унутрашње послове и Одбора за контролу служби безбедности)“ одржан је у септембру 2017. године уз подршку Мисије ОЕБСа у Србији. Повереница је одржала неколико предавања о улози и раду Повереника за заштиту равноправности у сузбијању дискриминације и унапређењу равноправности. Истакнут је значај интензивнијег укључивања жена у систем безбедности, од националног до локалног нивоа, али и укључивања теме родне равноправности и заштите од дискриминације у схватање концепта безбедности. Поред поверенице на семинару су говорили и председница Одбора за одбрану и унутрашње послове, председник Одбора за контролу служби безбедности и председник Одбора за људска и мањинска права и равноправност полова.

У октобру 2017. године повереница је разговарала са председником Одбора за контролу служби безбедности Народне скупштине. Током састанка је још једном истакнут значај сарадње независних државних органа и одбора Народне скупштине, како у законодавној, тако и у вршењу надзорне и контролне функције. Такође, наглашена је неопходност благовремене размене информација и наставка досадашње сарадње у циљу унапређења положаја свих грађана Републике Србије.

На 18. седници Одбора за рад, социјална питања, друштвену укљученост и смањење сиромаштва Народне скупштине представљене су активности усмерене на унапређење положаја особа са инвалидитетом. Седница је одржана под називом „Трансформација ка друштву које је одрживо и прилагођено свима“, а поводом обележавања Међународног дана особа са инвалидитетом.

Успешна сарадња настављена је са Женском парламентарном мрежом и у 2017. години. Повереница је учествовала на петој Националној годишњој конференцији Женске парламентарне мреже у Дому Народне скупштине Републике Србије, на теме борбе против насиља над женама, доношења закона о родној равноправности, економског оснаживања и положаја жена на селу, питања здравља жена, као и односа жена и животне средине.

4.1.2. Сарадња са представницима извршне власти

Од изузетног значаја за сузбијање дискриминације и остваривање равноправности је добра сарадња са представницима извршне власти.

Повереница се састала у првој половини године са тадашњим председником Владе Александром Вучићем. Председник Владе и повереница разговарали су о активностима на остваривању пуне равноправности свих грађана Републике Србије, пре свега у циљу унапређења услова и једнаких шанси приликом запошљавања и на тржишту рада, уз посебну пажњу на најугроженије групе.

Током 2017. године настављена је сарадња са Министарством унутрашњих послова у оквиру програма обука за полицијске службенике „Препознавање и реаговање на дискриминацију“. Уз подршку Мисије ОЕБС у Србији, у периоду од априла до јуна 2017. године, реализоване су још четири обуке за полицијске службенике, и то у Шапцу, Врњачкој Бањи, на Златибору и на Сребрном језеру. Обукама је обухваћено је 114 припадника криминалистичке и саобраћајне полиције²⁸⁵, из различитих полицијских управа²⁸⁶. Евалуација обука је показала да су учесници усвојили знања о појму и облицима дискриминације, а изванредни резултати су уочени код препознавања личних својстава и ситуација дискриминације. Након обуке се проценат оних који лако идентификују пример дискриминације по старосном добу и полу повећао за 32%. Лошији резултати су у вези са дискриминацијом ХИВ позитивних особа. И након обуке више од 30% полазника није препознало дискриминацију по овом основу. Ово може указати на мању спремност полазника обука да препознају дискриминацију друштвених група према којима и иначе (према резултатима истраживања) постоји највећа социјална дистанца.

Имајући у виду да је област образовања од изузетног значаја за изградњу толерантног друштва и боље разумевање различитости, Повереник је у току 2017. године активно сарађивао са Министарством просвете, науке и технолошког развоја. Повереник је, у сарадњи са овим министарством расписао наградни конкурс за ученике 6, 7. и 8.

²⁸⁵ Са обукама реализованим у 2016. години укупан број полицијских службеника који су обухваћени програмом обука износи више од 270

²⁸⁶ Укупно 15 полицијских управа - Нови Сад, Шабац, Рума, Сремска Митровица, Ваљево, Јагодина, Пирот, Крагујевац, Лесковац Ужице, Чачак, Пријепоље. Зајечар, Бор и Београд.

разреда основних школа у Србији на тему међугенерациске солидарности²⁸⁷. Уједно, овим је отворен и пут сарадње са школама, наставницима и учитељима, са онима који непосредно образују и васпитавају нове генерације, како би у наредном периоду тема дискриминације била обухваћена школским програмима.

Поред наведеног, Повереник је активно учествовао у раду неформалне радне групе коју је основало Министарство просвете, науке и технолошког развоја ради израде *Правилника о поступању установе у случају сумње или дискриминаторног понашања*.

Такође, у априлу месецу, уочи Светског дана Рома, повереница је са групом студената и студенткиња, припадника ромске националне мањине, посетила Министарство просвете, науке и технолошког развоја и са министром разговарала о могућностима за унапређење афирмативних мера за упис на факултете припадника и припадница ове мањине. Договорено је да се у наредном периоду заједнички дефинишу могућа решења која ће прецизно утврдити критеријуме за примену афирмативних мера приликом студирања. Важно је истаћи да су у школској 2017/18 студенти припадници ромске националне мањине остварили право на смештај у студентским домовима.

Имајући у виду да је од почетка оснивања Повереника дискриминација најзаступљенија у области рада и запошљавања, уз подршку Мисије ОЕБС-а у Србији и у сарадњи са Министарством за рад, запошљавање, борачка и социјална питања реализоване су четири обуке за инспекторе рада „Примена антидискриминационих прописа“. Обуке су реализоване у Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Нишу и њима је обухваћено 100 полазника. Обуке су одржане у циљу упознавања инспектора рада са антидискриминационим прописима и механизмима заштите од дискриминације, што ће им олакшати препознавање дискриминације у пракси, током обављања инспекцијског надзора. Евалуација обука је показала да је ниво знања инспектора рада о препознавању дискриминације и надлежностима Повереника за заштиту равноправности повећан за 18,48% у односу на почетни ниво знања.

Повереница и претходна министарка државне управе и локалне самоуправе Ана Брнабић су договориле да Повереник за заштиту равноправности уз подршку Сталне конференције градова и општина, у току 2017. године, организују обуке за запослене у јединицама локалне самоуправе. Наиме, велики број случајева у којима је Повереник поступао односи се на дискриминацију пред органима јавне власти, што је узроковано, између осталог, и чињеницом да запослени у локалним органима и службама, посебно они који раде на припреми прописа, нису довољно упознати са антидискриминационом правним оквиром што у пракси доводи до тога да се у јединицама локалне самоуправе доносе прописи који садрже дискриминаторне одредбе. У складу са наведеним, у 2017. години одржано је 10 једнодневних радионица под називом „Заштита од дискриминације – препознавање и спречавање случајева дискриминације у раду органа јединица локалне самоуправе“²⁸⁸.

Са Канцеларијом за људска и мањинска права Повереник остварује континуирану сарадњу. У 2017. години успешно је завршен твининг пројекат „Подршка унапређењу људских права и нулта толеранција на дискриминацију“, који су две институције

²⁸⁷ Више о реализацији конкурса наведено је у делу 4.1.1. *Сарадња са Народном скупштином Републике Србије*

²⁸⁸ Више у делу 4.1.3. *Сарадња са јединицама локалне самоуправе*

заједнички реализовале у сарадњи са Институтом за људска и мањинска права „Лудвиг Болцман“ из Аустрије и Канцеларијом за људска и мањинска права Владе Републике Словеније.

Током године, Повереник је активно учествовао у процесу извештавања о спровођењу активности из Акционог плана за остваривање права националних мањина, достављањем прилога из своје надлежности. Такође, Повереника је био укључен у рад седница Савета за праћење примене препорука механизма Уједињених нација за људска права и Савета за праћење реализације Акционог плана за примену Стратегије превенције и заштите од дискриминације. Повереник је учествовао и у јавним консултацијама о радном тексту Нацрта закона о изменама и допунама Закона о националним саветима националних мањина, као и на консултативним састанцима на тему стигме, дискриминације и заштите људских права поводом израде нове Стратегије о контроли ХИВ инфекције/АИДС-а у Републици Србији за период 2018-2025.

Континуирану сарадњу са осталим државним органима Повереник остварује у процесу европских интеграција и праћењу и спровођењу активности у вези са преговарачким процесом за приступање Републике Србије Европској унији. Повереник редовно извештава о спровођењу активности из Акционог плана за Поглавље 23. У 2017. години Повереник је доставио прилог за Национални програм за усвајање правних тековина Европске уније (НПАА). На четвртом састанку Одбора за стабилизацију и придруживање представника Повереника је излагала по предвиђеним тачкама дневног реда, пре свега о сарадњи са Народном скупштином и унапређењу регионалне сарадње кроз повезивање са институцијама за равноправност у Југоисточној Европи, као и о заштити права националних мањина.

Поред тога, Повереник је био укључен у рад Секторске радне групе за људске ресурсе и друштвени развој, Посебне радне групе за израду текста Нацрта акционог плана за спровођење Стратегије реформе јавне управе у Републици Србији за период од 2018. до 2020. године, као и у процес програмирања ИПА 2018. С обзиром на то да је Повереник, у складу са законом, самосталан и независан државни орган, представници Повереника учествују у својству посматрача у раду радних тела које оснивају органи извршне власти.

4.1.3. Сарадња са јединицама локалне самоуправе

Полазећи од законом прописаних надлежности Повереника да прати спровођење закона и других прописа и препоручује органима јавне власти и другим лицима мере за остваривање равноправности ради спровођења и унапређивања заштите од дискриминације, Повереник је у априлу 2017. године упутио препоруку мера свим јединицама локалне самоуправе ради обезбеђивања равномерне заступљености жена и мушкараца у свим сферама политичког и јавног одлучивања у вршењу јавних функција на територији јединица локалне самоуправе. Затим је Повереник свим јединицама локалне самоуправе доставио упитник, како би пратио имплементацију ове препоруке и стање у области остваривања родне равноправности у јединицама локалне самоуправе, о чему је детаљније било речи у првом делу извештаја.

Током 2017. године, у сарадњи са Министарством за државну управу и локалну самоуправу и Сталном конференцијом градова и општина, Повереник за је током марта и априла одржао 10 регионалних семинара под називом „Заштита од дискриминације – препознавање и спречавање случајева дискриминације у раду локалне самоуправе“ у Београду, Зрењанину, Нишу, Лесковцу, Суботици, Ужицу, Зајечару, Лозници, Крагујевцу и Новом Пазару. Кроз програм обука представљени су појам и облици дискриминације, механизми за заштиту од дискриминације, улога, мисија и надлежност институције Повереника. Више од 130 запослених из 75 јединица локалних самоуправа су детаљно упознати са начином подношења притужби Поверенику, о поступку по притужбама, као и примерима из праксе Повереника који су се односили на рад локалне самоуправе. Евалуација је показала да је за 16% увећан ниво знања о дискриминацији након једнодневне обуке.

Такође, повереница, као и представници Повереника, одазивали су се свим позивима локалне самоуправе и узимали учешћа на догађајима који организовани у циљу унапређења равноправности и пружања помоћ у примени антидискриминационих закона.

4.2. Сарадња са организацијама цивилног друштва

Повереник за заштиту равноправности и организације цивилног друштва природни су партнери у остваривању унапређења равноправности у нашем друштву.

Програм „Симулација суђења (Moot Court) из области заштите од дискриминације“ Повереник успешно спроводи у партнерству са Фондацијом за отворено друштво Србија. Пету годину за редом реализовано је Национално такмичење у симулацији суђења „Осуди дискриминацију“, намењено студентима основних и мастер студија права на акредитованим факултетима у Србији, на основу задатог случаја који се ове године односио на дискриминацију особа са инвалидитетом приликом остваривања бирачког права. Судије на симулацијама суђења били су угледни адвокати, судије и правни стручњаци. Победио је тим студената и студенткиња са Правног факултета Универзитета у Нишу, а проглашени су и најбољи говорници и победници у писаном делу такмичења.

У оквиру истог програма сарадње са Фондацијом за отворено друштво, а поводом Међународног дана старијих особа, Повереник је организовао наградни конкурс за најбољи литерарни рад, ликовни рад и фотографију на тему „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“. Право учешћа на конкурс имали су ученици и ученице 6, 7. и 8. разреда основних школа из Републике Србије, који су на задату тему изразили свој став да године не морају и не смеју бити препрека за достојанствен и квалитетан живот.

У оквиру 30. Београдског маратона, Повереник је организовао шесту по реду акцију у оквиру пројекта „Равноправно до циља“, у сарадњи са Спортским савезом особа са инвалидитетом Београда. На штанду Повереника, заинтересовани грађани имали су прилику да се упознају са радом институције и да кроз анонимни упитник тестирају своје знање из области дискриминације. За организацију ове промотивне акције и традиционално учешће на Београдском маратону, организациони одбор Београдског

маратона доделио је захвалницу Поверенику, а ове године, по први пут, Спортски савез особа са инвалидитетом Београда доделио је и посебно признање институцији Повереника за велики допринос развоју спорта особа са инвалидитетом и унапређење положаја спортиста са инвалидитетом у Републици Србији.

Повереник је наставио да координира активности у оквиру програма „Не цени књигу по корицама – Жива библиотека у Србији“, који се у партнерству са Саветом Европе и невладиним организацијама спроводи од 2012. године. „Књиге“ у Живој библиотеци су људи из угрожених група, који кроз директну интеракцију са „читаоцем“ преносе своја искуства и проблеме изазване дискриминацијом у свакодневном животу. У овој библиотеци, књиге не само да могу да причају, већ могу и да одговарају на питања читалаца, а могу и да постављају питања и да уче. Циљ "Живе библиотеке" је промоција равноправности и толеранције, као и превазилажење негативних предрасуда и стереотипа према људима из одређених друштвених група.

У току 2017. године организовано је девет Живих библиотека и један Национални тренинг за организаторе Живих библиотека у Србији којима је присуствовало преко хиљаду посетилаца. Национални тренинг одржан је у Новом Саду, у организацији НВО „Балкан Идеа“. „Живе библиотеке“ организоване су у сарадњи са организацијама цивилног друштва Центар за маргину, „Дуга“, Омладина ЈАЗАС из Крагујевца и удружење „Феномена“ у Зрењанину, Шапцу, Краљеву, Крагујевцу, Чачку, у Београду и Новом Саду.

Повереница Јанковић је у улози менторке учествовала у једногодишњем програму менторства „Подели своје знање“, који од 2010. године спроводи Европски покрет у Србији, уз подршку Амбасаде Сједињених Америчких Држава, Ерсте Банке и Мисије ОЕБС у Србији. Програм је усмерен на професионално и лично оснаживање жена кроз размену искустава и знања и међусобну подршку, а менторке су током целе године волонтерски радиле са менторинама, младим женама које тек граде своје. Овогодишњи менторски програм завршен је Менторском шетњом са циљем да се скрене пажња на женску солидарност и значај менторства за оснаживање жена у Србији, а повереница је организовала завршни скуп у седишту институције Повереника којем су присуствовале све учеснице програма менторства.

Уочи Међународног дана жена, повереница Јанковић потписала је Женску платформу за развој Србије којом су дефинисани развојни циљеви у различитим областима друштвеног живота, како би се правац развоја усмерио ка побољшању квалитета свакодневног живота жена и мушкараца у Србији у периоду 2014-2020. Повереник је подржао Женску платформу из разлога што питање родне равноправности није женско питање, већ питање развоја једног друштва.

Повереница је подржала међународну кампању „Инспирација за девојчице (Inspiring Girls)“ коју у Србији спроводи организација цивилног друштва ЦРТА - Центар за истраживање, транспарентност и одговорност, на скупу „Девојчице имају реч“ где се сусрела са ученицама Основне школе „Вук Караџић“ у Београду. Ова кампања позива жене различитих професија да посвете сат времена годишње за повратак у основне школе како би девојчицама, узраста од 10 до 14 година, кроз сопствени пример приближиле различите могућности у животу и каријери али и да би инспирисале девојчице да теже остварењу својих животних избора.

Поред тога, у току године организације цивилног друштва одржале су низ конференција, трибина, стручних и других скупова на тему унапређења родне равноправности на којима је учествовао Повереник. У том смислу, остварена је сарадња са Београдским центром за безбедносну политику, Београдским фондом за политичку изузетност, Академијом женског лидерства, Центром модерних вештина, Центром за подршку женама, Ромским женским центром Бибија, Женама на прекретници, Удружењем пословних жена и многим другим.

Кроз сарадњу са Војвођанским ромским центром за демократију, Ромским едукативним фондом и Београдском отвореном школом обезбеђена је волонтерска пракса у Стручној служби Повереника за неколико студената и дипломаца друштвених факултета.

Национална организација особа са инвалидитетом упутила је позив повереници Јанковић да буде чланица Управног одбора пројекта „Израда ситуационе анализе о положају деце са сметњама у развоју/инвалидитетом у Србији“ који реализује та организација, као интегрални део ИПА II пројекта „Заштита деце од насиља и промоција социјалне инклузије деце са сметњама у развоју/инвалидитетом у земљама Западног Балкана и Турској“. Повереник присуствовао састанцима Управног одбора пројекта у својству посматрача, односно саветника који не учествује у доношењу одлука.

Повереник је подржао Центар за самостални живот особа са инвалидитетом у реализацији пројекта „Јачање политичког учешћа особа са инвалидитетом у Србији“, у циљу унапређења уживања изборног права особа са инвалидитетом.

Савез слепих Србије доделио је повереници за заштиту равноправности Бранкици Јанковић захвалницу овог удружења за унапређење положаја слепих и слабовидних особа, допринос у заштити од дискриминације и промовисање равноправности.

Поред тога, остварена је сарадња са Савезом бубрежних инвалида Републике Србије и Савезом глувих и наглувих Србије у циљу превазилажења проблема са којима се суочавају особе са инвалидитетом у процесу образовања, запошљавања и остваривања здравствене заштите.

Повереник за заштиту равноправности је дао подршку Комитету правника за људска права (YUCOM) за учешће у ДРИМ пројекту (Дунав регионална информативна платформа за економску интеграцију миграната). Циљ пројекта је побољшање капацитета јавних институција за одговор на потребе придошних миграната. Пројекат ће трајати до 2019. године, а улога Повереника је саветодавна.

Повереник је сарадник Центра за унапређивање правних студија који је носилац пројекта „Подршка припадницима најдискриминисанијих друштвених група и њиховим организацијама“ који се финансира из *EuropeAid* програма. У оквиру овог пројекта, Повереник је организовао обуку у циљу унапређења капацитета 16 организација цивилног друштва које се баве проблемима дискриминације у Републици Србији и обучавања њихових чланова за спровођење ситуационог тестирања и подношења притужби Поверенику за заштиту равноправности.

Поред редовног учешћа поверенице и запослених у Стручној служби на септембарској Паради поноса, повереница је подржала отварање Прајд инфо центра, првог јавног простора у центру града у којем су грађани могли да се информишу о положају ЛГБТ особа и активностима организација које се баве правима ове заједнице. Запослени у Стручној служби Повереника су у Прајд инфо центру непосредно пружали информације о поступку подношења притужби због дискриминације, као и о другим активностима Повереника.

Имајући у виду важну улогу медија у изградњи отвореног и толерантног друштва, у 2017. години договорен је наставак сарадње са Саветом за штампу и Комисијом за жалбе, с обзиром да се Кодекс новинара Србије односи и на забрану дискриминације.

4.3. Међународна сарадња

Током 2017. године Повереник наставио је међународну сарадњу са европским и регионалним телима за равноправност, кроз билатералне сусрете и активно учешће у раду Европске мреже тела за равноправност (ЕКВИНЕТ).

Фонд за добру управу (*Good Governance Fund*) Владе Уједињеног Краљевства, преко Амбасасде Велике Британије у Београду, подржао је активности Повереника кроз реализацију пројекта „Јачање људских права и сузбијање дискриминације осетљивих група кроз подршку имплементацији антидискриминационог правног оквира“. Један од циљева пројекта је развој индикатора дискриминације који ће Поверенику послужити као алатка за унапређење креирања политика и конкретних активности за сузбијање дискриминације у Републици Србији. Поред тога, у оквиру пројекта реализована је кампања „Да равноправност буде стварност“ у којој су учествовале јавне личности из света спорта, културе и уметности које су кроз снимљене спотове и преко плаката послали поруку јавности о штетности дискриминације и важности толеранције.

У оквиру овог пројекта реализована је и студијска посета представника Повереника институцијама и организацијама које се баве заштитом људских права и унапређењем равноправности у Великој Британији. Делегација Повереника је посетила Канцеларију за равноправност Владе Белике Британије чија надлежност обухвата израду и спровођење домаћих антидискриминационих закона и примену међународних конвенција у области људских права и борбе против дискриминације. Поред тога, одржани су састанци са представницима Канцеларије за питања инвалидитета, Пословног савета жена, Форума за равноправност и различитост, Комисије за равноправност и људска права и судијама Трибунала за рад и запошљавање.

Повереница и амбасадор Краљевине Норвешке Арне Санес Бјорнстад потписали су крајем децембра уговор о реализацији пројекта под називом „Јачање локалних антидискриминационих капацитета и институционалних капацитета Повереника за заштиту равноправности“, који је подржала Краљевина Норвешка. Пројекат подразумева реализацију активности на унапређењу локалне администрације за препознавање случајева дискриминације, формирање мреже локалних контакт особа и ангажовање људи од интегритета у локалним срединама ради превенције дискриминације. Планирани ефекти двогодишњег пројекта су унапређење људских и

мањинских права и друштвене укључености маргинализованих група у Републици Србији, као и смањење броја случајева дискриминације пред локалним, општинским органима и институцијама. Пројекат такође предвиђа и јачање техничких капацитета и унапређење базе података Повереника.

Почетком септембра повереница је учествовала и на међународној конференцији „Женска права, религија и избеглице: европски градови између културе добродошлице и одбацивања“, у организацији мреже ФемСитиз и града Беча. На скупу су представљени различити приступи које европски градови примењују у решавању кључних проблема са којима се суочавају жене избеглице.

Сарадња са немачким институцијама за равноправност, пре свега са Савезном агенцијом за борбу против дискриминације Савезне Републике Немачке (ФАДА) значајно је унапређена у 2017. години. Повереница је боравила средином октобра у радној посети ФАДА, на позив директорке Кристине Лудерс. Током сусрета било је речи о наставку добре сарадње две институције, док су у разговору поверенице са Дитером Бургардом, председником Европског Омбудсман Института (*European Ombudsman Institute*) и повереником покрајине Рајнланд-Пфалц, размењена искуства о активностима и механизмима заштите од дискриминације. Повереница је такође учествовала у раду експертске конференције посвећене односу полиције и других представника извршне власти према Ромима и Синтијима, у организацији ФАДА и Централног већа немачких Синтија и Рома Републике Немачке. Током боравка у Берлину повереница се сусрела и са министарком за породична питања, старије, жене и младе Савезне Републике Немачке, Катарином Барлеј и присуствовала свечаној додели награде за посвећеност борби против дискриминације, коју на годишњем нивоу додељује ФАДА.

Поред тога, у оквиру сарадње са ФАДА представница Повереника учествовала је на конференцији под називом „Разноликост као снага - разноликост као изазов“, организованој у оквиру годишњег програма подршке унапређењу положаја ЛГБТТИК популације у Немачкој. На конференцији су представљена животна искуства и изазови са којима се суочавају припадници ове популације, вишеструко дискриминисане особе - попут ЛГБТТИК особа са инвалидитетом, као и искуства са расизмом транссексуалних и интерсексуалних особа.

Уз подршку ГИЗ-а, организована је и студијска посета ФАДА-и, Канцеларији за заштиту равноправности града Берлина (ЛАДС) и организацији „Федерације ЛГБТИ у Немачкој (ЛСВД)“.

4.3.1. Сарадња са Делегацијом Европске уније у Републици Србији

У оквиру сарадње са Делегацијом Европске уније у Републици Србији Повереник започео је у октобру 2015. године реализацију двогодишњег твининг пројекта под називом „Подршка унапређењу људских права и нулта толеранција на дискриминацију“, који је финансиран из средстава Европске уније. Партнери на пројекту били су Канцеларија за људска и мањинска права Владе Републике Србије, Институт за људска и мањинска права „Лудвиг Болцман“ из Аустрије и Канцеларија за људска и мањинска права Владе Републике Словеније. У оквиру овог пројекта, у

периоду од априла до јуна 2017. године, одржане су обуке које су се између осталог односиле на унапређење тренерских вештина запослених у служби Повереника који, у оквиру својих редовних активности, спроводе обуке на терену, као и подизање капацитета запослених за припрему и вођење стратешких парница. Такође, организован је семинар за организације цивилног друштва које се баве питањима ЛГБТ популације.

Поред тога, као једна од кључних активности у оквиру пројекта, израђен је приручник „Кодекс равноправности - Смернице за израду кодекса антидискриминационе политике послодаваца у Србији“. Приручник је осмишљен као својеврсни алат и помоћ послодавцима у циљу заштите од дискриминације и унапређења равноправности.

Почетком јуна 2017. организована је конференција под називом „Ми не дискриминишемо“, на којој је послодавцима, представницима органа јавне власти и стручној јавности представљен „Кодекс равноправности“, као и најбоље праксе у остваривању равноправности у јавном и приватном сектору. Кодекс равноправности практичан документ који може да користи и послодавцима и запосленима у остваривању пуне равноправности на раду и приликом запошљавања.

У оквиру наведеног твининг пројекта организована је посета Омбудсману за права особа са инвалидитетом Републике Аустрије, Канцеларији аустријског Омбудсмана за равноправност, штајерској Канцеларији за борбу против дискриминације, Институту „Лудвиг Болцман“ и Удружењу за стратешке парнице у области дискриминације. Поред тога, одржан је састанак и са председником покрајинског парламента Штајерске Бетином Волат.

У току године, институцију Повереника посетила је експертска мисија Европске комисије у циљу ближег упознавања са стањем у остваривању права националних мањина у Републици Србији. Кључна тема састанка било је социјално укључивање Рома и Ромкиња.

По преузимању дужности новог шефа Делегације Европске уније у Републици Србији, амбасадор Сем Фабрици састао се средином новембра са повереницом. Током разговора је било речи о напретку у унапређењу положаја мањинских и маргинализованих група, односу према дискриминацији и толеранцији у свим областима живота, као и доприносу Повереника у промовисању важности људских права и равноправности и значају институције у процесу евроинтеграција.

4.3.2. Сарадња са Мисијом ОЕБС-а у Србији

Током 2017. године настављена је интензивна сарадња Повереника са Мисијом Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) у Републици Србији на унапређењу заштите људских права.

У сарадњи са Одељењем за рад са полицијом Мисије ОЕБС-а у Србији, Повереник је наставио са спровођењем активности у оквиру пројекта започетог 2016. године, чији је циљ обука полицијских службеника за препознавање и реаговање на дискриминацију. У сарадњи са Одељењем за демократизацију Мисије ОЕБС-а у Србији реализоване су

4 обуке за инспекторе рада на тему препознавања и реаговања на дискриминацију. Активности су детаљније представљене у одељку 4.3.3. овог извештаја.

Такође, у марту 2017. сарадњи са Мисијом ОЕБС-а организована је конференција о значају родног аспекта у сфери безбедности и смањењу ризика од елементарних непогода под називом „Безбедност и род у ванредним ситуацијама”. Теме конференције биле су предности увођења родно осетљивих политика у циљу смањења ризика од природних непогода и родни аспекти у кризним ситуацијама. Истакнуто је да је неопходна деконструкција родних стереотипа о женама као жртвама елементарних непогода и истакла значај благовременог, адекватног и тачног извештавања медија. На конференцији је представљена публикација „Медији, род и извештавање у ванредним ситуацијама“, које је израдио Повереник уз подршку Мисије ОЕБС у Србији.

Уз подршку Мисије ОЕБС, Повереник је 2017. године по трећи пут доделио награду за најбоље медијске текстове и прилоге на тему борбе против дискриминације и промовисања равноправности и толеранције. За добитнике прве награде на конкурс за годишњу Медијску награду за толеранцију 2016. године, организована је студијска посета Лондону и медијским кућама БИ БИ СИ (BBC) и Гардијан.

Мисија ОЕБС у Србији наставила је да подржава регионалну сарадње тела за равноправност. Крајем новембра, организована је посета званичне делегације Повереника Комисији за заштиту од дискриминације Републике Бугарске²⁸⁹, као и учешће Повереника на Другој регионалној конференцији тела за равноправност Југоисточне Европе у Загребу.

Почетком јуна, повереница је учествовала у раду Друге прегледне конференције о родној равноправности у седишту ОЕБС у Бечу. Повереница је узела учешће на панелу „Родна перспектива конфликтног циклуса”. На маргини конференције повереница се састала са директорком Института за људска права Казахстана Маргаритом Ускембајевом, са председницом Европске мреже жена у полицији Пином Монсерат Мартинез, затим шефицом програма Партнерство за иновације организације АРГО из Казахстана Каишом Атакхановом, са пројектном менаџерком секције за родну равноправност ОЕБС Серани Сигел и делегацијом из Киргистана на челу са посланицом парламента Ајнури Алтимбајева.

Поред тога, повереница је учествовала у раду Имплементационог састанка људске димензије ОЕБС у Варшави. У оквиру сесије „Толеранција и недискриминација“, истакнут је значај образовног система у формирању ставова деце и младих. Представљене су активности институције Повереника усмерене на едукацију деце и младих свих узраста о штетности дискриминације и важности толеранције.

Повереница за заштиту равноправности Бранкица Јанковић је добитница награде „Личност године“ за 2017. годину за допринос у борби против дискриминације и промовисање једнакости и толеранције коју додељује Мисија ОЕБС у Србији.

²⁸⁹ Више о овој билатералној посети у делу 4.4.2 *Регионална сарадња на унапређењу равноправности*

4.3.3. Сарадња са Фондом уједињених нација за децу - УНИЦЕФ

У циљу унапређења равноправности и заштите права детета у Републици Србији, током 2017. године настављена је реализација пројектних активности предвиђених Изјавом о сарадњи Повереника за заштиту равноправности и Фонда Уједињених нација за децу – Канцеларије у Србији.

У првој половини године објављено је треће допуњено издање публикације „Немој да толеришеш дискриминацију! Тражи заштиту и реагуј!“, прилагођене језику младих, која на једноставан начин објашњава феномен дискриминације, и нуди одговоре на питања како деца и млади треба да реагују и коме могу да се обрате када препознају дискриминацију.

У 2017. години Повереник је започео рад на изради приручника за препознавање дискриминације у школама намењених родитељима, наставном особљу и ученицима нижих и виших разреда. Циљ приручника је да олакша примену Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања и да на разумљив начин, уз навођење примера из праксе Повереника понуде одговоре на сложена питања која се тичу заштите од дискриминације и унапређења равноправности у образовним установама. Будући да је за израду ових приручника од посебног значаја њихова прилагођеност циљним групама којима су намењени, Повереник је организовао фокус групе - састанке са родитељима и наставницима, ради непосредног упознавања са њиховим ставовима и перцепцијама дискриминације. У току новембра одржане су три фокус групе са родитељима у Београду, Гаџином Хану и Оџацима, као и три фокус групе са наставницима у Београду, Нишу и Новом Саду.

Законом о основама система образовања и васпитања који је донет 2017. године створен је правни основ за доношење Правилника о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања. У складу са наведеним, а на захтев УНИЦЕФ-а, израда приручника је пролонгирана до тренутка доношења овог правилника како би се тим публикацијама обухватиле и процедуре за поступање а које ће бити прописане поменутим правилником чија израда је у току.

Крајем септембра, УНИЦЕФ је организовао националну конференцију посвећену раном развоју деце под називом „Најбоља инвестиција у будућност нације – развој деце најмлађег узраста“, а повереница је водила последњу министарску сесију у оквиру конференције. Закључци конференције треба да допринесу формулацији Позива на акцију за подршку развоју деце у раном узрасту који ће Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство здравља, Министарство просвете, науке и технолошког развоја у наредном периоду потписати у циљу координисаног деловања за добробит сваког детета и породица у Србији.

Повереник је учествовао и на конференцији „Унапређење права детета кроз јачање система правосуђа и социјалне заштите у Србији“, коју је организовао УНИЦЕФ.

На скупу који је УНИЦЕФ организовао у Народној скупштини Републике Србије поводом Светског дана детета, 20. новембра, деца су присутним народним посланицима, представницима извршне власти, независних тела и других институција говорила о проблемима вршњачког насиља и дискриминације. Кључна порука са овог

скупа, који су обележила потресна и аутентична излагања деце која су искусила насиље и дискриминацију, је захтев да се створе услови за брзу и неодложну реакцију школе у случају насиља и/или дискриминације.

4.3.4. Сарадња са Црвеним крстом

Током 2017. године Повереник је наставио сарадњу са Црвеним крстом Србије. У оквиру пројекта „Старење у градовима“ и заједничког деловања на унапређењу положаја старијих особа у Републици Србији, спроведено је ново истраживање „Старење у градовима – изазови савременог друштва“, са циљем да се испитају потребе старијих, дају оптималне препоруке за побољшање квалитета њиховог живота и промовишу примери добре праксе. Повереница је учествовала у обукама представника 16 локалних организација Црвеног крста који су спроводили анкету у својим локалним срединама. Поред анкета, методологија истраживања је подразумевала и организацију фокус група у више градова, у којима су кроз разговор са старијима добијени значајни подаци о њиховим свакодневним проблемима и тешкоћама са којима се суочавају. На фокус групама, одржаним током октобра - месеца солидарности са старијима, представљен је мандат Повереника и поступак подношења притужби за заштиту од дискриминације, а старије особе биле су у прилици да директно учествују у креирању препорука за унапређење свог положаја. Резултати истраживања су представљени јавности крајем децембра на конференцији у Београду.²⁹⁰

У оквиру сарадње са Црвеним крстом Србије, улога и надлежности Повереника за престављени су на трибини „Достојанствено старење“ у оквиру јесењег Фестивала здравља, као и на конференцији „Социјална инклузија старијих - фактор развоја друштва“.

Поред тога, представница Повереника била је део делегације коју је предводио Црвени крст Србије на међународној конференцији у Загребу под називом „Психолошка прва помоћ и психосоцијална подршка у кризним ситуацијама“. На скупу у организацији Хрватског Црвеног крижа, учествовали су представници седам држава, као и представници Универзитета у Инсбруку, а делегација Србије је посебно похваљена због свог састава који је обухватио представнике државних институција и Црвеног крста. Предлози Повереника о значају тачног и благовременог информисања јавности путем медија, као и о унапређењу сарадње државних органа са Црвеним крстом у кризним ситуацијама, уврштени су у закључке конференције.

4.4. Остали видови сарадње

Повереник остварује сарадњу и са другим релевантним актерима који својим деловањем дају допринос у борби против дискриминације, уважавању различитости и поштовању начела равноправности. У овом делу извештаја дат је преглед најзначајнијих активности остварених у сарадњи са различитим партнерима.

²⁹⁰ Најважнији налази овог истраживања представљени су у одељку 3.1.2. овог извештаја.

Почетком марта, повереница је одржала састанак са представницима Националног савета ромске националне мањине. Област образовања и запошљавања су кључне области у којима треба деловати како би се унапредио положај ромске заједнице. Поред тога, одржан је и састанак са представницима Националног савета бошњачке националне мањине, поводом отклањања препрека у остваривању права на образовање на бошњачком језику.

Поводом обележавања Међународног дана Рома, на отварању конференције „Ромкиње у Србији – достигнућа, изазови и перспективе“, коју је организовао ромски национални савет, повереница је у свом обраћању оценила да је потребно обезбедити веће учешће Рома у креирању и доношењу одлука, јер сами припадници ове мањине најбоље знају које су мере потребне за побољшање њиховог положаја.

Посебан фокус Повереника у 2017. години био је на сузбијању дискриминације у области рада и запошљавања, будући да је у овој области највише пријављених случајева дискриминације. Тако је, између осталог, значајна пажња посвећена унапређењу сарадње са синдикатима. Представљен је рад институције на округлом столу „Има ли социјалне правде у Србији?“ који су организовали Уједињени грански синдикати Независност поводом Међународног дана социјалне правде. Том приликом, указано је да незапосленост и економска криза последично утичу на повећање степена дискриминације и да је неопходно заједнички деловати на унапређењу равноправности. Поред тога, повереница је учествовала и на скупу „Оснаживање жена Регионалног синдикалног савета Солидарност“, и у свом обраћању истакла да је синдикално деловање жена од кључне важности за побољшање њиховог положаја у друштву, пре свега у области рада и запошљавања. Такође, у септембру је говорила и на семинару „Стоп насиљу над мушкарцима и женама на радном месту“ за активисткиње Секције жена Уједињених гранских синдиката. Сарадња са синдикатима је од изузетне важности како би се заједничким деловањем што боље искористили постојећи механизми за заштиту радника од насиља, али и других облика дискриминације на радном месту.

Поводом публикације „Кодекс равноправности - смернице за креирање антидискриминаторне политике послодаваца у Републици Србији“ коју је Поверник објавио у оквиру твининг пројекта, остварена је сарадња са компанијама које су приступиле доношењу Кодекса и које су се обратиле Поверенику за помоћ.

На националној конференцији Уније послодаваца Србије на тему „Запошљавање особа са инвалидитетом – подршка на путу до тржишта рада“, представљене су активности Повереника усмерене на унапређење равноправности у области рада и запошљавања.

У јулу је повереница Јанковић посетила Сигурну кућу града Сомбора и кроз разговор са стручним тимом, упознала се са најчешћим проблемима корисница услуга и активностима ове установе. Један од најважнијих изазова је економско оснаживање жена, јер је управо сиромаштво оно што жене најчешће спречава да започну нов живот, без дискриминације и насиља.

Поводом Европског дана међугенерациске солидарности корисници Геронтолошког центра Београд уручили су признање повереници Бранкици Јанковић за допринос на унапређењу услова живота старијих и скулптуру „Дрво међугенерациске сарадње“.

Повереник је представио свој рад на Сајму за треће доба на Београдском сајму. На штанду Повереника посетиоци су имали могућност да се информишу о томе шта је дискриминација, како да је препознају и пријаве. Том приликом, Канцеларија за здравље старих, Градски завод за јавно здравље Београд и магазин Пензија доделили су повељу о статусу „Пријатељ здравља старих“ повереници Јанковић за допринос у борби против дискриминације најстаријих суграђана, унапређење равноправности, као и за промовисање и развијање међугенерациске сарадње и солидарности.

Као чланица жирија у избору најбоље говорнице/говорника повереница Јанковић је учествовала у дебати о социјалној инклузији под називом „Бити исти – бити различит“, који су заједнички организовали Декански колегијум и Студентски парламент Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду.

Током године повереница за заштиту равноправности одржала је више предавања намењених студентима основних, мастер и докторских студија. У мају је одржала предавање студентима четврте године Правног факултета у Београду о улози институције Повереника у борби против дискриминације и заштити равноправности, и представила случајеве у којима је Повереник за заштиту равноправности реаговао подношењем кривичних пријава. Поред тога, повереница је у оквиру предмета „Контролна и регулаторна тела и секторске политике“ одржала предавање студентима докторских студија на Факултету политичких наука у Београду, као и предавање на Студијама безбедности на Војној академији и на Криминалистичко-полицијској академији. Такође, повереница Јанковић одржала је предавање на тему родне равноправности у оквиру завршног модула „Школе демократије“ коју организују Центар за истраживање, транспарентност и одговорност (ЦРТА) и Иницијатива Отворени парламент, у сарадњи са Мисијом ОЕБС у Србији, потом у оквиру „Школе за развој регионалних политика – јавне политике за једнаке шансе“ коју организује Фондација Фридрих Еберт, као и традиционално предавање у оквиру Школе људских права, у организацији Београдског центра за људска права.

4.4.1. Сарадња са Европском мрежом тела за равноправност (ЕКВИНЕТ)

Повереник је наставио сарадњу са Европском мрежом тела за равноправност (ЕКВИНЕТ)²⁹¹ и у 2017. години, кроз учешће у раду Годишње скупштине, тематским платформама (Платформа за сарадњу Савета Европе, ЕКВИНЕТ-а, ЕНХРИ и Агенције за основна права Европске уније за унапређење социјално економских права и равноправности), радним групама (за креирање практичних политика, родну равноправност, комуникацију и антидискриминационо право у пракси) и кластерима (за аналитику и истраживања и квази-судску функцију). ЕКВИНЕТ промовише равноправност у Европи кроз подршку раду националних тела за равноправност.

Почетком маја, ЕКВИНЕТ је организовао стратешки састанак у Бриселу ради праћења напретка у увођењу стандарда за тела за равноправност, који је постигнут од објављивања Радног документа о стандардима на нивоу ЕКВИНЕТ-а. Наиме,

²⁹¹ Европска мрежа тела за равноправност - ЕКВИНЕТ се састоји од 46 институција из 34 европске земље, које у својој надлежности имају борбу против дискриминације

директиве Европске уније²⁹² захтевају да све државе чланице Уније, државе у процесу приступања и земље ЕЕА (Европског економског простора) оснују тело за равноправност ради афирмисања једнаког поступања. Стандарди тела за равноправност, њихова примена и разрада треба да помогну телима за равноправност да остваре пуни потенцијал, а посебно важна питања којима се стандарди баве су:

- **ОВЛАШЋЕЊА** - Тела за равноправност су самостална и независна државна тела која се оснивају ради спровођења прописа о једнаком поступању и морају имати широка овлашћења како би афирмисала и подржала постизање пуне равноправности у пракси и борила се против свих видова дискриминације и за њихову елиминацију у свим областима друштва.
- **ПОТПУНА НЕЗАВИСНОСТ** - Тела за равноправност морају имати пуну независност тако да, без мешања са било које стране, а у складу са својим законским овлашћењима, могу:
 - вршити своја овлашћења на начин за који сматрају да је у највећој мери одговарајући;
 - идентификовати сопствене приоритете и заузети ставове о овим питањима и реаговати на њих онако како нађу за сходно;
 - саопштавати своје схватање равноправности, разноликости и недискриминације које је у складу са њиховом анализом и
 - одлучивати како управљају својим људским и финансијским ресурсима и како их ангажују, а у складу са захтевима одговарајућих прописа о раду и доброг финансијског управљања.
- **ДЕЛОТВОРНОСТ** - Тела за равноправност морају имати овлашћења као и људске и финансијске ресурсе који су неопходни ради вршења њихових функција и овлашћења у оквиру законског мандата, у оној мери и на начин на који могу постићи утицај и реализовати свој пуни потенцијал.
- **ИНСТИТУЦИОНАЛНА АРХИТЕКТУРА** - Тела за равноправност раде у оквиру шире институционалне инфраструктуре како би се борила против дискриминације и унапређивала равноправност на националном нивоу, те се морају налазити на одговарајућем месту да би појединци имали приступ правди у случајевима дискриминације и да би инфраструктура подржавала постизање пуне равноправности у пракси.

Ови стандарди се припремају од 2016. године, а први пут су представљени и објављени на Регионалној конференцији Повереника 2016. године, као радни документ ЕКВИНЕТ-а „Развој стандарда тела за равноправност“. У мају 2017. године Повереник је учествовао на стратешком састанку свих чланица ЕКВИНЕТ-а на коме се

²⁹² Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, Official Journal L 180, 19/07/2000, p. 22 –26, Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services, Official Journal L 373, 21/12/2004, p. 37–43, Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast), Official Journal L 204, 26/7/2006, p. 23-36 и Directive 2010/41/EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010 on the application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity in a self-employed capacity and repealing Council Directive 86/613/EEC, Official Journal L 180, 15/7/2010, p. 1–6

расправљало о даљим корацима у развоју стандарда. На овом састанку представник Европске комисије Саболец Шмит је нагласио да Европска комисија високо вреднује рад тела за равноправност у државама чланицама будући да су она та која омогућавају да законодавни оквир заживи у пракси јер се баве заштитом права жртава дискриминације, промовисањем и унапређењем равноправности. Посебно је истакао у свом излагању да у тешким ситуацијама тела за равноправност имају могућност да Европску комисију обавесте о свему што им се дешава. Нагласио је да су Стандарди тела за равноправност веома важни али и да није добро да буду у некој строгој форми, јер су различити начини функционисања тела за равноправност од државе до државе, већ више као врста правног текста на који се тела за равноправност могу позвати.

Састанак је одржан пре семинара Европске комисије против расизма и нетолеранције (ЕКРИ) о ревизији Препоруке опште политике бр. 2 (преорука се односи на специјализована тела која се баве борбом против расизма, ксенофобије, анти-семитизма и нетолеранције на националном нивоу). На том семинару донета је одлука да се приступи ревизији Опште препоруке бр. 2, која је иницијално усвојена још 1997. године. Европска комисија против расизма и нетолеранције усвојила је ревидирану препоруку у децембру 2017. године, која се у великој мери ослања на стандарде тела за равноправност, у жељи да помогне државама чланицама да додатно ојачају тела за равноправност, ради постизања равноправности и социјалне кохезије.²⁹³

У октобру 2017.године, повереница је учествовала на редовној Годишњој скупштини ЕКВИНЕТ-а, као и на свечаној конференцији поводом 10 година постојања Мреже, коју је отворио први потпредседник Европске комисије Франс Тимерманс. Комесар за људска права Савета Европе Нилс Муижниекс подсетио је да, поред тога што су на првој линији борбе за равноправност у целој Европи, тела за равноправност могу заиста променити појединачне животе.

Семинар „Улога тела за равноправност у сузбијању дискриминације особа са интелектуалним тешкоћама“ одржан је почетком године у Загребу. Иако је већина земаља ратификовала Конвенцију о правима особа са инвалидитетом Уједињених нација и даље су присутни велики изазови у кршењу права особа с интелектуалним тешкоћама која се односе на пословну способност, живот у заједници, образовање, рад и запошљавање, а посебно је тежак положај жена са интелектуалним тешкоћама.

Повереник је активно учествовао у раду ЕКВИНЕТ-ових радних група:

Радна група за формирање практичних политика

Европска комисија је усвојила 2015. године Списак активности за унапређење равноправности припадника ЛГБТИ заједнице, који се показао као корисно средство за ефикасну примену јавних политика на нивоу Европске уније у овој области. С тим у вези, ЕКВИНЕТ-ова радна група за формирање практичних политика је израдила и објавила брошуру, у којој наводи активности европских тела за равноправност, којима

²⁹³ ECRI General Policy Recommendation No. 2 „Equality bodies to combat racism and intolerance at national level, adopted on 7 December 2017, Strasbourg, 27 February 2018 – Доступно на интернет адреси: [http://hudoc.ecri.coe.int/eng#f{\"ECRIIdentifier\":\[\"REC-02rev-2018-006-ENG\"\]}](http://hudoc.ecri.coe.int/eng#f{\)

се даје допринос њиховој примени. Пракса Повереника у области заштите права припадника ЛГБТИ популације заузела значајно место у самој брошури.²⁹⁴

Конференција под називом „Инклузија и дискриминација миграната у Европи - допринос тела за равноправност“ одржана је 7. децембра у Бриселу. На конференцији је закључено да тела за равноправност имају кључну улогу у борби против свих облика дискриминације миграната и њиховој инклузији у друштво, као и да је сарадња тела за равноправност по овом питању од изузетног значаја.

Представници Повереника су активно учествовали у изради публикације о сличностима и специфичностима тела за равноправност и институција омбудсманског типа. Публикација је у фази израде и очекује се да буде објављена у првој половини 2018.године.

Радна група за комуникацијске стратегије и праксе

Фокус Радне групе за комуникацијске стратегије и праксе у 2017. години је био на развоју комуникацијских алата када су у питању теме забране дискриминације и унапређења равноправности. Ова радна група је трајно оријентисана ка циљу промовисања равноправности у медијима и друштвеним мрежама. У 2017. години су одржана два састанка радне групе.

На првом састанку, било је речи о употреби друштвених медија и Приручнику за друштвене медије, који је у фази припреме. Истакнуто је да је Повереник установио медијску награду за толеранцију, као и да је објавио Приручник о недискриминаторном извештавању за новинаре.

На другом састанку радне групе представљена је публикација „Framing Equality“, објављена са циљем да пренесе нове идеје и решења за изазове са којима се комуникацијски тимови тела за равноправност сусрећу свакодневно. У другом делу састанка је расправљано о идентификацији и дефинисању вредности којима стреме тела за равноправност, циљним групама комуникацијских стратегија и уочавању проблема и изазова у конкретним ситуацијама.

Радна група за родну равноправност

На првом састанку Радне групе за родну равноправност представници тела за равноправност представили су праксу и нове активности у овој области. Одржан је и посебан састанак поводом ЕКВИНЕТ-овог пројекта „Насиље над женама и родно засновано насиље“, ради дефинисања пројектних циљева и задатака, а у циљу јачања капацитета независних тела за примену Истанбулске конвенције.

Почетком септембра, одржан је тренинг „Како изградити аргументацију за случајеве у вези са једнаким зарадама“. Родно заснована дискриминације у области зарада је, на жалост, свеприсутна, што доводи до све веће економске неједнакости жена током читавог њиховог живота, подрива напоре усмерене на постизање једнаке економске

²⁹⁴Доступно на интернет адреси: http://www.equineteurope.org/IMG/pdf/equinet_lgbti-factsheet-a4_def-web.pdf

независности и учешћа жена и спречава жене у целој Европи да остваре свој пун потенцијал на тржишту рада. Како је неједнакост у зарадама мушкараца и жена изузетно тешко доказати, ЕКВИНЕТ је организовао поменути тренинг, са циљем да телима за равноправност олакша поступање у случајевима притужбе због неједнаке зараде на основу пола. Први део тренинга је био посвећен анализи одлука Европског суда за људска права у овој области. У другом делу су уследиле тематске радионице о прикупљању података о случају, интервјуисању оштећеног, идентификацијом упоредника, дијалогу и питањима која треба упутити оптуженом за дискриминацију због прављења разлика у зарадама између мушкараца и жена. Велика пажња је посвећена и методима процене једнаког рада, значаја транспарентности у плаћању, као и пребацивању терета доказивања. ЕКВИНЕТ-ов приручник „Како изградити аргументацију за случајеве у вези са једнаким зарадама“ Повереник за заштиту равноправности је превео на српски језик и припремио за објављивање.

На следећем састанку Радне групе за родну равноправност разматрана је иницијатива Европске комисије *work-life balance*. Такође, представљене су активности Европског института за родну равноправност, које обухватају резултате индекса родне равноправности и студију о родној равноправности у системима образовања држава чланица Европске уније, која је у фази израде.

Такође, одржан је састанак ЕКВИНЕТ пројекта на тему: „Насиље над женама и родно засновано насиље“. Током састанка наглашено је да прикупљање података о родно заснованом насиљу представља први корак у решавању овог проблема. С тим у вези, представнице Агенције за основна права Европске уније, Европског института за родну равноправност и Завода за статистику Европске уније (ЕВРОСТАТ) представиле су механизме које ова тела примењују за прикупљање података у области родно заснованог насиља. Представница Завода за статистику Европске уније је навела да су државе чланице Европске уније позиване да учествују у анкети о родно заснованом насиљу на основу члана 11. Истанбулске конвенције (Прикупљање података и истраживање).

Одржан је ЕКВИНЕТ-ов дводневни семинар на тему „Пробијање стакленог плафона: каријерно напредовање жена“. Том приликом је пружена могућност присутним учесницима да анализирају проблем каријерног напредовања жена. Појам „пробијање стакленог плафона“ означава појаву неписане немогућности жена да у пословној хијерархији напредују до највиших руководећих положаја. Како је наведено, стаклени плафон представља коначан резултат економске и социјалне неравноправности полова. Семинар је имао за циљ да пружи увид у разлоге због којих жене не напредују до највиших руководећих положаја, као и да омогући дискусију о последицама родног јаза на тржишту рада.

Радна група за антидискриминационо право у пракси

Ова радна група је у 2017. години радила на припреми приручника „Дискриминација на основу вероисповести и уверења“ који ће обухватити: правни оквир, запошљавање, образовање, пружање услуга, јавно манифестовање верских и других уверења, поступање пред органима јавне власти.

Поред тога, одржан је дводневни тренинг у области стратешког парничења. Циљ тренинга био је изградња капацитета тела за равноправност која имају активну процесну легитимацију, да ефикасно користе своја овлашћења, како би се постигао најбољи резултат и остварио највиши друштвени утицај, са ограниченим средствима којима се располаже.

Кластер за истраживање и аналитику

ЕКВИНЕТ-ов кластер за истраживање и аналитику је *ad-hoc* тело, основано 2017. године са циљем успостављања критеријума за спровођење истраживања, као и размене искустава и добре праксе у овој области. Трајање кластера је ограничено на две године.

На првом састанку Кластера за истраживање и прикупљање података представљен нацрт истраживања „Стање равноправности у Европи – перспектива тела за равноправност“, трогодишњег истраживања које ће бити спроведено, уз помоћ независних тела, на другом састанку кластера представљен је пројекат израде студије о методологијама и опсегу прикупљања података на нивоу свих тела чланица, по угледу на извештаје Евробарометра и Евростат-а.

Кластер за квазисудску функцију

У организацији ЕКВИНЕТ-а у новембру 2017. године одржан је трећи састанак ЕКВИНЕТ кластера на тему Квази-судске функције (*Equinet Cluster on Quasi-Judicial Functions*) коме су присуствовали представници 8 држава, односно институција. Домаћин састанка је био Национални институт за заштиту људских права. Учесници кластера су имали прилику да прате поступке које институт спроводи и да постављају питања у вези са њиховим радом. Постављана питања односила су се на организациону структуру института, сарадњу са судовима, организацијама цивилног друштва, дужину трајања поступка и могућност изрицања санкција.

Платформа за сарадњу Савета Европе, ЕКВИНЕТ-а, ЕНХРИ и Агенције за основна права Европске уније за унапређење социјално економских права и равноправности

Четврти састанак Платформе за сарадњу Савета Европе, ЕКВИНЕТ-а, ЕНХРИ и Агенције за основна права Европске уније о социјалним и економским правима одржан је крајем марта 2017. године. На састанку су представљени досадашњи резултати Платформе, као и њена званична интернет презентација. Оцењено је да Платформа постала централна тачка промоције економских и социјалних права, као и важан алат за размену информација о примени Европске социјалне повеље. Посебна захвалност упућена је Поверенику за заштиту равноправности Републике Србије и повереници Јанковић за подршку организацији претходног састанка Платформе, који је одржан у Београду. Учешће Повереника у раду Платформе омогућава учешће у креирању политика заједно са државама чланицама Европске уније.

У септембру је одржан и пети састанак Платформе за сарадњу Савета Европе, ЕКВИНЕТ-а, ЕНХРИ и Агенције за основна права Европске уније за унапређење социјално економских права и равноправности, у организацији Омбудсмана Републике Летоније. За разлику од претходних састанака, фокус овог састанка је било подстицање дискусије у вези са применом конкретних чланова Европске социјалне повеље. С тим у вези, прва сесија је била посвећена примени члана 30. Повеље, који се односи на борбу против сиромаштва и друштвене искључености. Важно је напоменути да је Србија једна од 18 земаља које нису ставиле резерву на дати члан. Други део састанка је протекао у дискусији о Европском стубу социјалних права, усвојеном од стране Европске комисије 2017. године.

Поред наведеног, ЕКВИНЕТ је у 2017. години био у прилици да коментарише Стратегију родне равноправности Савета Европе (2018-2023). Нацрт ове стратегије ЕКВИНЕТ је проследио својим чланицама, па је Повереник доставио коментаре на Нацрт документа Савета Европе. Стратегија још није усвојена.

4.4.2. Регионална сарадња на унапређењу равноправности

У току 2016. године Повереник је отпочео активности ка успостављању делотворног модела регионалне сарадње институција које се баве заштитом људских права, а једна од најважнијих јесте потписивање Изјаве о сарадњи девет тела за заштиту равноправности у Југоисточној Европи и организација регионалне конференције на тему ефикасног сузбијања дискриминације и унапређења равноправности.

Почетком 2017. године организована је посета институцији Правобранитељице за равноправност полова Републике Хрватске. Такође, у мају је у Загребу одржана међународна конференција „Заштита људских права и јачање демократије у Европи: сузбијање тероризма – слобода говора – суживот“ коју је организовала Пучка првобранитељица Републике Хрватске. На скупу је истакнуто да независне институције имају суштинску улогу у заштити и промоцији људских права, борби против дискриминације, расизма, нетолеранције и промовисању равноправности, те су значајне за очување демократије и владавине права у свим европским друштвима.

Крајем маја на регионалној конференцији „Дискриминација на раду и у запошљавању“ у Бару коју је организовао Заштитник људских права и слобода Црне Горе, наглашен је значај сарадње са свим друштвеним актерима, али и важност превенције и промоције толеранције, као механизме за достизање пуне равноправности. У оквиру радних панела говорило се и о међународним и европским стандардима и квази-судској пракси у борби против дискриминације, европским анти-дискриминационим стандардима као и смерницама и препорукама за ефикаснији рад институција за заштиту равноправности.

Током септембра, институцију Повереника посетио је омбудсман за људска права Босне и Херцеговине Љубинко Митровић. Током сусрета, између осталог, наглашена је важност даље размене искустава и добрих пракси у унапређивању равноправности и људских права.

Друга конференција регионалних тела за равноправност Југоисточне Европе одржана је 30. октобра 2017. године у Загребу. Скуп под називом „Изазови прикупљања статистике на основу дискриминације“, који је организовала Правобранитељица за равноправност полова Републике Хрватске, представља наставак сарадње утемељене на заједничкој Изјави о сарадњи која је потписана на првој конференцији која је претходне године одржана у Београду. Наглашено је да су прикупљање и обрада података о дискриминацији велики изазов, као и да Повереник континуирано ради на унапређивању методологије прикупљања података и развијању своје интерне базе.

На позив Комисије за заштиту од дискриминације Републике Бугарске, представници Повереника посетили су Комисију за заштиту од дискриминације Републике Бугарске. Размењена су искуства у области заштите и унапређења равноправности и договорен наставак даље сарадњу на билатералном нивоу, пре свега у области заштите од дискриминације у области рада и запошљавања. Повереница Бранкица Јанковић и председница Комисије за забрану дискриминације Ана Џумалиева потписале су Изјаву о сарадњи која подразумева размену искустава и добре праксе, као и заједничко учешће на пројектима у циљу унапређења поштовања људских права. Повереница је одржала састанак и са заменицом министра за рад и социјалну политику Републике Бугарске, Зорницом Димитровом Русиновом, на тему унапређења мањинских права.

Институцију Повереника за заштиту равноправности је у новембру посетио Горан Свилановић, генерални секретар Савета за регионалну сарадњу са седиштем у Сарајеву. Тема разговора били су и институционални механизми за унапређење сарадње земаља региона, као и јачање регионалне сарадње у области заштите равноправности и људских права, са посебним фокусом на родну равноправност и институционалне регионалне механизме за њено унапређивање.

Регионалну конференцију Западног Балкана „Заштити и поштуј – чувајмо људска права“, организовао је Заштитник људских права и слобода Црне Горе, у сарадњи са Мисијом ОЕБС и Агенцијом за електронске медије. У оквиру панела посвећеном говору мржње и злочину из мржње представљена су искуства из Србије и примери из праксе Повереника. Дobar начин за превентивно деловање и спречавање говора мржње је сензибилисање медија и добра сарадња са новинарима.

Поводом 16 дана активизма против насиља над женама, повереница је учествовала на заседању Женског парламента у Скупштини Црне Горе и представила активности Републике Србије на пољу спречавања и сузбијања партнерског и породичног насиља. Повереница је навела да је доношењем Закона о спречавању насиља у породици и изменама Кривичног законика, као и добром сарадњом надлежних органа, постигнут ефикаснији одговор државе на појаву насиља.

4.4.3. Годишња конференција Повереника поводом Међународног дана толеранције

Поводом 16. новембра, Међународног дана толеранције, Повереник је организовао годишњу конференцију посвећену стању у остваривању равноправности у Републици Србији. Одржавање конференције подржала је Мисија ОЕБС у Србији, а тема овогодишњег скупа било је унапређење родне равноправности и равноправно учешће мушкараца и жена у политичком и друштвеном животу на свим нивоима.

У уводном обраћању, истакнуто је да је у последњих неколико година несумњиво постигнут напредак на пољу учешћа жена у политичком и јавном животу. Указано је да се жене и даље, не само у Републици Србији, већ у целом свету, суочавају са ситуацијом да на основу своје стручности напредују само до одређене границе због постојања родних стереотипа.

Шеф Мисије ОЕБС у Србији Андреа Орицио истакао је да је Република Србија посвећена борби против дискриминације и да је преузела обавезе да усвоји законодавни оквир у тој области у циљу заштите једнакости свих грађана.

У тематском делу конференције, представљени су подаци из анализе Повереника за заштиту равноправности „Родна равноправност на позицијама одлучивања у јединицама локалне самоуправе“²⁹⁵.

На конференцији су по трећи пут додељене Годишње медијске награде за толеранцију, а признања награђеним новинаркама и новинарима уручили су повереница Јанковић и шеф Мисије ОЕБС у Србији Орицио. Новинари су награђени у три категорије – за најбољи ТВ/радио прилог, најбољи штампани/он-лине текст и за најбољу репортажу/документарни филм.

Првонаграђена у категорији „штампа/онлине“ је новинарка недељника Време Јелена Јоргачевић Кисић. Друго место деле новинарке портала Крушевац град и дневног листа Данас – Надежда Будимиров и Марјана Стевановић. Треће место освојила је Милица Стојановић, новинарка Центра за истраживачко новинарство Србије.

У категорији „ТВ/радио репортажа“ прво место додељено је ауторском тиму Продукције ЈСП - Јовани Полић, Сањи Лончар и Славиши Лекићу. Другу награду добиле су новинарке Портала 013 инфо Ивана Предић, Мирјана Марић Величковић и Татјана Марин. Трећепласирана је Мирела Вељовић, новинарка ТВ Форума из Пријеполја.

Прво место у категорији „ТВ прилог“ освојила је новинарка РТС-а Тамара Танкосић, док је друга награда припала новинару ТВ Н1 Србија Николи Радишићу.

²⁹⁵ Резултати анализе приказани су у одељку 3.1.1. овог Извештаја

5. МЕДИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ О ТЕМАМА РАВНОПРАВНОСТИ И АКТИВНОСТИМА ПОВЕРЕНИКА

Медијско извештавање о активностима поверенице за заштиту равноправности и раду саме институције, и у 2017. години имало је тренд пораста и резултирало је повећаним интересовањем медија за теме равноправности и заштите људских права. Посебно треба истаћи да се поједине дневне и недељне новине све чешће одлучују за специјализоване недељне или периодичне додатке посвећене управо некој маргинализованој групи или популацији, попут старијих или жена. Такође, посете поверенице општинама и градовима у Србији, интензивирале су извештавање локалних медија код којих је све видљивији и снажнији допринос у промовисању равноправности. Важно је напоменути да се сада већ традиционална новинарска награда Повереника за заштиту равноправности и Мисије ОЕБС-а и у претходној години показала као добар подстицај и мотив медијима да више извештавају о равноправности свих угрожених и осетљивих група. У исто време, на интересовање у 2017. утицале су и две конференције наше институције: прва на којој је представљен Кодекс равноправности за послодавце, и друга, поводом Међународног дана толеранције, на којој су презентовани резултати анализе података о заступљености жена на локалном нивоу. Ова два догађаја представљала су повод да медији континуирано указују на случајеве дискриминације у области рада и запошљавања, као и на проблеме родне неравноправности. Новинари и новинарке, током 2017. бавили су се интензивно говором мржње у медијима, преносећи упозорења поверенице и наглашавајући улогу Повереника за заштиту равноправности. У питању су случајеви где су изношене озбиљне и тешке квалификације, које су понижавајуће и увредљиве нарочито када су у питању ЛГБТ особе и жене, у јавном простору, у емисијама и терминима које имају велику гледаност, али и у колумнама у дневним листовима. Више о притужбама у области јавног информисања дато је у делу извештаја који се односи на дискриминацију по различитим основима.

Положај жена на тржишту рада, њихова дискриминација на послу или приликом запошљавања, насиље у породичним и партнерским односима, заступљеност жена у политици и бизнису, неједнаке плате жена и мушкараца, економско оснаживање жена, нацрт новог закона о родној равноправности – широка је лепеза тема за које су медији у претходној години објављивали изјаве, ставове и интервјуе поверенице, а које су у фокусу имале женска људска права. Закон о спречавању насиља у породици био је у жижи интересовања новинара и новинарки, који су у готово сваком тексту или прилогу цитирали повереницу, укључујући и упозорења и саопштења о неопходности ефикасне заштите. Убиство жене испред Центра за социјални рад, представљало је трагичан повод због којег су медији свакодневно током лета извештавали о насиљу над женама, уз ставове поверенице о неопходности доследне примене закона и одговорности у ланцу система заштите.

Проблеми са којима се суочавају труднице и породиље, али и жене које тек планирају породицу, значај већег укључивања мушкараца у породични живот, репродуктивна права жена, такође су биле теме којима су се током 2017. бавили и штампани и електронски медији. Од дискриминације због материнства, до неопходности спровођења мера популационе политике, медији су цитирали примере из праксе институције, наводили изјаве поверенице и објављивали њене интервјуе у којима је

истицана неопходност родне равноправности у свим областима друштвеног живота. Медији су интензивно извештавали о сексистичким, мизогиним и омаловажавајућим порукама женама које доживљавају насиље, као и графитима и претњама новинаркама, политичаркама и женама из јавног живота, уз редовно преношење упозорења и саопштења поверенице. И питања учешћа жена у политичком животу, а посебно на локалном нивоу, за медије су били значајни, посебно из угла промовисања родне равноправности. Периодично, медији су се бавили и улогом образовања у разградњи родних стереотипа, затим Нацртом Закона о родној равноправности, док је родно сензитиван језик у једном броју медија изнова проблематизован уз оцену да је наметнут и непотребан.

Медијско интересовање за положај *старијих грађана и грађанки*, у претходној години се у одређеној мери повећало и резултирало већим бројем објава о значају међугенерациске солидарности, а битан извор за интензивније писање о старијима, представљала су и истраживања Повереника за заштиту равноправности и Црвеног крста Србије „Положај старијих на селу“ и „Старење у градовима“. Локални медији обрађивали су теме у вези за насиљем над старијима, уз изјаве поверенице да године не смеју бити препрека за достојанствен и безбедан живот. И у 2017. часопис „Пензије“ наставио је да објављује колумне поверенице посвећене унапређењу положаја старијих грађана и грађанки.

Дневни листови и портали објавили су вест да је повереница добитница признања сениора Геронтолошког центра Београд за допринос унапређењу услова живота старијих, као и Повеље „Пријатељ здравља старијих“, што је за неке био повод да наставе са тематским причама о унапређењу квалитета живота старијих грађана. Скуп „Мост разумевања“ који је Повереник за заштиту равноправности организовао у сарадњи са Одбором за права детета Народне скупштине Републике Србије, добио је велики публицитет, а медији су наставили да се баве положајем старијих трагом изјаве поверенице о промовисању позитивне слике о старима као важном ресурсу друштва. Неколико штампаних и локалних медија објавило је радове ученика и ученица које је наша институција наградила на конкурс посвећеном међугенерациској солидарности. У специјализованим додацима, поједини дневни листови су писали и о развоју свеобухватног модела за праћење дискриминације у оквиру пилот-пројекта Повереника за заштиту равноправности, а посебан фокус био је на положају старијих грађана и грађанки.

Положај грађана и грађанки са инвалидитетом, њихова дискриминација приликом запошљавања, архитектонске баријере и неприступачност објектима и јавним површинама, теме су о којима су у знатној мери медији извештавали и претходне године. Приметан је одређени помак у начину на који се пише о овој осетљивој групи, јер је било мање текстова које ову популацију описују из угла здравствених дијагноза или са призвуком сажаљења, већ се о проблемима особа са инвалидитетом говорило кроз призму неравноправности и ускраћивања неког права, али и афирмативних мера. Тако су вести о нижим ценама јавнобележничких услуга за особе са инвалидитетом којима је претходио састанак поверенице за министарком правде, затим судским тумачима за знаковни језик, проблемима жена са инвалидитетом, недостатку педагошких асистената, освајале медијски процор, или кроз конкретне случајеве дискриминације или поводом међународних дана посвећених особама са

инвалидитетом. У многим случајевима, медији су користили податке Повереника за заштиту равноправности и наводили изјаве поверенице.

Када је у питању извештавање о правима *националних мањина*, утисак је да су се медији са националном покривеношћу овим темама бавили у мањој мери, док су локални и регионални медији интензивније објављивали текстове и прилоге пре свега о унаређењу положаја ромске заједнице. У том светлу су извештавали о активностима поверенице, међу којима је био састанак ромских студената и студенткиња са министром просвете и њено учешће на конференцији о Ромкињама у Србији. Медији су били заинтересовани и за теме које се односе на укључивање ромске деце у образовни систем као и запошљавање Рома. Упозорења поверенице због напада групе ученика једне београдске основне школе на ромског дечака, као и због насловних страна, пренеле су све агенције, портали и телевизије.

Велики број националних и један број локалних медија објављивао је текстове о проблему жене из Новог Пазара којој је било онемогућено да на тамошњем Петровом гробљу подигне споменик свом оцу у облику пирамиде, због чега је поднела притужбу Поверенику за заштиту равноправности. Након мишљења и препоруке поверенице новопазарском јавном предузећу „Градска чистоћа“ да отклони дискриминацију и законског рока за поступање, сви медији су пренели Обавештење поверенице да ово предузеће није поступило по препоруци.

Теме посвећене положају и правима *ЛГБТ популације*, и у 2017. су биле честе у свим медијима. Са аспекта праћења рада Повереника за заштиту равноправности редовно су објављиване активности поверенице, међу којима упозорење поводом напада на трансродну особу, обавештења јавности о непоступању по препорукама у неколико случајева, док су у бројним темама посвећеним положају ЛГБТ заједнице наводили статистичке податке и примере из праксе институције.

Такође, пренето је и саопштење поверенице у коме се истиче да је дискриминација на основу сексуалне оријентације и родног идентитета недопустива и забрањена законом. Сви медији су извештавали уочи и са Параде поноса, у већини случајева неутрално и коректно. Медији су пренели оцену поверенице о важности владавине права, те унапређењу положаја ЛГБТ заједнице. Такође, писало се о активностима ЛГБТ организација, дискриминацији особа другачије сексуалне оријентације, истраживању организација цивилног сектора о односу према ЛГБТ популацији, итд.

О *здравственом стању* као основу за дискриминацију, током 2017. године се мање извештавало. Већина објава односила се на проблеме са којима се суочавају особе које живе са ХИВ/АИДС-ом, поводом Међународног дана сећања на преминуле од АИДС-а и Светског дана борбе против АИДС-а, када су медији пренели изјаву поверенице о дискриминацији особа које живе са ХИВ-ом и односу грађана и грађанки према њима. Поводом Светског дана менталног здравља, неколико медија је објавило текстове о проблемима ових особа.

Медијско интересовање за положај *миграната, тражилаца азила и интерно расељених лица*, током 2017. је било мање него претходних година. Редовно су преношени ставови поверенице, пре свега о подршци деци мигрантима. С тим у вези се већи број медија бавио ситуацијом у Шиду на почетку школске године, где један број родитеља није желео мигрантску децу у школским клупама, те пренео саопштење

поверенице о Србији као толерантом друштву у коме постоје појединачни случајеви неразумевања са предрасудама.

Из угла Повереника за заштиту равноправности, на крају треба истаћи да су медији током године интензивније пратили регионалне и међународне активности поверенице и институције Повереника, међу којима се издвајају конференције о родној равноправности у седишту ОЕБС-а у Бечу и учешће поверенице на скупу у Бриселу поводом десетогодишњице Европске мреже тела за равноправност (ЕКВИНЕТ). Медији су се интересовали и за најављене измене Закона о забрани дискриминације, те су известили о округлом столу у организацији Повереника за заштиту равноправности, на којем су експерти и стручњаци разматрали досадашњу примену тог закона. Велико интересовање и ове године изазвала је редовна конференција поводом Међународног дана толеранције и додела годишњих медијских награда, коју је у директном преносу емитовао јавни сервис Радио телевизије Србије.

Саопштења, упозорења и мишљења која су донета у области јавног информисања и медија представљена су у делу извештаја

6. ИЗВРШАВАЊЕ ОБАВЕЗА ПО ЗАКОНУ О СЛОБОДНОМ ПРИСТУПУ ИНФОРМАЦИЈАМА ОД ЈАВНОГ ЗНАЧАЈА

Повереник за заштиту равноправности обезбеђује слободан приступ информацијама поступајући по захтевима за слободан приступ информацијама од јавног значаја, објављивањем Информатора о раду и других информација на интернет презентацији, извештавањем Народне скупштине, обавештавањем јавности путем саопштења, публикацијама, одржавањем конференција за штампу и на друге одговарајуће начине.

У погледу транспарентности у раду и афирмисања значаја права на слободан приступ информацијама од јавног значаја веома је важна награда коју је Повереник добио приликом обележавања Међународног дана права јавности да зна, 28. септембра, у организацији Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, Мисије ОЕБС у Србији, Коалиције за слободу приступа информацијама, Удружења новинара Србије и Независног удружења новинара Србије када је Поверенику за заштиту равноправности додељено „Признање за допринос афирмисању права на приступ информацијама од јавног значаја и транспарентност у раду у категорији републичких органа јавне власти“.

У 2017. години Поверенику је поднето 24 захтева за слободан приступ информацијама од јавног значаја, на која је одговорено у законском року.

Табеларни приказ поднетих захтева по категоријама

Р. б.	Тражилац информације	Број поднетих захтева	Број усвојених/ делимично усвојених захтева	Број одбачених захтева	Број одбијених захтева
1.	Грађани	6	4	–	1
2.	Медији	1	1	–	-
3.	Невладине организације и друга удружења грађана	6	6	–	-
4.	Политичке странке	-	-	–	-
5.	Органи власти	2	2	–	1
6.	Остали	9	9	–	-
7.	Укупно	24	22	–	2

Приликом давања информација посебно се води рачуна о заштити података о личности, у складу са Законом о заштити података о личности²⁹⁶. Странка у поступку пред Повереником има право на поверљивост свих приватних података који се налазе у списима предмета и с којима странка упозна Повереника или друго овлашћено лице.

Информатор о раду Повереника за заштиту равноправности доступан је на интернет презентацији (www.ravnopravnost.gov.rs). Ради лакшег остваривања права на слободан приступ информацијама од јавног значаја, грађанима је омогућено да на интернет адреси Повереника за заштиту равноправности преузму обрасце с примерима за подношење захтева за слободан приступ информацијама. Захтев се може поднети у писаној форми и без коришћења образаца. Битно је да се у захтеву јасно наведе која се информација тражи и/или на шта се конкретно она односи, тј. што прецизнији опис тражене информације. Захтев може али не мора да садржи и разлоге за подношење захтева, као и друге податке који олакшавају проналажење тражене информације. Увид у документ који садржи тражену информацију је бесплатан.

Захтев за приступ информацијама од јавног значаја које се односе на рад Повереника или су настале у вези с његовим радом може се поднети у писаној форми на адресу: Повереник за заштиту равноправности, Булевар краља Александра бр. 84, 11000 Београд, или електронском поштом, на адресу: poverenik@ravnopravnost.gov.rs.

²⁹⁶ „Службени гласник РС“, бр. 97/08, 104/09 – др. закон, 68/12 – одлука УС и 107/12.

7. ИЗВЕШТАЈ О ИЗВРШЕЊУ ФИНАНСИЈСКОГ ПЛАНА

Законом о буџету Републике Србије за 2017. годину („Службени гласник РС“, број 99/16 од 10.12.2016. године), Поверенику за заштиту равноправности су опредељена средства у износу од 104.166.000 динара према следећој структури расхода:

1. Учешће расхода финансираних из буџета Републике Србије износило је 103.611.000 динара или 99,47%;

У оквиру ових средстава предвиђено је:

- 1.1 За плате, додатке и накнаде запослених – 72,50% укупних трошкова
 - 1.2 За коришћење услуга и роба – 23,20% укупних трошкова
 - 1.3 За издатке за нефинансијску имовину – 3,09 % укупних трошкова
 - 1.4 За учешће у финансирању пројеката – 1,21 % укупних трошкова
2. Учешће расхода финансираних из осталих извора финансирања износило је 555.000 динара или 0,53%

За финансирање функционисања редовних активности Повереника (Програмска активност) утрошено је 65.857.240 динара што представља 64,34% расположивих средстава. Процес попуњавања кадровског капацитета у пуној мери се одвијао плански уз рационално трошење буџетских средстава. С обзиром да је након усељења у нов пословни простор било потребно обезбедити рачунарску опрему за већи број запослених државних службеника као и да се ради о делокругу који претежно садржи послове који су по својој природи такви да захтевају одређену стручност као и едукован кадар у области људских и мањинских права и слобода, кадровски план пријема потребног броја извршилаца није остварен у целости што је утицало на обим потрошених средстава.

Укупно утрошена средства на крају 2017. године износила су 69.488.579 динара или 58,62% расположивих средстава. На проценат реализације значајно су утицала средства донације Краљевине Норвешке у износу од 11.208.089 динара намењена за реализацију пројекта „Јачање локалних антидискриминационих капацитета и институционалних капацитета Повереника“ која су стављена на располагање Поверенику на самом крају календарске године, чиме је повећан укупан ниво расположивих средстава (текуће апропријације).

Структура извршења буџета за 2017. годину, како по изворима финансирања тако и по програму, програмској активности и пројектима приказана је у следећим табелама:

ИЗВРШЕЊЕ БУЏЕТА ЗА 2017. ГОДИНУ
СТРУКТУРА БУЏЕТА ПО ИЗВОРИМА ФИНАНСИРАЊА

Извор фина нс.	Програм	Програм. активност /Пројекат	Екон. клас.	О П И С	*Почетна апропријац.	**Текућа апропријац.	Извршење буџета	% изврш ења (8:7)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
01 - 15	1001		I-VIII	УКУПАН БУЏЕТ ЗА 2017. ГОДИНУ	104.166.000	118.549.299	69.488.579	58,62
01	1001	0012, 4005-4007	I-IV	УКУПНО ПРИХОДИ И РАСХОДИ ИЗВОР 01	103.611.000	103.611.000	66.364.716	64,05
01	1001	0012	I	СВЕГА - Програмска активност 0012	102.354.000	102.354.000	65.857.240	64,34
01	1001	0012	411	Плате, додаци и накнаде запослених	59.178.000	59.178.000	39.740.908	67,15
01	1001	0012	412	Социјал. доприноси на терет послодавца	10.645.000	10.645.000	7.113.062	66,82
01	1001	0012	413	Накнаде у натури	100.000	104.000	101.900	97,98
01	1001	0012	414	Социјална давања запосленима	900.000	900.000	198.385	22,04
01	1001	0012	415	Накнаде трошкова за запослене	4.000.000	4.000.000	2.598.499	64,96
01	1001	0012	416	Награде запосленима	300.000	300.000	79.337	26,45
01	1001	0012	421	Стални трошкови	3.783.000	3.683.000	1.466.008	39,80
01	1001	0012	422	Трошкови путовања	2.260.000	2.260.000	924.328	40,90
01	1001	0012	423	Услуге по уговору	11.560.000	11.560.000	7.976.617	69,00
01	1001	0012	424	Специјализоване услуге	130.000	130.000	82.800	63,69
01	1001	0012	425	Текуће поправке и одржавање	2.722.000	2.518.000	426.743	16,95
01	1001	0012	426	Материјал	3.149.000	3.449.000	2.866.811	83,12
01	1001	0012	462	Дотације међународним организацијама	130.000	130.000	119.526	91,94
01	1001	0012	482	Порези, обавезне таксе и казне	200.000	200.000	16.734	8,37
01	1001	0012	483	Новчане казне по решењу судова	100.000	100.000	0	0,00
01	1001	0012	512	Машине и опрема	2.630.000	2.630.000	2.002.124	76,13
01	1001	0012	515	Нематеријална имовина	567.000	567.000	143.458	25,30
01	1001	4005	II	СВЕГА - Пројекат 4005 <i>Равноправно до циља</i>	494.000	494.000	477.920	96,74
01	1001	4005	423	Услуге по уговору	494.000	494.000	477.920	96,74
01	1001	4006	III	СВЕГА - Пројекат 4006 <i>Жива библиотека</i>	263.000	263.000	29.556	11,24
01	1001	4006	423	Услуге по уговору	263.000	263.000	29.556	11,24

01	1001	4007	IV	СВЕГА - Пројекат 4007 Превенција и заштита деце од дискриминације	500.000	500.000	0	0,00
01	1001	4007	422	Трошкови путовања	300.000	300.000	0	0,00
01	1001	4007	423	Услуге по уговору	200.000	200.000	0	0,00
05 - 15	1001		V-VIII	УКУПНО ПРИХОДИ И РАСХОДИ ОСТАЛИ ИЗВОРИ	555.000	14.938.299	3.123.863	20,91
05	1001	4008	V	Донације од иностраних земаља извор 05	0	11.208.089	0	0,00
05	1001	4008		СВЕГА - Пројекат 4008 Јачање локал.антидискрим.капацита тета и институционалних капацитета Повереника	0	11.208.089	0	0,00
05	1001	4008	421	Стални трошкови	0	206.056	0	0,00
05	1001	4008	423	Услуге по уговору	0	8.861.097	0	0,00
05	1001	4008	512	Машине и опрема	0	2.140.936	0	0,00
06	1001	4007	VI	Донације од међунар. организација извор 06	2.000	965.809	964.809	99,90
06	1001	4007		СВЕГА - Пројекат 4007 UNICEF - Превенција и заштита деце од дискриминације	2.000	965.809	964.809	99,90
06	1001	4007	422	Трошкови путовања	1.000	1.000	0	0,00
06	1001	4007	423	Услуге по уговору	1.000	964.809	964.809	100,00
08	1001	4003	VII	Донације од невладе. организација извор 08	2.000	1.024.900	519.553	50,69
08	1001	4003		СВЕГА - Пројекат 4003 MOOT COURT - Симулација суђења	2.000	1.024.900	519.553	50,69
08	1001	4003	422	Трошкови путовања	1.000	336.700	167.675	49,80
08	1001	4003	423	Услуге по уговору	1.000	688.200	351.878	51,13
15	1001		VIII	Пренета средства из претх. година извор 15	551.000	1.739.501	1.639.501	94,25
15	1001	4003		СВЕГА - Пројекат 4003 MOOT COURT - Симулација суђења	541.000	1.259.801	1.259.801	100,00
15	1001	4003	422	Трошкови путовања	416.000	527.971	527.971	100,00
15	1001	4003	423	Услуге по уговору	125.000	505.196	505.196	100,00
15	1001	4003	465	Остале дотације и трансфери	0	226.634	226.634	100,00
15	1001	4007		СВЕГА - Пројекат 4007 UNICEF - Превенција и заштита деце од дискриминације	10.000	479.700	379.700	79,15
15	1001	4007	423	Услуге по уговору	10.000	479.700	379.700	79,15

Напомена уз * - Почетна апропријација је одобрена Законом о буџету Републике Србије за 2017. годину ("Службени гласник РС", број 99/16)

Напомена уз ** - Текућа апропријација представља почетну апропријацију увећану за износ нових донација као и износ пренетих неутрошених средстава из претходне године

ИЗВРШЕЊЕ БУЏЕТА ЗА 2017. ГОДИНУ

СТРУКТУРА БУЏЕТА ПО ПРОГРАМУ, ПРОГРАМСКОЈ АКТИВНОСТИ И ПРОЈЕКТИМА

Извор финанс.	Програм	Програм активно ст/Пројекат	Екон. клас.	О П И С	*Почетна апропријац	**Текућа апропријац	Извршење буџета	% извршења (8:7)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
01 - 15	1001			ПРОГРАМ: Унапређење и заштита људских и мањинских права и слобода	104.166.000	118.549.299	69.488.579	58,62
01		0012		ПРОГРАМСКА АКТИВНОСТ: Делотворно сузбијање и заштита од дискриминације	102.354.000	102.354.000	65.857.240	64,34
08,15		4003		ПРОЈЕКАТ: MOOT COURT - Симулација суђења у области заштите од дискримин.	543.000	2.284.701	1.779.354	77,88
01		4005		ПРОЈЕКАТ: РАВНОПРАВНО ДО ЦИЉА	494.000	494.000	477.920	96,74
01		4006		ПРОЈЕКАТ: Не цени књигу по корицама ЖИВА БИБЛИОТЕКА	263.000	263.000	29.556	11,24
01,06,15		4007		ПРОЈЕКАТ: UNICEF - Превенција и заштита деце од дискриминације	512.000	1.945.509	1.344.509	69,11
05		4008		ПРОЈЕКАТ: Јачање локалних антидискриминационих капацитета и институционалних капацитета Повереника	0	11.208.089	0	0

Напомена уз * - Почетна апропријација је одобрена Законом о буџету Републике Србије за 2017. годину ("Службени гласник РС", број 99/16)

Напомена уз ** - Текућа апропријација представља почетну апропријацију увећану за износ нових донација као и износ пренетих неутрошених средстава из претходне године

8. ПРЕПОРУКЕ ЗА СУЗБИЈАЊЕ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ И УНАПРЕЂЕЊЕ РАВНОПРАВНОСТИ

У овом делу извештаја, а ради боље прегледности, издвајамо препоруке које Повереник даје на основу увида стечених у поступку по притужбама током 2017. године, као и на основу других релевантних доступних података о проблемима у остваривању равноправности (а које су већ дате у *Сажетку* овог извештаја):

1. Приступити изради стратешких докумената и акционих планова чије је важење истекло у претходном периоду или истиче у 2018. години. То се првенствено односи на доношење стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом, особа које живе са ХИВ/АИДС-ом, стратегије о старењу, стратегије развоја образовања одраслих и стратегије која ће унапредити заштиту менталног здравља. Нови стратешки документи би требало да буду базирани на евалуацији претходно важећих стратегија и уз уважавање тренутног стања и потреба друштвених група на које се односе. Приликом припреме свих стратешких докумената реално дефинисати циљеве и активности, обезбедити изворе финансирања и спровести широк консултативни процес са свим релевантним актерима.

2. Усвојити Закон о бесплатној правној помоћи, којим ће се обезбедити делотворан приступ правди, без дискриминације по било ком основу, укључујући и приступ правди за жртве дискриминације.

3. Интензивирати рад на унапређивању архитектонске и информационе приступачности и примену универзалног дизајна у свим областима, са циљем омогућавања приступа особама са инвалидитетом јавним објектима и површинама, превозу, информацијама, комуникацијама и услугама. Обезбедити да информације о раду свих органа јавне власти буду доступне у одговарајућим форматима, укључујући и садржаје интернет презентација, повећати број медијских садржаја који се превode на знаковни језик, као и комуникацију преко тумача за знаковни језик. Потребно је обезбедити особама са инвалидитетом услове за пуно остваривање свих загарантованих права (изборног права, права на образовање, запошљавање, и сл.), као и у складу са Законом о електронским комуникацијама, једнаке могућности за приступ службама за хитне интервенције, услугама обавешења и јавним телефонским именицима.

4. Наставити процес деинституционализације уз обезбеђивање адекватне подршке особама са инвалидитетом за самосталан живот у најмање рестриктивном окружењу, уз развој услуга на локалном нивоу и континуирано развијање сарадње система социјалне и здравствене заштите, образовања и запошљавања. Онемогућити присилно, односно смештање без пристанка лица у установе здравствене и социјалне заштите. Радити на даљем смањивању броја деце, посебно деце са сметњама у развоју у установама.

5. Предузети мере за унапређење/усклађивање правног оквира у погледу остваривања права особа са инвалидитетом у складу са међународним стандардима и препорукама. У што краћем року приступити измени прописа који уређују питање лишења пословне способности и старатељства над пунолетним особама уз омогућавање самосталног одлучивања и промоцију способности особа са инвалидитетом. Донети прописе који се

односе на просторно техничке услове, стручну оспособљеност запослених и друге услове за рад радног центра, као и на радно ангажовање особа са инвалидитетом, на основу Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом.

6. Наставити спровођење мера активне политике запошљавања и мера и активности професионалне рехабилитације особа са инвалидитетом спровођењем одговарајућих обука, различитих облика стручне праксе, оспособљавања и социјализације особа са инвалидитетом ради стицања практичних знања и вештина за рад на конкретним радним местима, на отвореном тржишту рада.

7. Потребно је да надлежни државни органи предузму све неопходне радње и мере из своје надлежности којима ће обезбедити ангажовање педагошког асистента за децу и ученике којима је потребна додатна подршка у образовању и васпитању и наставити рад на развоју инклузивног образовања, у складу са принципима једнакости и доступности у образовању на свим нивоима. У што краћем року прописати ближе услове за рад педагошких асистената. Повећати број просветних саветника у циљу квалитетније подршке и унапређења инклузивног образовања и предузети мере на правовременом обезбеђивању уџбеника у прилагођеним форматима.

8. Унапредити нормативни оквир за заштиту права детета у смислу усаглашавања са Конвенцијом о правима детета, а посебно у погледу дефинисања појмова, забране физичког кажњавања.

9. Обезбедити већу доступност основношколског и средњешколског образовања деци из осетљивих друштвених група, предузимањем афирмативних мера нарочито усмерених према ромској деци и „деци улице“ са циљем повећања броја уписане деце али и смањења осипања из образовног система. Истовремено спроводити активности усмерене ка укључивању одраслих из осетљивих друштвених група у образовни систем.

10. Континуирано радити на обезбеђивању једнаких могућности у приступу високом образовању младима из маргинализованих друштвених група, увођењем посебних мера и допуном стандарда за акредитацију високошколских установа, а нарочито у погледу приступачности простора, обезбеђивања асистивних технологија и одговарајућих сервиса за подршку студентима.

11. Предузети мере како би се у наставне програме и наставне материјале интегрисале теме које развијају културу мира, толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности и недискриминације. Из наставних материјала уклонити дискриминаторне садржаје и садржаје који подржавају стереотипе и предрасуде. У школске програме треба увести здравствено и васпитање о репродуктивном и сексуалном здрављу и кроз грађанско васпитање подстицати усвајање вредности равноправности и толеранције.

12. Неопходно је ојачати све (квантитативне и квалитативне) капацитете центара за социјални рад како би могли да правовремено одговоре свим пословима у области социјалне и породично-правне заштите и обезбеде квалитетно мапирање потреба, препознавање социјалне искључености и благовремено активирање свих облика подршке и помоћи уз повећање доступности и разноврсности услуга социјалне заштите

нарочито у руралним срединама. Подизати информисаност о правима и услугама социјалне и здравствене заштите, поједноставити процедуре за остваривање ових услуга, побољшати коришћење информационих технологија у сврху помоћи. Изменити Закон о социјалној заштити.

13. Интензивирати рад на побољшању положаја старијих, нарочито у руралним и неприступачним подручјима. Потребно је повећати доступност услуга здравствене (кућно лечење и нега, јачање патронажних служби за обилазак и помоћ старима, саветовање путем телефона и сл.) и социјалне заштите за старије (увођење мобилних и иновативних услуга које одговарају на специфичне потребе старијих, као што су телеасистенција, неформални неговатељи, услуге повремениог и привременог смештаја и сл.). Неопходно је и боље повезивање новчаних давања са услугама, као и побољшање транспорта што је услов за бољи приступ услугама и спречавање социјалне искључености.

14. Потребно је прописати обавезу интегрисања родне перспективе у јавне политике, како би се обезбедило уклањање узрока родне неправедности и прописати обавезу свих органа јавне власти и приватних послодаваца да развију интерне механизме за сузбијање и заштиту од дискриминације и вођење родно балансиране кадровске политике.

15. Потребно је предузети мере и активности како би се обезбедило укључивање и подстицање равномерне заступљености жена и мушкараца у свим сферама политичког и јавног одлучивања у вршењу јавних функција у органима јединице локалне самоуправе, установама односно јавним предузећима чији је оснивач локална самоуправа, као и укључивање и подстицање равномерне заступљености жена и мушкараца из различитих средина (урбаних и руралних) и маргинализованих група.

16. У циљу економског оснаживања жена потребно је континуирано предузимати мере за подстицање запошљавања и женског предузетништва, за заштиту жена од дискриминације на тржишту рада уз посебну пажњу остваривања равноправности жена у приступу радним местима, једнаким условима за напредовање и остваривање једнаке зараде, као и унапређивању и промовисању мера за усклађивање рада и родитељства.

17. Предузети мере и активности за имплементацију Резолуције 1325 Савета безбедности УН – Жене, мир и безбедност у Републици Србији (2017-2020).

18. Потребно је наставити предузимање мера, координисано и ефикасно деловање институција система у пружању заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља, у циљу пуне примене закона. Такође је потребно радити на развијању сервиса који ће се бавити подршком жртвама насиља као и децом сведоцима насиља.

19. Предузети мере и активности са циљем даљег развоја и унапређења система палијативног збрињавања пацијената и пружања подршке њиховим породицама на територији читаве Републике Србије, као и мере и активности за обезбеђивање услова за пружање услуга корисницима који због специфичног социјалног и здравственог статуса имају потребу и за социјалним збрињавањем и за сталном здравственом

заштитом или надзором прописивањем стандарда за пружање услуга у складу са Законом о социјалној заштити.

20. Сагледати могућности за обезбеђивање ефикаснијих терапија и лекова новије генерације на терет Републичког фонда за здравствено осигурање за особе које живе са ХИВ-ом, уз обезбеђивање веће доступности психолошке подршке, промоцију саветовања и тестирања на ХИВ и друге полно преносиве болести током целе године на читавој територији Републике Србије

21. Предузети све потребне мере како би састав државних органа, органа локалне самоуправе и других органа јавне власти одговарао националном саставу становништва на њиховом подручју, и предузети мере у циљу управљања националном, етничком, верском, језичком и другом разноврсношћу.

22. Активно радити на унапређењу положаја Рома и посебно Ромкиња у погледу обезбеђивања личних докумената, приступа адекватном становању, здравственим, образовним и услугама социјалне заштите, као и запошљавању уз остваривање међуресурске сарадње свих актера у систему заштите и остваривања појединих права, на свим нивоима.

23. Унапредити правни положај трансполних особа како би се трансполним особама омогућило да нови идентитет у потпуности интегришу у свој приватни и професионални живот, уз пуно поштовање права на приватност.

24. Донети прописе којима се омогућава регистрација истополних парова и регулишу дејства, правне последице и начин престанка регистрованих партнерства, у складу са препорукама Савета Европе.

25. Обезбедити пуну примену прописа у погледу примене одредбе члана 54а Кривичног законика у смислу одмеравања казне за кривична дела учињена из мржње.

26. Предузимати мере за унапређивање положаја осуђених лица и њихову пуну социјалну укљученост, без стигматизације, посебно у поступку запошљавања. То подразумева и одговарајуће нормативне измене како би се у потпуности обезбедило поштовање одредбе члана 102. Кривичног законика којом је прописано да нико нема право да тражи од грађана да подносе доказ о својој осуђиваности или неосуђиваности.

27. Континуирано радити на едукацији носилаца правосудних функција, полицијских службеника, запослених у државној управи, запослених у систему образовања, здравствене и социјалне заштите и запослених у инспекцијским службама из области антидискриминационог права, како би се обезбедило правилно и ујединачено тумачење и примена антидискриминационих прописа, у складу са међународним стандардима и праксом међународних институција.

28. Посебну пажњу посветити одговорном извештавању које не сме да карактерише говор мржње, сензационализам, сексизам, мизогинија, дискриминаторни ставови и увредљиво извештавање о особама другачије сексуалне оријентације и родног идентитета, и другим маргинализованим друштвеним групама. Интензивирати мере и активности на едукацији новинара и новинарки о забрани дискриминације, као и о важности принципа равноправности.

29. У циљу постизања пуне усклађености са правним тековинама Европске уније изменити и допунити Закон о забрани дискриминације, приступити изради нове стратегије превенције и заштите од дискриминације, у сарадњи са Повереником за заштиту равноправности. Изменама и допунама Закона о забрани дискриминације прописати адекватна решења за превазилажење проблема и тешкоћа који су уочени у примени закона, као и прописати основ за успостављање и операционализовање јединственог, централизованог и стандардизованог система за прикупљање и анализу релевантних података који служе за праћење појаве дискриминације и ефикасности система заштите од дискриминације.

ПРИЛОГ: СТАТИСТИЧКИ ПРИКАЗ РАДА ПОВЕРЕНИКА У 2017. ГОДИНИ

Број предмета у 2017. години

ПРЕДМЕТИ	2017.
Притужбе	532
Препоруке мера	501
Тужбе	3
Посредовање	1
Мишљења на нацрте аката	41
Предлог Уставном суду	1
Кривичне пријаве	3
Прекршајне пријаве	1
Иницијативе за изменом прописа	2
Упозорења	13
Саопштења*	20
УКУПАН број предмета*	1.098

* Саопштења не улазе у укупан број предмета

Подносиоци притужби

Физичка лица подносиоци притужби	број	%
Мушкарци	246	59.3
Жене	167	40.7
Укупан број	413	100,0

Остали подносиоци притужби	број	%
Физичка лица	413	77.6
Организације	105	19.7
Државни органи	10	1.9
Орган-Институција	2	0.4
Правна лица	1	0.2
Група лица	1	0.2
Укупан број подносилаца притужби	532	100,0

Основ дискриминације (лично својство)

Притужбе по основу дискриминације	број	%
Притужбе у којима је наведено лично својство	424	79.7
Притужбе у којима није наведено лично својство	108	20.3
Укупан број притужби	532	100.0

Основ дискриминације (лично својство)

Притужбе по основу дискриминације	број
Притужбе у којима је наведено једно лично својство	286
Притужбе у којима је наведено више личних својстава	138
Укупан број притужби у којима је наведено лично својство	424

Притужбе у којима је наведено лично својство	број	%
Инвалидитет	114	18.0
Старосно доба	75	11.8
Пол	71	11.2

Здравствено стање	64	10.1
Национална припадност или етничко порекло	62	9.8
Брачни и породични статус	48	7.6
Сексуална оријентација	42	6.6
Чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама	33	5.2
Верска или политичка убеђења	23	3.6
Имовно стање	22	3.5
Неко друго лично својство	17	2.7
Родни идентитет	17	2.7
Изглед	13	2.1
Осуђиваност	8	1.3
Држављанство	7	1.1
Генетске особености	6	0.9
Језик	5	0.8
Преци	3	0.5
Рођење	3	0.5
Укупно	633	100.0

* У 138 притужби, као основ дискриминације, наведено је више личних својстава.

Области друштвених односа на које се притужбе односе

Притужбе по области дискриминације	број	%
У поступку запошљавања или на послу	166	31.2
Поступак пред органима јавне власти (суд, општина, министарство, комисије ...)	114	21.4
Приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина	64	12.0
Образовање и стручно оспособљавање	42	7.9

Јавно информисање и медији	37	7.0
Здравствена заштита	27	5.1
Социјална заштита	24	4.5
Приватни односи	16	3.0
Јавна сфера / Општа јавност	15	2.8
Култура, уметност, спорт	7	1.3
Деловање / активности у синдикатима, политичким странкама, НВО и другим организацијама	5	0.9
Нешто друго	5	0.9
Становање	5	0.9
Имовинска права и односи	2	0.4
Пензијско и инвалидско осигурање	2	0.4
Остваривање колективних мањинских права	1	0.2
Укупан број притужби	532	100.0

Области дискриминације по подносиоцима

Области дискриминације по подносиоцима	број	%
У поступку запошљавања или на послу	166	31.2
Физичка лица	144	
мушкарци 84		
жене 60		
Организације	16	
Државни орган	6	
Поступак пред органима јавне власти (суд, општина, министарство, комисије)	114	21.4
Физичка лица	99	

мушкарци	65		
жене	34		
Организације		13	
Група лица		1	
Државни орган		1	
Приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина		64	12.0
Физичка лица		47	
мушкарци	27		
жене	20		
Организације		16	
Државни орган		1	
Образовање и стручно оспособљавање		42	7.9
Физичка лица		34	
мушкарци	20		
жене	14		
Организације		7	
Државни орган		1	
Јавно информисање и медији		37	7.0
Физичка лица		6	
мушкарци	3		
жене	3		
Организације		30	
Државни орган		1	
Здравствена заштита		27	5.1

Физичка лица		17	
мушкарци	7		
жене	10		
Организације		7	
Орган/институција		2	
Правна лица		1	
Социјална заштита		24	4.5
Физичка лица		22	
мушкарци	13		
жене	9		
Организације		2	
Приватни односи		16	3.0
Физичка лица		16	
мушкарци	8		
жене	8		
Јавна сфера / Општа јавност		15	2.8
Физичка лица		9	
мушкарци	9		
жене	0		
Организације		6	
Култура, уметност, спорт		7	1.3
Физичка лица		5	
мушкарци	3		
жене	2		

Организације	2	
Деловање / активности у синдикатима, политичким странкама, НВО и др.орг.	5	0.9
Физичка лица	5	
мушкарци 4		
жене 1		
Нешто друго	5	0.9
Физичка лица	2	
мушкарци 0		
жене 2		
Организације	3	
Становање	5	0.9
Физичка лица	5	
мушкарци 2		
жене 3		
Имовинска права и односи	2	0.4
Организације	2	
Пензијско и инвалидско осигурање	2	0.4
Физичка лица	2	
мушкарци 1		
жене 1		
Остваривање колективних мањинских права	1	0.2
Организације	1	
Укупано	532	100.0

Област рада и запошљавања

Напомена: Процентуалне вредности наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Подносиоци притужби у области рада и запошљавања	број	%
Пол	37	24.8
Физичка лица	33	
мушкарци 10		
жене 23		
Организације	2	
Државни орган	2	
Чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама	20	13.4
Физичка лица	11	
мушкарци 6		
жене 5		
Организације	8	
Државни орган	1	
Брачни и породични статус	20	13.4
Физичка лица	18	
мушкарци 4		
жене 14		
Организације	2	
Инвалидитет	19	12.8
Физичка лица	17	

мушкарци	10		
жене	7		
Организације		2	
Национална припадност или етничко порекло		14	9.4
Физичка лица		14	
мушкарци	11		
жене	3		
Старосно доба		12	8.1
Физичка лица		12	
мушкарци	6		
жене	6		
Здравствено стање		10	6.7
Физичка лица		10	
мушкарци	4		
жене	6		
Верска или политичка убеђења		6	4.0
Физичка лица		6	
мушкарци	5		
жене	1		
Неко друго лично својство		4	2.7
Физичка лица		3	
мушкарци	3		
жене	0		

Организација	1	
Сексуална оријентација	4	2.7
Физичка лица	3	
мушкарци 2		
жене 1		
Државни орган	1	
Имовно стање	2	1.3
Физичка лица	2	
мушкарци 1		
жене 1		
Осуђиваност	1	0.7
Физичка лица	1	
мушкарци 1		
жене 0		
Укупно	149	100.0

Поступање органа јавне власти

Напомена: Процентуалне вредности за наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Лична својства у притужбама у области поступања органа јавне власти	број	%
Инвалидитет	26	18.6
Физичка лица	21	
мушкарци 12		

жене	9		
Организација		4	
Група лица		1	
Здравствено стање		19	13.6
Физичка лица		19	
мушкарци	11		
жене	8		
Национална припадност или етничко порекло		17	12.2
Физичка лица		13	
мушкарци	11		
жене	2		
Организације		4	
Брачни и породични статус		13	9.3
Физичка лица		13	
мушкарци	6		
жене	7		
Пол		12	8.6
Физичка лица		11	
мушкарци	5		
жене	6		
Организације		1	
Старосно доба		10	7.1
Физичка лица		9	

мушкарци	6		
жене	3		
Организације		1	
Верска или политичка убеђења		9	6.4
Физичка лица		9	
мушкарци	4		
жене	5		
Имовно стање		7	5.0
Физичка лица		7	
мушкарци	6		
жене	1		
Осуђиваност		6	4.3
Физичка лица		5	
мушкарци	5		
жене	0		
Државни органи		1	
Неко друго лично својство		5	3.6
Физичка лица		5	
мушкарци	3		
жене	2		
Чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама		5	3.6
Физичка лица		4	
мушкарци	0		

жене	4		
Организација		1	
Преци		3	2.1
Физичка лица		3	
мушкарци	3		
жене	0		
Изглед		2	1.4
Физичка лица		2	
мушкарци	1		
жене	1		
Сексуална оријентација		2	1.4
Физичка лица		1	
мушкарци	1		
жене	0		
Организација		1	
Генетске особености		1	0.7
Физичка лица		1	
мушкарци	1		
жене	0		
Језик		1	0.7
Физичка лица		1	
мушкарци	1		
жене	0		
Рођење		1	0.7

Физичка лица	1	
мушкарци 0		
жене 1		
Родни идентитет	1	0.7
Организација	1	
Укупно	140	100.0

Пружање услуга и/или коришћење јавних површина и објеката

Напомена: Процентуалне вредности за наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Подносиоци притужби у области пружања услуга и/или коришћења јавних површина и објеката	број	%
Инвалидитет	27	35.5
Физичка лица	18	
Мушки 13		
Женски 5		
Организације	9	
Старосно доба	18	23.7
Физичка лица	15	
Мушки 11		
Женски 4		
Организације	3	
Здравствено стање	8	10.5
Физичка лица	6	
Мушки 5		
Женски 1		

Организације		2	
Неко друго лично својство		5	6.6
Физичка лица		2	
Мушки	0		
Женски	2		
Организације		3	
Верска или политичка убеђења		4	5.3
Физичка лица		3	
Мушки	2		
Женски	1		
Државни орган		1	
Пол		3	3.9
Физичка лица		3	
Мушки	2		
Женски	1		
Имовно стање		3	3.9
Физичка лица		3	
Мушки	1		
Женски	2		
Сексуална оријентација		3	3.9
Физичка лица		1	
Мушки	1		
Женски	0		
Организација		2	
Национална припадност или етничко порекло		2	2.6
Организације		2	
Чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама		2	2.6

Физичка лица		2	
Мушки	0		
Женски	2		
Изглед		1	1.3
Физичка лица		1	
Мушки	1		
Женски	0		
Укупно		76	100.0

Образовање и стручно усавршавање

Напомена: Процентуалне вредности за наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Подносиоци притужби у области образовања и стручног усавршавања	број	%
Старосно доба	24	27.3
Физичка лица	16	
Мушки	7	
Женски	9	
Организације	7	
Државни орган	1	
Инвалидитет	17	19.3
Физичка лица	9	
Мушки	5	
Женски	4	
Организације	7	
Државни орган	1	
Здравствено стање	15	17.0
	9	

Физичка лица		
Мушки 4		
Женски 5		
Организације	6	
Сексуална оријентација	7	8.1
Физичка лица	1	
Мушки 1		
Женски 0		
Организације	6	
Изглед	7	8.0
Физичка лица	6	
Мушки 6		
Женски 0		
Организације	1	
Родни идентитет	6	6.8
Организације	6	
Генетске особености	3	3.4
Физичка лица	3	
Мушки 3		
Женски 0		
Национална припадност или етничко порекло	2	2.3
Физичка лица	1	
Мушки 1		
Женски 0		
Организације	1	
Језик	2	2.3
Физичка лица	1	

Мушки	0		
Женски	1		
Организације		1	
Чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама		1	1.1
Физичка лица		1	
Мушки	0		
Женски	1		
Рођење		1	1.1
Физичка лица		1	
Мушки	0		
Женски	1		
Неко друго лично својство		1	1.1
Физичка лица		1	
Мушки	1		
Женски	0		
Имовно стање		1	1.1
Физичка лица		1	
Мушки	0		
Женски	1		
Верска или политичка убеђења		1	1.1
Физичка лица		1	
Мушки	1		
Женски	0		
Укупно		88	100.0

Подносиоци притужби у области јавног информисања и медија

Напомена: Процентуалне вредности за наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Подносиоци притужби у области јавног информисања и медија	број	%
Сексуална оријентација	23	43.4
Организације	22	
Државни орган	1	
Родни идентитет	10	18.9
Организације	10	
Пол	5	9.4
Физичка лица	3	
Мушки 1		
Женски 2		
Организације	2	
Национална припадност или етничко порекло	3	5.7
Физичка лица	1	
Мушки 1		
Женски		
Организације	2	
Инвалидитет	3	5.7
Физичка лица	2	
Мушки 2		
Женски 0		
Организације	1	
Чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама	2	3.7
Физичка лица	2	

Мушки	0		
Женски	2		
Верска или политичка убеђења	2	3.7	
Физичка лица	1		
мушкарци	1		
жене	0		
Организације	1		
Здравствено стање	1	1.9	
Организације	1		
Старосно доба	1	1.9	
Организације	1		
Рођење	1	1.9	
Организације	1		
Имовно стање	1	1.9	
Организације	1		
Брачни и породични статус	1	1.9	
Организације	1		
Укупно	53	100.0	

Против кога су притужбе поднете

Против кога су притужбе поднете	број	%
Државни орган	238	43.04
Правна лица	159	28.75
Физичка лица	99	17.90
Орган / Институција	34	6.15
Организације	14	2.53
Група лица	9	1.63
Укупно	553	100.00
Број предмета са једним дискриминатором		399
Број предмета са више дискриминатора		154
Укупно		553

Број притужби по регионима

Број притужби по регионима	број	%
Београдски регион	213	40.04
Регион Војводине	101	18.98
Регион Шумадије и Западне Србије	77	14.47
Регион Јужне и Источне Србије	72	13.53
Регион Косова и Метохије	4	0.75
Непознати регион*	64	12.03
Укупан број притужби по регионима	531	
Иностранство	1	0.19
Укупан број притужби	532	100.00

*Регион је непознат када је притужба послата електронском поштом а подносилац не назначи општину пребивалишта.

Исходи поступака

Исходи поступака по притужбама	2017.
Поднет предлог Уставном суду	1
Покренут прекршајни поступак	1
Поднета кривична пријава	3
Ненадлежност	51
Непотпуност (недостаци)	138
Нема повреде права	163
Води се или је окончан судски поступак	34
Већ је поступано али нису понуђени нови докази	6
Због протеча времена није било могуће постићи сврху поступања	1
Повучена притужба	12
Притужбе у којима је донето мишљење	51
мишљење са препоруком	33
мишљење без препоруке	18
У раду: дато на изјашњење и тражена допуна	21

Поступање по препорукама

Поступање по препорукама	број	%
Поступљено по препоруци	22	75.86
Није поступљено по препоруци	7	24.14
Укупан број	29	100.0

У преосталим предметима рок за поступање по препорукама није истекао

Поступање по препорукама мера	број	%
Поступљено по препоруци	338	91.60
Није поступљено по препоруци	31	8.40
Укупан број	369	100.0

У преосталим предметима рок за поступање по препорукама није истекао